

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Buddhism and Sustainable Development)

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

พระมหาสุพร รกขิตธมฺโม,ดร.

พระมหาสุพร รกขิตธมฺโม,ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

Buddhism and sustainable Development

พระมหาสุพร รกขิตธมฺโม,ดร.

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตนครราชสีมา

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน(Buddhism and sustainable Development)

ผู้เรียบเรียง : พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

บรรณาธิการ : ดร.เบญจมาศ สุวรรณวงศ์

คณะกรรมการที่ปรึกษา

: พระครูสังวรวิริรักษ์ ผศ.ดร.,ดร.ประสพฤกษ์ รัตนรงค์,ดร.เสฐียร ทั้งทองมะดัน

ผู้ทรงคุณวุฒิอ่านและตรวจพิจารณาผลงานวิชาการเบื้องต้น

: พระเมธีสุตถาภรณ์ ผศ.ดร., พระครูใบฎีกาหัตถ์ สติ กิตตินนุโท ผศ.ดร.,
ผศ.ดร. อุทัย สติมั่น

จัดรูปเล่ม : นายณัฐพล เบ้าคำ,นายเกรียงไกร พินยารักษ์

ตรวจพิสูจน์อักษร : ดร.เบญจมาศ สุวรรณวงศ์

ออกแบบปก : นายถาวร ภูษา, พระอนันต์ อภินนุโท

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

จำนวนพิมพ์ : ๑๐๐ เล่ม เนื้อหาจำนวน ๒๖๒ หน้า ขนาด B5 80 gsm

ลิขสิทธิ์ : สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม.

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน=Buddhism and sustainable Development.

นครราชสีมา : มิตรภาพการพิมพ์ 1995, 2561.

262 หน้า

1.พุทธศาสนากับสังคม. 2.การพัฒนาแบบยั่งยืน. I. ชื่อเรื่อง

294.311783

ISBN 978-616-478-091-0

จัดพิมพ์โดย : พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

ผู้จัดจำหน่าย : ดร.เบญจมาศ สุวรรณวงศ์

พิมพ์ที่ : หจก. มิตรภาพการพิมพ์ ๑๙๙๕ , www.print-dee.com

โทร. ๐๔๔-๒๔๔-๕๕๑,๐๙-๓๕๕๘-๗๘๙๒ แฟกซ์ ๐๔๔-๒๔๔-๕๕๑

Email : 2555 mtp@gmail.com ,mtp_1995@ yahoo.co.th

๒๖๗ ถนนมิตรภาพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐

ราคา ๒๕๐ บาท

คำนำ

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้พัฒนาจากเอกสารประกอบการบรรยายในรายวิชา จัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นหนังสือประกอบการเรียนการสอน เป็นรายวิชาที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา เป็นหนังสือที่ผู้แต่งเรียบเรียงได้พัฒนาเนื้อหาให้ตรงตามขอบข่ายรายวิชาตามหลักสูตรตามที่ได้กำหนดไว้ การผลิตหนังสือทางวิชาการเล่มนี้ได้คำนึงถึงความสอดคล้องกันกับคำอธิบายรายวิชาตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ และได้ปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา กับแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกันได้

สาระสำคัญของหนังสือเรื่องพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบไปด้วย ๗ บทดังนี้ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙) หลักธรรมที่สำคัญเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ และการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

ผู้เรียบเรียงหนังสือเรื่องพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาและผู้สนใจทั่วไป อนึ่งหากมีข้อบกพร่องประการใดในหนังสือเล่มนี้ ชื่อน้อมรับเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขในครั้งต่อไป

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	-ก-
สารบัญ	-ข-
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	-ฉ-
รายละเอียดแบบย่อ	-ช-
บทที่ ๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	๔
๑.๓ ความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืน	๘
๑.๔ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน	๑๓
๑.๕ หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน	๑๙
๑.๖ องค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน	๒๔
๑.๗ เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน	๓๒
สรุปท้ายบท	๓๓
บทที่ ๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ	๓๕
๒.๑ ความนำ	๓๕
๒.๒ ความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ สหประชาชาติ	๓๖
๒.๓ นิยามและความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๔๔
๒.๓.๑ นิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๔๔
๒.๓.๒ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๔๖
๒.๔ นัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ สหประชาชาติ	๔๘
๒.๕ ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๕๗
๒.๖ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ สหประชาชาติ	๕๘

๒.๗ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ สหประชาชาติ	๕๙
๒.๘ ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ สหประชาชาติ	๖๓
สรุปท้ายบท	๖๓
บทที่ ๓ การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๖๗
๓.๑ ความนำ	๖๗
๓.๒ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๖๘
๓.๓ ความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๗๒
๓.๔ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๗๓
๓.๕ หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๗๖
๓.๖ ยุทธศาสตร์ของแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตาม แนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๗๗
๓.๗ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๗๘
๓.๘ ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) สรุปท้ายบท	๘๖ ๘๗
บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงตามพระบรมราโชวาทของพระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙)	๙๑
๔.๑ ความนำ	๙๑
๔.๒ ความเป็นมาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๙๓
๔.๓ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๙๖

๔.๔ ความสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๙๘
๔.๕ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙)	๙๙
๔.๖ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สรุปท้ายบท	๑๐๗ ๑๑๑
บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน	๑๑๓
๕.๑ ความนำ	๑๑๓
๕.๒ ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์	๑๑๓
๕.๓หลักมัชฌิมาปฏิปทา	๑๑๘
๕.๔หลักโยนิโสมนสิการ	๑๒๙
๕.๕หลักอิทธิบาท ๔	๑๓๓
๕.๖ หลักสังคหัตถุ ๔	๑๓๘
๕.๗ หลักขรราวาสธรรม	๑๔๖
๕.๘ หลักไตรสิกขา	๑๕๓
๕.๙ หลักมัตตัญญูตา	๑๕๘
๕.๑๐ หลักอริยสัจ ๔	๑๖๐
๕.๑๑หลักปฏิจจสมุปบาท	๑๖๒
๕.๑๒หลักไตรลักษณ์ สรุปท้ายบท	๑๖๔ ๑๖๖
บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน	๑๗๑
ตามแนวพุทธ	
๖.๑ ความนำ	๑๗๑
๖.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาที่ยั่งยืน ขององค์การสหประชาชาติ	๑๗๒
๖.๒.๑ ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาขององค์การ สหประชาชาติ	๑๗๒
๖.๒.๒ อุปสรรคในการพัฒนาที่ยั่งยืนของ องค์การสหประชาชาติ	๑๘๖

๖.๓ สภาพปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน	๑๙๕
๖.๔ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)	๒๐๖
๖.๕ การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาที่ ยั่งยืน	๒๑๖
สรุปท้ายบท	๒๑๘
บทที่ ๗ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ	๒๒๑
๗.๑ ความนำ	๒๒๑
๗.๒ แนวคิดทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก	๒๒๒
๗.๓ แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ	๒๒๗
๗.๔ กระบวนการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์	๒๓๑
๗.๕ รูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ	๒๔๐
สรุปท้ายบท	๒๔๗
บรรณานุกรม	๒๔๙
ประวัติผู้เขียน	๒๖๒

คำอธิบายเกี่ยวกับอักษรย่อในการอ้างอิงคัมภีร์

อักษรย่อในหนังสือพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืนเล่มนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ.๒๕๓๙ โดยได้กล่าวระบุเล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๘/๗๘. หมายถึง พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๘๘ หน้าที่ ๗๘ เป็นต้น

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่ใช้หนังสือเล่มนี้

เล่ม	คำย่อ		พระวินัยปิฎก ชื่อคัมภีร์	
๑	วิ.มหา.(ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๓	วิ.ภิกขุณี.(ไทย)	= วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
๕	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๗	วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

เล่ม	คำย่อ		พระสุตตันตปิฎก ชื่อคัมภีร์	
๙	ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.มฺ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุपरิปณาสก	(ภาษาไทย)
๑๕	สํ.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	สํ.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๗	สํ.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘	สํ.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สหายนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	สํ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

๒๓	อง.สตุตท.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.อฎฐก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
	ขุ.อิติ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
๓๐	ขุ.จู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทส	(ภาษาไทย)
๓๒	ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

๒	ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
๓	อง.ทสก.อ.	=	องคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
๑	อง.เอกก อ.	=	องคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	อรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

๑.๑ ความนำ

เมื่อโลกเริ่มมีการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กระทั่งถึงยุคอุตสาหกรรมสังคมนิยมมีความเจริญทางวัตถุ และเข้าสู่ยุคเทคโนโลยี ยุคอวกาศ ยุคแห่งข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดนที่เรียกว่า ยุคโลกาภิวัตน์ สิ่งที่เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญในด้านต่างๆ ของการพัฒนาเหล่านั้นทั้งหมด คือเทคโนโลยี ซึ่งทำให้โลกพัฒนาอย่างถึงที่สุด^๑ แต่ในขณะที่มนุษย์พร้อมด้วยวัตถุปรนเปรอความสุข ความคล่องแคล่ว ความสะดวกสบายที่เป็นการแสดงถึงความเจริญด้วยความสามารถของมนุษย์อย่างแท้จริงนั้น กลับพบว่าการดำเนินชีวิตในช่วงระยะเวลาตลอดทศวรรษที่ผ่านมาได้เกิดความผิดพลาดเพราะความเจริญที่มาจาก การพัฒนาที่ผ่านไบนั้นเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนกลับกลายเป็นปัญหาสำคัญของโลกในเวลานี้ คือ เรื่องสิ่งแวดล้อม^๒

การที่องค์การสหประชาชาติได้มีการจัดประชุมสุดยอดในเรื่องของโลก (Earth Summit) ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ นั้น เนื่องมาจากปัญหาสำคัญอันดับแรกของโลกในศตวรรษนี้ คือ เรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ปัญหาดังกล่าวได้หยั่งรากลึกพร้อมส่งผลให้เกิดความเสียหายที่ทวีความรุนแรงรุกรามกว้างขวางมากขึ้นเป็นอย่างยิ่ง ด้วยปรากฏตามรายงานของคณะกรรมการการโลกว่าด้วย สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Commission on Environment and Development) ที่ได้ประกาศหลักการแห่งสิ่งแวดล้อม และร่างแผนปฏิบัติการ

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๙๒.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ตามมติเห็นชอบจากประเทศสมาชิก เรียกว่า Agenda 21 เพื่อดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นสำหรับทศวรรษ ๑๙๙๑-๑๙๙๙ และศตวรรษที่ ๒๑^๓ พร้อมกับบัญญัติว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นี้ เป็นเป้าหมายของการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกต่อไป

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ มีความพยายามบรรลุถึงผลสัมฤทธิ์แห่งการพัฒนาโลกของเราอย่างยิ่ง โดยบัญญัติวางแนวทางที่มุ่งเน้นให้มนุษย์ปฏิบัติการประนีประนอมกับธรรมชาติ และดำเนินชีวิตอย่างมีเศรษฐกิจดี โดยธรรมชาติอยู่ได้ด้วย^๔ และถึงแม้ว่าการพัฒนาของโลกกำลังเดินทางไปสู่เป้าหมายดังกล่าว แต่ปัจจุบันโลกกำลังประสบปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมในชั้นวิกฤติ “Global Warming” เป็นปัญหาที่ต้องยอมรับว่าน่าวิตกที่สุด ณ เวลานี้ ภัยอันตรายแห่งภาวะโลกร้อนได้เกิดขึ้นจริง^๕ เกิดขึ้นฉับพลัน กลายเป็นวาระเร่งด่วนระดับโลก นั่นก็ย่อมาหมายความว่า ทรัพยากรธรรมชาติได้ร่อยหรอลงไปอย่างมากมายมหาศาลแล้ว ซ้ำร้ายการที่ประชากรโลกเพิ่มมากขึ้นเท่าไรก็เป็นผลให้การระบายของเสียให้แกโลกมากขึ้นเท่านั้น อย่างเช่นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์มากขึ้นจนมีสภาพก๊าซเรือนกระจกที่หนา มันกลับคืนสู่สภาพแวดล้อมเป็นสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับดวงอาทิตย์ มีผลให้น้ำในมหาสมุทรมึอุณหภูมิที่อุ่นขึ้นในระดับอันตรายธารน้ำแข็งทุกแห่งของโลกกำลัง

^๓Commission on Sustainable Development: CSD “Our common future” UN, 1987.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ถึงเวลามารื้อระบบพัฒนาคนกันใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐

^๕AL Gore, AN INCONVENIENT TRUTH, คุณากร วาณิชยวิรุฬห์ แปล, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๓.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ละลาย โอโซนเกิดแหวงโหวด้วย CFC สารเคมีที่อยู่ในเครื่องปรับอากาศเครื่องทำความเย็นทั้งหลาย ขณะนี้เป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนของมนุษยชนโลก^๖

สำหรับประเทศไทยของเราซึ่งขานรับการพัฒนาประเทศตามกระแสแห่งการพัฒนาโลกขององค์การสหประชาชาติ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ประเทศไทยเข้าสู่ยุคการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง โดยกำหนดเป็นนโยบายการบริหารประเทศแบบพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจให้ถึงมือประชาชนโดยทั่วถึง^๗ ในฐานะประเทศด้อยพัฒนาในขณะนั้น ประเทศของเราก้าวขึ้นมาอยู่ในระดับประเทศกำลังพัฒนา และปัจจุบันประเทศไทยโดยคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ถึงฉบับที่ ๑๐ แล้วอีกทั้งกำหนดให้เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้เป็นวาระแห่งชาติ^๘ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในประเทศเราเช่นการลดลงของป่าไม้ ตลอดจนอุบัติเหตุที่มีสาเหตุมาจากการขาดสมดุลทางธรรมชาติแวดล้อม มลภาวะ สภาพวิบัติภัยจากความแห้งแล้ง หรือ อุทกภัยที่เกิดบ่อยครั้งขยะจำนวนมากมายมหาศาลเป็นปัญหาสำคัญระดับชาติ ทำให้เราต้องหยุดคิดประเมินผลของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาไปนั้นว่า สาเหตุใดกันแน่ที่สำคัญที่สุดของปัญหาสิ่งแวดล้อม^๙

^๖AL Gore, “EARTH IN THE BALANCE”, (Boston : Houghton Mifflin Co., 1992).

^๗ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, “สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ : ความเป็นมา”, วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑(มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕).

^๘เรื่องเดียวกัน, ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน, ๒๕๔๘).

^๙ผู้ชำนาญการเพื่อปรับโครงสร้างบริหารจัดการและองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม, สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

๑.๒ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ โลกมีความเจริญทางด้านต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะความเจริญทางด้านวัตถุ จากยุคเกษตรกรรม สู่ยุคอุตสาหกรรม เข้าสู่ยุคเทคโนโลยี ยุคข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดนที่เรียกว่า ยุคโลกาภิวัตน์ หรือโลกยุคใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ ในศตวรรษใหม่นี้ ปรากฏว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของเทคโนโลยีทางด้านชีววิทยาและอิเล็กทรอนิกส์ ที่ทำให้นักวิทยาศาสตร์สามารถที่จะแยกตัวอะตอม (Atom) และถอดรหัส ดีเอ็นเอ (DNA) ซึ่งเป็นตัวถ่ายทอดทางพันธุกรรม ซึ่งนำไปสู่ความหวังและความเชื่อที่จะสามารถแก้ปัญหาในโลกนี้ได้หลายอย่าง ทั้งปัญหาความขาดแคลนอาหาร พลังงาน ตลอดจนสามารถที่จะตัดแปลง ปรับปรุงพืชและสัตว์พันธุ์ต่างๆ รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์ชีวิต พืชพันธุ์ชนิดใหม่ๆ ได้ตามที่ต้องการ นอกจากนี้ก็ยังจะสามารถที่จะพัฒนาหุ่นยนต์ที่มีศักยภาพที่ใกล้เคียงกับมนุษย์และจะมีกระบวนการในการใช้หุ่นยนต์ในภารกิจต่างๆ มากยิ่งขึ้น หุ่นยนต์ในศตวรรษใหม่นี้จึงไม่เพียงแต่จะมีคุณภาพและประสิทธิภาพการทำงานที่สูงขึ้นเท่านั้น หากแต่ต้นทุนการผลิตยังจะต่ำลงอีกด้วย^{๑๐} และจะนำไปสู่การปฏิวัติยุคสมัยของมนุษย์

เมื่อประมาณสองร้อยกว่าปีที่ผ่านมานับตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม เป็นต้นมา ทิศทางการพัฒนาของประเทศต่างๆ ทั่วโลกมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทุกด้าน จึงทำให้มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในปริมาณมากเพื่อผลิตสินค้าให้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดเหลือน้อยลงจนใกล้จะหมดไปหรืออยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม

^{๑๐} รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. สังคมและเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ ๒๕๕๐ : ยุทธศาสตร์การพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๒, หน้า ๓๘.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ลง จนไม่สามารถสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นอย่างไร้ขีดจำกัด แม้ว่าปรากฏการณ์การพัฒนาดังกล่าวจะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้า แต่ในขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของมนุษย์ เกิดความเสื่อมโทรมด้านคุณธรรมจริยธรรม คุณภาพชีวิตของมนุษย์ถูกบั่นทอนลงเรื่อยๆ เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมการผลิตและการบริโภคที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้สังคมโลกต้องตกอยู่ในภาวะสังคมมีปัญหา และการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จากสภาพปัญหาที่หลายประเทศทั่วโลกประสบกับภาวะความไม่ยั่งยืนของการพัฒนาดังกล่าว ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ทั่วโลกต่างแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกด้านอย่างสมดุล เพื่อก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ สังคมที่ดี มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี อยู่ดีกินดี ควบคู่กันไปกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพเดิมและดีขึ้นอย่างยั่งยืน

วิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั่วโลกได้กระตุ้นให้หลายประเทศเกิดความตระหนัก ที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อม และเห็นควรให้มีการจัดการประชุมระดับโลกเพื่อร่วมมือกัน พิจารณามาตรการแก้ไขปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมที่ประเทศต่างๆ กำลังเผชิญอยู่เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ ซึ่งการประชุมนี้มีชื่อว่า "การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (United Nations Conference on Human and Environment)" จัดขึ้น ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน จากจุดเริ่มต้นครั้งนี้ ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแบบมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว จึงหันมาให้ความสนใจกับการพัฒนารูปแบบใหม่ที่สามารถลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการพัฒนาได้ อันเป็นที่มาของแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development)” ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะจาก คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือ คณะกรรมาธิการบรันท์แลนด์

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

(Brundtland Commission) โดยที่รายงานของคณะกรรมการบรันท์แลนด์ (Brundtland Report) ที่เสนอต่อสหประชาชาติ ใน พ.ศ.๒๕๓๐ เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ต่อมาในชื่อ “อนาคตของเรา” (Our common future)

ต่อจากนั้นองค์การสหประชาชาติได้เรียกร้องให้ทั่วโลกคำนึงถึงผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการใช้ทรัพยากรฟุ่มเฟือยที่ไม่สมดุลกับขีดจำกัดการตอบสนองของธรรมชาติ โดยได้จัดประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development: UNCED) เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ ณ กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล ซึ่งเป็นที่มาของแผนแม่บทโลกที่ใช้เป็นกรอบทิศทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความยั่งยืน ในการประชุมครั้งนั้น ประเทศสมาชิก จำนวน ๑๗๘ ประเทศ รวมทั้งประเทศไทยได้ร่วมลงนามในการปฏิบัติตามแผนแม่บทดังกล่าว ซึ่งอีก ๑๐ ปี ต่อมาจึงขยายแนวคิดไปสู่การประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World summit on sustainable development) เพื่อกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ หันมาให้ความสนใจกำหนดกรอบทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างองค์รวม มุ่งสู่คุณภาพการพัฒนา

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ได้กล่าวถึง หลักการพัฒนาสู่ความเจริญที่ เรียกว่า จักร แปลว่า ล้อ มีอยู่ ๔ ประการ คือ ๑) ปฏิรูปเทสวาสะ หมายถึง การอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะสมที่ควร กล่าวคือการได้อยู่ในที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี นั่นเอง และ ประการที่ ๒) สัปปุริสุสั้งเสวะ หมายถึง การคบสัตบุรุษ การเข้าไปคบกับคนดี ผู้มีสัปปุริสธรรม ๗ ๓) อัตตสัมมาปณิธิ หมายถึง การตั้งตนไว้ชอบ ตั้งอยู่ในสุจริต ๓ ได้แก่ กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ๔) ปุพเพกตปุญญตา หมายถึง ความเป็นผู้มีบุญ ได้กระทำไว้ก่อน ในหนังสือเรื่องธรรมะ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม^{๑๑} ในขณะที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่

^{๑๑}พระเมธีธรรมาภรณ์, ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

พระเมธีธรรมาภรณ์ ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งปรากฏในคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอนให้ มนุษย์ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นผู้พิทักษ์ธรรมชาติ และมีสัมมาทิฐิเกี่ยวกับธรรมชาติเนื่องจากมนุษย์มีหน้าที่ตอบแทนคุณของธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทับยืนแสดง ความกตัญญูรู้คุณต้นศรีมหาโพธิ์โดยเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระหัตถ์ซ้ายจ้อง พระเนตรไม่กระพริบไปที่ต้นศรีมหาโพธิ์ที่พระองค์ตรัสรู้เป็นเวลา ๗ วัน และ พระองค์สอนให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ โดยการปลูกป่า ต้นน้ำ ลำธาร เป็นบุญ กุศลสูง เพราะเป็นประโยชน์ต่อสังคมมีปรากฏอยู่ใน ”วนโรปสูตร” เป็นต้น

Albert Arnold Gore ในฐานะนักอนุรักษ์สภาพแวดล้อม (Environmentalist) อาจารย์มหาวิทยาลัย อดีตรองประธานาธิบดีของ สหรัฐอเมริกาที่ ๔๕ ในรัฐบาลคลินตัน ช่วงปี ค.ศ. 1993 – 2001 หลังจากเพียร ศึกษาเรื่องภาวะโลกร้อนมากกว่า ๓๐ ปี Al Gore ได้เก็บรวบรวมข้อมูลมากมาย วิเคราะห์สภาพอากาศเป็นเรื่องร้ายแรงมาก นักวิทยาศาสตร์ราว ๒,๐๐๐ คน จากนับ ร้อยประเทศที่ทำงานมาตลอด ๒๐ ปี ท่ามกลางความร่วมมือทางวิทยาศาสตร์ อย่างมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ได้ฉันทามติอย่างชัดเจนร่วมกันว่า ประชาคมโลก จะต้องร่วมมือกันแก้ไขวิกฤตภาวะ โลกร้อน ทั้งนี้ Al Gore กล่าวเพื่อกระตุ้นเตือน ให้ประชาชนตระหนักในเรื่องวิกฤตสภาพอากาศกับความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมาเกี่ยวกับสภาวะที่แท้จริงและคุณลักษณะของสังคม อเมริกา ปัญหาสภาพแวดล้อมของประเทศสหรัฐอเมริกา และภาวะโลกร้อน อาทิ เรื่องปัญหาการกำจัดขยะ ปัญหาประชากรกับการบริโภคนิยม

หนังสือเรื่อง An Inconvenient Truth^{๑๒} ซึ่งใช้ชื่อภาษาไทยว่าโลกร้อนความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง และจัดทำเป็นสารคดีออกฉาย ในปี ค.ศ. 2006 AL GOREบรรยายเรื่องปัญหาโลกร้อนอย่างเห็นภาพชัดเจนและน่ากลัว นำเสนอ

^{๑๒} Albert Amold gore, **An Inconvenient Truth**, คุณากร วาณิชย์ วิรุฬห์ แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันของโลกในปัจจุบัน สภาพแวดล้อมที่ตกอยู่ในภาวะวิกฤติภาวะโลกร้อน โดยเฉพาะเรื่องการละลายของธารน้ำแข็งที่ขั้วโลก ทำให้น้ำในมหาสมุทรมีอุณหภูมิเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วจนน่าวิตก ท่านเรียกร้องให้สังคมโลกตระหนักรู้เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดระยะเวลา ยาวนานกว่าทศวรรษ กระทั่งท่านเป็นผู้ที่ถูกเสนอชื่อให้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในฐานะนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปีปัจจุบัน พร้อมกับกับสารคดีชื่อเดียวกันนี้จะได้เข้าชิงรางวัลออสการ์ สาขาสารคดียอดเยี่ยมแห่งปีด้วย

หนังสือเรื่อง *Earth in the Balance*^{๓๓} เป็นผลงานที่ได้รับ การตีพิมพ์ไม่ถึงปีที่ได้รับตำแหน่งรองประธานาธิบดีและทำหน้าที่ในตำแหน่งนี้อยู่ถึง ๘ ปี จากการรวบรวมข้อมูลประเด็นระบบนิเวศวิทยา พื้นฐานวิกฤติสภาพอากาศ ปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การปฏิวัติทางเทคโนโลยี และส่วนที่เปราะบางที่สุดของระบบนิเวศของโลก กำลังเสื่อมโทรมลง

๑.๓ ความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development) มีความเป็นมาดังนี้ เริ่มตั้งแต่เมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม^{๓๔} แห่งองค์การสหประชาชาติ เป็นหน่วยงานชำนาญพิเศษของสหประชาชาติ ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑(ค.ศ. 1848) มาเพื่อดูแลเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของโลก และเพื่อช่วยเหลือ

^{๓๓}Gore Senator Al, *Earth in the Balance*, (Boston : Houghton Mifflin Co, 1992).

^{๓๔} อุทัยวรรณ สุขคันธรักษ์, “ยูเนสโกคืออะไร แปลจาก What is UNESCO? 1991”, วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา สหประชาชาติ, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม-ธันวาคม๒๕๓๔) : ๒๗ – ๓๓.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

บรรดาประเทศสมาชิกในการแก้ไขปัญหาร่วมกันที่รุ่มล่อมสังคม^{๑๕} ลักษณะของการดำเนินงานจะเกี่ยวกับเรื่องอุดมคติ สันติภาพ จรรยาบรรณ โดยอาศัยเครื่องมือ คือ การศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และสื่อสารมวลชนเป็นสำคัญ หรือในนามองค์การยูเนสโก “UNESCO” ได้ตั้งโครงการมนุษย์และชีวลัย (The Man and the Biosphere) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ (ค.ศ.1971) เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ ซึ่งมีสาระเพื่อเตือนให้เกิดความใส่ใจต่อผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมของโลก ส่วนการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมนั้นเป็นผลมาจากการที่องค์การยูเนสโกได้จัดการประชุมระหว่างประเทศ เรื่องนโยบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ. 1982) ณ กรุงเม็กซิโก ทำให้นำไปสู่แนวคิดในการกำหนดทศวรรษโลก เพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม อีกทั้งสะท้อนให้เห็นจุดยืนตามแนวคิดขององค์การยูเนสโกแห่งสหประชาชาติว่า การพัฒนาประเทศต่างๆ มุ่งเน้นมิติทางวัฒนธรรม

ต่อมา องค์การสหประชาชาติได้เริ่มให้ความสนใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังขึ้นภายหลังทศวรรษแห่งการพัฒนาที่ผ่านไประหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๓ (ค.ศ.1960-1970)ตามมาควบคู่กันกับองค์การยูเนสโก ตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐^{๑๖} ได้ริเริ่มให้มีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วย สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (The United Nation Conference on the Human Environment) ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ.1972) ขึ้น โดยมีสมาชิกขององค์การสหประชาชาติเข้าร่วมประชุม ๑๑๓ ประเทศ ณ.กรุงสตอกโฮล์ม ทำให้เกิดการเริ่มต้นพบกัน เพื่อสิ่งแวดล้อมของโลกเป็นครั้งแรก ซึ่งการประชุมครั้งนี้ กล่าวถึงอันตรายของการละลายหรือไม่

^{๑๕} อัจฉาชา เชาวน์ชลากร และกุหลาบ ณ นคร, “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม”, แปรรายงานของที่ประชุมระดับภูมิภาคของคณะกรรมการแห่งชาติฯ, วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ, ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๑) : ๑๑ -๑๔.

^{๑๖} อัษฎา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, หน้า ๑.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ใส่ใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม^{๑๗} ในขณะนั้นเป็นจุดเริ่มที่ทำให้ประชาคมโลกสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม และองค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการหรือสมัชชาโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้ เพื่อศึกษาในเรื่องการสร้าง ความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา การที่ได้จัดตั้งคณะทำงานชุดนี้ นับเป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development) อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมขึ้นในเวลาต่อมา

ปี พ.ศ.๒๕๒๓ (ค.ศ.1980) ความกังวลเรื่องผลกระทบต่อการพัฒนาที่มีต่อแต่ละประเทศจนกระทั่งกระทบถึงโลกนั้น ทำให้ต่อมาได้ปรากฏรายงานเรื่องกลยุทธ์การอนุรักษ์โลก(The world Conservation Strategy)โดยองค์การนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources หรือ IUCN)ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปกป้องรักษาระบบนิเวศและวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้ปรากฏคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)ขึ้นในการพิจารณาถึงเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยอยู่ในส่วนสุดท้ายของรายงานที่ชี้ชัดถึงการเพิ่มความสนับสนุนด้านการเงิน เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการอนุรักษ์ แล้วให้พิจารณาทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมผนวกเข้าไว้ด้วยกัน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ.1982)ได้มีรายงานอีกฉบับหนึ่งชื่อ Global2000 ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเช่นกัน

กระแสแห่งที่มาของการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงมาจากสองกระแสหลัก ๒

^{๑๗}Redclift, Micheal.Sustainable Development:Economic and the Environment.In M.Rediclift and C.Sage(eds),**Strategics for Sustainable Development :Local Agenda for the Southern Hemisphere.U.K.:** John Wiley & Sons Ltd.,1994,P.3.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ทาง^{๑๘} ดังนี้^{๑๙}

กระแสที่ ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ (ค.ศ.1983) องค์การสหประชาชาติ โดยจัดตั้งคณะทำงานชื่อว่า World Commission on Environment and Development แปลว่าคณะกรรมการหรือสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นหน่วยงานอิสระไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลใดๆ ได้จัดประชุมครั้งแรกใช้ชื่อว่า การประชุม World Commission on Environment and Development หรือ WCED หรือที่รู้จักกันในนาม Brundtland Commission เมื่อตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ (ค.ศ. 1984) ต่อจากนั้นคณะกรรมการฯ ใช้เวลา ๔ ปี จัดทำรายงานออกมาเผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ.1987) ชื่อว่า Our Common Future (อนาคตร่วมกันของเรา) หลังปกหลังปกพิมพ์อักษรสีแดงว่า “This is The most important document of the decade on the future of the world ” นี่คือนเอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลก”และเป็นที่มาแห่งการเกิดของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๒๐} (Sustainable Development) เน้นหลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นที่น่าสังเกตว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนกระแสนี้ได้รับความสนใจและการสนับสนุนให้แพร่หลายมากกว่ากระแสที่ ๒^{๒๑}

กระแสที่ ๒ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งชาติ UNESCO เป็นหน่วยงานชำนาญพิเศษของสหประชาชาติ ซึ่งก่อตั้งมาเพื่อดูแลเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของโลกและเพื่อช่วยเหลือบรรดาประเทศสมาชิกในการแก้ปัญหาที่รุ่มลุ่มสังคมโลก ลักษณะของการดำเนินงานจะเกี่ยวกับเรื่องอุดมคติ

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๔.

^{๒๐} Michael Keating, **The Earth Summit’s Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993**, กระทรวงการต่างประเทศ แพล, หน้า ๙๐.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๕๕.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

สันติภาพ จรรยาบรรณ โดยอาศัยเครื่องมือคือ การศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และสื่อสารมวลชนเป็นสำคัญ ได้มีมติประกาศให้ปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๔๐ (ค.ศ.1988-1997) เป็นทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม(World Decade for Cultural Development) เน้นการพัฒนาในมิติด้านวัฒนธรรมขึ้นมาเป็นแกนกลางของการพัฒนาเน้นความสำคัญกับมนุษย์และวัฒนธรรม ถือว่าคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นแกนกลางในการพัฒนา และพยายามหาความสมดุลในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมคือเน้นการพัฒนาคุณภาพของคนเป็นสำคัญ^{๒๒}

การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกอย่างเป็นทางการจากการประชุม Earth Summit การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ.1992)ในการประชุมดังกล่าวผู้แทนของประเทศต่างๆรวมทั้งประเทศไทยได้ลงนามและรับรองเอกสารที่สำคัญ ๕ ฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารแผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ Agenda21 เพื่อการสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลก และได้แพร่หลายอย่างที่สุด กระทั่งถึงปัจจุบันเป้าหมายดังกล่าวนั้นยังคงดำเนินอยู่ต่อไป จึงนับว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีที่มาจากการประชุมกันระหว่างนานาประเทศได้ทำข้อตกลงกันแล้วกำหนดเป้าหมายเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปธรรมขึ้นชัดเจนอย่างเป็นทางการ ณ เวลานั้น

^{๒๒} ประไพพรรณ เอมชู, “ปีเริ่มต้นของทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม”, วารสารคณะกรรมการ แห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน- ธันวาคม ๒๕๓๐) : ๕๕- ๖๑.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

๑.๔ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) นั้น เป็นคำที่ใช้กันมากในการพัฒนาประเทศ มีการให้คำนิยามแตกต่างกันไปตามการแปลความของประเทศต่างๆ และได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายทัศนะ ดังนี้

คำว่ายั่งยืน (Sustainable) เป็นคำที่มาจากภาษาลาติน คือ Sustenere ซึ่งหมายถึงการส่งเสริมหรือสนับสนุน (Uphold) โดย เรดคลิฟท์^{๒๓} กล่าวว่า ความยั่งยืนนั้นเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมหรือกระบวนการเพื่อสนับสนุน (Uphold) หรือปกป้อง (defended) ความสามารถในการดำรงอยู่

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development [WCED]^{๒๔} หรือที่เรียกในอีกนามหนึ่งว่า คณะกรรมาธิการบรันท์แลนด์ (Brundtland Commission) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองตอบความต้องการของตนเอง” (Sustainable development is development that meets the needs for the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs) ทั้งนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีระบบสังคมที่เป็น สังคมธรรมรัฐ มีระบบการพัฒนาเศรษฐกิจที่มั่นคง ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก มี

^{๒๓}Redclift, Micheal. Sustainable Development : Economic and the Environment. In M.Rediclift and C.Sage (eds), **Strategics for Sustainable Development :Local Agenda for the Southern Hemisphere.U.K.:** John Wiley & Sons Ltd.,1994,P.17-18.

^{๒๔} **World Commission on Environment and Development, Our common future,** Oxford, Great Britain: Oxford University Press, 1987, p. 43.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

คุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ประชาชนรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นฐานในการผลิตเพื่อนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ^{๒๕}

องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือ องค์การยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึง การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง” (Sustainable development refers to development that fulfills the current needs of populations without compromising the needs of future generations)และได้ขยายความว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นความเข้าใจกว้างๆ เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติและเศรษฐศาสตร์ ขณะเดียวกันก็เกี่ยวข้องกับ หลักฐานทางวัฒนธรรมที่พร้อมด้วยการยึดถือความเป็นมนุษย์ และด้วยวิธีการอย่างไรก็ตามแต่ ต้องทำให้เขาตระหนักถึงความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่น ๆ รวมทั้ง ขานรับต่อความต้องการจำเป็นตามแนวคิดพื้นฐานใหม่ที่จินตนาการไว้ เพื่อความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนชาวโลกและเพื่อการเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยอันยั่งยืน ยาวนานของชีวิตมนุษย์ควรตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยึดถือคุณค่าของ ความเป็นมนุษย์ด้วย^{๒๖}

^{๒๕} Brundland Commissio, **Our common future: Report of the world commission on environment and development**, Retrieved from <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. 1987.

^{๒๖} UNESCO-ACEID. **Educating for a Sustainable Future : A Trans disciplinary Vision for Concerted Action**. Report of the Third UNESCO-ACEID International Conference, Bangkok Thailand, 1997,P. 6-23.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

เรดคลิฟท์^{๒๗} กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีข้อควรพิจารณา ๒ ประเด็น คือ ประเด็นแรก การพัฒนาที่ยั่งยืน ควรได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นแนวคิด (Concept) อย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์ ส่วนประเด็นที่สอง การพัฒนาที่ยั่งยืนก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องใช้สติปัญญามากพอๆกับความจำเป็นที่จะต้องใช้ความเห็น หรือนโยบายในทางการเมืองเพราะความคิดเรื่องความยั่งยืนสะท้อนถึงความกังวลในเรื่องเงื่อนไข หรือความจำกัดที่เกี่ยวกับมนุษย์อันเนื่องมาจากการใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความไม่พอใจของบรรดามวลมนุษย์ทั้งหลาย

บราวน์^{๒๘} กล่าวถึง ความยั่งยืนเป็นความคิดเชิงนิเวศวิทยาร่วมกับนัยทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ความเจริญเติบโตและการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งเสริมสนับสนุนระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์และสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable society) ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการส่งเสริมสนับสนุนชีวิตได้รับการดูแลรักษาไว้

พระธรรมปิฎก^{๒๙} กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การพัฒนาที่มีดุลยภาพครบทั้งสามด้าน ประกอบด้วย ชีวติมนุษย สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีหลักการสำคัญอยู่ที่เพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ ลดการเบียดเบียนกัน และเกื้อกูลต่อกันให้มากขึ้น

^{๒๗}Redclift, Micheal. Sustainable Development : Economic and the Environment. In M.Rediclift and C.Sage (eds), **Strategics for Sustainable Development :Local Agenda for the Southern Hemisphere. U.K.:** John Wiley & Sons Ltd.,1994,P.17-18.

^{๒๘}Yomi, N, **Environmental education for sustainable development: Synthesis of world environment day.** Glasgow, Scotland: Jordan hill College. 1991, P. 3.

^{๒๙}พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต),การพัฒนาที่ยั่งยืน,(กรุงเทพมหานคร:มูลนิธิโกลบอลคิมทอง),๒๕๔๙, หน้า ๑๐๖.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ^{๓๐} กล่าวว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวความคิดที่ประนีประนอมระหว่างกลุ่มที่นิยมการพัฒนากับกลุ่มที่นิยมสิ่งแวดล้อม ทั้งโลกที่ร่ำรวยและโลกที่ยากจน ต่างก็มีความพึงพอใจในแนวคิดนี้ เนื่องจาก เป็นแนวคิดที่ทำให้การพัฒนาและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ไปด้วยกันได้ กล่าวคือ เป็นแนวคิดที่ไม่ได้ ปฏิเสธความเจริญก้าวหน้าและมองว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่จำเป็น และสามารถเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องมีการทำลายสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนยังหมายถึงยุทธศาสตร์การพัฒนานำเอาทรัพยากรทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นครรรมชาติ มนุษย์ การเงิน และทรัพยากรกายภาพ มาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่งคั่ง ความอยู่ดีกินดี และความสุขสมบูรณ์ การพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้นอยู่กับการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยสรุปแล้ว คือ การพัฒนาที่อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ

ชัยศ อิมสุวรรณ์^{๓๑} กล่าวว่าแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาที่ต้องการการจัดทรัพยากรทั้งธรรมชาติและมนุษย์รวมทั้งทรัพยากรการเงินและวัสดุทั้งปวงให้เป็นไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งและอยู่ดีกินดี โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสงวนไว้สำหรับคนรุ่นหลังและการที่จะบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะเกิดการสมดุลของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมได้นั้นจะต้องพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถมีศักยภาพในการจัดการการพัฒนา

^{๓๐}ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, วิถีใหม่แห่งการพัฒนาวิธีวิทยาศาสตร์สังคมไทย ,พิมพ์ครั้งที่ ๔,(กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).๒๕๔๙.

^{๓๑} ชัยศ อิมสุวรรณ์, การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, วิทยานิพนธ์ ปริญญาดุขฎฐิบัณชิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย., ๒๕๔๓), หน้า ๒.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์^{๓๒} กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาในลักษณะบูรณาการเป็นองค์รวมที่ตัวแปรทั้งหลายต้องมาประสานกันครบองค์อย่างมีดุลยภาพ แม้ว่าจะอยู่ในบริบทที่มีความหลากหลายบนความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ ที่ต้องคำนึงถึงการพัฒนาตามขีดความสามารถในการแข่งขันบนพื้นฐานทรัพยากรของตนเอง ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ที่ต้องให้ความสำคัญกับการตอบสนองความต้องการของผู้เกี่ยวข้องอย่างสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นความพยายามในการทำให้ดีขึ้นอย่างมั่นคง ถาวร บนพื้นฐานของศักยภาพและทรัพยากรที่มีจำกัด โดยคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความสมดุลทุกมิติ เน้นการพัฒนาบนฐานทรัพยากร จุดแข็ง และศักยภาพของตนเอง รวมทั้งการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ตลอดจนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและยั่งยืนตลอดไป

วสุธร ตันวัฒนกุล^{๓๓} กล่าวถึงลักษณะที่แสดงถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็นการผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาที่สนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคและยุติธรรม มีการผสมผสานกิจกรรม เพื่อให้สังคมเกิดความผูกพันและอนุรักษ์ไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม คำนึงถึงการรักษาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้อย่างสอดคล้องกับชุมชน

^{๓๒} ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, การพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องอยู่บนฐานทรัพยากรของตนเอง. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๔๖, หน้า ๙.

^{๓๓} วสุธร ตันวัฒนกุล, การพัฒนาแบบยั่งยืน, วันที่สืบค้น ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘, เข้าถึงได้จาก http://www.ph.buu.ac.th/pdf/vasutorn/develop_old.pdf.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

นิตยา กมลวาทนินิศา^{๓๔} ได้ให้แนวคิดว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการตอบสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องค์รวม” คือ การกระทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งอื่น ๆ ซึ่งการพัฒนาตามแนวคิดนี้ ยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ ปฏิเสธ “ระบบเทคโนโลยี” เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลาย

ประเทศไทยได้รับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมาปรับใช้ ดังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) รัฐได้เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเน้นการพัฒนาอย่างองค์รวม โดยใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ -๒๕๔๙) ซึ่งเป็นกรอบทิศทางการพัฒนาประเทศที่ได้อัญเชิญและยึดแนวคิด “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นปรัชญานาทางการบริหารประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง มุ่งการพัฒนาที่มีดุลยภาพระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูลกันสู่การพัฒนาอย่างมีคุณภาพ มั่นคง และยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาประเทศอย่างองค์รวม โดยประชาชนที่ส่วนร่วม มุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของประชาชนอย่างถาวร

จากนิยามที่กล่าวมาข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า สรุปได้ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน

^{๓๔} นิตยา กมลวาทนินิศา, บริบทไทยว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๔๖, หน้า ๑๔.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

โดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต เป็นดำเนินการบนพื้นฐานของการพัฒนาอย่างองค์รวมให้มีความสมดุลอย่างรอบด้าน โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งอื่นๆ ทุกมิติรอบด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการพัฒนาที่ไม่ปฏิเสธระบบเทคโนโลยี เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลาย เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา คำนึงถึงความเป็นองค์รวมในเชิงบูรณาการ โดยพิจารณาผลเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายบนความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ ที่ต้องคำนึงถึงการพัฒนาตามขีดความสามารถในการแข่งขันบนพื้นฐานทรัพยากรของตนเอง ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ที่ต้องให้ความสำคัญกับการตอบสนองความต้องการของผู้เกี่ยวข้องอย่างสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

๑.๕ หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืน

OUR COMMON FUTURE เป็นเอกสารที่มีส่วนสำคัญ ทำให้เกิดการประชุมโลกชื่อการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) หรือการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๕ (ค.ศ. 1992) ในการประชุมดังกล่าวผู้แทนของประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย ได้ร่วมลงนามและรับรองเอกสารที่สำคัญ ๕ ฉบับโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารแผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ AGENDA 21 เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลก

รายงานเรื่อง OUR COMMON FUTURE นำเสนอหลักการว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development ประกอบด้วย หลักการและแนวคิดที่สำคัญ ๒ ประการ โดยสรุป คือ

๑ แนวคิดเรื่อง “ความต้องการ” โดยเฉพาะความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในกลุ่มคนยากจนของโลก ซึ่งควรได้รับความช่วยเหลือเป็นอันดับแรก

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

๒. ความคิดเรื่อง “ขีดจำกัด” ที่ขึ้นอยู่กับความสามารถของสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการถูกเอาเปรียบโดยเทคโนโลยีและสถาบันสังคม ซึ่งมุ่งหวังเพื่อสนองตอบความต้องการทั้งของคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของทุกประเทศทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นร่ำรวยหรือยากจน ประเทศใหญ่ หรือประเทศเล็กๆ ต้องได้รับการพิจารณาใหม่ตามแนวความคิดหลักของความยั่งยืนการพัฒนาแบบนี้จะเกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนการดำเนินงานใหม่ ทั้งการพัฒนาและปฏิรูปทางสถาบันหลัก ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยนโยบายด้านการพัฒนาต้องคำนึงการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจำแนกต้นทุนและผลประโยชน์ รวมถึงการคำนึงถึงความยุติธรรมเพื่อสังคมระหว่างคนรุ่นเดียวกัน และความยุติธรรมระหว่างคนแต่ละรุ่นด้วย การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องสนองความต้องการพื้นฐานของทุกคนรวมถึงโอกาสความต้องการเพื่อให้มีชีวิตดีขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของมาตรฐานการบริโภคซึ่งทุกคน ควรมีโอกาสร่วมกัน ภายใต้ขอบเขตความเป็นไปได้ของระบบนิเวศ

รายงานเรื่อง Our Common Future ได้กล่าวถึงทิศทางเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า มีลักษณะดังนี้ คือ

๑. ประชากรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Population and Human Resources)
๒. ความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security : Sustaining the Potential)
๓. ชาติพันธุ์และระบบนิเวศ (Species and Ecosystems : Resources for Development)
๔. พลังงาน (Energy : Choices for Environment and Development)

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

๕. อุตสาหกรรมที่ผลิตมาก แต่ลงทุนน้อย (Industry : Producing more with less)

๖. การท้าทายความเป็นเมือง (The Urban Challenge)

ทิศทางเชิงนโยบายหรือแนวนโยบาย ดังกล่าว อธิบายโดยสรุปได้ ดังนี้^{๓๕}

๑. ประชากรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Population and Human Resources) เป็นเรื่องความสัมพันธ์อย่างเหมาะสมระหว่างจำนวนประชากรและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากร รวมถึงการให้การศึกษาเพื่อปรับปรุงศักยภาพของมนุษย์ในการจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้น จึงควรสร้างความเข้มแข็งทางสังคมวัฒนธรรม และการจูงใจทางเศรษฐกิจ เพื่อการวางแผนครอบครัว อีกทั้งสนับสนุนให้ทุกคนต้องได้รับการศึกษา มีการคุมกำเนิดและให้ได้รับการบริการที่จำเป็น ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มิใช่เพียงเพื่อสร้างความรู้ความสามารถทางเทคนิคเท่านั้น แต่รวมถึงการสร้างค่านิยมเพื่อช่วยเหลือแต่ละบุคคลและชาติให้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและความเต็มใจที่จะแบ่งปันทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกัน

๒. ความมั่นคงด้านอาหาร (Food Security : Sustaining the Potential) ซึ่งสืบเนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากรที่ทำให้บางประเทศประสบปัญหาเรื่องอาหารไม่เพียงพอเพื่อบริโภคในขณะที่ประเทศอุตสาหกรรมมีการผลิตที่มีสิ่งสนับสนุนสูงเป็นอย่างมาก ทำให้สามารถนำทรัพยากรมาใช้มาก และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมมาก อีกทั้งการที่มีการป้องกันการแข่งขัน

^{๓๕}World Commission on Environment and Development. **Our Common Future**,(New York : Oxford University, Great Britain R.Clay Ltd.,1987), P. contents, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

จากนานาชาติเป็นเครื่องมือ ซึ่งตรงกันข้ามกับประเทศที่กำลังพัฒนาที่มีปัญหาขาดแคลนเทคโนโลยีไม่เพียงพอ การจูงใจทางเศรษฐกิจมีน้อย ร่วมกับปัญหาคุณภาพดินที่แห้งแล้งขาดธาตุอาหาร ไม่สามารถเพาะปลูกได้ จึงก่อให้เกิดปัญหาความมั่นคงด้านอาหารเกิดขึ้น

๓. ชาติพันธุ์และระบบนิเวศ (Species and Ecosystems : Resources for Development) ซึ่งเกิดจากความเจริญด้านวิทยาศาสตร์ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางสายพันธุ์ที่จำเป็นต่อระบบนิเวศและชีวภาพทั้งหมด โดยเฉพาะการพัฒนาด้วยสายพันธุ์พืช เวชกรรม และวัตถุพิษ เพื่อการอุตสาหกรรม ดังนั้น ต้องนำคุณธรรม จริยธรรมวัฒนธรรม ความงาม และเหตุผล ด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ มาช่วยธำรงรักษาความคงอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ด้วย

๔. พลังงาน (Energy : Choices for Environment and Development) เป็นเรื่องสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยจำเป็นต้องคำนึงถึงการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพหรือลดการใช้พลังงานลง รวมถึงการใช้พลังงานอย่างปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี

๕. อุตสาหกรรมที่ผลิตมาก แต่ลงทุนน้อย (Industry : Producing more with less) เนื่องจากการผลิตมากทำให้ต้องใช้ทรัพยากรมาก ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดภาวะมลพิษ ซึ่งมีผลต่อสุขภาพอนามัย และทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมากทำให้ต้องพิจารณาว่าจะผลิตเป็นจำนวนมาก แต่ใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมหรือน้อยลงได้อย่างไร รวมทั้งไม่ก่อให้เกิดความเสี่ยงในเรื่องสารเคมีเป็นพิษ น้ำเสียหรืออุบัติเหตุ จึงเป็นความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ต้อง ควบคุมการส่งออกของอุตสาหกรรมและสารเคมีด้านเกษตรกรรมที่เป็นอันตรายให้ได้

๖. การท้าทายความเป็นเมือง (The Urban Challenge) ซึ่งพบว่าประชากรจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในเมือง โดยเฉพาะหลายเมืองในประเทศอุตสาหกรรม ต้องเผชิญปัญหาปัจจัยพื้นฐานเลวลงทั้งสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพภายใน

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

เมือง และความสัมพันธ์อันเพื่อนบ้านก็พังทลาย แต่ก็ยังมีทางเลือกทางการเมือง และทางสังคมให้กับคนเหล่านั้น ส่วนประเทศกำลังพัฒนาจะมีสถานการณ์ที่ไม่เหมือนกัน รัฐบาลต้องพัฒนากลยุทธ์เพื่อนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในทางการเมือง โดยลดแรงกดดันของเมืองใหญ่ และทำให้เป็นเมืองที่เล็กลง ซึ่งการบริหารจัดการเมืองที่ดีต้องมีการกระจายงบประมาณ กระจายอำนาจทางการเมือง และบุคลากร ให้เป็นหน้าที่ของท้องถิ่นที่ซึ่งเป็นแหล่งที่รู้ดีที่สุด และจัดการได้ตามความต้องการของท้องถิ่นนั้น^{๓๖}

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการที่จะสามารถสนองตอบความต้องการของมนุษย์และบรรลุถึงศักยภาพของการเจริญเติบโตได้ จะเกี่ยวข้องกับ ๒ เรื่องต่อไปนี้ คือ

๑. การเพิ่มขีดความสามารถในการผลิต ขณะเดียวกันต้องเพิ่มโอกาสของความเท่าเทียมกันสำหรับทุกคนด้วย (ความเท่าเทียม)

๒. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เกี่ยวข้องกับสภาวะการเพิ่มจำนวนประชากรที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงความสามารถในการผลิตของระบบนิเวศ (ความสมดุล)^{๓๗}

เอกสารแผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ AGENDA 21 เอกสารฉบับนี้ได้เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนแปลงวิถีทางในการพัฒนาเสียใหม่ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น และว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ขึ้นมาได้^{๓๘}

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๓๗} อ่างแล้ว.

^{๓๘} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993**, กระทรวงการต่างประเทศ แปล, หน้า ๑.

๑.๖ องค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการศึกษาแนวคิดและองค์ประกอบการพัฒนาที่ยั่งยืน มีนักวิชาการในหลากหลายสาขาและสถาบันต่างๆ ได้ให้ความหมายและองค์ประกอบการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๓๙} กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการพัฒนาที่เน้นให้มนุษย์คำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติบนโลก และให้มีการดำเนินการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนทั้งในยุคปัจจุบันและยุคต่อไปอย่างเท่าเทียมกัน

หลักการสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างสมดุลระหว่าง ๓ มิติของการพัฒนา อันได้แก่

๑. มิติการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างมี คุณภาพ กระจายรายได้ให้เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อย

๒. มิติการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาคนให้มีความรู้ มีสมรรถนะและมีผลิตภาพสูงขึ้น ส่งเสริมให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพ และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

๓. มิติการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ การปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้ โดยให้สามารถผลิตมาทดแทนทรัพยากร ประเภทที่ใช้แล้วหมดไปได้

^{๓๙} กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง), ๒๕๕๖, หน้า ๑๒.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

แนวคิดและองค์ประกอบเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนข้างต้นสอดคล้องกับ

แนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์^{๔๐} ซึ่งกล่าวว่า กระแสในการพัฒนาแบบใหม่มี ๒ กระแส คือ กระแสแรกเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดของคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (CSD) คือมุ่งพัฒนาควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนประชากรส่งผลให้เกิดปัญหาทรัพยากรย่อยหวน และการเกิดมลภาวะ กระแสที่สองคือ การพัฒนาตามแนวคิดของยูเนสโก (UNESCO) ที่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา

สำหรับชาวพุทธแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนควรเป็นการพัฒนาเพื่อสร้างสังคมที่ยั่งยืน ควบคู่กับตอบสนองความต้องการของตนได้ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสัตว์โลก และประชาชนรุ่นต่อๆ ไปในอนาคตต้องเตือนตัวเองว่า การทำกิจกรรมของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ต้องบูรณาการทั้งเศรษฐกิจและธรรมชาติเข้าด้วยกัน เพื่อจะพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ และกำจัดความยากจนออกไป ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีแนวทางสรุปได้ ดังนี้

๑. ต้องมีการวางนโยบายประชากรให้เหมาะสม เช่น ควบคุมจำนวนประชากรด้วยการวางแผนครอบครัว ในการแก้ปัญหาประชากรที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการแก้ปัญหาทางการศึกษา เพราะจะครอบคลุมไปถึงการแก้ปัญหาด้านอื่นๆ ทั้งหมด ทั้งปัญหาความยากจน สาธารณสุข ตลอดจนการอนุรักษ์ธรรมชาติ

๒. ต้องอนุรักษ์หรือสงวนทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น การประกาศพื้นที่เป็นป่าสงวน วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน ,พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง),๒๕๕๒.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

การฟื้นฟูแหล่งธรรมชาติที่เสื่อมโทรม การรักษาดิน น้ำและอากาศให้ปลอดภัย สารเคมีและมลภาวะ

๓. การผลิตเทคโนโลยีกำจัดน้ำเสีย ตลอดจนการปรับเปลี่ยนการใช้ชีวิตไม่สุรุ่ยสุร่าย ประหยัดพลังงาน

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะสำเร็จได้จะต้องพัฒนาคนให้มีจริยธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๔๑} ได้สรุปให้เห็นว่า ปัญหาในการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น เกิดจากกิเลส ๓ อย่าง ที่ขัดขวางจริยธรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ เราจึงต้องพัฒนาคนและเศรษฐกิจให้คู่ขนานไปกับการพัฒนาจริยธรรม ดังนั้น ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงขึ้นกับ ๔ ปัจจัย ได้แก่

๑. **มนุษย์:** ต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ชยัน อดทน รับผิดชอบ มีฝีมือ มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังสำคัญในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุน และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุน

๒. **สังคม:** จัดระบบสังคม ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร ตลอดจนกิจการต่างๆ ให้ผสมกลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนพื้นฐานแห่งความรู้ความเป็นจริง สร้างบรรยากาศแห่งความไม่เบียดเบียน บรรยากาศแห่งความช่วยเหลือเกื้อกูล พิทักษ์ปกป้องคนที่อยู่ในสถานะต่างๆ ซึ่งมีโอกาสและมีความสามารถต่างกัน

๓. **ธรรมชาติ:** วิธีการพัฒนาต้องยึดหลักให้มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและดำรงชีวิตให้สอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ

๔. **เทคโนโลยี:** การพัฒนาเทคโนโลยี การใช้เทคโนโลยีที่เกื้อกูล ไม่ทำลายธรรมชาติ นำของเสียมาผลิตเวียโนใช้ประโยชน์ใหม่ สังคมไทยต้องพัฒนาเทคโนโลยีควบคู่ไปกับการพัฒนาตนเอง ต้องใช้เทคโนโลยีเป็นส่วนประดิษฐ์

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

เสถียรของมนุษย์อย่างไม่ประมาทและเพื่อเกื้อหนุนให้ตนเองมีชีวิตดีงาม สมบูรณ์ มีอิสรภาพและสันติสุข แนวคิดและองค์ประกอบการพัฒนาที่ยั่งยืนข้างต้น สอดคล้องกับ

แนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^{๔๒} ซึ่งสรุปว่า

๑. เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไป โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต

๒. เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องค์รวม” คือมองว่าการจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับสิ่งอื่นๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้ จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป

๓. การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่ได้ระบุว่าต้องปฏิเสธ “ระบบเทคโนโลยี” เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้น เป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลาย

วรัญญู เวียงอำพล^{๔๓} กล่าวไว้ว่า การพัฒนาแบบยั่งยืนต้องเป็นการสร้างสรรค์ให้ชีวิตและสังคมดีขึ้น โดยต้องมีการพัฒนา ๔ องค์ประกอบ คือ ธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม สังคม จิตใจ/ มนุษย์ และเศรษฐกิจ ดังนี้

^{๔๒} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย รายงานการศึกษาระดับสมบูรณ, กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗, หน้า ๒-๗.

^{๔๓} วรัญญู เวียงอำพล, การจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๖, หน้า ๒๙-๓๐.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

๑. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ยังคงสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติให้เหมือนเดิมที่สุด ไม่ควรให้ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปมากนัก หรือถ้าจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงต้องชดเชยหรือ ทดแทนธรรมชาติที่เสียไป มนุษย์ต้องไม่ก่อให้เกิดมลภาวะสู่สิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาล เอกชน และประชาชน จะต้องได้รับความสนใจทั้งในระดับนโยบาย ระดับการวางแผน และระดับปฏิบัติ

๒. สังคมคือ ประชาชนมีคุณภาพดี กินดีอยู่ดี สังคมปลอดภัยสงบสุข เป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ยังคงมีวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น

๓. จิตใจและมนุษย์ ต้องมีการพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจให้เข้มแข็งและสมบูรณ์อยู่เสมอ โดยเฉพาะในเรื่องของจิตใจ

๔. เศรษฐกิจ ต้องมีการหมุนเวียนของรายได้ มีมาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น มีการผลิตที่เหมาะสมกับทรัพยากรและความต้องการของผู้บริโภค โดยที่การผลิตต้องไม่ก่อให้เกิดมลภาวะมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์แบบใหม่ที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วประหยัด และปลอดภัยให้แก่ชุมชนรวมทั้งเป็นยุคของข้อมูลข่าวสาร

สมพร แสงชัย^{๔๔} อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ดังนี้

๑. ระบบการพัฒนามนุษย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการพัฒนา หากต้องการจะแก้ไขปัญหาการพัฒนาอย่างแท้จริงและนำเอามนุษย์ที่พัฒนาแล้ว

^{๔๔}สมพร แสงชัย,สิ่งแวดล้อม: อุดมการณ์ การเมืองและการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์),๒๕๕๐.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

มาเป็นแกนกลางของการพัฒนามนุษย์ จึงจะเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีชีวิตที่ดีงาม และช่วยให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ การพัฒนามนุษย์มี ๓ ระดับคือ

๑.๑ ระดับพฤติกรรม โดยการสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดี พฤติกรรมเคยชินอิทธิพลต่อจิตใจและปัญญา หากพฤติกรรมเคยชินก่อกลต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมเกิดขึ้น จนกลายเป็นวัฒนธรรมและวินัย การบังคับควบคุมหรือการใช้อำนาจก็ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น

๑.๒ ระดับจิตใจ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและปัญญา จิตใจประสานกับพฤติกรรมและทำให้พฤติกรรมยั่งยืนด้วยการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความรู้จักสันโดษอย่างฉลาดและมีจุดหมาย การมีสติไม่ปล่อยตัวและใจให้ตัวเองขึ้นต่อวัตถุและสิ่งบริโภคมามากเกินไป การมีอุดมคติและปณิธานในหน้าที่การงาน และการบรรลุจุดหมายแห่งชีวิต และการมีทางจิตที่คิดให้

๑.๓ ระดับปัญญาซึ่งเป็นตัวแก้ปัญหา และจัดปรับพฤติกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี เพราะปัญญามองเห็นระบบปัจจัยสัมพันธ์ แห่งสรรพสิ่งชักนำให้คิดและพิจารณาถึงเหตุปัจจัย ทำให้เกิดความพอดี เพราะบริโภคด้วยปัญญา ตรวจสอบพฤติกรรมโดยไม่ประมาท และขจัดความเชื่อถือ ค่านิยม และแนวคิดที่ผิดๆ พร้อมทั้งส่งเสริมสิ่งที่ดีงามเข้ามาแทนที่

๒. ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากต้องมีมนุษย์ที่พัฒนาแล้วเป็นแกนกลางของการพัฒนาในฐานะทรัพยากรมนุษย์แล้วยังต้องมีสังคมที่เกิดจากเจตจำนงของมนุษย์ และเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ สังคมต้องก่อกลต่อธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนมนุษย์ แต่ส่งเสริมมนุษย์และธรรมชาติ สร้างความสมดุลแห่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจด้วยมีขมิมาปฏิบัติที่เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ ช่วยเหลือผู้อื่นและสิ่งที่มีชีวิตกับระบบนิเวศลดความต้องการทางวัตถุลง บริโภคเพื่อคุณค่าแท้จริงของชีวิต ทำงานเพื่อพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ลดการแข่งขันและเพิ่มความ

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ร่วมมือเพื่อคุณภาพชีวิต และสร้างระบบเศรษฐกิจที่รู้จักประมาณพอดี ส่วนเทคโนโลยีซึ่งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องถูกใช้อย่างมีสติ และเป็นคุณอย่างแท้จริง รู้จักประมาณและมีสัมมาทิฐิ รู้จักพัฒนาและควบคุมตนเอง และเน้นการพัฒนาคุณภาพของคนและให้คนเข้าถึงธรรมชาติการศึกษาต้องเน้นการพัฒนามนุษย์โดยบูรณาการจริยธรรมเข้ากับวิชาการและวิทยาการทั้งหมด และการเมืองต้องมาจากประชาชนและเป็นธรรมาธิปไตย

๓. ระบบธรรมชาติ จะถูกอนุรักษ์ได้ ถ้ามนุษย์มีทัศนคติที่ดีต่อธรรมชาติและเห็นว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะมนุษย์ทุกคนอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ มนุษย์ไม่ควรแปลกแยกจากธรรมชาติและมนุษย์ควรหาความดีคืนให้แก่ธรรมชาติด้วย

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

๑. เศรษฐกิจ เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนทั้งในยุคปัจจุบัน และยุคต่อไป อย่างเท่าเทียมกันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต มีการผลิตที่เหมาะสมกับทรัพยากรและความต้องการของผู้บริโภค โดยที่การผลิตต้องไม่ก่อให้เกิดมลภาวะ รวมถึงเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ มีมาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น และมีการกระจายรายได้ให้เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อย

๒. สังคม เป็นการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน พัฒนาคคนให้มีความรู้ มีสมรรถนะและมีผลิตภาพสูงขึ้น ส่งเสริมให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ รวมถึงการจัดระบบสังคม ตลอดจนกิจการต่าง ๆ ให้ผสมกลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนพื้นฐานแห่งความรู้ความเป็นจริง สร้างบรรยากาศแห่งความไม่เบียดเบียน บรรยากาศแห่งความช่วยเหลือเกื้อกูล พิทักษ์ปกป้องคนที่อยู่ในสถานะต่าง ๆ ซึ่งมีโอกาสและมีความสามารถต่างกัน คนใน

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

สังคมมีคุณภาพดี กินดีอยู่ดี เป็นสังคมปลอดภัยสงบสุข และมีวัฒนธรรม เอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น

๓. **ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** เป็นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต คงสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติให้เหมือนเดิมที่สุด ไม่ควรให้ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปมากนัก หรือถ้าจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง ต้องชดเชยหรือทดแทนธรรมชาติที่เสียไป ต้องอนุรักษ์หรือสงวนทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ โดยให้สามารถผลิตมาทดแทนทรัพยากร ประเภทที่ใช้แล้วหมดไปได้ วิธีการพัฒนาต้องยึดหลักให้มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและดำรงชีวิตให้สอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ มนุษย์ต้องไม่ก่อให้เกิดมลภาวะสู่สิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาล เอกชน และประชาชน จะต้องได้รับความสนใจทั้งในระดับนโยบาย ระดับการวางแผน และระดับปฏิบัติ

๔. **มนุษย์** เป็นการพัฒนาคนซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของการพัฒนา ต้องมีการพัฒนาคนทั้งด้านร่างกายและจิตใจให้เข้มแข็งและสมบูรณ์อยู่เสมอ ให้มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีสติไม่ปล่อยตัวและใจให้ขึ้นต่อวัตถุและสิ่งบริโภคมามากเกินไป มีฝีมือ มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุน และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุน การสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดี หากพฤติกรรมเคยชินเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมเกิดขึ้น จนกลายเป็นวัฒนธรรมและวินัย การบังคับควบคุมหรือการใช้อำนาจก็ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

๕. เทคโนโลยี เป็นการพัฒนาเทคโนโลยี โดยใช้เทคโนโลยีที่เกื้อกูล ไม่ทำลายธรรมชาติ มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์แบบใหม่ที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้น เป็นไปในทางสร้างสรรค์หรือทำลาย ใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ และเป็นคุณอย่างแท้จริง รู้จักประมาณและมีสัมมาทิฐิ รู้จักพัฒนาและควบคุมตนเอง ต้องพัฒนาเทคโนโลยีควบคู่ไปกับการพัฒนาตนเอง เพื่อเกื้อหนุนให้ตนเองมีชีวิตดีงาม สมบูรณ์ และสันติสุข

๑.๗ เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนมีขอบข่ายและเนื้อหาที่กว้างขวางมาก มี ๒ ประการ คือ

๑. ความสมดุล (Equilibrium) นั่นคือ การพัฒนาที่สอดคล้องกว้างขวางและเชื่อมประสานกันอย่างมีดุลยภาพทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งในลักษณะสัดส่วนปริมาณ และการกระจาย

๒. ความเท่าเทียมกัน (Equation) คือ ผลที่ได้จากการพัฒนาจะต้องกระจายไปอย่างเท่าเทียมกันในทุกมิติของพื้นที่ และช่วงเวลา ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม^{๔๕}

สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีส่วนเกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆ หลายส่วนด้วยกัน คือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การพัฒนา และสิ่งแวดล้อม อันได้แก่มนุษย์ และสภาพแวดล้อมของมนุษย์ในการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น จะพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งด้านเดียวไม่ได้ ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนา การใช้ประโยชน์ของทรัพยากร ทิศทางการ

^{๔๕} สามชาย ศรีสันต์, สังคมวิทยากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕-๑๘, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๒.

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ลงทุน ทิศทางพัฒนาเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงสถาบันใหม่ ตามเป้าหมายหลักคือมีความสมดุลและความเท่าเทียมกัน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนและทำให้คนทั้งในรุ่นปัจจุบันและอนาคตได้บรรลุความต้องการและตามความปรารถนาของเขาได้ ซึ่งเป็นเรื่องของความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกัน ตั้งแต่ในระดับประเทศจนถึงระดับโลก

สรุปท้ายบท

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการตอบสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต เป็นดำเนินการบนพื้นฐานของการพัฒนาอย่างองค์รวมให้มีความสมดุลอย่างรอบด้าน โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งอื่นๆ ทุกมิติรอบด้าน โดย เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา คำนึงถึงความเป็นองค์รวมในเชิงบูรณาการ

ปัญหาของการพัฒนาเกิดจากมนุษย์ ซึ่งแนวทางในการแก้ปัญหา ควรปรับระบบการพัฒนาใหม่โดยพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ ควบคู่กับระบบการพัฒนา คือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมการเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมและมุ่งเน้นโดยเฉพาะมิติทางวัฒนธรรม ให้ความสำคัญต่อมนุษย์และวัฒนธรรม มุ่งปรับระบบการพัฒนาคนและระบบการพัฒนาด้วยการให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมเครื่องมือในการพัฒนาใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นแกนหลักใช้วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี ค่านิยม และจริยธรรมเสริมเป็นเครื่องมือ โดยผ่านกลไกทางการศึกษา

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหการพัฒนาที่ผ่านมา ซึ่งมุ่งเน้นแต่การ พัฒนาเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก จนส่งผลเสียหายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะความต้องการของมนุษย์และขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติเป็นประเด็นหลัก ทำให้มนุษย์ต้องร่วมกัน พิจารณาหาทางแก้ไข เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสมดุลและความเท่าเทียมกัน เพื่อให้ทุกคนได้อยู่ดีกินดี ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บทที่ ๑ “แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”

การพัฒนาที่ยั่งยืน มีข้อควรพิจารณา ๓ ประเด็น

๑. การพัฒนาที่ยั่งยืนควรได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นแนวคิด (Concept) อย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์

๒. การพัฒนาที่ยั่งยืนก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องใช้สติปัญญามากพอๆ กับความจำเป็นที่ต้องใช้ความเห็น (นโยบาย) ในทางการเมือง เพราะความคิดเรื่องความยั่งยืนสะท้อนถึงความกังวลในเรื่องเงื่อนไข หรือความจำกัดที่เกี่ยวกับมนุษย์ อันเนื่องมาจากการใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความไม่พอใจของบรรดามวลมนุษย์ทั้งหลาย

๓. ความยั่งยืนนี้เป็นความคิดเชิงนิเวศวิทยาร่วมกับนัยทางเศรษฐกิจ นั่นคือความเจริญเติบโตและการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งส่งเสริมสนับสนุนระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์ และสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Society) ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมที่ซึ่งทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการส่งเสริมสนับสนุนชีวิตได้รับการดูแลรักษาไว้

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกี่ยวข้องกับหลายมิติ คือทั้งมนุษย์และกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ทั้ง ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ จึงได้ผนวกวัฒนธรรมเข้ากับเรื่องหลักๆ ในการพัฒนา เช่น การศึกษา การสื่อสาร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สุขภาพ อุตสาหกรรม การขนส่ง แรงงาน และ สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่อิงวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นองค์รวม เป็นการบูรณาการ และด้วยความสมดุลทั้ง ระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนา เพื่อให้บรรลุผลตามความต้องการของมนุษย์ และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทั้งคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต

รายละเอียดแบบย่อ(พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน)

พระพุทธศาสนากับการการพัฒนาที่ยั่งยืน (Buddhism and sustainable Development) เป็นหนังสือที่กล่าวถึงแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ โดยได้นำเสนอแนวความคิดพัฒนาในสังคมยุคปัจจุบันที่มุ่งเน้นการพัฒนาโลกตามแนวคิดของฝ่ายตะวันตก ซึ่งมีความเจริญด้านเทคโนโลยีและวัตถุเพียงด้านเดียว ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทำลายโลกไปด้วยอีกทางหนึ่ง ซึ่งเน้นแต่พัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่ขาดการพัฒนาด้านวัฒนธรรมควบคู่กันไป จึงเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน และประเทศไทยก็ได้นำแนวทางการพัฒนามาจากประเทศที่เจริญแล้วมาใช้ จึงทำให้ประเทศมีความเจริญเพียงด้านเทคโนโลยีและวัตถุมากขึ้น แต่ขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจอันเป็นส่วนสำคัญ จึงทำให้สังคมก่อเกิดปัญหาอย่างมากมาย เพราะสังคมจะมีความเสื่อมทางศีลธรรมและวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามมาแต่ดั้งเดิม แต่ในขณะที่เดียวกันได้นำเสนอบทบาทพระพุทธศาสนาที่มีส่วนสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาสังคมในปัจจุบัน โดยระบุเนื้อหาไว้ดังนี้

บทที่ ๑ เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาที่ยั่งยืน หลักการ องค์ประกอบ เป้าหมายของการพัฒนา ในบทที่ ๒ กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ความหมาย ยุทธศาสตร์ และตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ในบทที่ ๓ กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ในบทที่ ๔ กล่าวถึงแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของการพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรมราโชวาท ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙) ในบทที่ ๕ กล่าวถึงหลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักโยนิโสมนสิการ หลักอิทธิบาท หลักสังคหวัตถุ หลักฆราวาสธรรม หลักไตรสิกขา หลักมัตตัญญูตา หลักอริยสัจจ์ หลักปฏิจางสมุปบาท และหลักไตรลักษณ์ ในบทที่ ๖ กล่าวถึงปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และในบทที่ ๗ กล่าวถึงแนวคิดเพื่อการศึกษาในการ

พัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสนา กระบวนการจัดการศึกษา การพัฒนารูปแบบการศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ โดยกำหนดเป้าหมายสำคัญคือปัจจัยทั้ง ๔ อย่าง คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และ เทคโนโลยี ให้มีความสัมพันธ์ในการพัฒนาควบคู่กันไปอย่างลงตัว เมื่อมนุษย์รู้จักใช้ความรู้ ที่ถูกต้อง มนุษย์ก็จะเข้าใจถึงความจริงของธรรมชาติ มีความพร้อมในการพัฒนาอย่าง สมบูรณ์ โดยใช้ความรู้ความสามารถเพื่อพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นเจริญขึ้น ตามแนวพุทธศาสนา อย่างยั่งยืนได้

บทที่ ๒

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

๒.๑ ความนำ

ในการพัฒนาประเทศ โดยอาศัยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นแกนหลักนั้น มีจุดกำเนิดมาจากโลกตะวันตกแล้วเผยแพร่มาสู่โลกตะวันออก นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา โดยแนวคิดดังกล่าวแม้ว่าจะก่อให้เกิดผลสำเร็จในด้านต่างๆ แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดผลกระทบอันไม่พึงปรารถนา ทั้งทางด้านชีวิต ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงปัญหาอื่นๆซึ่งมีผลต่อเนื่องทั้งทางบวกและทางลบ ผลกระทบและผลต่อเนื่องทางลบนั้น ปัจจุบันประเทศในโลตะวันตกได้ตระหนักถึงปัญหาการพัฒนาประเทศตามแนวคิดดังกล่าว ซึ่งได้ส่งผลทำให้เกิดความเสียหายต่อสภาวะแวดล้อม สังคม และทรัพยากรของตนเองอย่างมากรวมทั้งส่งผลกระทบต่อทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย

ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะองค์การสหประชาชาติซึ่งมีหน้าที่พัฒนาโลกโดยลักษณะโครงสร้างและภาพรวมของประชากรโลกให้เกิดการใช้ชีวิตที่มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี มีการบริโภคที่ดีไม่อดอยาก ยากไร้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บบนความผาสุก และมีความรู้ที่ดีสมควรตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นภารกิจหลักที่สำคัญ แต่ผลกระทบของการพัฒนานั้น ทำให้เกิดปัญหาต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างวิกฤติ จนกระทั่งกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วเป็นผู้นำ เรียกร้องให้เกิดความตระหนักสำนึกผิดต่อความเสียหายจากการพัฒนาที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาแบบใหม่ที่เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๒.๒ ความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

การพัฒนาเศรษฐกิจโลกขององค์การสหประชาชาติเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ที่เริ่มต้นในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรม ในกลางศตวรรษที่ ๑๘ ที่มีรากฐานของการใช้ทุนและเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นแกนหลักในการผลิต^๑ การพัฒนาระบบเศรษฐกิจจึงเป็นเป้าหมายของการพัฒนาตามหลักการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติที่โดดเด่นที่สุด โดยใช้อุตสาหกรรมนำโลกให้เจริญก้าวหน้าจากการกระตุ้นหนุนเศรษฐกิจการเมืองสู่ยุคการค้าเสรี^๒ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบการผลิตขนาดใหญ่ การผลิตภายใต้กรอบความคิดเรื่องวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งมีเป้าหมายสร้างกำไรสูงสุด^๓

ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่ร่ำรวยเฟื่องฟูมากมีเศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วมากที่สุดในโลกหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง เกิดระบบอาณานิคมทางเศรษฐกิจขึ้นมาแทนระบบอาณานิคมทางการเมือง^๔ ความเจริญพัฒนาของประเทศต่างๆ ในโลกขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรม ตัวอย่างประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วคือ สหรัฐอเมริกา และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็จัดอยู่ในระบบการค้าที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำพาโลกก้าวเข้าสู่การค้าเสรี^๕ เริ่มที่ข้อตกลงทั่วไปเกี่ยวกับภาษีศุลกากร มีชื่อว่า GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ (ค.ศ.1947) มีหลักการ

^๑ เสน่ห์ จามริก, ธนาคารโลก พัฒนาการ อิทธิพลและผลกระทบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท เอดิสันเพรสโพลิติกส์ จำกัด, ๒๕๓๔), ความนำ.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๘.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา ใน ศาสนากับยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สำนักงานเลขานุการ คณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓.

^๔ “Economic colonialism replaced political colonialism, “Europe International Relations.” Compton’s Interactive Encyclopedia, 1997.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, , ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๓.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

สำคัญที่จะรวมกลุ่มกันค้าขายกันในประเทศสมาชิกโดยได้รับสิทธิพิเศษที่จะได้รับการลดหรือตัดทอนภาษีศุลกากรและข้อจำกัดอย่างอื่น ๆ อันเป็นอุปสรรคเดิมๆ ทางการค้า GATT ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญมากที่สุดในการทำให้เกิดการค้าเสรีมากขึ้น โดยมีการประชุมร่วมกันเรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ (ค.ศ.1947) ถึง พ.ศ. ๒๕๓๖ (ค.ศ.1993) จนถึงวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๗(ค.ศ.1995) GATT สลายตัวพร้อมกับปิดประชุมรอบสุดท้ายอันเป็นการกำเนิดใหม่ขององค์การการค้าโลก หรือ WTO ควบคุมแผนที่ควบคุมการค้าของโลกถึงร้อยละ ๙๐ ของโลก

กลุ่มประเทศละตินอเมริกา ประกอบด้วยประเทศอาร์เจนตินา บราซิล ชิลี เม็กซิโก ปารากวัย เปรู และอุรุกวัย ได้จัดตั้งสมาคมการค้าเสรีละตินอเมริกา LAFTA (Latin American Free Trade Association) เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๐๓ (ค.ศ.1960) ต่อมา ๒๐ ปีได้ตั้งเป็นสมาคมประสานละตินอเมริกา ชื่อว่า LAIA (Latin American Integration Association)

กลุ่ม Andean เป็นกลุ่มย่อยของ LAIA ต่อมาพ.ศ.๒๕๑๒ (ค.ศ.1969) ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นทางการแล้วไปจับกลุ่มกับประชาคมและตลาดแคริบเบียน ชื่อว่า Caricom (Caribbean Community and Common Market) เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๖ (ค.ศ.1973) รวมตัวกับประเทศในคาบสมุทรแคริบเบียน ๑๒ ประเทศ

ในระหว่างช่วงเวลาดังกล่าวนี้ มีระบบเศรษฐศาสตร์สีเขียว ปรัชญา นิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) ทุนนิยมสีเขียว (Green Capitalism) ไปจนถึง สังคมนิยมแนวนิเวศ(Eco-Socialism) เกิดแทรกซ้อนขึ้นมาในโลกเป็น โครงสร้างใหญ่ที่ครอบงายละเอียดการจับกลุ่มตามขั้วแห่งตลาดเขตการค้าเสรีทุนนิยมที่กระจายอยู่ทั่วโลก เศรษฐกิจสีเขียวเกิดขึ้นสนองกระแสโลกแห่งยุคสิ่งแวดล้อมนานาชาติ จากแนวความคิดการบริโภคนิยมสู่การยอมจำนนต่อปัญหา ด้วยวิธีการประนีประนอมกับธรรมชาติแวดล้อม ตามหลักการเศรษฐกิจดีและระบบนิเวศก็อยู่ได้ด้วย เป็นที่น่าแปลกประหลาดที่หลักการของทั้งสองระบบนี้เป็นขั้วต่าง ที่ฝ่ายตะวันตกมองว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามต่อกันตลอดเวลามาก่อน

ทวีปอเมริกาเหนือ มีสหรัฐอเมริกา ร่วมแคนาดา และเม็กซิโก ก่อตั้งเขตการค้าเสรีระหว่างกันขึ้นทั้งที่เม็กซิโกก็อยู่ในกลุ่ม LAIA ด้วยโดยข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือชื่อ NAFTA (North American Free Trade Agreement) มี

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

เขตพื้นที่ที่กว้างกว่าตลาดร่วมยุโรป NAFTA จึงเป็นเขตการค้าที่ใหญ่ที่สุดของโลก^๖ และขณะนั้นประธานาธิบดีคลินตัน ได้อนุมัติ NAFTA เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๖ (ค.ศ.1993) ด้วยการประกาศว่า “ข้อตกลงนี้ทำให้สหรัฐอเมริกาเป็นผู้ชนะในระบบเศรษฐกิจของโลก”^๗ เวลาผ่านไปสามวัน คลินตัน เป็นผู้นำประเทศเจ้าภาพจัดการประชุมสุดยอด APEC ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ปีเดียวกันนั้น APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation)ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิกเป็นกลุ่มความร่วมมือเขตการค้าเสรีที่ใหญ่ที่สุดของโลกอย่างแท้จริง นอกจากนี้ความร่วมมือประสานประโยชน์ข้ามทวีปเช่นนี้ ยังรวมประเทศที่ร่ำรวยทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอันดับ ๑ และ ๒ เข้าด้วยกัน คือสหรัฐกับญี่ปุ่น^๘ รวมทั้งคาดหวังให้ประเทศทั่วไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมขึ้นใหม่เรียกว่า “เสือเศรษฐกิจ”^๙

ในยุโรป พ.ศ.๒๕๐๓ (ค.ศ.1960) ประเทศอังกฤษเริ่มเป็นผู้นำก่อตั้งสมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป เรียกว่า EFTA (European Free Trade Association) ระบบเศรษฐกิจที่แอบแฝงการค้าขายที่ซับซ้อนมีกลวิธีทางการเมืองผสมการทหารเข้ามาผสมผสาน ต่อมาจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจยุโรป เรียกว่า “ตลาดร่วม ” Common Market (European Economic Community) หรือ EEC ต่อมาเป็น EC (European Community) เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๖ (ค.ศ.1993) EC กลายเป็นหน่วยงานวางนโยบาย พร้อมกับได้ขยายนโยบายจัดตั้งเป็น สหภาพยุโรป EU (European Union) ในปีถัดมาวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๗ (ค.ศ.๑๙๙๔)ข้อตกลงที่สมาคมการค้าเสรียุโรป (EFTA) และประชาคมยุโรป (EC) ร่วมกันมีมติเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ (ค.ศ.1991)

^๖พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๔๓.

^๗ North American Free Trade Agreement, Microsoft Encarta Encyclopedia, 1999.

^๘Britannica Book of the year 1995.

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, หน้า ๑๔๘.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ตั้งเขตการค้าเสรีร่วมกัน ก็มีผลให้เกิดเขตเศรษฐกิจยุโรปกว้างขวาง EEA (European Economic Area)

ระบบเศรษฐกิจของโลกอยู่ในระบบการแข่งขันกันในทางการค้าแบบกลุ่มจับขั้วแบบการค้าเสรี (Free Trade) ระบบตลาดเสรีระดับโลก (Global free-market system หรือ World capitalism) แบบนายทุน ระบบทุนนิยม เป็นเรื่องเอาชนะธรรมชาติแท้ของมนุษย์ด้วยวิทยาศาสตร์ทั้งสิ้น จึงหมายความว่า การพัฒนาโลกในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมานั้น เป็นการค้าขายหาประโยชน์ในรูปของกำไร มุ่งชวนขวยหาความมั่งคั่งร่ำรวยเคียงคู่กันไปกับการโฆษณาประชาสัมพันธ์เพราะเหตุว่า โลกกำลังพัฒนาความต้องการเสพบริโภคความสะดวกสบายอย่างที่สุดและไร้ขีดจำกัดเช่นเดียวกันกับนิยามความหมายของ เศรษฐศาสตร์และระบบเศรษฐกิจที่มีอุตสาหกรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็น เครื่องมือสำคัญ

องค์การสหประชาชาติใช้วิธีการพัฒนาโลกโดยใช้หลักเศรษฐกิจเป็นแกน นำความเจริญทางอุตสาหกรรมภายใต้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในด้านหนึ่งและขณะเดียวกันพบว่าเกิดผลกระทบต่อโลกในอีกด้านที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติแวดล้อม^{๑๐} ประชาคมประเทศในโลกเริ่มตระหนักว่า ขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เพิ่มปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทวีความหนักหน่วงไปพร้อมกัน^{๑๑} จนกระทั่งทั่วทั้งโลกเกิดวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมรุนแรงอันได้แก่ ปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากรโลก ก่อให้เกิดความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติสารพิษมลภาวะ เป็นต้น^{๑๒}

องค์การสหประชาชาติในฐานะผู้นำกระแสโลก จึงเกิดการแบ่งยุคต่างๆ ของโลกเช่น ช่วงเวลาที่องค์การสหประชาชาติพัฒนาเศรษฐกิจโลก เรียกว่า ยุค นิยมอุตสาหกรรม (economic growth) ช่วงเวลานั้นโลกอยู่ในยุคนิยม

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑.

^{๑๑}ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

อุตสาหกรรม นิยมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นอย่างมาก ในอีกด้านธรรมชาติแวดล้อมก้าวไปในทางวิกฤติพร้อมกัน ภายหลังทศวรรษแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจขององค์การสหประชาชาติ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๓(ค.ศ. 1960-1970) ถือเป็นจุดเริ่มที่สำคัญ เมื่อพันทศวรรษแห่งการพัฒนาแล้วในเวลาต่อเนื่ององค์การสหประชาชาติได้ให้ความสนใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง^{๑๓}

ตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา เป็นยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ (International environment) ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเคลื่อนไหวกันมาก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ (ค.ศ. 1969)แม้อยู่ระหว่างทศวรรษแห่งการพัฒนาเกิดกลุ่ม Green Peace เป็นเหตุให้รัฐบาลสหรัฐฯ จัดตั้งหน่วยราชการที่เกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นหน่วยแรก ชื่อ Council on Environmental Quality หรือ สภาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และออกรัฐบัญญัติใหม่ชื่อว่า National Environmental Policy Act แล้วตั้งหน่วยราชการที่เรียกว่า Environmental Protection Agency หน่วยงานพิเศษเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นมาอีกด้วย^{๑๔}

สหรัฐอเมริกาได้แสดงความตื่นตระหนกเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม^{๑๕} โดยจัดให้มี “วันโลก” ขึ้นเป็นครั้งแรก “First Earth Day” เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓(ค.ศ. 1970) หรือเรียกว่าวันเจ้าแม่ปฐพีหรือวันแม่ปฐพี และมีการตั้งสภาปกป้องหรือสภาป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Defense Council) อีกทั้งเกิดกฎหมายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทยอยออกมาเป็นลำดับแสดงให้เห็นความเป็นไปของสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้นำของประเทศพัฒนานับเป็นความเคลื่อนไหวในเรื่องสิ่งแวดล้อม^{๑๖}ในระดับประชาชนและระดับประเทศ

^{๑๓} อธิษฐาน ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗, หน้า ๑.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๗.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ต่อมาในระดับโลก เมื่อองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือที่รู้จักกันในนามองค์การยูเนสโก “UNESCO” ซึ่งมีหน้าที่เพื่อดูแลเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของโลก และช่วยเหลือบรรดารัฐสมาชิกในการแก้ไขปัญหาที่รุ่มล่อมสังคม คำว่า “วิทยาศาสตร์” จะครอบคลุมไปถึงทั้งด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์^{๑๗} ได้ตั้งโครงการมนุษย์และชีวลัย(The Man and the Biosphere) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ (ค.ศ.1971) เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ ซึ่งมีสาระเพื่อเตือนให้เกิดความใส่ใจต่อผลกระทบต่างๆที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมของโลก

เริ่มตั้งแต่องค์การสหประชาชาติจัดให้มีการประชุมในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ.1972) ชื่อว่า การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ (UN Conference on the Human Environment , Stockholm Conference) มีประเทศสมาชิก ๑๑๓ ประเทศ มาเข้าร่วมประชุมเรื่องการเคลื่อนไหวในการรักษาสิ่งแวดล้อม จึงเป็นจุดเริ่มยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ^{๑๘}ทำให้เรื่องของสิ่งแวดล้อมได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในประชาคมระหว่างประเทศในโลก และได้นำไปสู่การจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ ในเวลาต่อมา ข้อสังเกตในเรื่องนี้ก็คือว่า เกิดสัญญาณเตือนให้ชาวโลกได้เห็นอะไรบ้างอย่างว่าสภาพแวดล้อมในยุคนี้หน้าที่จะต้องหันไปดูแลเอาใจใส่ปัญหาสิ่งแวดล้อม^{๑๙} กันได้แล้ว

ในปี พ.ศ.๒๕๒๓ (ค.ศ.1980) ในขณะนั้นโลกโดยองค์การสหประชาชาติได้มีกระแสความกังวลเรื่องผลกระทบต่อการพัฒนาโลกที่มีต่อแต่ละประเทศจนกระทั่งกระทบ ทั่วโลกนั้น ทำให้ต่อมาได้ปรากฏรายงานเรื่องกลยุทธ์การ

^{๑๗}Michael Keating, *The Earth Summit's Agenda for change*, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิซซิง จำกัด(มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๒๗.

^{๑๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๙.

^{๑๙}*Reader's Digest Great Illustrated Dictionary*, 1st ed. 2 vols., (London: The Reader's Digest Association Limited, 1984).

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

อนุรักษ์โลก (The World Conservation Strategy) โดยองค์การนาชาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ(International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources หรือ IUCN)ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปกป้องรักษาระบบนิเวศและวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยอยู่ในส่วนสุดท้ายของรายงานที่ชี้ชัดถึงการเพิ่มความสนับสนุนด้านการเงินเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการอนุรักษ์ แล้วให้พิจารณาทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมผนวกเข้าไว้ด้วยกันต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ.1982) ได้มีรายงานอีกฉบับหนึ่งชื่อ Global 2000 ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเช่นกัน

ยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ องค์การสหประชาชาติมีบทบาทในการจัดประชุมที่แสดงถึงความพยายามในเรื่องการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาผิดพลาด ๒๓ครั้ง ภายในเวลา ๒๐ ปี กระทั่ง Earth Summit ที่ นคร ริโอ เดอจาเนโร อันเป็นการเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในปีพ.ศ. ๒๕๒๖ (ค.ศ.1983) สมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติได้ตั้งกรรมาธิการ ชื่อว่า World Commission on Environment and Development แปลว่า คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นหน่วยงานอิสระไม่อยู่ในควบคุมของรัฐบาลใด แม้แต่องค์การสหประชาชาติ คณะกรรมาธิการฯ ประชุมกันครั้งแรกเมื่อตุลาคม ๒๕๒๗ ชื่อ World Commission on Environment and Development หรือ WCED หรือที่รู้จักกันในนามBrundtland Commission เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ (ค.ศ.1984) และอีกสี่ปี ต่อมาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ.1987)คณะกรรมาธิการได้ทำการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้วได้จัดทำรายงานออกมาเผยแพร่ฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกสารที่มีความสำคัญมาก^{๒๐}ฉบับหนึ่งขององค์การสหประชาชาติเพราะว่า รายงานฉบับนี้มีรายละเอียดของสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชั้นวิกฤติอันที่มีผลกระทบต่อประเทศต่างๆ ชื่อว่า OUR COMMON FUTURE (อนาคตร่วมกันของเรา) อันเป็นจุดประกายเกี่ยวกับแนวความคิดในเรื่องการพัฒนาที่

^{๒๐}อัษฎา ชัยนาม,แผนปฏิบัติการ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน,หน้า๑.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ยั่งยืน^{๒๑}(Sustainable Development)หลังปกพิมพ์อักษรสีแดงว่า “This is The most important document of the decade on the future of the world” นี่คือนเอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลก”และเป็นเสมือนรากเง้าอันเป็นที่มาแห่งการเกิดคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)ในเวลาต่อมา

ดังนั้นการที่องค์การสหประชาชาติได้ประกาศแนวคิดการพัฒนาในรูปแบบทศวรรษแห่งการพัฒนาช่วงที่ ๑ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๓-๒๕๑๓ และได้มีการประกาศทศวรรษแห่งการพัฒนาเป็นครั้งที่ ๒ ในระยะเวลาต่อมา อาจกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาประเทศตามแนวคิดที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบจากการพัฒนาคือ การกำเนิดวงจรแห่งความชั่วร้าย ทำให้เกิดผลร้ายต่อการดำรงชีพและดำรงพันธุ์ของมนุษย์อย่างเป็นที่ประจักษ์ ดังนั้นในระยะเวลาต่อมาจึงได้ประกาศแนวคิดการพัฒนาประเทศที่เป็นแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน

องค์การสหประชาชาติได้บัญญัติศัพท์เฉพาะ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” “Sustainable Development” ^{๒๒}ขึ้นอย่างเป็นทางการเพื่อกำหนดให้เป็นชื่อของเป้าหมายการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกต่อไปอันปรากฏในข้อตกลงระหว่างประเทศ ใน Earth Summit การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อระหว่างวันที่ ๓-๑๔ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. ๑๙๙๒)

^{๒๑}Michael Keating, The Earth Summit’s Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993, กระทรวงการต่างประเทศ แปล (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๒๒}อัษฎา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, หน้า ๑.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๒.๓ นิยามและความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๒.๓.๑ นิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ควบคู่ไปกับการธำรงรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่กับชาติพันธุ์มนุษย์ เมื่อแนวคิดนี้ได้กระจายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วโลก ต่างก็พยายามตีความหมายและให้คำนิยาม ดังต่อไปนี้

นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกตีความไปตามกระแสความคิดของคนแต่ละกลุ่ม ซึ่งแตกต่างกันไป ทั้งนี้ก็เพราะอิทธิพลทางความคิดที่ได้มาจากการประชุมของสมาชิกองค์การสหประชาชาติ^{๒๓} ดังนี้

๑. คำนิยามคลาสสิก คือ คำนิยามที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาโลกได้ให้ไว้ว่า “เป็นการอนุรักษ์ไว้” และ “เป็นการพัฒนาที่ปลอดภัย เพื่อสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่กระทบกระเทือนความสามารถของคนรุ่นหลังที่จะตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป”

๒. คำนิยามของนักเศรษฐศาสตร์สั้นๆ แต่ก่อให้เกิดคำถามที่ยากยิ่งหลายประการ เช่น “คุณสามารถเอาสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาทดแทนต้นทุนธรรมชาติได้หรือไม่” “ประโยชน์นั้นจะตกไปอยู่กับใคร?” “การดำรงอยู่และเติบโตนั้นเกิดขึ้นจากรายได้ของโลกไม่ใช่จากต้นทุน” หรือว่าอีกนัยหนึ่ง “การเพิ่มรายได้ประชาชาติอย่างต่อเนื่องหรือการพัฒนาเศรษฐกิจแบบไม่สิ้นสุด” นี้คือ “ทฤษฎีที่เป็นไปไม่ได้” สำหรับบางคน เพราะว่าคุณไม่สามารถทำให้การเติบโตดำเนินไปอย่างยั่งยืน บนโลกที่มีทรัพยากรจำกัด

๓. คำนิยามด้านการพัฒนาที่เหมาะสมในทางบริบทมากที่สุด ได้แก่ “การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ รวมถึงการมีวิถีการดำเนินชีวิต มี

^{๒๓} ทอมสัน คอย สวัสติ (Thomson Koy Svasti), “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, โดยจดหมายจาก ลอนดอน (นามแฝง), โลกสีเขียว, ๒,๕ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๖) : ๔-๕ .

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ทางเลือก มีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอย่างพอเหมาะพอควร การเคารพในสิทธิมนุษยชนการแสดงออกซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ การมีที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ดีพอในขณะที่ต้องจำกัดการใช้ทรัพยากรที่สูญสิ้นไปได้ ใช้ทรัพยากรที่ไม่สิ้นสูญอย่างยั่งยืนและคงความสามารถรองรับของเสียในขอบเขตท้องถิ่นและโลกเอาไว้”

๔. **คำนิยามทางสิ่งแวดล้อม** คือ “การรักษาระดับการบริโภคและมลพิษให้อยู่ภายในขอบเขตจำกัดทางนิเวศวิทยา” แต่ไม่ได้กล่าวถึงว่าใครเป็นคนก่อมลพิษและใครได้ผลประโยชน์และใครเสียประโยชน์

๕. **คำนิยาม “ธุรกิจเช่นเคย”** นั่นคือ “การสร้างความสำเร็จเติบโตในวิถีที่คนรุ่นหลังจะต้องขอบคุณเรา” หรือ “โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม” แต่ความเสียหายด้านสังคมคงไม่เป็นอะไรใช่ไหม

๖. **คำนิยามที่ว่า “มันมิใช่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นกระบวนการ”** เป็นคำนิยามของผู้เชี่ยวชาญจริงๆ ได้แก่ “กระบวนการการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากร ทิศทางในการลงทุนและการเริ่มต้นพัฒนาทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงสถาบันให้สอดคล้องกับความต้องการของอนาคตและปัจจุบัน” และอื่นๆ เช่น “เป็นกระบวนการผสมผสานและหรือประนีประนอมเป้าหมายทางเศรษฐกิจนิเวศวิทยา และสังคมเข้าไว้ด้วยกัน”

๗. **คำนิยามด้านจริยธรรม** ได้แก่ “การดูแลระดับของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตของโลกสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นหลังให้ดำเนินการพัฒนาอย่างรอบคอบและเป็นธรรม”

๘. **คำนิยามสีเขียวเข้ม** ที่ว่า “จำกัดความเจริญเติบโตของประชากรเพื่อที่มนุษย์จะได้มีชีวิตอย่างกลมกลืนกับโลกและมีสิทธิไม่มากไปกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ” นี่เป็นการยอมตายอย่างเลือดเย็นหรือ? จะใช้นโยบายบังคับให้หนึ่งครอบครัวมีเด็กได้คนเดียวหรือ? เป็นการลงโทษคนจนหรือ?

๙. **คำจำกัดความ “ทุกสิ่งภายใต้หนึ่งเดียว”** เป็นคำนิยามที่หยิบใช้ง่ายเพื่อที่จะแสดงถึงความใจกว้างและความโอบอ้อมของทุกคน “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเป้าหมายระยะยาวที่เรารักษาระดับความยั่งยืนทางเศรษฐกิจโดยสัมพันธ์กับข้อจำกัดทางนิเวศวิทยา เป็นการแบ่งปันทรัพยากรและโอกาสระหว่างคนรุ่นนี้และคนรุ่นต่อไปอย่างเท่าเทียมกัน และในช่วงคนรุ่นนี้การแบ่งปันทรัพยากรที่มี

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ประสิทธิภาพ ก็คือ การคิดรวมต้นทุนทางธรรมชาติเข้าไปในต้นทุนการผลิตด้วย” ซึ่งคำจำกัดความนี้ได้มาจากรายงานของธนาคารโลก

การพัฒนาที่ยั่งยืนควรจะรวมถึงศีลธรรม เศรษฐกิจ นิเวศวิทยา จริยธรรม และการเลือกสรรทางจิตวิญญาณด้วย คือ การตัดสินใจทางเศรษฐกิจควรประกันว่ากิจกรรมของมนุษย์จะอยู่ภายในขอบเขตที่จำกัดทางนิเวศ การตัดสินใจด้านศีลธรรมสำหรับคนรุ่นหลัง ควรมีดุลพินิจ และความถูกต้องเป็น การลดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนและคนร่ำรวย รวมถึงการเลือกสรรทางจิตวิญญาณ เพื่อที่จะเติมความว่างและขาดความหมายของชีวิต เพื่อที่จะเติมความว่างเปล่า และการขาดความหมายในชีวิตคน^{๒๔}

๒.๓.๒ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง “การพัฒนาที่สนองความต้องการของประชาชนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความต้องการของตนเอง” ^{๒๕} (Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.) และได้ขยายความว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นความเข้าใจอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติและเศรษฐศาสตร์ ขณะเดียวกันองค์การยูเนสโก ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า หมายถึงกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อิงวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นองค์รวม ก็เกี่ยวข้องกับการรากฐานทางวัฒนธรรมที่พร้อมด้วยการยึดถือคุณค่าความเป็นมนุษย์และด้วยวิธีการอย่างไรก็ตาม แต่ต้องทำให้เขาตระหนักถึงความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่น ๆ รวมทั้งขานรับต่อความต้องการจำเป็น (An Imperative Need)

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน.

^{๒๕}World Commission On Environment And Development, **Our Common Future**,(New York Oxford University : Great Britain R.Clay Ltd.,1987), p. 43, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) .การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑) , หน้า ๕๙.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ตามแนวคิดพื้นฐานใหม่ที่จินตนาการไว้ เพื่อความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนชาวโลกและเพื่อการเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยอันยั่งยืนยาวนานของชีวิตมนุษย์^{๒๖}

การพัฒนาที่ยั่งยืนในความหมายขององค์การสหประชาชาตินั้น มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจอยู่ได้เจริญดีไปพร้อมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวความคิดตะวันตกที่เป็นผู้นำกระแสโลกในการพัฒนาโลกอย่างชัดเจนก่อนหน้านี้ยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ หรือสภาพแวดล้อมโลก ที่อธิบายถึง ความพยายามแก้ไขปัญหาสำคัญโดยไม่สามารถละทิ้งระบบทุนนิยม การค้าเสรีบริโภคนิยมที่ยังคงเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเร่งเพิ่มผลผลิตไม่มีขีดจำกัดของการบริโภค หลักการดังกล่าวมีความขัดแย้งกันอยู่ในตัวเองอย่างชัดเจนเพราะเหตุว่าเศรษฐกิจที่เจริญดีดังกล่าวย่อมอยู่บนความฟุ่มเฟือยในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและส่งความเสียหายเสื่อมโทรมไปยังธรรมชาติอย่างหนักหนามหาศาล นับว่าปัญหาเดิมก็ยังแก้ไม่ได้ เพียงแต่กล่าวว่า เรายอมรับและตระหนักแก้ปัญหาอยู่น้อย

องค์การสหประชาชาติ ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาแนวเดิมเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากปัญหาประชากร การดำเนินชีวิต แนวคิดพื้นฐานที่เกี่ยวกับธรรมชาติ และพฤติกรรมของมนุษย์ รวมกับแนวคิดที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นพลังผลักดัน เพื่อให้เกิดการพัฒนา แต่ขณะเดียวกันก่อให้เกิดความไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ปัจจุบัน และมีแนวโน้มต่อไปถึงอนาคตด้วยซึ่งองค์การสหประชาชาติในฐานะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงจึงได้รับอิทธิพลแนวความคิดการพัฒนาแนวใหม่นี้มาเริ่มเร่งดำเนินการต่อไป แม้กระนั้นก็ต้องยอมรับว่า องค์การสหประชาชาติส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาที่ผ่านมาอย่างผิดพลาดเพราะความผิดพลาดของการพัฒนา (Failure of Development) ร่วมกับความผิดพลาดในการจัดการสิ่งแวดล้อม (Failure in the Management of Our Environment) ส่งผลให้เกิดปัญหาสำคัญ ๓ ประการ คือ

^{๒๖}ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๙.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๑. การทำให้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรหมดไป (Depletion)
๒. การสร้างมลพิษในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (Pollution)
๓. การเพิ่มและลดจำนวนประชากร (Population) โดยสัมพันธ์กับกิจกรรมของมนุษย์

ความหมายโดยรวมของการพัฒนาที่ยั่งยืน ขององค์การสหประชาชาติ หมายถึงกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อิงวัฒนธรรม ในลักษณะเป็นองค์รวมเป็นการบูรณาการและด้วยความสมดุล ทั้งระหว่างการรักษาสิ่งแวดล้อม พร้อมไปกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนา เพื่อให้บรรลุตามความต้องการของมนุษย์และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วยความยุติธรรม

อนึ่ง การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มีข้อควรพิจารณาในความหมาย ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นแรก การพัฒนาที่ยั่งยืนควรได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นแนวคิด (Concept) อย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์

ประเด็นที่ ๒ การพัฒนาที่ยั่งยืน ก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องใช้สติปัญญา มากพอๆกันกับความจำเป็นที่ต้องใช้ความเห็น (นโยบาย) ในทางการเมืองเพราะความคิดเรื่องความยั่งยืนสะท้อนถึงความกังวลในเรื่องเงื่อนไข หรือความจำกัดที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความไม่พอใจของมวลมนุษย์ทั้งหลาย^{๒๗}

๒.๔ นัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

นัยสำคัญทั้งหมดของความหมายแห่งคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ปรากฏอยู่ในรายงานสำคัญแห่งโลกชื่อ OUR COMMON FUTURE คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ประชุมครั้งแรกเมื่อตุลาคมพ.ศ. ๒๕๒๗ (ค.ศ.1984) ได้จัดทำรายงานชื่อ OUR

^{๒๗}Michael Redclift, Sustainable Development: Economic and the Environment. In M.Redclift and C. Sage (eds.), **Strategies for Sustainable Development: Local Agenda for the Southern Hemisphere.**

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

COMMON FUTURE^{๒๘} มีความหนา ๓๘๓ หน้า พิมพ์เผยแพร่เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ. 1987) รายงานนี้บัญญัติคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) อยู่ที่ หน้า ๔๓ บัญญัติความหมายของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่า Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” ปกหลังพิมพ์อักษรสีแดงว่า “This is the most important document of the decade on the future of the world.” แปลว่า เอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลก

๒.๔.๑ รายงาน OUR COMMON FUTURE สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

รายงาน OUR COMMON FUTURE นำไปสู่แนวคิดของความยั่งยืนในหลายประเด็นดังต่อไปนี้^{๒๙}

๑. วิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมและวิกฤติการณ์การพัฒนา ต่างเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์เดียวกัน วิกฤติการณ์ทั้งสองเกิดจากโครงสร้างของโลกและของชาติประเทศต่างๆ ที่นำไปสู่การที่ทรัพยากรของโลกไหลถ่ายเทไปยังประเทศส่วนน้อย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในโลกเหนือ

๒. การลดทอนและการปนเปื้อนทรัพยากรอยู่ในสภาพร้ายแรงเกินกว่าจะปล่อยให้เป็นเรื่องปกติได้ จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในเรื่องการกระจายอำนาจในการควบคุมทรัพยากร วิธีการผลิต สินค้าอุปโภค บริโภค และการบริการ

๓. ความเสมอภาคเท่าเทียมกันเป็นหลักการใจกลางของความยั่งยืน

๔. วิกฤติการณ์ในปัจจุบันเกิดขึ้นจากแผนเศรษฐกิจที่ไม่ยั่งยืน ไม่เหมาะสม และระบบเศรษฐกิจที่ไม่เท่าเทียม แต่กลับโยงทุกส่วนเข้าด้วยกัน

^{๒๘} World Commission On Environment And Development, **Our Common Future**,(New York : Oxford University, Great Britain R. Clay Ltd.,1987), พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต),การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๕๙.

^{๒๙}มาร์ติน คอรั, “การพัฒนาที่ยั่งยืน ทัศนะจากโลกเหนือและโลกใต้”, โดย กวิน ชุตติมา แปล,ทางใหม่, CUSO FORUM 1993.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๕. มีเทคโนโลยีที่เหมาะสมทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคม จะมีการรื้อฟื้นเทคโนโลยีขึ้นมา

๖. สถานการณ์ความฟุ้งเฟ้อร่ำรวยมั่งมีเป็นตัวทำลายสภาพแวดล้อม

๗. การสนับสนุนให้โลกเป็นหนึ่งเดียวทางชีววิทยาและนิเวศวิทยา แบ่งเป็น สังคมและเศรษฐกิจ

๘. ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ความเสมอภาคทางสังคม และวัฒนธรรม ที่ช่วยให้คนเราได้รับสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์

๙. การขับเคลื่อนให้การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดมีขึ้นต่อเนื่องจำเป็นต้องมี ขบวนการทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก

๑๐. การพึ่งตนเองและสมรรถภาพเพื่อความยั่งยืนในโลกมีเงื่อนไขที่ถูก ขัดขวางทางการเงินกู้ของธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ที่ทำให้ ประเทศนั้นรับเอานโยบายเศรษฐกิจมหภาคและโครงการปรับเปลี่ยนเชิง โครงสร้างไปปฏิบัติ รวมทั้งข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยการค้าและพิกัดอัตราภาษี ศุลกากร (GATT)

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ได้ถูก นำไปขยายรายละเอียดเพื่อการพัฒนาในมิติต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ดังนี้^{๓๐}

๑. มิติทางเศรษฐกิจ

๑.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่าง พอเพียง ที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชากรได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะต้องสามารถจัดความยากจนและเน้นการกระจายโอกาสในการใช้ทรัพยากร เพื่อลดความเท่าเทียมกันในสังคม ในการนี้ ผู้ร่ำรวยจึงต้องช่วยเหลือแบ่งปันผู้

^{๓๐}ทอมสัน คอย สวัสดิ์, “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, โดย จดหมาย จากลอนดอน (นามแฝง), **โลกสีเขียว**, ฉบับที่ ๕ (พฤศจิกายน-ธันวาคม, ๒๕๓๖) : ๓-๔, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๔.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ยากจน และประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมีฐานะร่ำรวย ควรมีส่วนช่วยอย่างจริงจังในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมในประเทศที่ยากจนเพราะประเทศที่ยากจนส่วนหนึ่งได้สูญเสียทรัพยากรให้แก่ประเทศที่ร่ำรวยไปแล้ว หากคนรวยและประเทศที่ร่ำรวยเพิกเฉยต่อปัญหาของคนยากจน คนยากจนก็จำเป็นต้องต่อสู้ด้วยตนเองเพื่อความอยู่รอดก่อนที่จะคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งกระทบผู้คนจำนวนมาก และอาจทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงขึ้น จนยากที่จะแก้ไขได้

๑.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ประกอบการรวมเอาค่าใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ในต้นทุนการผลิตด้วย เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้าจากน้ำมันหรือถ่านหินจะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการกำจัดอากาศเสียและปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพอากาศในบริเวณข้างเคียงไว้ด้วย การผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานนิวเคลียร์ ก็จะต้องรวมเอาค่าใช้จ่ายในการกำจัดกากนิวเคลียร์ ซึ่งต้องเก็บรักษาไว้ในที่ปลอดภัยต่อสิ่งมีชีวิตเป็นระยะที่ยาวนานมากเช่น ๒๐๐ ปีไว้ด้วย ราคาผลผลิตจากไม้ ก็จะต้องรวมเอาค่าสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพอันเกิดจากผลของการตัดไม้ทิ้งไว้ด้วย ทั้งนี้ผู้ประกอบการทั้งหลายจะต้องไม่มาอ้างผลทางเศรษฐกิจ เพื่อขอค่าลดหย่อนหรือสิทธิอื่นใดด้วย

๒. มิติทางสังคม

๒.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เป็นไปอย่างยาวนานก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สอดคล้องและสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของศักยภาพการผลิตของระบบนิเวศในภูมิภาคนั้นๆ

๒.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องสนับสนุนค่านิยมที่มีการส่งเสริมให้ประชากรมีมาตรฐานการบริโภคทรัพยากรที่ไม่ฟุ่มเฟือย และอยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศนั้นๆ ที่จะรองรับได้รวมทั้งมีการส่งเสริมและพัฒนา รูปแบบในการที่จะนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมและศักยภาพที่อำนวยประโยชน์ได้

๒.๓ การพัฒนาที่ยั่งยืนควรอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ที่ดีและมั่นคงภายในหน่วยการผลิตแต่ละหน่วย ซึ่งหมายถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างทุกระดับ อันจะนำไปสู่การกระจายผลประโยชน์จากการผลิตอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ควรอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ผู้ประกอบการผลิตกับผู้บริโภค อันจะนำไปสู่การผลิตสินค้าที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ในระดับราคาและผู้ผลิตผลิตได้

๓. มิติทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

๓.๑ การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นรูปแบบของการใช้ทรัพยากรที่การบำรุงรักษา และอัตราการใช้ทรัพยากรที่อยู่ภายใต้ขอบเขตหรือศักยภาพที่ทรัพยากรนั้น จะคืนกลับสู่สภาพปกติได้ แต่ถ้าเป็นทรัพยากรที่ไม่มีลักษณะการเกิดทดแทนอย่างต่อเนื่อง การใช้ทรัพยากรประเภทเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงผลกระทบโดยรวมของการใช้ทรัพยากรนั้นให้มากขึ้น เพราะอาจทำให้มีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของสสารในระบบนิเวศ และหรือทำให้คนในรุ่นหลังขาดโอกาสในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้น ทางเลือกในกรณีดังกล่าวนี้คือ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรนั้น หรือชะลออัตราการใช้ และพัฒนาเทคโนโลยีในการใช้ทรัพยากรอื่นแทน

๓.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีการพิทักษ์และสงวนรักษาความหลากหลายของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในสภาพธรรมชาติไว้ เพราะสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศรวมทั้งมนุษย์ด้วย มีวิวัฒนาการร่วมกันมา การสูญหายไปของสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่ง ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่เหลือรอดจนอาจเป็นเหตุให้มีการสูญหายของสิ่งมีชีวิตอีกหลายๆ ชนิดตามมา

แนวความคิดทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เห็นความหมายของ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ในมิติต่างๆ ชัดเจนกว้างขวาง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ภายใต้การดำรงอยู่ร่วมกันของระบบนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญของการประชุมโลก และนานาประเทศที่ต่างจำเป็นต้องให้ความสนใจและแสดงความรับผิดชอบร่วมกันต่อการพัฒนาประเทศต่างๆ ในโลกแบบที่ผ่านมามากขึ้น

รายงานOUR COMMON FUTURE เป็นเอกสารที่มีส่วนสำคัญ ทำให้เกิดการประชุมโลกชื่อการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) หรือการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๕ (ค.ศ. 1992) ในการประชุมดังกล่าวผู้แทนของประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย ได้ร่วมลงนามและรับรองเอกสารที่สำคัญ ๕

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ฉบับโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารแผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ AGENDA 21 เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลก

๒.๔.๒ แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

AGENDA 21 แผนปฏิบัติการ ๒๑ เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เอกสารที่มีความสำคัญมากที่สุด^{๓๑} ฉบับหนึ่งของสหประชาชาติ ได้ถูกกำหนดขึ้นมาแล้ว ซึ่งได้รับการกล่าวอ้างอยู่เสมอในวงการระหว่างประเทศปัจจุบัน เนื่องจากแผนปฏิบัติการดังกล่าวนี้ เปรียบเสมือนแผนแม่บทของโลก ในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา เพื่อที่จะบรรลุถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันจะทำให้คนทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคต มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียงที่จะตอบสนองต่อการต้องการต่างๆ ในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่ดีกินดีที่มีแนวทางปฏิบัติสำหรับกำหนดนโยบายของภาครัฐบาลและเอกชนสำหรับทางเลือกของบุคคลในศตวรรษหน้า โดยได้รับการอนุมัติจากที่ประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๕ (ค.ศ. ๑๙๙๒) ซึ่งเป็นการประชุมที่มีผู้นำโลกเข้าร่วมมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ มีประมุขของรัฐ หัวหน้ารัฐบาลและเจ้าหน้าที่ระดับสูงจาก ๑๗๙ ประเทศเข้าร่วมในการประชุมครั้งนี้ นับเป็นการประชุมโลกที่ยิ่งใหญ่เท่าที่มีมาแล้ว อันได้อนุมัติแผนปฏิบัติการที่ ๒๑ เพื่อเป็นแนวทางให้ประเทศต่างๆ ในโลก นำไปปรับใช้ตามลำดับความสำคัญก่อนหลังเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นของแต่ละท้องถิ่น แนวทางการดำเนินงานต่างๆตามที่ระบุไว้ในแผนปฏิบัติการ ๒๑ ได้กำหนดไว้สำหรับทั้งในปัจจุบัน จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ ๒๑

^{๓๑} Michael Keating, The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993, แปลโดยมานพ เมฆประยูรทอง, หน้า ๙.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

แนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญของแผนปฏิบัติการ ๒๑

๑. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นภัยคุกคามต่อมวลมนุษยชาติ จึงจำเป็นต้องมีความรับผิดชอบและสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน

๒. ให้ความรู้กับคนในสังคมโดยทั่วไปเพื่อให้เกิดมีความเข้าใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

๓. ประเทศอุตสาหกรรมที่เป็นประเทศพัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนามีส่วนทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ ขยะและของเสียที่เป็นอันตราย และการใช้ตลอดจนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้ร่อยหลอลงพ่อยกกัน

๔. ความยากจนของประชากรในประเทศที่กำลังพัฒนามีส่วนสำคัญเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม จึงมีแนวทางกำจัดความยากจนด้วยการร่วมมือกันรับผิดชอบแก้ปัญหาความยากจน

๕. ประชากรที่เพิ่มขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาทำให้ธรรมชาติไม่สามารถรองรับความต้องการเหล่านั้นได้อย่างพอเพียง จำเป็นต้องใช้มาตรการควบคุมประชากร

๖. ประเทศต่างๆ ต้องเร่งสร้างกลยุทธ์ในการพัฒนาที่ผสมผสานการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดวิถีทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง

๗. วิเคราะห์คุณค่าทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลงโดยถือเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย

๘. แนวคิดป้องกันการทำให้เกิดมลพิษโดยวิธีการ Polluter pays ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่ายนั้น

วัตถุประสงค์ของแผนปฏิบัติการ^{๓๒} Programmer of Action ที่มุ่งหมายแก้ไขการพัฒนาแบบเดิมขององค์การสหประชาชาติ ดังนี้

๑. ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ความสอดคล้องของกฎหมายแต่ละประเทศและลำดับความสำคัญในการพัฒนาประเทศ

^{๓๒} วราพร ศรีสุพรรณ, “พันธกิจของประเทศไทยหลังการประชุมประชากรโลก”, วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๓๗, กรุงเทพมหานคร ณ โรงแรมรอยัลซิติ้, ๒๕๔๑, หน้า ๒๑๒.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๒. ปัญหาประชากรที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจด้วย พฤติกรรมการบริโภค และระบบการผลิต

๓. ปัญหาความยากจนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางเศรษฐกิจ

๔. ปัญหาการพัฒนาการศึกษาเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

๕. ความร่วมมือระหว่างประเทศรวมทั้งองค์กรที่ไม่ใช่รัฐบาล และติดตามผล กับการรายงานผล เน้นประเทศกำลังพัฒนา ที่อยู่ในช่วงความเปลี่ยนแปลง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๓(ค.ศ.๒๐๐๐) – พ.ศ. ๒๕๕๘ (ค.ศ.๒๐๑๕)

สำหรับประเทศไทยนั้น การดำเนินการให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการ๒๑ ได้เริ่มแล้วทั้งในภาครัฐบาลและเอกชนที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ประชาชนชาวไทยโดยทั่วไป ยังไม่ค่อยทราบหรือมีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับ แผนปฏิบัติการ๒๑ มากนัก ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากว่าแผนปฏิบัติการ ๒๑ เป็นเรื่องที่ครอบคลุมรายละเอียดในด้านต่างๆ กว้างขวางมากทำให้เอกสารฉบับนี้มีความหนากว่า๓๐๐หน้า

สรุปสาระสำคัญในเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา^{๓๓}ดังนี้

ส่วนที่ ๑ มติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social and Economic Dimensions)ความร่วมมือระหว่างประเทศ การต่อสู้กับความยากจน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการบริโภคประชากรและความยั่งยืน การคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพมนุษย์ การตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน การตัดสินใจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ส่วนที่ ๒ การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร (Conservation and Management of Resources) การคุ้มครองชั้นบรรยากาศของโลก การจัดการ

^{๓๓} Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993**, แปลโดย มานพ เมฆประจวบพรตอง, หน้า ๕๒-๑๓๕.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ที่ดินอย่างยั่งยืน การแก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การแก้ไขปัญหาการแปรสภาพเป็นทะเลทรายและความแห้งแล้งการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ภูเขา ป่าไม้ และการเกษตรอย่างยั่งยืน การพัฒนาชนบท การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการเทคโนโลยีชีวภาพ การคุ้มครองและการจัดการมหาสมุทร การคุ้มครองและจัดการแหล่งน้ำจืด การใช้สารเคมีเป็นพิษอย่างปลอดภัยมากยิ่งขึ้น การจัดการของเสียที่เป็นอันตราย การจัดการของเสียที่เป็นของแข็งและน้ำโสโครก การจัดการการกัมมันตรังสี

ส่วนที่ ๓ การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มที่สำคัญๆ (Strengthening the Role of Major Groups) อารัมภบทในการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มสำคัญๆ เพื่อการบรรลุการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นความคิดเชิงนิเวศวิทยาาร่วมกับนัยทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ความเจริญเติบโตและการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งส่งเสริมสนับสนุนระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์และสังคมที่ยั่งยืน (Sustainable Society) ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่กำหนดระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมที่ซึ่งทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและระบบการส่งเสริมสนับสนุนชีวิตได้รับการดูแลรักษาไว้^{๓๔} แผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ Agenda 21 อันเป็นแผนแม่บทของโลกที่มีเป้าหมาย

ในบทที่ ๓๖ ได้กล่าวถึงเรื่อง การพัฒนามนุษย์ ว่าด้วยการศึกษาอบรมและความตระหนักของสาธารณชน (Education, Training and Public Awareness) การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติในส่วนของที่เกี่ยวข้องกับมิติทางการศึกษาร่วมกับการพัฒนาด้านอื่นๆ ไปพร้อมกัน แต่การพัฒนาคนนั้นมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ต้องพัฒนาศักยภาพของชุมชนทุกระดับทุกระดับการศึกษาให้ได้รับรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนามนุษย์และการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริง

๒. ส่งเสริมและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

^{๓๔}Brown R. Lester, **The World Reader: On Global Environment Issues**, (U.S.A. World watch-Institute, 1991).

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๓. สร้างความตระหนักในเรื่องคุณค่าสิ่งแวดล้อม จริยธรรม และ พฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๓๕}

๒.๕ ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

รายงานเรื่อง Our Common Future ของคณะกรรมการโลกว่าด้วย สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา^{๓๖}ได้กล่าวว่า ความจำเป็นเชิงกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาถูก กำหนดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน อันได้แก่

๑.การฟื้นฟูการเจริญเติบโต (Reviving growth)

๒.การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของการเจริญเติบโต (Changing the growth)

๓.การสนองตอบความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นในเรื่องของการมีงานทำ อาหาร พลังงาน แหล่งน้ำ และสุขภาพอนามัย (Meet essential needs for job, food, energy, water , and sanitation)

๔.การเสริมสร้างความเชื่อมั่นในเรื่องระดับความยั่งยืนของประชากร (Ensuring a sustainable level of populations)

๕.การอนุรักษ์และเพิ่มพูนแหล่งทรัพยากร (Conserving and enhancing the resource base)

๖.การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและการจัดการด้านความเสี่ยง (Reorienting technology and managing risk)

๗.การรวมประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจไว้ด้วยกันในการ ตัดสินใจ (Merging environment and economics in decision making)

^{๓๕} ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ ศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๒, หน้า ๖๔.

^{๓๖}The World Commission on Environment and Development. **Our Common Future.** New York : Oxford University Press,1987.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๒.๖ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติที่เริ่มมาจากสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (WCED) มีสาระสำคัญ สรุปได้^{๓๗} ดังนี้

๑. มีจุดร่วมเดียวกันคือ การมองเห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวม

๒. แนวทางมาจากแนวคิดที่กล่าวได้ว่า การพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี หากแต่แนวความคิดขององค์การสหประชาชาติได้รวมมิติทางวัฒนธรรมเข้าไปในกิจกรรมการพัฒนาด้วย ฉะนั้น จึงเน้นคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมรวมในกิจกรรมการพัฒนา

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เน้นการพัฒนาที่แยกส่วนกันในแต่ละมิติของสังคมดั่งนั้น องค์ประกอบต่างๆ ของสังคมจะต้องเข้าร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคมให้ดำรงต่อเนื่องไปถึงชนรุ่นต่อไปอย่างต่อเนื่องและดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนของมิติทางการเมือง ต้องส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

๕. ในส่วนของภาคเศรษฐกิจต้องการสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการค้า การอุตสาหกรรม และการเงิน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในลักษณะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรมฯลฯ จำเป็นต้องคำนึงถึงการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วยโดยตลอด

๖. ระบบการบริหารหรือระบบราชการที่มีศักยภาพ มีความยืดหยุ่น สามารถตรวจสอบและแก้ไขปรับปรุงตนเองได้

^{๓๗}Michael Keating, **The Earth Summit’s Agenda for Change**, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, หน้า ๑๐-๑๗.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

๗. การดำเนินการดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพได้ ต้องใช้บริบทของการศึกษาเป็นเครื่องมือโดยคำนึงถึงการจัดหลักสูตรทางสิ่งแวดล้อมศึกษา และประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษา และได้รับการเรียนรู้ในระดับพื้นฐานอย่างแท้จริง^{๓๘}

๒.๗ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

การชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ เดิมเป็นการกำหนดตัวชี้วัดความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ โดยนักเศรษฐศาสตร์ เป็นการวัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยองค์การสหประชาชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ (ค.ศ. ๑๙๕๓) นำมาใช้วัดความเป็นอยู่ของประชาชนว่ามีความกินดีอยู่ดีในระดับใดในประเทศนั้นๆ

Gross Domestic Product: GDP หมายถึง มูลค่าขั้นสุดท้ายของสินค้าและบริการที่ผลิต และการบริโภคในระบบตลาด โดยนิยามวัดต่อปีหรือต่อไตรมาส มีวิธีการคำนวณ ๓ วิธีคือการคำนวณทางด้านผลผลิต ทางด้านรายจ่าย และการรวมมูลค่าของผลผลิตขั้นสุดท้าย GDP จะพิจารณามูลค่ารวมที่เกิดขึ้นภายในอาณาเขตของประเทศ GDP เป็นวิธีการชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงที่มีข้อจำกัด ๔ ประการ

๑. GDP ไม่ได้รวมมูลค่าสินค้าและบริการที่ไม่ผ่านตลาด แม้ว่าสินค้าและบริการดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลผลิตเพิ่มขึ้นในสังคม เช่น การทำงานบ้าน เป็นต้น

๒. GDP ไม่ได้รวมผลกระทบภายนอก (externality cost) ที่เกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งกระทบภายนอกดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของคนในสังคมลดลง เช่น ของเสียและมลพิษที่เกิดจากการผลิตและการบริโภค เป็นต้น และค่าใช้จ่ายในการป้องกันมลพิษดังกล่าวกลับถูกนำไปรวมเป็นส่วนหนึ่ง

^{๓๘} ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, หน้า ๖๓.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ของ GDP ใหม่ๆ ที่ค่าใช้จ่ายดังกล่าวเป็นต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมที่นำภูมามาหักลบออกจาก GDP

๓. GDP ทดแทนได้ แต่ถ้ามีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเร่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับเกินกว่าธรรมชาติจะฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ได้ก็อาจทำให้ทรัพยากรเหล่านั้นหมดสิ้นไปได้ และ

๔. GDP ไม่ได้คำนึงถึงการกระจายรายได้ การเติบโตของ GDP ก็ส่งผลประโยชน์ต่อคนส่วนน้อยในสังคมที่ถือครองทรัพย์สินส่วนใหญ่ของประเทศ

ดังนั้น การใช้ GDP เป็นมาตรการวัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่มีเครื่องหมายลบในการคำนวณ ดังนั้นรายได้ของความเจริญทางอุตสาหกรรมการกินคือยุดีของประเทศที่มีค่าของ GDP เติบโต แต่ในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่สูญเสีย มลพิษ โรคภัยไข้เจ็บซึ่งมีปฏิริยาผกผันกับความเจริญทางเศรษฐกิจไม่มีการคำนวณในเรื่องเหล่านี้ ทำให้เห็นผิดเป็นชอบ หรือไม่เห็นผิดเลยในค่าตัวชี้วัดแบบนี้^{๓๙}

ความเจริญพัฒนาของประเทศจึงอาจเป็นการส่งสัญญาณที่ผิดพลาดทำให้เกิดการเร่งรัดการใช้ทรัพยากร จนนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ไม่ยั่งยืนในที่สุดตลอดจนละเลยต่อความสำคัญของการกระจายรายได้โดยมักตีความว่า รายได้ของประเทศที่เพิ่มขึ้นนั้น ได้กระจายไปสู่กลุ่มคนทุกระดับทั้งคนจนและคนรวยอย่างเท่าเทียมกันแต่ในความเป็นจริงไม่เป็นเช่นนั้นการพัฒนาดัชนีวัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ที่สามารถสะท้อนความยั่งยืนและสวัสดิการทางสังคมได้ชัดเจนกว่า GDP กล่าวคือ ดัชนีที่สามารถชี้ให้เห็นถึงระดับความเจริญเติบโตและสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่แท้จริง เช่น

๑. Measure of Economic welfare: MEW พัฒนาโดย William Nordhaus และ James Tobin พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ. ๑๙๗๒) ใช้เป็นดัชนีวัดสวัสดิการความเจริญทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา โดยมีสมมติฐานว่าสวัสดิการทางเศรษฐกิจเป็นผลโดยตรงจากการบริโภค จึงใช้มูลค่าการบริโภคเป็นฐานในการคิดดัชนี โดยหักองค์ประกอบอื่นในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross

^{๓๙} พงษ์พิศิษฐ์ วิเศษกุล ดร., เศรษฐกิจเขียวและใส เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับประเทศไทยในเรือนกระจก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๘๗.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

National Product: GNP) ออก และหักค่าใช้จ่ายในการบริโภคภาคเอกชนที่ไม่ก่อให้เกิดสวัสดิการเช่นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงาน จากดัชนี

๒. Index of the Economic Aspects of Welfare: EAW ดัชนีให้ความสำคัญกับผลกระทบทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ต้นทุนความเสียหายจากมลพิษและต้นทุนการควบคุมมลพิษ ซึ่งนับเป็นดัชนีแรกที่มีการคำนวณการหมดสิ้นไปของทรัพยากรธรรมชาติ

๓. Index of Sustainable Economics Welfare : ISEW ดัชนีวัดการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน โดย Daly and Cobb พ.ศ. ๒๕๓๒ (ค.ศ. 1989) โดยปรับปรุงจากดัชนี MEW และดัชนี EAW โดยเพิ่มการกระจายรายได้เข้าไปในการคำนวณดัชนี เพื่อให้สามารถวัดความยั่งยืนของการพัฒนาและสวัสดิการทางเศรษฐกิจได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นดัชนีที่มีการคำนึงถึงต้นทุนทางสังคม การเสื่อมค่าของทุนทางธรรมชาติ ผลของการกระจายรายได้ ตลอดจนมูลค่าของบริการที่ไม่ได้ผ่านตลาด (non-market service) เช่น มูลค่าจากการใช้บริการจากสิ่งก่อสร้างของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เช่น ถนน ทางหลวง มูลค่าจากการทำงานบ้าน และรวมทั้งมูลค่าแห่งการพักผ่อน

ในเวลาต่อมา สถาบัน Redefining Progress ได้พัฒนาตัวชี้วัดในการพัฒนาฯ ขึ้นอีก เรียกว่า ตัวชี้วัดการพัฒหน้าที่แท้จริง (Genuine Progress Indicator : GPI) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ (ค.ศ. 1992) มีความคล้ายกับ ISEW ที่มีการคำนึงต้นทุนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้นทุนทางสังคม เช่น ต้นทุนจากอาชญากรรม ต้นทุนของการแตกแยกของครอบครัว และต้นทุนของการไม่ทำงาน หรือการไม่มีงานทำ และมูลค่าของการบริการที่ไม่ผ่านตลาด เช่น มูลค่าการทำงานสาธารณประโยชน์ และมูลค่าการทำงานบ้าน รวมเข้าไว้ในดัชนีตัวชี้วัดนี้ด้วยเช่นกัน^{๔๐}

นอกจากนี้ ภายในองค์ประกอบเดียวกันของการพัฒนาตัวชี้วัดยังคงพัฒนาต่อไปเช่น ISEW หรือ GPI ของแต่ละประเทศก็อาจมีแนวคิดในการคำนวณ

^{๔๐} มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ ฯ, “การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษากรณีหลักเกณฑ์และเครื่องชี้วัด”, กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยของสำนักงานวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒, (อัดสำเนา).

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ต้นทุนความเสื่อมโทรมที่แตกต่างกัน เช่น กรณีของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (non-renewable resource) มีแนวคิดในการใช้ตัวชี้วัดแตกต่างกันในการประเมินต้นทุนความเสื่อมโทรม ๒ แนวความคิด ได้แก่

๑. ต้นทุนการใช้ทรัพยากร (user cost approach) จะพิจารณาถึงต้นทุนค่าเสียโอกาสของการใช้ทรัพยากรโดยเปรียบเทียบผลตอบแทนระหว่างผลตอบแทนปัจจุบันกับผลตอบแทนในอนาคต โดยใช้เวลาที่เหมาะสมที่จะนำทรัพยากรมาใช้ควรเป็นช่วงที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า เช่น ผลตอบแทนในอนาคตมีมูลค่าสูงกว่าผลตอบแทนในปัจจุบัน เราก็ควรเก็บทรัพยากรเหล่านั้นไว้ใช้ในอนาคต แต่ถ้าผลตอบแทนในปัจจุบันมีมูลค่าสูงกว่าผลตอบแทนในอนาคต เราก็ควรนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ทันที ดังนั้น การนำทรัพยากรมาใช้เร็วหรือช้าเกินไปก็คือ ต้นทุนค่าเสียโอกาสของการใช้ทรัพยากรดังกล่าว

๒. ต้นทุนการนำทรัพยากรอื่นมาใช้ทดแทน (replacement cost approach) มีพื้นฐานความคิดว่า ทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดไปมีอยู่อย่างจำกัด ถ้าเราใช้ทรัพยากรนี้ไปเรื่อยๆ สักวันก็จะหมดไป ดังนั้นเราต้องหาทรัพยากรที่ฟื้นคืนสภาพได้ (renewable resource) ประเภทอื่นมาทดแทนทรัพยากรเหล่านี้ ดังนั้น ต้นทุนการใช้ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ก็คือต้นทุนของการนำทรัพยากรอื่น (ทรัพยากรที่ฟื้นคืนสภาพได้) มาทดแทนทรัพยากรที่ใช้หมดไป

มาตรฐานตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติยังไม่มีเสถียรภาพในการวัดค่าความเจริญทางเศรษฐกิจพร้อมกับการอยู่ดีของมนุษย์ในระบบนิเวศวิทย์ หลักการแทนค่าชี้วัดทางเศรษฐศาสตร์กำลังแสวงหาทางใหม่ๆ เพื่อการหลุดพ้นจากวิกฤตการณ์ของโลก เมื่อนักเศรษฐศาสตร์เปลี่ยนมุมมองโลกว่า ชีวิตในระบบนิเวศน์มีความจำเป็นอย่างยิ่งและมีค่ามากกว่าการแสวงหากำไร^{๔๑}

ท่ามกลางการแสวงหาเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ ที่หมายถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “เศรษฐศาสตร์สีเขียว (Green Economics) ยอมรับว่า โลกเรามีขีดจำกัดทางด้านความเจริญเติบโต พร้อมกับการแก้ไขปัญหาสองเรื่องพร้อมกันนี้ คือการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและ

^{๔๑}ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ทรัพยากรธรรมชาติ กับความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์วิถีการดำเนินชีวิตคนส่วนใหญ่ที่มีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว เศรษฐศาสตร์สีเขียวจึงเสนอให้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ สังคม และมนุษย์อย่างรอบด้านและถอนรากถอนโคนซึ่งเป็นแนวทางนิเวศวิทยาและปรัชญาตะวันออก^{๔๒}

๒.๘ ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

ประโยชน์จากการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติมีดังนี้

๑. เกิดแนวความคิดใหม่ที่มีเป้าหมายให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมโลกของการพัฒนาเพื่อมุ่ง แก้ไขปรับปรุงการพัฒนาแบบที่เรียกว่า “ยั่งยืน” ขึ้นมาแทนการพัฒนาแบบเดิมที่มุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจด้านเดียว

๒. ประโยชน์เชิงโครงสร้างภายนอกขององค์กรโลก มีการสร้างองค์กรเครือข่ายระบบ โครงสร้างในรูปแบบที่ดี มีขั้นตอนเป็นระเบียบ ระบบที่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน และมีการติดต่อระหว่างกันบนความสัมพันธ์ที่ีระหว่างนานาประเทศในระดับร่วมมือประสานนโยบายต่อกัน

๓. เกิดเศรษฐกิจสีเขียวที่เริ่มเน้นการบอกกล่าวเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ชัดเจนมากขึ้น เพื่อกระตุ้นเตือนในประชากรระมัดระวังในการเสพยาวิโศกมากขึ้น

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืนของ UN มีการดำเนินการในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ทำให้เกิดความคิด สร้างสรรค์ในการช่วยเหลือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นฐานที่กระจายกว้างขวางขึ้น

๕. ประโยชน์ในทางระบบเศรษฐกิจที่เป็นกลุ่มๆ ทั่วทุกทวีป ด้วยวิธีการแทรกเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่น ส่งเสริมการขายเรื่องอุปโภคบริโภคที่ไม่ทำลายธรรมชาติระบบนิเวศน์ หรือต่อสู้อนามัยมากขึ้นเป็นลำดับตามแนวราบ

สรุปท้ายบท

การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ หมายถึง กระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่อิงวัฒนธรรมใน

^{๔๒}เรื่องเดียวกัน.

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

ลักษณะเป็นองค์รวมเป็นการบูรณาการและด้วยความสมดุล ทั้งระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมไปกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนา เพื่อให้บรรลุตามความต้องการของมนุษย์และเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตด้วยความยุติธรรม

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ สรุปได้ ๓ ประการดังนี้

๑. บทบาทขององค์การสหประชาชาติที่มีต่อการพัฒนาโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตามแนวคิดมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก ด้วยวิธีการส่งเสริมสนับสนุนงานด้านอุตสาหกรรม ซึ่งใช้วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาประชากรโลกที่เพิ่มมากขึ้น แต่มีมาตรฐานแห่งการดำรงชีพอดยากอยากไร้ขาดแคลนอาหาร โดยเฉพาะขาดการศึกษา อันเป็นบ่อเกิดของการมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่เสื่อมโทรมอันทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บทั้งร่างกายและจิตใจ วนเวียนเป็นวงจรปัญหา

๒. การพัฒนาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก ส่งผลดีต่อโลกเฉพาะด้านอุตสาหกรรมการผลิตวัตถุดิบอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมให้มีการบริโภคอย่างมากขึ้นในระดับไม่มีขีดจำกัด ในขณะที่ทรัพยากรในโลกมีจำกัด ดังนั้นการใช้อุตสาหกรรมเป็นตัวชี้วัดความเจริญพัฒนา จึงส่งผลเสียหายต่อมนุษย์ และธรรมชาติแวดล้อมอย่างต่อเนื่องมากกว่าผลดีด้านเศรษฐกิจ

๓. แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นเป้าหมาย อันว่าด้วยแนวความคิดและแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติที่ผิดพลาดบกพร่องไม่ยั่งยืนที่แล้วมา

สรุปว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นั้น องค์การสหประชาชาติมุ่งหวังให้ประชาชนมีความรู้มากขึ้น ได้รับข้อมูลข่าวสารเพิ่มขึ้น มีจริยธรรมมีความรับผิดชอบรู้จักคิดวิเคราะห์และสามารถที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง การศึกษามีความหมายกว้างขวางถึงการพัฒนาทักษะและความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ค่านิยมและรูปแบบการดำเนินชีวิต จึงต้องส่งเสริมรัฐให้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและถึงรากเหง้า โดยให้คำนึงถึงวัฒนธรรมความเป็นมนุษย์ เพื่อนำไปสู่การศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การยกระดับการดำรงชีวิตอันจะทำให้เกิดความยั่งยืน โดยสนับสนุนให้

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

เปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคและการผลิตรวมถึงค่านิยมเชิงคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับส่วนต่างๆ หลายส่วนด้วยกัน คือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมการเมือง การพัฒนา และสิ่งแวดล้อม อันได้แก่มนุษย์ และสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น จะพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทิศทางการลงทุน ทิศทางการพัฒนาเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงสถาบันใหม่ ตามเป้าหมายหลักคือ โดยคำนึงถึงความยุติธรรมและมีความสมดุลและความเท่าเทียมกัน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนและทำให้คนทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคตสามารถใช้ทรัพยากรอย่างรู้เข้าใจคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

บทที่ ๒ “การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ”

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน
Buddhism and sustainable Development

บทที่ ๓

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)

พระมหาสุพร รุกขิตธมฺโม,ดร.

๓.๑ ความนำ

โลกยุคใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ มีความเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาสมัยใหม่ นอกจากจะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่มนุษยชาติแล้วยังทำให้เกิดผลกระทบต่อมนุษย์และธรรมชาติมากมาย จนทำให้เกิดความเสียหายและวิกฤตการณ์ของโลก ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จนต้องพยายามแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในปัจจุบัน การพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development)จึงเป็นแนวคิดสำคัญที่จะช่วยเยียวยาและแก้วิกฤตการณ์ของโลก

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) นั้นเป็นการนำหลักพุทธธรรม อันเป็นระบบความรู้เรื่องธรรมชาติหมดทั้งสิ้น นับว่าเป็นหลักความรู้เรื่องชีวิต และโลกเป็นรากฐานของหลักประพฤติปฏิบัติ หรือจริยธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งชี้ทางแก้ปัญหาของมนุษย์ด้วยความรู้ที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาพตามเป็นจริงของชีวิตและโลก ระบบความรู้นี้ เริ่มต้นที่ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าอันเป็นความรู้ในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มิใช่การกึ่งทาย^๑ แต่เป็นเรื่องกฎเกณฑ์ที่มีอยู่จริงตามธรรมดา หรือธรรมชาตินั่นเอง การนำระบบความรู้เรื่องธรรมชาติตามเป็นจริงของพระพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในเชิงปฏิบัติการณ์นั้น แตกต่างกับหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ ปรากฏตามที่ ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายไว้ โดยสรุปว่า นอกจากการมีเศรษฐกิจเจริญได้ และธรรมชาติดีอยู่ดีคู่กันไปนั้น ต้องเริ่มมาจากการพัฒนาคน และต้องพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งเป็นการ

^๑ ศาสตราจารย์ระวี ภาวิไล, อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์พุทธธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๓,๕,๙.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

พัฒนาทางพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ประสานเกื้อหนุนสอดคล้องกัน จึงเป็นหนทางที่ทำให้การพัฒนาถูกต้องและยั่งยืนนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน^๒

๓.๒ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) นี้ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงปาฐกถา ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ท่านเจ้าคุณฯ ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการพัฒนาโลกให้ยั่งยืนกับวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมขององค์การสหประชาชาตินั้น ไม่เพียงพอกับการแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ซึ่งท่านเจ้าคุณฯ มีความเห็นว่า พระพุทธศาสนา บัญญัติแนวทางแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างแท้จริง ลึกซึ้ง ตรงตามเหตุที่เกิดของปัญหา และสามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ มั่นคงไปกว่านั้น เพราะเหตุว่า การที่มนุษย์ประนีประนอมกับธรรมชาติหมายถึง การพัฒนาด้านพฤติกรรมของมนุษย์ด้านเดียว และยังเป็นไปอย่างที่มีมนุษย์ต้องฝืนใจ ไม่สุขขจริง ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วนและขณะที่มีมนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๐ มิได้แก้ไขปรับปรุงพัฒนาความคิดจิตใจของตน เคยอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ตัณหา มานะ ทิฏฐิอย่างไร และตราบไต่ที่มนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑ ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของกิเลสชุดเดียวกันนั้น เหมือนเดิม^๓การพัฒนาที่ยั่งยืนก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้กับโลกตราบนั้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) มีหลักการเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวพุทธ คือ การพัฒนามนุษย์ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้านให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคนก่อน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผล คือ ระบบแห่งไตรสิกขา ได้แก่

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

ศีล สมาธิ ปัญญา^๔ โดยเน้นเฉพาะประเด็นที่พึงพัฒนาเป็นสำคัญ ดังนี้ด้านพฤติกรรม เป็นช่องทางให้เกิดการพัฒนาต่อเนื่องไปถึงการพัฒนาด้านจิตใจและด้านปัญญาได้ดีด้วย ด้านพฤติกรรม ได้แก่ ละความเคยชินที่ไม่เกื้อกูลโดยใช้วินัยและวัฒนธรรมเพื่อเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเอาจริง ท่านให้ความสำคัญกับพฤติกรรมหาความสุขเพราะมีผลกระทบต่อพัฒนามาก จึงควรทำให้ คู่กับการได้ การเอาด้านจิตใจ พัฒนาจิตใจให้มีศักยภาพในการหาความสุขได้ง่ายขึ้น เสพบริโภคร่วมด้วยท่าที่มีก็ได้ ไม่มีก็ได้ จนถึงขั้นมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ อย่างฉลาดและมีจุดหมายที่ นิรามิสสุข หมายถึงการมีความสุขเป็นอิสระโดยไม่อาศัยการเสพ มีคุณธรรมและมีความเพียร พยายาม ขยัน อดทน เกื้อกูลเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมด้านปัญญา มีความรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เสพบริโภคร่วมด้วยรู้เข้าใจคุณค่าแท้เป็นผู้บรรลุจุดหมายของการพัฒนามนุษย์ และเป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังคมมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะบรรลุจุดหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน^๕

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เน้นหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ โดยยึดหลักบูรณาการ (Integration) คือ หลักการของความสมดุล หมายถึงการทำให้สมบูรณ์ด้วยการนำหน่วยย่อยแต่ละหน่วยซึ่งมีความเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันมารวมกันทำให้เกิดความพอดีหรือสมดุล และองค์รวมนั้นมีการดำเนินไปด้วยดี มีภาวะและคุณสมบัติในตัวเอง เช่น คนเป็นองค์รวมเกิดจากกายกับใจ นอกนั้นยังมีส่วนประกอบอื่นๆ มากมายและส่วนประกอบอื่นๆ ก็เข้ามาบูรณาการประสานกัน โดยแต่ละส่วนก็มีพัฒนาการในตัวเอง ธรรมชาติและสังคมก็มีสภาพในการทำงานเดียวกันนี้ คือต่างเป็นองค์รวมมนุษย์ที่บรรลุจุดหมายการพัฒนามนุษย์ทั้งระบบแล้วจะเป็นปัจจัยตัวกระทำนาระบบสัมพันธ์ใหญ่ให้เป็นที่ไปในทางที่ดีเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ที่ดีของมนุษย์ เป็นแกนกลางประสานบูรณาการกับระบบองค์รวม

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๘.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๘.

^๖ ดลพัฒน ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

ใหญ่เรียกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน^๗ พัฒนาการของผู้ที่ได้รับการศึกษา เรียกว่า การเป็นผู้มีตนได้พัฒนาแล้ว ๔ ด้าน อันได้แก่ กายภavana จิตภavana และ ปัญญาภavana โดย ๔ ด้าน^๘ ต้องเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เสริมซึ่งกันและกัน กระบวนการของการศึกษา มุ่งอบรมและพัฒนาคนทุกระดับ (เน้นคนเป็นศูนย์กลางโดยประกอบด้วยการศึกษาแบบทั่วไป ที่จะได้จากภายนอก (ปรโตโฆสะ) “และการศึกษาแบบไตรสิกขา ที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์ (โยนิโสมนสิการ)^๙ ทำให้มีทัศนะที่ถูกต้อง(สัมมาทิฐิ)^{๑๐} และการพัฒนาปัญญา (ปัญญาสิกขา)^{๑๑} ซึ่งสอดคล้องกับหลักของอริยมรรค ทำให้เกิดเป็นองค์รวมหรือระบบบูรณาการทั้งคน และสิ่งแวดล้อมรอบตัวคน

ในส่วนของแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ท่านกล่าวไว้ ๔ อย่าง^{๑๒} คือ

๑. พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น

๒. ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

^๗พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๓๗.

^๘พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๙.

^๙ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อด.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๔๕

^{๑๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๒/๔๖, อด.ท.ส.ก. (ไทย) ๒๔/๔๓/๑๐๓, ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๕๗/๓๕๖.

^{๑๑}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๒/๑๖๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๘/๓๖๕.

^{๑๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗/๒๗๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๕, อด.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๙, อด.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๙๐/๓๑๙.

^{๑๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๕๑-๑๕๓.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ซึ่งแนวคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาก็เพราะหลักการสำคัญนี้ คือไตรสิกขาจริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขที่เกิดจากภายในของมนุษย์เองได้จริง

๔. ศักยภาพของการพัฒนา คือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม กลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะประยุกต์เข้ากับปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

หลักการและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) ทำให้เกิดหลักการที่เป็นผลต่อการแก้ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนได้^{๑๔} ดังนี้

๑. ในแง่ศักยภาพ คือ มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองในระบบเหตุปัจจัยของธรรมชาติให้ประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายประสานกลมกลืนกันได้ ทำให้มนุษย์มีศักยภาพอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น และศักยภาพนี้มีผลสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ ยิ่งมนุษย์พัฒนามากขึ้นธรรมชาติแวดล้อมอยู่ดีมากขึ้น ได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่ายกลมกลืน

๒. ในแง่อิสรภาพ ความหมายของอิสรภาพในแนวคิดหลักการพระพุทธศาสนาเมื่อมนุษย์พัฒนาตนแล้ว มนุษย์มีอิสรภาพจากภายในตนเกิดความโปร่งโล่งใจไม่ติดขัดคับข้องเป็นความสุขโดยไม่ต้องแสวงหาจากวัตถุภายนอก ไม่ขึ้นต่อหรือต้องพึ่งพาวัตถุสิ่งของบำเรอความสะดวกสบายภายนอก

๓. ในแง่ความสุข มนุษย์ฝึกฝนพัฒนาตนแล้วจะเข้าใจว่าระดับความสุขมีขั้นที่ละเอียดกว่าเดิมเช่นความสุขจากการได้การเอาจากวัตถุสิ่งของบำเรอความสุขจากภายนอก ที่เรียกว่าสามิสสุข เมื่อพัฒนาแล้วความสุขเกิดขึ้นในตนเองเรียกว่า นิรามิส แม้ว่าไม่พึ่งพาวัตถุ

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗-๑๖๓.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

๓.๓ ความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ที่นำเสนอในบทนี้ มุ่งเน้นศึกษามุมมองแนวคิดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนที่นำเสนอ โดยเฉพาะเจาะจงค้นคว้ามาจากหนังสือเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นปาฐกถาที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) แสดง อนุเคราะห์ประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๓๖ และท่านได้อนุญาตให้พิมพ์เผยแพร่ได้ในเวลาต่อมา^{๑๕} จึงกล่าวได้ว่าเนื้อหาสาระที่นำเสนอต่อไปนี้ทั้งหมดที่มีต่อเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธนี้ มิได้ปรากฏว่าในคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาหมายถึง พระไตรปิฎกที่มีชื่อตรงกันว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยเฉพาะเจาะจงก็ตาม แต่สาระสำคัญในคำสอนมีส่วนที่เป็นหลักการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) โดยท่านได้นำเสนอหลักการแนวคิดว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนมีสาเหตุมาจาก การที่โลกประสบปัญหาการพัฒนามาเป็นเวลานาน คำว่า “การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน”^{๑๖} ซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่ผิดพลาดตั้งแต่ในอดีต กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่มุ่งคำนึงถึงผลเลิศของการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อความสบายของมวลมนุษย์ด้านวัตถุเป็นหลักสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับธรรมชาติ ซึ่งหากพิจารณาประเด็นจุดกำเนิดแห่งปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ผ่านมา นั้น ในทางพระพุทธศาสนา ท่านวิเคราะห์ว่าเกิดจากการที่บุคคลขาดจริยธรรมในการพัฒนา เพราะมีเหตุมาจาก

^{๑๕}ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

กิเลส ๓ อย่าง^{๑๗} คือ ตัณหา หรือความอยากได้ มานะหรือความต้องการมีอำนาจ และทิฐฐิ หรือความยึดมั่น ความคลั่งไคล้แนวคิด ลัทธิ ศาสนา และอุดมการณ์ต่างๆ ท่านอธิบายโดยเน้นหลักการทางพระพุทธศาสนายอมรับความจริงทุกแง่ โดยเฉพาะเรื่องธรรมชาติมนุษย์มีกิเลส แต่สามารถแก้ไขได้ เพราะมนุษย์มีศักยภาพที่สามารถฝึกพัฒนาและแก้ไขปรับปรุงได้^{๑๘} และได้ผลดียอดเยี่ยม เปลี่ยนกิเลสให้เป็นคุณธรรมและปัญญาได้ในที่สุด ด้วยวิธีการฝึกอย่างถูกต้องครบกระบวนการพัฒนาแนวพุทธที่ท่านหมายถึง การศึกษา จริยธรรมที่แท้ทำให้มนุษย์มีความสุขอิสรภาพในตน ก่อให้เกิดผลของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

๓.๔ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

คำว่า “พัฒนา” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๙} อธิบายว่า หมายถึง ทำให้เจริญ การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ความหมายว่า กระบวนการพัฒนาคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตของคนทั้งด้านพฤติกรรมจิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่างบุคคล สังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึงธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป^{๒๐}

^{๑๗} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๔๒, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๓๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘-๘๘.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๖.

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๙, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๙๑.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕, ๑๗๑-๑๗๒, ๑๘๐-๑๘๒, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธต้องมีการพัฒนาแยกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่ง คือ การพัฒนาคน เรียกว่า กาวนา และอีกส่วนหนึ่งคือการพัฒนาวัตถุ พัฒนาสภาพแวดล้อม เรียกว่า วัฒนา หรือ พัฒนา^{๒๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) แสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยรวมแล้วชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ หมายถึง กระบวนการพัฒนาคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตของคน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่างบุคคล สังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึงธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป^{๒๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) แสดงทัศนะมีนัยสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า องค์ประกอบฝ่ายมนุษย์มีความสำคัญยิ่ง การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องให้ความสำคัญที่สุดกับเรื่องการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง^{๒๓}จึงต้องมีการพัฒนามนุษย์ โดยถือเอาการพัฒนามนุษย์และเอามนุษย์ที่มีการพัฒนาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งระบบการพัฒนามนุษย์ ประกอบด้วย ๓ด้านของการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งมีความสัมพันธ์อาศัยกันและส่งผลต่อกัน เป็นปัจจัยแก่กันในการบวนการพัฒนา จึงต้องพัฒนาเต็มทั้งคน และด้วยเหตุที่มนุษย์มีปัจจัยที่มีเจตน์จำนง หรือเป็นปัจจัยตัวกระทำ ในขณะที่ตัวมนุษย์เองมีความหมายสองส่วน คือ ในฐานะบุคคลที่เป็นส่วนร่วมในสังคม และในฐานะชีวิตที่เป็นสภาวะอันมีในธรรมชาติคือ ธรรมชาติส่วนหนึ่ง การแก้ปัญหาด้วยบูรณาการก็

^{๒๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยั่งยืน
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑.

^{๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕,๑๗๑-๑๗๒,๑๘๐-๑๘๒,ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ดุขุภัณฑ์บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

^{๒๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๗๕.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

คือการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติไปด้วยกันและดียิ่งขึ้นด้วยกัน อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงหมายถึง การพัฒนาคน ครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา และให้คนที่พัฒนาเต็มระบบเป็นแกนกลาง หรือปัจจัยตัวกระทำ นำการพัฒนาคน และคนที่พัฒนาแล้วนั้นไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ของการพัฒนา คือ ทั้ง มนุษย์สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี^{๒๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) แสดงทัศนะการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในนัยของความหมายต่อการแก้ปัญหาการพัฒนาที่ผิดพลาดขององค์การสหประชาชาติที่ผ่านมาก่อนหน้านั้น หมายถึงการแก้ปัญหาของอารยธรรมทั้งหมด^{๒๕}ต้องสืบค้นเหตุปัจจัยของปัญหาลงไปถึงรากฐานความคิดหรือทฤษฎีที่เป็นฐานก่อกำเนิด และกำกับกระแสของอารยธรรมนั้น เพื่อให้เห็นลู่ทางของการแก้ปัญหา แล้วโยงไปสู่ขั้นการพิจารณาในการแก้ปัญหา ซึ่งทัศนะที่มีต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น อารยธรรมตะวันตกเดิมมองว่ามนุษย์แยกต่างหากออกจากธรรมชาติ และมีอำนาจครอบงำเหนือธรรมชาติจึงเป็นตัวการก่อปัญหาให้แก่มนุษยชาติเมื่อจะแก้ปัญหาให้การพัฒนาเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ก็ต้องเปลี่ยนรากฐานความคิดใหม่เพราะว่าปัญหาการพัฒนา มิใช่มีเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ปรากฏทางด้านความคิดชีวิต ทั้งกายใจ และสังคมด้วยรากฐานความคิด และปัจจัยต่างๆ ทางภูมิธรรมภูมิปัญญา ที่อยู่เบื้องหลังความเป็นมาของอารยธรรมปัจจุบัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการที่จะเข้าใจและปรับปรุงแก้ไขพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติ^{๒๖}อย่างแท้จริง

^{๒๔}ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”.

^{๒๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑๕.

^{๒๖}วิชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, “สัมภาษณ์พิเศษ”, สารคดี, ฉบับที่ ๑๖๖ ปีที่ ๑๔ (ธันวาคม ๒๕๔๑): หน้า ๘๒.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

๓.๕ หลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)กล่าวว่าการแก้ปัญหาการพัฒนา หมายถึง การแก้ปัญหาของอารยธรรมทั้งหมด ต้องสืบค้นเหตุปัจจัยของปัญหาลงไปถึงรากฐานทางความคิดหรือทฤษฎีที่เป็นฐานก่อกำเนิด และกำกับกระแसारยธรรมนั้น เพื่อให้เห็นลู่ทางของการแก้ปัญหาแล้วโยงไปสู่ขั้นการพิจารณาในการแก้ปัญหา ซึ่งทัศนคติที่มีต่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินั้น อารยธรรมตะวันตกเดิมมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และมีอำนาจครอบครองเหนือธรรมชาติจึงเป็นตัวการก่อปัญหาแก่มนุษยชาติ เมื่อจะแก้ปัญหาให้การพัฒนาเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนก็ต้องเปลี่ยนรากฐานทางความคิดใหม่ เพราะปัญหาการพัฒนา มิใช่เฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ปรากฏทางด้านความคิด ชีวิตทั้งกายใจ และสังคมด้วย รากฐานทางความคิด และปัจจัยต่างๆทางภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่อยู่เบื้องหลังความเป็นมาของอารยธรรมปัจจุบัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการที่จะเข้าใจและการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมมนุษย์อย่างแท้จริง

ในส่วนของแนวความคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนานั้น ท่านได้นำมากล่าวไว้ ๔ อย่างคือ

๑. พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งปัจจัยของธรรมชาตินั้น

๒. ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามระดับความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ซึ่งเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ก็เพราะหลักการนี้ จริยธรรมจึงมีความหมายเท่ากับการศึกษา เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้วก็สามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

๔. ศักยภาพของการพัฒนา คือ การทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม กลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ ซึ่งความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมดได้

อนึ่ง พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)ได้อธิบายถึงแนวความคิดเดิมของตะวันตกที่มองคนแยกออกจากธรรมชาติ โดยสรุปแนวคิดดังกล่าวไว้ดังนี้

๑. ในแง่ศักยภาพ คือ การที่มนุษย์สามารถพัฒนาเทคโนโลยีมาพิชิตและจัดการกับธรรมชาติได้

๒. ความหมายของอิสรภาพ คือ ความสามารถที่จะจัดการกับธรรมชาติได้ตามประสงค์จนอยู่เหนือธรรมชาติ

๓. ความสุข คือ การจัดการนำธรรมชาติมาปรุงแต่งเพื่อเป็นวัตถุอำนวยความสะดวกสบาย

๔. ภาวะของมนุษย์ จะมองคนแบบเดียวกันหมด ว่าคนจะมีความสุขด้วยวัตถุจึงจะมีความสุข แม้การศึกษาที่กำหนดให้มีความสำคัญเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคล ก็เป็นความแตกต่างปลีกย่อยที่เน้นในแนวนอน เช่น ความถนัด แนวโน้ม ความสนใจ แต่ไม่ใส่ใจและไม่มี ความชัดเจน ในมองความแตกต่างในแนวตั้ง คือ ความแตกต่างในระดับแห่งการพัฒนาของความเป็นมนุษย์

๓.๖ ยุทธศาสตร์ของแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

ยุทธศาสตร์ของแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ สรุปดังนี้

๑. มุ่งการพัฒนาคนด้วยการศึกษา หรือแนวทางการศึกษา คือการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒. เป็นการพัฒนาที่ดำเนินไปอย่างกลางๆคือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๒๗} ไม่ดำเนินการไปสุดโต่งข้างใดข้างหนึ่ง โดยพัฒนาคนไปตามศักยภาพ เพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมให้ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

^{๒๗}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๒/๓๑-๓๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๓๙๒, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๑๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒, ช.ป. (ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๒.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

๓. เน้นการปรับปรุงคุณภาพของคน เพื่อเกื้อหนุนการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาในด้านต่างๆ ด้วยปัญญา คือ รู้เข้าใจตามความเป็นจริง

๔. กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นระบบการพัฒนาคน โดยใช้กระบวนการศึกษาแบบไตรสิกขา เพื่อพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ทำให้ประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลต่อมนุษย์ที่ประกอบด้วย นาม รูป ธรรมชาติ และสรรพสิ่งให้ดำเนินไปด้วยดี ทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลเกื้อกูลแก่กัน ทำให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีร่วมกัน คนที่พัฒนาแล้วจะเป็นแกนกลางของระบบพัฒนาต่อไป

๓.๗ ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

มาตรฐานชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายว่า เกณฑ์มาตรฐานขั้นพื้นฐานที่หลักการทางพระพุทธศาสนาใช้วัดการพัฒนา^{๒๘} ถึงการบรรลุผลสำเร็จนั้น คือ การไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนที่พัฒนาไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ ระบบการพัฒนาที่ถูกทางอันยั่งยืนจะไม่ก่อความเบียดเบียน คนที่ได้รับการพัฒนาย่อมมีความสามารถมากยิ่งขึ้น ในการสร้างผลดีหรือทำประโยชน์ให้แก่ตน โดยไม่เบียดเบียนก่อโทษแก่ผู้อื่น และทำให้โลกเบียดเบียนกันน้อยลง อันมาจากความรู้ความเข้าใจว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพ ด้านสังคม การพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาปัญญา เมื่อข้ามพ้นการเบียดเบียนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งโลก^{๒๙}

^{๒๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

^{๒๙}เรื่องเดียวกัน.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องระบบความสัมพันธ์^{๓๐}ในการชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงไม่มองแบบแยกส่วน แต่อยู่ในระบบความเคลื่อนไหว^{๓๑}ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม มีตัวชี้วัดอยู่ตรงนั้นซ้อนกันสองส่วน คือ ๑. ตัวชี้วัดของการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และ ๒. ตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตัวชี้วัดที่ ๑ การพัฒนาชีวิตมนุษย์ ได้แก่ ภาวนา ๔^{๓๒} หรือการพัฒนา (Development) ๔^{๓๓} ได้แก่

กายภาวนา (physical development) คือ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี ว่าด้วยการใช้อินทรีย์ของมนุษย์ในการรับรู้ เน้นตา หู (และลิ้น) เป็นสำคัญเพราะมีบทบาทในชีวิตมากใช้รับกระทบจากสิ่งแวดล้อมด้วยการใช้อย่างมีสติ มุ่งให้ได้รับความรู้ และคุณค่าที่ดั่งามไม่ลุ่มหลงเห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิงเอาแต่ความเพลิดเพลิน รู้จักเลือกเฟ้นในการเสพบริโภคใช้ทรัพยากรอย่างไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ติดในคุณค่าเทียม ใช้สอยด้วยปัญญาเพื่อใช้คุณค่าแท้ ใช้อย่างเป็นปัจจัยที่สร้างสรรค์ รู้จักใช้ชีวิตที่ดีมีความสุขอย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติ^{๓๔}

ศีลภาวนา (moral development ; social development) คือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ว่าด้วยการปฏิสัมพันธ์เชิงปฏิบัติการ รู้จักสงเคราะห์เกื้อกูลเอาใจใส่ทำให้เกิดไมตรี และความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันในสังคมรู้จักใช้วินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีมีอาชีพสุจริต ไม่ใช้กายวาจาหรืออาชีพในทางเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย

^{๓๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗

^{๓๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

^{๓๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗, ๑๒๕

^{๓๓}อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๒.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

จิตภาวนา (emotional ; psychological development) คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในคุณธรรม ความดีงามความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบานผ่อนคลายสงบสุข ว่าด้วยจิตใจที่มีคุณภาพ มีความเชื่อความรู้ตรงตามความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย มีความเชื่อมั่นในการทำความดี มีพรหมวิหาร ๔ มีความเสียสละ จิตใจโอบอ้อมอารี และมีหิริโดตตปปะ จิตมีสมรรถภาพมีฉันทะ เพียรพยายาม มีสติไม่เสื่อมถล่ำไปทางเสื่อม มีสมาธิ สงบ ตั้งมั่นมีพลังเหมาะสมแก่การงาน จิตมีสุขภาพดีมีความสุขรู้เท่าทันตามความเป็นจริงเป็นอิสระ มีทำที่ต่อความสุขด้วยการพัฒนาที่ประณีตและสูงขึ้นไปจนได้รับความรู้สึกเป็นอิสระ

ปัญญาภาวนา (cognitive development ; mental evelopment; intellectual development) คือการฝึกอบรมเจริญปัญญา เสริมความรู้ความคิดเข้าใจให้รู้จักคิดรู้จักพิจารณารู้จักวินิจฉัย รู้จักใช้ปัญญาแก้ปัญหาด้วยการปฏิบัติต่อความรู้ที่ถูกต้องตั้งแต่ระดับรับรู้ข้อมูลข่าวสาร รับรู้ด้วยการฟังจากการถ่ายทอดสื่อสาร และระดับหยั่งเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายด้วยท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย จนถึงปัญญารู้แจ้งรู้อย่างถึงความจริง ความรู้เข้าใจถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ส่งผลให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ^{๓๔} “เรียกว่า ” สุขแห่งนิพพาน ”

องค์ประกอบหลักทั้ง ๔ นี้จะทำงานสัมพันธ์กันอาศัยกัน และส่งผลต่อกัน ไม่สามารถแยกขาดจากกัน และต้องมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อทุกองค์ประกอบ คือ ไม่ยึดติด แต่ตั้งมั่น และให้เป็นไปเพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ดีงาม เพื่อการพัฒนาสร้างสรรค์ตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม และตัวชีวิตที่ ๒ การดำเนินชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือความไม่เบียดเบียนโลก ทางพระเรียกสิ่งแวดล้อมว่าโลกมนุษย์อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีทัศนคติที่ดีถูกต้องต่อธรรมชาติ ด้วยความรักธรรมชาติที่ซาบซึ้งเพราะเห็นคุณค่าประสานสอดคล้องมีความสุขด้วยอยู่ร่วมกับธรรมชาติต้องการเห็นธรรมชาติงดงามเจริญอยู่ดี จึงอยากดูแลรักษาไว้

^{๓๔} อ่างแก้ว, หน้า ๑๒๕-๑๒๗.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

ให้อุทธนุชนรุ่นหลัง^{๓๕}

สรุปว่า มาตรฐานตัวการชีวิตการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เรื่องความสุข อิศระ เรื่อง ฉันทะ เรื่อง การพัฒนาความต้องการ เป็นฉันทะ เป้าหมายสูงสุดคือ ความสงบสุขของสังคมและธรรมชาติที่อุดมด้วยความยั่งยืน ถ้าองค์รวมชีวิตมีสุขภาวะจริง องค์รวมโลกจะมีสันติสุขด้วย “สุขภาวะ” เป็นคุณลักษณะขององค์รวมของการดำเนินชีวิตที่ดี^{๓๖} ซึ่งสามารถจะบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวได้ ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนคือ ระบบพัฒนาชีวิต หรือการพัฒนามนุษย์ด้วยระบบไตรสิกขา ซึ่งพัฒนาองค์รวม ๓ ด้าน คือศีล สมาธิ ปัญญา พระคุณท่านฯ อธิบายว่า ตัวชีวิตหรือการตรวจสอบวัดผลในการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการพัฒนาคนนั้น อยู่ที่สุขภาวะของคนอยู่ที่สุขภาวะ ทำได้ด้วยภavana ๔ ดังนี้ ๑) ด้วยความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) ความสัมพันธ์ของสังคม ๓) การพัฒนาจิตใจและ๔) การพัฒนาปัญญา เมื่อนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) จึงจะประสบผลสำเร็จ หากชีวิตมีความสุขที่แท้มีปัญญารู้แจ้งจริง ถึงขั้นทำให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งภายนอกโดยสิ้นเชิง เรียกว่า “สุขแห่งนิพพาน”

อนึ่ง ตัวชีวิตในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธมีวิธีการทดสอบและประเมินผลการศึกษา ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนานี้สามารถทดสอบและประเมินผู้ที่ได้รับความรู้ได้ซึ่งจะทดสอบผลการศึกษาสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. การทดสอบทางด้านปริยัติธรรม (การศึกษาหลักธรรม หรือคำสั่งสอนที่ต้องเล่าเรียน หรือพุทธพจน์) เป็นเรื่องการเมืองให้เกิดการจดจำและเข้าใจว่าผู้ที่

^{๓๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, พ.ศ. ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๒-๑๖๓, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

^{๓๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า๔๗.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

ได้รับการปลูกฝังอบรมแล้ว มีความคิดเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง มากน้อยเพียงใด ทรงกำหนดผู้ที่มีลักษณะของผู้ที่ได้รับความรู้มากหรือคงแก่เรียน (พหูสูต) ไว้ดังนี้

๑.๑ สุตธโร สุตสนุ นิจจโย ได้แก่ ศึกษาามากเล่าเรียนมามาก สะสมความรู้เอาไว้มาก^{๓๗}

๑.๒ ธาตา จตจำไว้มาก^{๓๘}

๑.๓ วจสา ปริจิตา ว่าได้คล่อง เขียนได้คล่องอย่างแม่นยำ^{๓๙}

๑.๔ มนสาอนุเปกขิตา ไคร์ครวญพิจารณาอยู่เสมอในสิ่งที่ได้ศึกษามาแล้ว จำไว้แล้ว^{๔๐}

๑.๕ ทิฏฐิยา สุปปฏิวิธา แหงทะลุปรุโปร่ง เข้าใจแจ่มแจ้งแตกฉานในหลักนั้นๆ^{๔๑}

๒. การทดสอบวัดผลทางด้านการปฏิบัติ การวัดผลตามแนวพุทธศาสนานี้ จะไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการจดจำ คือ เป็นพหูสูต^{๔๒} เท่านั้น แต่จะมุ่งไปยังพฤติกรรม หรือการปฏิบัติด้วย นั่นคือสิ่งใดที่รู้แล้วเข้าใจแล้ว จะต้องนำไปประพฤติปฏิบัติให้เห็นผลได้จริงจัง ไม่เพียงแต่รู้ตามครู หรือตามตำราเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การรู้เองเห็นเองตามความจริงนั้น จะต้องผ่านการปฏิบัติด้วยตนเอง

^{๓๗}ช.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๕/๔๖๓, ๓๐/๑๕๖/๔๙๒.

^{๓๘}อง.อจก. (ไทย) ๒๓/๗๖/๓๙๐.

^{๓๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๓/๓๖๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕/๒๙, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๒/๙๐, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๑/๒๗๖, อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๒๓๑/๓๗๔.

^{๔๐}อง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๙/๒๘๓, อง.อภุฎก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๓๕๘, อง.อภุฎก.อ. (ไทย) ๓/๖๒/๒๖๘.

^{๔๑}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๑/๒๗๖, อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๑๙๑/๔๑๑,

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๙), หน้า ๖๗.

^{๔๒}ที.สี. (ไทย) ๙/๒๙๑/๑๐๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๘/๘๕, ๑๐/๑๖๘/๑๑๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๓/๓๖๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๕/๑๖๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๖/๑๒๘.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

ซึ่งเมื่อได้รับผลบรรลุตามขั้นของการปฏิบัติแล้วเรียกว่า ปฏิเวธ^{๓๓} คือ การรู้แจ้ง
 ทางตลอดในเรื่องนั้นๆ การปฏิบัติในระดับธรรมดาสามัญก็ได้ผลในระดับธรรมดา
 เช่น การรักษาศีล^{๓๔} ปฏิบัติด้วยตัวอยู่ใน ธรรม ๕ ย่อมเกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ คือทำให้
 ใจผ่องใส เป็นที่รักเคารพของผู้อื่น มีชีวิตอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัยกับใคร เป็นต้น

๓. การทดสอบการปฏิบัติธรรมะระดับสูงขึ้นไปจากระดับธรรมดา คือ
 การวัดผลเกี่ยวกับฌาน ซึ่งหมายถึง การเพ่งพินิจด้วยจิตเป็นสมาธิแน่วแน่ จน
 ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจที่สงบเย็นได้ความสุขที่ประณีตกว่าและสุขุมกว่าความสุขที่
 สามัญชนกำลังประสบอยู่ หรือความสุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ โดยผู้บำเพ็ญสมาธิจน
 จิตใจสงบแน่วแน่ ย่อมละนิรวรณ^{๓๕} คือ ไม่มีอกุศลกรรม หรือการกระทำที่ไม่ดีซึ่ง
 ทำให้จิตเศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง อันได้แก่

- ๑ กามฉันทนิรวรณ^{๓๖} (ธรรมที่กั้นจิต คือความพอใจในกาม)
- ๒ พยาบาทนิรวรณ^{๓๗} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความพยาบาท)
- ๓ ถีนมิทธนิรวรณ^{๓๘} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม)
- ๔ อุทธัจจกุกกุกจนิรวรณ^{๓๙} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความฟุ้งซ่าน และรำคาญ)

^{๓๓} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๒๑-๒๕/๓๘๐, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๘/๕๓๓, ที.ม.อ. (ไทย) ๙๕/
 ๙๐, ๑๓๘/๑๓๐, ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๘๘/๕๓, อง.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๒๑/๓๒๗, อง.เอกก.อ. (ไทย)
 ๑/๕๑/๕๔.

^{๓๔} ที.สี. (“ทย) ๙/๗/๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๘๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕, ขุ.ม.
 (ไทย) ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๐๙, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๐๐/๓๒๕, ขุ.อป. ๓๒/๑๔๙-๑๕๐/๑๔๑.

^{๓๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๖/๓๓, ที.สี. (ไทย) ๙/๔๕๙/๒๐๑, ที.ม. (ไทย) ๑/๑๑๔๖/๙๒,
 ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/ ๒๗๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๙๐, ขม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๔๑/๔๓๙.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/
 ๕๙๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/ ๙๘๘/๔๗๑, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/
 ๕๙๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/ ๙๘๘/๔๗๑, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/
 ๕๙๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/ ๙๘๘/๔๗๑, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/
 ๕๙๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๘๘/๔๗๑, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

๕. วิจิกิจฉานิวรณ์^{๕๐} (ธรรมที่กั้นจิต คือ ความสงสัย)

เมื่อละนิวรณ์ ๕ ได้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า จะปรากฏผลดังนี้

“...ละนิวรณ์เครื่องกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต ทำให้ปัญญา
 ทุรพลแล้ว จักรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้
 แจ่มซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษสามารถกระทำความเป็นอริยะยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์
 ด้วยปัญญาอันมีกำลัง...”^{๕๑}

อนึ่ง ในเรื่องการประเมินผล พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักในการประเมินผล
 การศึกษาดังนี้

๑. การวัดและประเมินผลภายนอก คือ ใช้การสังเกตพฤติกรรมภายนอก
 เพื่อวัดคุณธรรมภายใน โดยการรวบรวมหลักฐานจากพฤติกรรม แล้ววิเคราะห์ว่า
 ได้บรรลุเป้าหมายตามต้องการมากน้อยเพียงใด ซึ่งอาจทำการทดสอบลักษณะ
 อื่นๆ ด้วย เช่นว่า มีความดีงามมานานแล้วหรืออย่างไร การไม่ทำชั่วเพราะมี
 ทัศนคติต่อผู้อื่นอย่างไร เมื่อได้หลักฐานข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมแล้ว จึงได้มี
 การตรวจสอบกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ด้วยถามถึงพฤติกรรมตามที่สังเกตนั้นว่า
 เป็นจริงเท็จอย่างไร

๒. การวัดและประเมินผลด้วยตนเองนั้น สามารถกระทำได้ดังพุทธพจน์
 ต่อไปนี้ “ขึ้นชื่อว่าความลับไม่มีในโลกสำหรับผู้ทำบาปกรรม ดูกรบุรุษ จริงหรือ
 เท็จ ตัวท่านย่อมรู้ได้...”^{๕๒}

ผู้ที่กำลังปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาตนเองนี้ จะต้องเจริญสติสัมปชัญญะ
 ตลอดเวลาต้องมีคุณธรรมอยู่ในใจเสมอ ดังคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่าจงเตือน
 ตนด้วยตนเอง จงพิจารณาด้วยตน”^{๕๓} ในขุททกนิกายนิกาย ธรรมบท ได้กล่าวถึง
 คุณธรรมข้อนี้ว่า “จงพิจารณาตนเองว่า เป็นคนมีความต้องการจะลูแก่อำนาจ

^{๕๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/
 ๕๙๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๘๘/๔๗๑, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๕.

^{๕๑}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๙๐.

^{๕๒}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๔.

^{๕๓}ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๗๙/๑๕๑.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

บาป ความชั่วหรือเปล่าหากรู้ตัวว่าอาจลุแก่อำนาจบาปความชั่ว ก็ควรพยายาม เลิกละอกุศลธรรมนั้นๆ เสียและหากว่าได้พิจารณารู้แล้วว่า เราไม่ใช่คนมีความ ประารถนาสิ่งที่เป็นบาปอกุศลธรรมนั้นๆ จะไม่ลุแก่อำนาจของบาปอกุศลธรรมนั้น ก็พึงอยู่ด้วยความปิติและปราโมทย์ควรหมั่นศึกษาสำเนียงทั้งกลางวันและกลางคืน ในกุศลธรรมทั้งหลาย”

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการแสดงออกภายนอก บางครั้งไม่อาจจะนำมา เป็นเกณฑ์ตัดสินได้ เพราะขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ สภาพแวดล้อมส่วนลึกจริงๆ แล้ว อาจยังมีอุปสรรคอยู่ อันเป็นตัวเงื่อนไขสำคัญที่บุคคลยังมีโอกาสทำบาปได้ เมื่อ เกิดสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาในเมื่อประสบกับปัญหาชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง โอกาสที่จะ ล่วงละเมิดศีลธรรมมีมาก แต่ถ้าเป็นการวัดทางจริยธรรมคุณธรรมภายในอย่าง แท้จริงแล้ว บุคคลที่ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าจะ เป็นผู้ที่มีจริยธรรมอย่างแท้จริง โดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น จะไม่ยินดียินร้ายใน เรื่องอะไรทั้งสิ้นสามารถควบคุมตัวเองได้เสมอ โดยการทดสอบตนเอง ซึ่งจาก การศึกษา เรื่องฐานะ ๔^{๕๔} ประการ อาจนำมาพิจารณาประเมินพฤติกรรมของ บุคคลว่าเป็นอย่างไร ดังต่อไปนี้

๑. จะทราบศีลของบุคคลด้วยการอยู่ร่วมกัน
๒. จะทราบความสะอาดด้วยถ้อยคำ
๓. จะทราบความกล้าหาญในเวลาที่มีอันตราย
๔. จะทราบปัญญาด้วยการสนทนา

ทั้ง ๔ ประการ อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลอยู่ร่วมกัน พฤติกรรมทางกาย วาจา ใจย่อม ปรากฏให้เห็นได้ว่า สุจริต หรือทุจริต หากได้สนทนากันก็จะทำให้รู้ ความจริงใจ ความบริสุทธิ์ความสะอาดของจิตใจผู้พูดได้ว่าอย่างไร นอกจากนั้น เมื่อต้องประสบภาวะทุกข์ยากลำบากมีอันตรายก็จะทำให้ได้ทราบว่า บุคคลนั้นมี จิตใจกล้าหาญเข้มแข็งเพียงใด ส่วนสุดท้ายของการตรวจสอบทางปัญญา ก็ด้วยการ สนทนา อันจะทำให้ทราบได้ว่า บุคคลนั้นเป็นอย่างไร มีปัญญา รู้คิด รู้พิจารณา รู้

^{๕๔} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๒/๒๗๙-๒๗๒.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

แก้ไขไตร่ตรองหรือไม่ ซึ่งนับว่า ฐานะ ๔ ประการนี้ นำมาเป็นเครื่องวัดและประเมินบุคคลได้เช่นกัน

การวัดประเมินผลการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนานั้นสามารถวัดได้ด้วยตนเองคือ บุคคลย่อมรู้แก่ใจว่าตนละหรืออด สิ่งไม่ดีได้หรือไม่ แม้สังคมภายนอกก็สามารถประเมินได้นั้นคือ อาจได้รับการยอมรับ หรือถูกติเตียน นอกจากนั้น การกระทำใดก็ตาม ให้พิจารณาว่าส่งผลกระทบต่อสังคมภายนอกหรือไม่ เบียดเบียนตนและผู้อื่นหรือไม่ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ กล่าวว่าเป็น เครื่องมือวัดประเมินผลการศึกษาผลการศึกษาอบรม ระบบไตรสิกขา หรือการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ได้^{๕๕}

๓.๘ ประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)

๑. การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างถอนรากถอนโคน พร้อมกับการพัฒนาที่ต้นเหตุคือ วิธีการพัฒนามนุษย์เป็นแกนหลักให้เข้าถึงอสิรภายใน คือ จิตใจที่พ้นจากอำนาจบีบคั้นครอบงำของกิเลส เมื่อคนบรรลุถึงอสิรภายในก็จะมีท่าทีที่เที่ยงงาม เกื้อกูลประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมและรวมทั้งเพื่อนมนุษย์ ซึ่งประสานความสุขจากอสิรภาพที่แท้จริงเช่นกัน^{๕๖} การพัฒนาที่ถึงพร้อม ๓ ด้าน ด้านพฤติกรรม ฝึกให้คนมีการให้ คู่กันกับการได้พัฒนาด้านจิตใจ ฝึกให้รักษาศักยภาพที่จะมีความสุขโดยไม่ขึ้นต่อวัตถุสิ่งเสพบริโภคมามากเกินไปเพื่อพร้อมทุ่มเทในการพัฒนาชีวิตทำสิ่งดีงาม และด้านปัญญา คือ ความไม่ประมาท มีสัมมาทิฐิ พ้นจากความยึดติดในสิ่งปรุงแต่งอันไร้แก่นสารใช้พลังงานชีวิตสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่โลก ตนที่พัฒนาแนวพุทธ

^{๕๕} สัมภาษณ์ เสฐียรพงษ์ วรรณปก และวศิน อินทสระ, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๑, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต* (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๖.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ มุลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

ถือว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนเต็มคนแล้วนั้น จะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสาน เปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่คือ ธรรมชาติ สังคม และ เทคโนโลยี ในระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องสืบไป

๒. ประโยชน์ด้านสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ เมื่อองค์รวมชีวิตมีสุขภาวะจริง องค์รวมโลกจะมีสันติสุข “สุขภาวะ” เป็นคุณลักษณะของการดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งจะบรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวได้ ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุน คือระบบการพัฒนาชีวิต หรือการพัฒนามนุษย์ด้วยไตรสิกขา ซึ่งพัฒนาองค์รวม ๓ แขน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีการตรวจสอบวัดผลของสุขภาวะเป็นการก่อให้เกิดอารยธรรมที่ยั่งยืน^{๕๗}พร้อมกันด้วยโดยทำได้ด้วยวิธีการ ภาวนา ๔ คือ ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ความสัมพันธ์ทางสังคม การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาปัญญาชีวิตที่ได้รับการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบพุทธเป็นชีวิตแห่งความสุขที่แท้ มีปัญญารู้แจ้งจริง ถึงขั้นทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระจากสิ่งภายนอกโดยสิ้นเชิง เรียกว่า “สุขแห่งนิพพาน”

สรุปท้ายบท

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) หมายถึง กระบวนการพัฒนาคนตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนา ระบบการดำเนินชีวิตของคนทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เป็นปัจจัยหลักในการประสานและบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกันระหว่างบุคคลสังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึง ธรรมชาติให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป

^{๕๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต),การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน,พิมพ์ครั้งที่ ๓,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖.

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) สรุปลงได้ดังนี้

๑)การพัฒนา หมายถึง ภาวนา คือการพัฒนาคนให้เต็มคน พร้อมด้วย ศักยภาพและเป็นการพัฒนาวัตถุ และพัฒนาสภาพแวดล้อม พร้อมกันด้วยแนวคิด พื้นฐานเรื่องมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

๒)ที่มาของการพัฒนาที่ยั่งยืน เหตุปัจจัย และองค์ประกอบต่างๆ อัน ได้แก่ พัฒนามนุษย์ พัฒนาวัตถุ และสภาพแวดล้อม ที่ประกอบด้วยมนุษย์ สังคม และ ธรรมชาติ

๓)ที่มาของปัญหาการพัฒนา ปัญหาเกิดจากกิเลสของมนุษย์อันได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ

๔)แนวทางในการแก้ปัญหา ปรับทำที่ ทัศนคติ และฝึกฝน ระบบการ พัฒนาคนเต็มทั้งระบบ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประจำชาติที่ให้ความสนใจและเน้นการพัฒนาคนอยู่ แล้ว เน้นการพัฒนาคน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาเพื่อให้คนที่พัฒนา แล้วสามารถประสาน ปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม อัน นำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสม

๕)เครื่องมือในการพัฒนา ใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็น เครื่องมือในการพัฒนาคน ผ่านกลไกทางการศึกษาคือระบบการศึกษาเรียกว่า ระบบไตรสิกขา

๖)การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาโดยการบูรณาการองค์ประกอบ ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันเพื่อการตอบสนองความต้องการในการอยู่ร่วมกัน ด้วยดีระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการพัฒนาที่มีฐานของการพัฒนาร่วมกันของ ทุกองค์ในระบบแห่งชีวิต-สังคม-ธรรมชาติ โดยไม่มีการแบ่งแยกการพัฒนาเป็น ภาค

๗)การพัฒนาคน ต้องพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน คือ ด้าน พฤติกรรม ได้แก่ มีวินัยในการหาเลี้ยงชีพและการปฏิบัติตน ฯลฯ ด้านจิตใจ

บทที่ ๓ “การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”

อันได้แก่ การมีคุณธรรม ความรู้สึกแรงจูงใจ สภาพจิตใจ และความสุข และด้าน
ปัญญา หรือปรีชาญาณ อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ เหตุผล การอยู่ร่วมกัน
ระหว่างคนกับธรรมชาติ

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.
ปยุตโต) แสดงธรรมด้วยหลักพระพุทธศาสนามีแนวคิดพื้นฐานเรื่องมนุษย์เป็นส่วน
หนึ่งของธรรมชาติ ไม่แยกจากกัน เพราะตัวมนุษย์เองเป็นธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎ
ธรรมชาติ และเน้นการพัฒนาที่คน ที่เรียกว่า ภาวนา หมายถึงการพัฒนา ทั้งด้าน
พฤติกรรม ความประพฤติ เป็นการพัฒนาระดับศีลด้านจิตใจ คุณธรรมจริยธรรม
เป็นการพัฒนาระดับสมาธิ และด้านปัญญา รวมเรียกว่าไตรสิกขาทำให้เกิดความรู้
ความเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ขณะเดียวกันพุทธธรรมที่
แนวทางหลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อม หรือธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงพัฒนามนุษย์ สังคม
และธรรมชาติ แบบองค์รวมไม่แยกส่วนออกจากกันในการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้
ต้องดำเนินไปด้วยกันกับชีวิตมนุษย์ในลักษณะประสานกลมกลืน มิได้เน้นเฉพาะ
การพัฒนามนุษย์ในมิติทางวัฒนธรรม หรือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เพียงด้านใด
ด้านหนึ่ง จึงสรุปได้ว่า แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่กว้างขวางเกื้อกูล
ลึกซึ้งกว่า แนวทางของ UN เพราะเหตุว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธนั้นย่อมไม่มี
โทษ ไม่มีภัย ผลกระทบข้างเคียงต่อสิ่งใดๆ แม้ระยะเริ่มต้นหรือระหว่างการพัฒนา
และตลอดจนสุดท้ายปลายทางมีแต่คุณค่าอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งมนุษย์
ธรรมชาติและโลกอย่างยิ่ง

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน
Buddhism and sustainable Development

บทที่ ๔

การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระ พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙)

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

๔.๑ ความนำ

เศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานมาจากเศรษฐกิจแนวพุทธ ซึ่งเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมและมีกระบวนการของไตรสิกขาอยู่ในฐานะที่เป็นบรรทัดฐานให้เกิดดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสังคมและกายกับจิต อันเป็นวิถีชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่พอกินและพอใช้ โดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ จากนั้นจึงพัฒนาชีวิตและสังคมไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักตัวเองด้วยการพึ่งตนเองมีความพอประมาณ ไม่โลภ มีเหตุผลในการดำเนินชีวิตและสร้างภูมิคุ้มกันในตนเองด้วยความไม่ประมาทตามหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช(รัชกาลที่ ๙) ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับความพอเพียงว่า “ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไปแปลว่าในหมู่บ้านหรืออำเภอจะต้องมีความพอเพียง พอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไรไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก”^๑ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการ

^๑กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐),หน้า ๒.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

พัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลก ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้สำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุล พร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

พระราชดำรัสปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ ๙) จึงเป็นการนำเสนอทางออกให้กับสังคมปัจจุบัน ที่จะช่วยสร้างสังคมให้เข้มแข็งตามวิถีของชาวตะวันออกและวิถีพุทธซึ่งยึดแก่นสาระของความเป็นจริงเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ศาสนาพุทธได้กล่าวถึงการรู้ความจริงของสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ว่า ทุกสิ่งนั้นไม่เที่ยงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ดังนั้นจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหากมีการนำมาใช้ปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข การมีความพอเพียงเป็นที่ตั้งจะทำให้รู้จักพอดีจึงใช้ทางสายกลางที่ไม่มากไม่น้อยเกินไปซึ่งจะส่งผลไปถึงการบริหารจัดการตนเองและทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเหมาะสมไม่ฟุ่มเฟือยไม่สิ้นเปลืองโดยใช้เหตุ ฉะนั้นเมื่อมีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในแนวทางการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนจะมีการดำเนินการด้านต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป ก่อให้เกิดความสมดุล

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

มั่นคงและยั่งยืนในระดับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติตามเงื่อนไข และวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ไม่สร้างความขัดแย้งและความแตกต่างทางวัฒนธรรม จึงกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ ๙) ทรงมีพระราชดำรัส ชี้แนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอด นานกว่า ๒๕ ปี ตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ ทรงเน้นย้ำ แนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

๔.๒ ความเป็นมาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัช กาล ที่ ๙) ได้ มี พระ บรม ราโช วาท พระ ราช ทาน แก่ นิ สิ ต มหาวิท ยาลัย เกษตร ศาส ตร์ เน้น การ พัฒนา ประเทศ ที่ ต้อง สร้าง พื้น ฐาน ความ พอดี พอใช้ ของ ประชาชน ส่วน ใหญ่ ใน เบื้อง ต้น ก่อน โดย เน้น ความ หมาย ของ การ พอดี พอใช้ ซึ่ง ปรากฏ อีก ครั้ง ใน พระ ราช ดำรัส เนื่อง ใน วัน เฉลิม พระ ชนม พรรยา วัน พุท ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๗ ณ ศาลา ดุสิต าลัย สวน จิตร รัต ตา ฯ พระ ราช วั ง ดุ สิ ต อัน ถือ เป็น จุด เริ่ม ต้น ของ ข้อเสนอ “ปรัชญา เศรษฐกิจ พอเพียง” ที่ ชัด เจน ใน เวลา ต่อ มา โดยเฉพาะ อย่าง ยิง กระแส พระ ราช ดำรัส ที่ พระ องค์ ทรง พระ ราช ทาน อย่าง ชัด เจน เนื่อง ใน โอกาส เฉลิม พระ ชนม พรรยา เมื่อ วัน ศุกร ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๑ ณ ศาลา ดุ สิ ต าลัย สวน จิตร รัต ตา ฯ พระ ราช วั ง ดุ สิ ต ซึ่ง อธิ บาย ว่า “พอ เพียง” คือ ๑) พอ ประมาณ ๒) ซื่อ ตรง ๓) ไม่ โลก ฆ มาก และ ๔) ต้อง ไม่ เบียด เบียน ผู้ อื่น ซึ่ง ถู ได้ ว่า เป็น ข้อเสนอ ในการ ดำเนิน กิจ การ ทาง เศรษฐกิจ ตาม แนวทาง ของ พุท ธ ธรรม อย่าง แท้จริง โดย ที่ พระ องค์ ได้ ทดลอง ปฏิบัติ ตาม แนว คิด ดัง กล่าว อย่าง เป็น รูป ธรรม มา ก่อน หน้า ที่ จะ มี พระ ราช ดำรัส ใน ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ แล้ว ภาย หลัง จาก ที่ พระ ราช ดำรัส มี ได้ รับ การ สนอง ตอบ จาก รัฐ บาล ใน ยุค นั้น เท่า ที่ ควร พระ องค์ ได้ ทรง ศึกษา ค้นคว้า หา รูป ธรรม ของ รูป แบบ ที่ ปฏิบัติ ได้ จริง รูป แบบ หนึ่ง ของ ปรัชญา เศรษฐกิจ พอเพียง

**บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)**

ก็คือ การเกษตรทฤษฎีใหม่และได้นำเสนอรูปแบบดังกล่าว ต่อพสกนิกรของ พระองค์เป็นครั้งแรกเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗ ณ ศาลาดุสิตาลัย สวน จิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต หลังจากนั้นได้รับสั่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกันนี้ต่อเนื่อง ติดต่อกันทุกปีจนล่าสุดเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๔๒ ก็ยังทรงมีพระราชกระแส รับสั่งให้เรื่องดังกล่าวอันเป็นการแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดที่ พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของ ประเทศตามพุทธธรรม^๒

ข้อความสำคัญตอนหนึ่งของแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเป็นครั้งแรกแก่นิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย เมื่อ วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ คือ “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้น ก่อนโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้ พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความ เจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความ เจริญยกเศรษฐกิจขั้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์ กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่ สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยาก ล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็น ได้ที่อารยประเทศหลายประเทศ กำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่

^๒ อภิชาติ พันธเสน, “พุทธเศรษฐศาสตร์” ใน การสัมมนาทางวิชาการโครงการ ปราชญ์เพื่อแผ่นดินครั้งที่ ๒ เรื่องฐานปัญญาไทยในโลกสากล จัดโดยราชบัณฑิตยสถาน กระทรวงศึกษาธิการ และศูนย์มนุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๖.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

ในเวลา”^๓ และข้อความที่สำคัญอีกตอนหนึ่งแห่งพระราชดำรัส ที่ได้พระราชทานแก่ผู้ทีไปเข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิตาลัย สวนจิตรลดา ฯ พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ ความว่า “คนอื่นจะว่าอย่างไรช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งทันสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกินและให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกอยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรื่องอย่างยอติงยวด แต่ว่าจะมีความพอกอยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพอกอยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอติงยวดได้”^๔

ในประเทศไทยเรานั้น มีกระแสเศรษฐกิจศาสตร์ทางเลือกอันเป็นที่รับรู้กันแพร่หลายมานานมากแล้ว ทั้งในเรื่องของเศรษฐกิจศาสตร์ชาวพุทธ เศรษฐศาสตร์ในแนวสีเขียวที่เน้นความยั่งยืนเศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจพึ่งตนเอง เศรษฐกิจชุมชน รวมถึงการมีอาชีพที่อยู่นอกระแสการตลาดอย่างเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน แต่ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นก็อยู่ในลักษณะที่กระจัดกระจายไม่ได้รับการยอมรับมากนัก จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ซึ่งมีประสบการณ์ในการพัฒนาในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยโดยตรงมาอย่างยาวนาน ได้ทรงสรุปประสบการณ์ดังกล่าวออกมาเป็นพระราชดำรัสเกี่ยวกับ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” จึงได้จุดกระแสให้เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวางบรรจุอยู่ในแผนงานของราชการในหลายหน่วยงานและได้รับการผลักดันอย่างจริงจัง เช่น

^๓ พระบรมราชาบาท ๑๖๘ องค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จัดพิมพ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒.(กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาคารพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^๔ อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับ เศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๕๕๔.

**บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)**

กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น ที่สำคัญ คือ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕ – ๒๕๔๙) ก็ได้นำเอาปรัชญาแห่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศด้วย

๔.๓ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๙) ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๒๕ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้^๕

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกินพอใช้ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิตมีคุณภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่าง ๆ ดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงพัฒนาสู่การกินดีอยู่ดี

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาหรือแนวคิดโดยมีหลักการและอุดมการณ์ที่ช่วยพัฒนา ชีวิตมนุษย์และสังคมให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืน ด้วยการรู้จักตนเอง พึ่งตนเอง พอเพียง ไม่โลภมากมีเหตุผลและไม่ประมาท หลักปรัชญา

^๕ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๘๐ พรรษาเทิดไท้องค์ราชัน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๗๘.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

เศรษฐกิจพอเพียงยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการ คือ

๑. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองมีจิตใจที่เข้มแข็งมีจิตสำนึกที่ดีสร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม ซื่อสัตย์สุจริต เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่ ๙) เกี่ยวกับการพัฒนาคน ความว่า

“บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีकुโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอนและบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน”

๒. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกัน ไม่ลดหลั่นจึงขอให้ทุกคน พยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมด เป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน

๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งการเพิ่มแก้มูลค่าโดยให้ยึดหลักการความยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่าถ้ารักษาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม นึกว่าอยู่ได้อีกหลายร้อยปี ถึงเวลานั้นลูกหลานของเรา ก็อาจหาวิธีแก้ปัญหาต่อไป เป็นเรื่องของเขา ไม่ใช่เรื่องของเรา แต่เราก็ทำได้ ด้รักษาสิ่งแวดล้อมไว้ให้พอสมควร

๔. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ สังคมไทยและควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง ดังกระแส

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

พระราชดำรัส ความว่า การเสริมสร้างสิ่งทีชาวบ้านชาวชนบทขาดแคลนและ
ต้องการ คือความรู้ในด้านเกษตรกรรม โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นสิ่งที่
เหมาะสม การใช้เทคโนโลยีอย่างใหม่ โตเต็มรูปแบบหรือเต็มขนาดในงานอาชีพ
หลักของประเทศย่อมมีปัญหา

๕. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้และไม่มีการ
มุ่งที่การลดรายจ่ายในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่าย
ก่อนเป็นสำคัญและยึดหลักพออยู่พอกิน พอใช้ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองใน
ระดับเบื้องต้น ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า การที่ต้องให้ทุกคนพยายามที่จะ
หาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเองเพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่
ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่งและขั้นต่อไปก็คือ ให้มีเกียรติว่ายืน
ได้ด้วยตนเอง

๔.๔ ความสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ความสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดระยะเวลา ๕
ทศวรรษ นับแต่ที่ได้ทรงริเริ่มการทรงงานเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนโดยทั่วไป
เป็นต้นมา เป้าหมายสำคัญพื้นฐานที่ไม่เคยแปรเปลี่ยน คือ ขจัดความทุกข์ยากและ
อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่อาศัยอยู่ใน
ชนบทห่างไกลทุรกันดารซึ่งยากจนและต้องการความช่วยเหลือ มุ่งหมายที่จะให้
ลดกระบวนการเศรษฐกิจระบบทุนนิยมสุดโต่ง โดยให้ลดระดับลงเพียงพอแก่ความ
จำเป็นและความเหมาะสมกับการรักษาและการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพาตนเอง
ได้บริโภคแต่พอเพียง ลดและบรรเทาการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ หันมา
ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีที่ไม่เป็นการทำลายธรรมชาติและ
สภาพแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการเดินสายกลางตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาใน
พระพุทธศาสนาและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน พึ่งปรารถนาสำหรับบุคคลและสังคมที่
ยั่งยืนนั่นเอง

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

๔.๕ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระ ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทาน พระราชดำริเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่เริ่มงานพัฒนาเมื่อ ๕๐ กว่าปีที่แล้วและทรงยึดมั่นหลักการนี้มาโดยตลอดโดยเฉพาะ ด้านการเกษตร เรา เน้นการผลิตสินค้าเพื่อส่งออกเป็นเชิงพาณิชย์ เช่น เมื่อปลูกข้าวก็นำไปขายและนำ เงินไปซื้อข้าว เมื่อเงินหมดก็ไปกู้เป็นอย่างนี้มาโดยตลอด จนกระทั่งชาวนาไทยตก อยู่ในภาวะเป็นหนี้สิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๙ ทรงตระหนักถึง ปัญหาด้านนี้ จึงได้พระราชทานพระราชดำริ ให้จัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารโค กระบือขึ้นเพื่อช่วยเหลือราษฎร นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งที่มาของปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง โครงการแรก ๆ ของพระองค์ได้ทรงกำชับหน่วยราชการ มิให้นำ เครื่องมือกลหนักเข้าไปทำงาน ทรงรับสั่งว่า หากนำเข้าไปเร็วนักชาวบ้านจะละทิ้ง จอบ เสียม และในอนาคตจะช่วยตัวเองไม่ได้ ซึ่งก็เป็นจริงในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชดำริ วิธีการที่จะ ช่วยเหลือราษฎรด้านการเกษตรโดยได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๓๕ ณ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมิ่งมงคลชัยพัฒนาอัน เนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับการทำการเกษตร ให้แก่ราษฎร

พระราชหฤทัยในเรื่องทฤษฎีใหม่ เกิดจากที่พระองค์เสด็จพระราช ดำเนิน ทรงเยี่ยมราษฎร บ้านกุดตอแก่น อำเภอกุดสิมคุ่มใหม่ อำเภอลำปาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายนพ.ศ. ๒๕๓๕ และทรงพระราชทานพระ ราชดำรัส แก่บรรดาคณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ฯ ถวายพระพรชัยมงคลใน วโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๕ ถึงข้อมูลเบื้องต้นจาก ปัญหา ข้อเท็จจริงแล้วทรงวิเคราะห์เป็นแนวคิดทฤษฎีในการแก้ไขในเวลาต่อมา

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

จึงมีพระราชดำริให้ทำการทดลอง “ทฤษฎีใหม่” ณ วัดมิ่งมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วย
บง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการทดลอง
สรุปเป็นทฤษฎีใหม่ในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖^๖

ทฤษฎีใหม่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การจัดการด้านที่ดินและแหล่งน้ำใน
ลักษณะ ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ คือ ขุดสระและเลี้ยงปลา ๓๐ ส่วน ปลูกข้าว ๓๐
ส่วน ปลูกพืชไร่พืชสวน ๓๐ ส่วนและสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ ๑๐
ส่วน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่๙) ได้พระราชทานดำริเพิ่มเติม
มาโดยตลอด เพื่อให้เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีความแข็งแรงพอ
ก่อนที่จะไปผลิตเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์โดยยึดหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ชั้น
คือ

ขั้นที่ ๑ มีความพอเพียงเลี้ยงตัวเองได้ บนพื้นฐานของความประหยัด
และจัดการใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย

ขั้นที่ ๒ รวมพลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ
รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา การพัฒนาสังคม

ขั้นที่ ๓ สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่
หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์การพัฒนาเอกชน
และภาคราชการในด้านเงินทุนการตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

พระราชดำริทฤษฎีใหม่ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙
เป็นทั้งหลักการและวิธีการใหม่ เป็นพระราชดำริที่มีความยิ่งใหญ่ทางความคิด ๙
ประการ คือ

^๖ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๑,) หน้า ๒๒๗ - ๒๓๑.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

๑) เป็นแนวคิดแบบพหุนิยม (plurality, multiplicity, multiple) ทั้ง
ในแง่การคิดและการกระทำไม่เป็นเอกนิยม (unitary, singularity, uniformity)
และทวินิยม (duality, binary, either or, polarity)

๒) เป็นแนวคิดที่ยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกัน ของสิ่งที่แตกต่างกัน เช่น
เกษตรแบบพึ่งตนเอง ดำรงอยู่ร่วมกันกับการผลิตทางเกษตร อุตสาหกรรม
หรืออุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูงหรืออุตสาหกรรมประเภทให้บริการ ได้โดยไม่
จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรพอเพียงไปเป็นการผลิตรูปแบบอื่น

๓) เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ทำให้เห็นจริงได้เป็นทฤษฎีที่ผนึกประสาร
เป็นเนื้อเดียวกับการปฏิบัติ มิใช่เพียงทฤษฎีลอยๆ ปฏิบัติไม่ได้

๔) เป็นทฤษฎีที่มีความง่ายไม่ซับซ้อนเข้าใจง่ายจึงมีพลังสูง คนทั่วไป
ทุกระดับสามารถเข้าใจเข้าถึง และนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

๕) เป็นทฤษฎีที่นำประสบการณ์ของประเทศไทยและลักษณะ
สภาพแวดล้อม ลม ฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานะทาง
เศรษฐกิจ สถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคตตลอดจนลักษณะเด่นของชีวิตความ
เป็นอยู่และการผลิตของไทย ซึ่ง เป็นประเทศผลิตธัญญาหาร มารวมกันเข้าเป็น
ทฤษฎีใหม่ โดยเน้นความสำคัญของน้ำที่มีต่อชีวิต

๖) เป็นแนวคิดที่สมสมัยและได้จังหวะเวลาที่เหมาะ ในการเตือนให้ผู้มี
บทบาททางการจัดทำดำเนินการตามนโยบาย แผนการพัฒนาให้มีสติ ความ
ระมัดระวังในการกำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาประเทศ

๗) เป็นแนวคิดแบบองค์รวม (Holistic Theory) เพราะมีหลายมิติ ทั้ง
ด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและปรัชญาการดำรงชีวิต มีผลในการส่งเสริมจริยธรรม
(Ethics) แห่งความพอและพอเพียง(Enough and Subsistence)

๘) เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นให้ผู้ยากไร้มีพลังเข้าใจถึงความ
เป็นจริงไม่มีปมด้อยหรือท้อแท้ ท้อถอยในโชคชะตา เพราะผู้ปฏิบัติสามารถมี

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

ความสุขได้ตามอัตภาพและเข้าใจหลักของสันโดษ ไม่ถูกมองหรือถูกทับถมว่าเป็นผู้
ด้อยพัฒนา หรือมีปัญหา เป็นขวากหนามของการพัฒนา

๙) เป็นแนวคิดที่ปลอดจากการเมือง ผลประโยชน์และอุดมการณ์ จึง
เป็นทฤษฎีที่มีความเป็นสากล สามารถนำไปใช้ โดยปราศจากข้อข้องใจด้าน
การเมือง เป็นผลดีต่อประเทศที่มีปัญหาคล้ายประเทศไทย ที่จะนำไปใช้^๗

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่ชี้แนะแนวทางการ
ดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของ
สังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา เป็นการมองโลกเชิงระบบที่มี
การเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคง
และความยั่งยืนของการพัฒนา^๘

การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่
บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ
ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและ
คุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติ
ตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ
ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการ
พัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง
ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกัน
ในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก

^๗ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **ทฤษฎีใหม่มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด**, (กรุงเทพมหานคร:
สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐ - ๒๐.

^๘ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน
ว่าด้วยพระสูตร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย,
๒๕๕๐), หน้า ๒.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

และภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวัง
อย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุก
ขั้นตอนและขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะ
เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม
ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน
ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรับการ
เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและ
วัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๙

นัยสำคัญของแนวคิดระบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบ
หลักอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

ประการที่หนึ่ง เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่ง
แห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลหรือผลผลิต ให้เพียงพอกับความต้องการ
บริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการ
ผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา หลักใหญ่สำคัญยิ่ง คือการลดค่าใช้จ่ายโดย
การสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคในที่ดินของตนเอง

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียง ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่ม
ของชาวบ้าน ทั้งนี้กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้าน จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนิน
กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้หลากหลายครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น
การเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรมการแปรรูป อาหาร การทำธุรกิจค้าขายและ
การท่องเที่ยวระดับชุมชน เป็นต้น เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้
เข้มแข็งและมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้วชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้
เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้เศรษฐกิจ

^๙ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอน
ว่าด้วยพระสูตร, หน้า ๗๙.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

โดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อม ๆ กับสภาพการณ์ ด้วยการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ดังนั้น ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่น ๆ ด้วย เช่น การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

สำหรับในภาคอุตสาหกรรมนั้น ก็สามารถนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้ คือ เน้นการผลิตด้านการเกษตรอย่างต่อเนื่องและไม่ควรทำอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เกินไปเพราะหากทำอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ก็จะต้องพึ่งพิงสินค้าวัตถุดิบและเทคโนโลยีจากต่างประเทศเพื่อนำมาผลิตสินค้า โดยต้องคำนึงถึงสิ่งที่มีอยู่ในประเทศก่อน จึงจะทำให้ประเทศไม่ต้องพึ่งพิงต่างชาติ อย่างเช่นปัจจุบัน ดังนั้น จะต้องช่วยเหลือประเทศให้มีความเข้มแข็ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๙ ได้ทรงเป็นผู้จุดประกายระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงอันเป็นการช่วยลดปัญหาการนำเข้าวัตถุดิบและชิ้นส่วนที่นำมาใช้ในการผลิตให้เป็นลักษณะพึ่งพาซึ่งมีมาแล้วเกือบ ๒๐ปีแต่ทุกคนมองข้ามประเด็นนี้ไป ตลอดจนได้รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมการเป็นอยู่หรือการใช้ชีวิตจากภายนอกประเทศ ทำให้ประชาชนหลงลืมและมัวเมาอยู่กับการเป็นนักบริโภคนิยมรับเอาของต่างชาติเข้ามาอย่างไม่รู้ตัวและรวดเร็วจนทำให้เศรษฐกิจของไทยตกต่ำ

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวปฏิบัติโดยยึดหลักความพอดีกับศักยภาพของตนเองบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง รวมทั้งมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่นในสังคมเป็นประการสำคัญถึงแม้ว่าแนวคิดนี้จะมุ่งเน้นไปสู่กลุ่มเกษตรกรหรือผู้มีที่ดินทั้งหลาย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องกลับไปสู่ภาคเกษตรทั้งหมดซึ่งเป็นไปไม่ได้ในสภาพความเป็นจริง สำหรับคนอยู่นอกภาคเกษตรนั้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะต้องนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตเพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาเป็นแนวปฏิบัติตน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมใดอาชีพใด ก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทยอยู่แต่พอดี อย่าฟุ้งเฟ้ออย่างไร้ประโยชน์ รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือการดำรงชีวิตในความพอดี คือหวนกลับมาสู่วิถีชีวิตแบบไทย ที่จะทำให้ชาติบ้านเมืองและตัวเราหลุดพ้นจากควาทุกข์ด้านเศรษฐกิจและมีความสุขในที่สุดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ ๕ ส่วน ดังนี้

๑. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทาง ที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

๒. คุณลักษณะ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

๓. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณควมมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความ

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

พอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

๔. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทนมีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

๕. แนวทางปฏิบัติ / ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

กระบวนการเรียนรู้มีส่วนร่วมสู่วิถีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

AIC ย่อมาจาก A = Appreciation I = Influence และ C = Control ในระบบใดระบบหนึ่ง เข้ามาประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) และดำเนินการตามขั้นตอน AIC

ปรัชญาและแนวคิดพื้นฐานของ AIC สามารถนำเสนอได้ เป็น ๓ พลัง ดังนี้

พลังของ บุคคล กลุ่มบุคคล ในชุมชน องค์กรและสังคม มีพลังงานและพลังปัญญาในการเอาชนะปัญหาอุปสรรค และสร้างสรรค์ชีวิตให้ดีกว่าพลังของ

**บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)**

พลังงานที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว ซึ่งอาจนำมาในเชิงลบ กลายเป็นพลังงานที่ใช้ทำลาย เอารัดเอาเปรียบ และมุ่งเอาชนะ หรือเป็นพลังในเชิงบวกเป็นพลังแห่งความรัก พลังของ การพัฒนาที่จำเป็นต้องมีการจัดการและระดมพลังทั้งหมดให้กลายเป็น พลังงานสร้างสรรค์

ดังนั้น AIC จึงเป็นปรัชญาของกระบวนการปฏิบัติงานที่ตั้งอยู่บนกฎ แห่งความเป็นจริงกล่าวคือ ในองค์กรหนึ่ง ๆ จะมีพลังแฝงอยู่ ๓ ชนิด ที่คอยผสมผสาน สัมพันธ์บุคคลในหน่วยงานหรือชุมชนนั้นเข้าด้วยกัน และหากสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพลังแฝงทั้ง ๓ นี้ได้อย่างเหมาะสมแล้วจะเกิดเป็นพลัง สร้างสรรค์การปฏิบัติงานขึ้นในองค์กรอย่างมหาศาล

AIC จึงเป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนา โดย แต่ละคนนำพลังงาน ที่มีอยู่ในตนเองมาผสมผสานกันอย่างเป็นระบบตามขั้นตอน ๓ ขั้นตอน คือ การรวมพลังแรกคือพลังแห่งคุณค่าและความปรารถนาดี ซึ่งหมายถึง A หรือ Appreciation การรวมพลังที่สองคือพลังแห่งการคิดค้นหาวิธีการ ซึ่ง หมายถึง I หรือ Influence และการรวมพลังสุดท้ายคือพลังแห่งความร่วมมือ ใน การทำงานนั่นเอง^{๑๐}

๔.๖ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดที่มาจากความตระหนักถึงผลกระทบในทางลบที่เกิดจากการพัฒนา ซึ่ง คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา^{๑๑} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าหมายถึง รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการ

^{๑๐} รศรินทร์ เกรย์, ปังปอนด์ รักอานวยกิจ, ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต. ความสุขบนความพอเพียง : ความมั่นคงบนปัญญาชีวิต [ออนไลน์]. <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/content/home/conference/Article09.htm> [๑๖ ธ.ค. ๒๕๖๐].

^{๑๑} World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future*, (Oxford and New York:Oxford University Press,1987).

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

๑. การพัฒนาคน โดยส่งเสริมให้มีคุณธรรมกำกับความรู้ในการดำเนินชีวิตจึงจะนำไปสู่การพัฒนาที่มีความยั่งยืนได้ เพราะคนที่มีความรู้และคุณธรรมจะสามารถใช้สติปัญญาในทางที่ถูกต้อง เป็นเหตุเป็นผล และใส่ใจเรียนรู้คิดค้นปรับปรุงวิธีการแนวทางในการจัดการทรัพยากรให้เหมาะสม สมดุล และสามารถใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน สามารถเพิ่มมูลค่าให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ ^{๑๓}

๒.การพัฒนาที่มีเป้าหมายเพื่อส่วนรวมโดยมุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวมเนื่องจากลักษณะการมองโลกอย่างเป็นองค์รวมของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่ง เช่น คนกับวัตถุ คนกับคน คนกับธรรมชาติ จากมุมมองดังกล่าวทำให้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมองว่า การกระทำของแต่ละบุคคลย่อมส่งผลกระทบต่อผู้อื่นและสังคมส่วนรวม ดังนั้น แต่ละบุคคลจึงควรใส่ใจที่จะกำหนดเป้าหมายส่วนบุคคล ในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่เป็นประโยชน์ส่วนรวม และแต่ละบุคคลควรดำเนินภารกิจของตนให้ดีที่สุด เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นๆ ภายใต้บริบทและข้อจำกัดของแต่ละคน เพื่อให้เกิดทั้งประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวมไปพร้อมกัน

๓. การพัฒนาที่สมดุล โดยเสนอแนวทางการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาที่สามารถนำมาใช้ได้ทั้งระดับบุคคล องค์กร ชุมชนและรัฐบาล ตั้งแต่การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างสมดุลทั้งทรัพยากรทางกายภาพที่เป็น วัตถุ เงินทุน รวมทั้งทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุล ภายใต้การรองรับการเปลี่ยนแปลงมากกว่าการมุ่งขยายการเติบโตให้มากขึ้นเพียง มิติเดียว

^{๑๓} นพพร จันทรนาชู, เศรษฐกิจสร้างสรรค์:ความหมาย แนวคิด และโอกาส สำหรับประเทศไทย, วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๕๕),หน้า ๕๖.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

๔. การพัฒนาที่ก้าวหน้าอย่างมั่นคง โดยเริ่มจากการพัฒนาฐานรากของสังคม คือ การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับครอบครัวให้เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งก่อน แล้วจึงเพิ่มระดับการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน เช่น การพัฒนากลุ่มอาชีพ การพัฒนาระบบการออม และสวัสดิการชุมชน ไปจนถึงการพัฒนาในระดับเครือข่ายที่ขยายสู่สังคมและประเทศ ซึ่งการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนที่เริ่มจากฐานรากนี้จะทำให้ผลของการพัฒนาไปถึงประชาชนส่วนใหญ่โดยตรง และเป็นแนวทางการพัฒนาที่ลดความเสี่ยงต่อการเกิดวิกฤตทั้งระบบ^{๑๔}

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาคนและการพัฒนาที่ยั่งยืน อีกทั้งยังสอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่จะสามารถพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ส่งเสริมความรู้ของชุมชน ส่งเสริมคุณภาพของสิ่งแวดล้อม และสร้างความยั่งยืนให้แก่โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ^{๑๕} ดังนั้น เมื่อนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ เพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชนสังคม และประเทศ จะทำให้การพัฒนาที่สมดุล มั่นคงและมีความยั่งยืน

^{๑๔} ปรียานุช พิบูลสรารุช, วิกฤต๒๕๔๐ กับความเป็นมาของเศรษฐกิจพอเพียง. ในฉันทรัฐพงศ์ ทองภักดี(บรรณาธิการ). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย ,(กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,๒๕๕๒), หน้า ๙๕-๙๖.

^{๑๕} นพพร จันทรนาชู, เศรษฐกิจสร้างสรรค์:ความหมาย แนวคิด และโอกาสสำหรับประเทศไทย, วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๕๕),หน้า ๕๗.

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

สรุปท้ายบท

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย เป็นแนวปฏิบัติโดยยึดหลักความพอดีกับศักยภาพของตนเองบนพื้นฐานของ การพึ่งตนเอง รวมทั้งมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่นในสังคมเป็นประการสำคัญ ถึงแม้ว่า แนวคิดนี้จะมุ่งเน้นไปสู่กลุ่มเกษตรกรหรือผู้มีที่ดินทั้งหลาย แต่ก็ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องกลับไปสู่ภาคเกษตรทั้งหมดซึ่งเป็นไปไม่ได้ในสภาพความเป็นจริง สำหรับคนอยู่นอกภาคเกษตรนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะต้องนำมาใช้เป็น หลักในการดำเนินชีวิตเพราะปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาเป็นแนว ปฏิบัติตน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมใด อาชีพใด ก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทยอยู่แต่พอดีอย่า พุ่มเฟ้ออย่างไร้ประโยชน์ รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้งปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง คือการดำรงชีวิตในความพอดี คือหวนกลับมาสู่วิถีชีวิตแบบไทย ที่จะทำให้ชาติบ้านเมืองและตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์ด้านเศรษฐกิจและม ีความสุขในที่สุด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทานพระราชดำริ เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาตั้งแต่เริ่มงานพัฒนาเมื่อ ๕๐ กว่าปีที่แล้วและ ทรงยึดมั่นหลักการนี้มาโดยตลอดโดยเฉพาะ ด้านการเกษตร เรานับการผลิต สินค้าเพื่อส่งออกเป็นเชิงพาณิชย์ ได้พระราชทานดำริเพิ่มเติมมาโดยตลอด เพื่อให้ เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีความแข็งแรงพอ ก่อนที่จะไปผลิตเพื่อ การค้าหรือเชิงพาณิชย์โดยยึดหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ขั้น คือ ๑) มีความพอเพียง เลี้ยงตัวเองได้ บนพื้นฐานของความประหยัดและจัดการใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย ๒)รวม พลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิตรายการค้า การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาสังคม ๓) สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคองค์กร การพัฒนาเอกชนและภาคราชการในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและ

บทที่ ๔ การพัฒนาที่ยั่งยืนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระบรม
ราชาชาตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่๙)

ข่าวสารข้อมูล เป็นแนวคิดที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควร
จะเป็น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่เป็นทั้งแนวคิด หลักการ
และแนวทางปฏิบัติตนของแต่ละบุคคลและองค์กร โดยคำนึงถึงความพอประมาณ
กับศักยภาพของตนเองและสภาวะแวดล้อม ความมีเหตุผลที่ถูกต้องตามความ
เป็นจริง และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง คือ ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต โดยใช้
ความรู้อย่างถูกหลักวิชาการ ด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง ควบคู่ไปกับการมี
คุณธรรม ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง ปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรง
อยู่และปฏิบัติตนของสังคมไทยเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุล
พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์โดยอาศัยหลักของความ
พอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีความเป็นมานับตั้งแต่
การพระราชทานพระบรมราชาชาต และทรงนำไปประยุกต์ในโครงการ
พระราชดำริ จนถึงการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการวางแผนการพัฒนา
ประเทศ ซึ่งองค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย ความ
พอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ภายใต้เงื่อนไขความรู้
และเงื่อนไขคุณธรรม เพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืน และพร้อมรับการ
เปลี่ยนแปลงในระยะยาว ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาที่สามารถ
นำมาประยุกต์ในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน โดยเน้น การพัฒนาคน การ
พัฒนาที่มีเป้าหมายเพื่อส่วนรวม การพัฒนาที่สมดุล และการพัฒนาที่ก้าวหน้าและ
มั่นคง และสอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ที่จะนำไปสู่
การบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

บทที่ ๕

หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

๕.๑ ความนำ

พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นแหล่งที่มาของแนวทางในการพัฒนา มนุษย์และสังคมที่ยั่งยืน เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับระบบคุณค่า และวิถีการปฏิบัติที่เชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างเป็นระบบ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นความรู้ที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนา ซึ่งพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)กล่าวว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนา การดำรงอยู่ และการดำเนินไปด้วยดี ทั้งชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในขณะเดียวกัน ซึ่งทำให้เกิดผลดีต่อทั้งชีวิตและสิ่งแวดล้อม เพราะการเป็นอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติภายนอกกาย และภายในตน จะตอบสนองต่อการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่ยั่งยืน คือจะเป็นการพัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหา แต่เป็นการพัฒนาที่ยืดประโยชน์สุขของคนและสรรพสิ่งในโลกเป็นสำคัญ ซึ่งเมื่อแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้กลายเป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ในยุคปัจจุบัน คือเป็นหน้าที่ของแต่ละประเทศที่จะต้องเฝ้าดูแลสภาพแวดล้อมของตนเอง และกำหนดมาตรการเพื่อการแก้ไขไม่ให้เกิดการทำลายจนเลยจุดที่จะแก้ไขได้ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่คนรุ่นปัจจุบันและคนในอนาคตต่อไปนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง

หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ หลักทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์,หลักมัชฌิมาปฏิปทา,หลักโยนิโสมนสิการ,หลักอิทธิบาท ๔ ,หลักสังคหวัตถุ ๔,หลักฆราวาสธรรม,หลักไตรสิกขา,หลักมัตตัญญูตา,หลักอริยสัจ ๔, หลักปฏิจางสมุปปาตและหลักไตรลักษณ์ เป็นต้น

๕.๒ หลักทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์

ทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการพัฒนาเพื่อประโยชน์ปัจจุบันหรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุข

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ แปลว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบันหมายถึงประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้าผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจการ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต่อแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) ความขยันหมั่นเพียร (๒) การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด (๓) คบคนดีเป็นมิตร และ (๔) เลี่ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ จากความหมายของ ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรมทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันและหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น คือ

๑. ฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น) คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญา สอดส่อง ตรวจสอบ หาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

ฐานสัมปทา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักธรรม คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับ ทีฆชาณุ ว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใดจะเป็นกุศลกรรม พานิชยกรรม โครักขกรรม เป็นช่างศร รับราชการหรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงาน ที่จะต่อช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา อันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า ฐานสัมปทาอีกหลักธรรมหนึ่ง ที่เรียกได้ว่า ฐานสัมปทา คือ มรรคมืองค์ ๘ นี้ แปลว่า ทางมืองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ^๑ ได้แก่ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ การกระทำชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

^๑ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๙/๓๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๐๔/๔๕๓.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา) คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

อารักขสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย อารักขสัมปทา ที่กล่าวไว้ในพระพุทธานุชาตามหลักธรรม คือ เมื่อครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับทีฆชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไรโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไหม้ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา^๒

๓. กัลยาณมิตรตตา (คบคนดีเป็นมิตร) คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

กัลยาณมิตรตตา ทางด้านพระพุทธานุชาตามหลักธรรม คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับทีฆชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญสนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคะสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตรตตาดังความปรากฏในปฐมมิตตสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้ควรเสพองค์ ๗ ประการอะไรบ้าง คือ

^๒อง.อฎก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

๑. ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง
๒. ทำสิ่งที่ทำได้ยาก
๓. อดทนถ้อยคำที่อดทนได้อย่าง
๔. เปิดเผยความลับแก่เพื่อน
๕. ปิดความลับของเพื่อน
๖. ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ
๗. เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น^๓

ดังความที่ปรากฏในสังคาลสูตร แห่งคัมภีร์ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค ว่า ด้วยโทษแห่งการคบมิตรชั่ว ดังนี้

คบมิตรชั่ว การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษ ๖ ประการนี้ คือ

๑. เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
๒. เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
๓. เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย
๔. เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย
๕. เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย
๖. เขามีโจรเป็นมิตรสหาย^๔

๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม) คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ หลักความสำคัญของการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ต่อตนเอง

สมชีวิตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักธรรม คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสกับที่ขนิทายว่า กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโรคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโรคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของ

^๓อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๕๖.

^๔ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เราจักไม่เก็นรายรับเปรียบเหมือนคนชั่งของ หรือลูกมือของคนชั่งของ ยกตราชั่ง ขึ้นดูก็รู้ว่า ต่อลดลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้ ฉันทใด กุลบุตรก็ฉันทนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนักไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเรา จักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เก็นรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่ากุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์ เหมือนคนกินผลมะเดื่อ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เก็นรายรับ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^๕

ดังคำกล่าวที่ปรากฏในทีฆชาณสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความมีดังนี้

พัยคชปชชะ โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ไม่มีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ

- ๑) ไม่เป็นนักเลงหญิง
- ๒) ไม่เป็นนักเลงสุรา
- ๓) ไม่เป็นนักเลงการพนัน
- ๔) ไม่เป็นผู้มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว

เปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางไหลออก ๔ ทาง บรูษพึงเปิดทางไหลเข้า ปิดทางไหลออกของสระน้ำนั้นและฝนก็ตกต่อตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้ สระน้ำใหญ่นั้นก็เพิ่มปริมาณขึ้น ไม่เหือดแห้งไปเลย ฉันทใด โภคทรัพย์ก็เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน^๖

และหลักธรรมทีฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ยังสอดคล้องตรงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัส ดังนี้

^๕ อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

^๖ อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๒๔-๓๒๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักธรรมข้ออุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความเพียร) ในทิวฎัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีความอดทนและความเพียร ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

หลักธรรมข้ออารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) ในทิวฎัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีการประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์สุจริตและความรอบคอบในการใช้ชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำรัส

หลักธรรมข้อกัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ในทิวฎัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ มีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี การมีเพื่อนที่ดีก็ทำให้มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีสอดคล้องตรงกัน

หลักธรรมข้อสมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม) ในทิวฎัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการมีหลักการตรงกับแนวทางชี้แนะให้ประชาชนมีสำนึกในคุณธรรม และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ซึ่งเมื่อประชาชนประพฤติปฏิบัติก็จะเกิดการประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริตรอบคอบในการรักษาทรัพย์สินไม่ให้เกิดมีกัลยาณมิตรทำให้ชีวิตความเป็นอยู่สมดุลงามเหมาะสม เรียบง่ายพอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ

๕.๓ หลักมัชฌิมาปฏิปทา^๗

หลักพุทธธรรมที่ต้องใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธว่า มีลักษณะเป็นทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา^๘ เป็นวิธีการปฏิบัติเฉพาะเจาะจงมิใช่สายกลางระหว่างความสุขโต้งของกามสุขซึ่งเป็นความสุขจากการได้เสพบริโภคด้วยความอยากที่ไม่มีขีดจำกัด ท่านฯ ตั้งข้อสังเกตว่า

๑) การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบทางสายกลางนี้ต่างกับการประนีประนอมตรงที่ การประนีประนอมใช้กับมนุษย์ที่ยังไม่พัฒนาเป็นกตีกาเบื้องต้นของการยับยั้งในการสนองความต้องการของตนเอง แต่เมื่อพัฒนามนุษย์ให้เข้าใจเรื่องระดับความสุขที่ไม่ต้องการการสนองตอบจากวัตถุภายนอกได้แล้ว กฎหมายก็เป็นเพียงเครื่องหมายรู้อยู่ร่วมกันของสังคมเท่านั้น

^๗ม.มู (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๕๒.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๗.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒) การพัฒนาแบบนี้ต้องเกิดจากความเต็มใจ ไม่ฝืนหรือบังคับทางสายกลางคือการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามหรือประเสริฐ ตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามรรคคือ ทางปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความดับสนิทแห่งทุกข์ มรรคมืองค์ ๘^๙ รวมทั้ง ศีลสมาธิปัญญา ซ่อนอยู่ในมรรค ๘ นี้ทั้งหมด

๕.๓.๑ หลักมรรค ๘

หลักมรรคมืองค์ ๘ ประการ เป็นพื้นฐานสำคัญที่มุ่งหมายจะใช้เป็นหลักแห่งวิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เดียว กล่าวได้ว่าบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นระบบคิดที่จะต่อมิจริยธรรมกำกับกล่าวคือความมุ่งหมายของกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นจะสมบูรณ์ไม่ได้เลย หากจริยธรรมขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนไม่สามารถปลูกเร้าขึ้นมาได้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ คือ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่เบียดเบียนแก่แย้ง หากแต่เกื้อกูลและมีเมตตาต่อกัน ทั้งใน ส่วนชีวิตต่อชีวิตและชีวิตต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปอีกด้วย

มรรคมืองค์ ๘ หรือ อัฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ องค์แปดของมรรค มรรคมืองค์ ๘ นี้ เป็นอริยสัจจ์ ข้อที่ ๔ และได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยคและอตตกิลมถานุโยค

๑. กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข

๒. อตตกิลมถานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง

ทางสายกลางที่แท้จริงมีหลักที่แน่นอน ความแน่นอนของทางสายกลางนั้น อยู่ที่ความมีจุดหมายหรือเป้าหมายที่แน่ชัด เมื่อมีเป้าหมายหรือจุดหมายที่แน่นอนแล้ว ทางที่นำไปสู่จุดหมายนั้น หรือการกระทำที่ตรงจุด พอเหมาะพอดีที่จะให้ผลตามเป้าหมายนั้นแหละคือทางสายกลาง ทางสายกลางที่เรียกว่า

^๙ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๑๔, ๑๐/๔๐๒/๒๖๖, ม.อุ.(ไทย) ๑๔/๓๒๕/,๑๔/๓๗๕/๓๑๙,

ม.มู.(ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓, อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑, ๔๘๖/๓๗๑, ๔๘๘-๔๙๒/๓๗๓-๓๗๕, ๔๙๘-๔๙๙/๓๗๗-๓๗๘, ๕๐๔/๓๘๐.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

มัชฌิมาปฏิปทา^{๑๐} นี้ มีจุดหมายที่แน่นอน คือความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา มรรคคือระบบความคิดและการกระทำหรือการดำเนินชีวิตที่ตรงจุดพอเหมาะพอดี ให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมายคือความดับทุกข์นี้ จึงเป็นทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา หนึ่ง โดยเหตุที่ทางสายกลางเป็นทางที่มีจุดหมายแน่ชัด หรือความเป็นทางสายกลางขึ้นอยู่กับความมีเป้าหมายที่แน่ชัด ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้จุดหมายที่จะเดินทางได้ คือเมื่อจะเดินทางก็ต่อรู้ว่าตนจะไปไหน ด้วยเหตุนี้ ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งปัญญา และจึงเริ่มต้นด้วย

มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ดังมีความปรากฏใน พุทธานิสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต

ความว่าบุคคลผู้พูดด้วยมโนตา มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ คือ ๑. ไม่พูดเท็จ ๒. ไม่พูดส่อเสียด ๓. ไม่พูดหยาบคาย ๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๕. หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๑}

๑. สัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกข์สมุทัย ความรู้ในทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา คือเริ่มด้วยความเข้าใจปัญหาของตนและรู้จุดหมายที่จะเดินทางไปโดยนัยนี้ ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งความรู้และความมีเหตุผลเป็นทางแห่งการรู้เข้าใจ ยอมรับและกล้าเผชิญหน้ากับความจริงของโลกและชีวิต

สัมมาทิฐิ ความเห็นถูก ความเห็นชอบ คือความเห็นที่มีเหตุผลก่อให้เกิดในทางที่ดี ไต่แกเห็นอริยสัจ (รู้อดีต ปัจจุบัน อนาคต ทำให้เห็นกระแสแห่งชีวิต)อันเป็นสวนหนึ่งของมรรคมีองค์ ๘^{๑๒} อย่างไรก็ตาม ในจำนวนองค์ประกอบของมรรค ทั้ง ๘ ข้อ นี้ สัมมาทิฐิถือว่าเป็นทางปฏิบัติที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวกำหนดให้การกระทำหรือพฤติกรรมอื่นๆ ที่ตามมา นั้น ให้เป็นกุศลหรืออกุศลสามารถนำชีวิตสังคมหรือมนุษยชาติทั้งหมดไปสู่ความเจริญงอกงามรุ่งเรืองหลุด

^{๑๐} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๔/๓๕๗.

^{๑๑} เดือน คำดี, พุทธปรัชญา (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙-๔๐.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

พจนานุกรมหรือคำอธิบายความเชื่อมโยง ความพินาศก็ได้ ในพระไตรปิฎกได้อธิบายความสำคัญ ของสัมมาทิฐิในลักษณะต่างๆ ดังนี้

๑. สัมมาทิฐิในฐานะเป็นเหมือนนายสารถิ

ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ทางนั้นชื่อว่าทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัยรถชื่อว่า ไม่มี เสี่ยงดังประกอบด้วยล้อคือธรรมมีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกั้น ธรรมรถนั้น เราบอกให้มีสัมมาทิฐินำหน้าเป็นนายสารถิ”^{๑๒} สัมมาทิฐิจึงเป็นเหมือนนาย สารถิผู้รู้จักเส้นทางเป็นอย่างดีจึงสามารถที่จะนำรถคือชีวิตไปสู่จุดหมายได้

๒. สัมมาทิฐิในฐานะเป็นบุพนิมิตแห่งการตรัสรู้

ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัยย่อมมี แสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตฉันใดสัมมาทิฐิก็นั้นนั้นเหมือนกันเป็นตัวนำเป็น บุพนิมิตเพื่อการตรัสรู้หรือริยสัจ ๔ ประการ”^{๑๓} ข้อความในพุทธพจน์ตรงนี้ เปรียบเทียบให้เห็นการแสดงบทบาทของสัมมาทิฐิในฐานะเป็น “บุพนิมิต” ซึ่ง หมายถึง เครื่องหมายที่บอกให้รู้ล่วงหน้าหรือเป็นการบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าว่า กำลังจะมีบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นตามมา^{๑๔}

๓. สัมมาทิฐิในฐานะเป็นบ่อเกิดและส่งเสริมกุศลธรรมทั้งปวง

ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายเราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็น เหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เข้าไปเพื่อความ เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนสัมมาทิฐินี้เลย”^{๑๕} พุทธพจน์ตรงนี้แสดงให้เห็น บทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิใน ๒ ประเด็นคือบทบาทในการทำกุศล ธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นและบทบาทในการทำกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ ไพบูลย์ยิ่งขึ้น

๒. สัมมาสังกัปปะ

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๔/๔๕.

^{๑๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๒๐/๕๕๓.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). แสงเงินแสงทองของชีวิต. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙). หน้า๒.

^{๑๕} อ.จ.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๙๐/๔๓.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยายาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน^{๑๖} ความดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูก ความดำริชอบหรือแนวความคิดแบบนี้ เป็นเรื่องปกติของคนส่วนมาก เพราะตามธรรมดา เมื่อปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการเห็น ได้ยิน ได้สัมผัสเป็นต้นก็ตาม จะเกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ถ้าถูกใจ ก็ชอบ ติดใจ อยากได้ พัวพัน คล้อยตาม ถ้าไม่ถูกใจ ก็ไม่ชอบ ชัดใจ ชัดเคือง ผลักแย้ง เป็นปฏิปักษ์ จากนั้น ความดำรินึกคิดต่าง ๆ ก็จะดำเนินไปตามแนวทางหรือตามแรงผลักดันของความชอบและไม่ชอบนั้น

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ ได้แก่

(๑) ความดำริที่ปราศจากราคะหรือโลภะที่ทำให้จิตหมกมุ่น ติดข้องพันพัวอยู่แต่สิ่งสนองความอยากต่างๆ มีความที่เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ตลอดถึงความคิดในการนำพาตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่ความเป็นอิสระ

(๒) ความดำริที่ปราศจากการคิดพยายาบาท มีความเคียดแค้นชิงชัง ชัดเคือง หรือการคิดเห็นในแง่ร้ายต่างๆ แต่มุ่งคิดในสิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์เกื้อกูล มีความเมตตาความปรารถนาดี หวังความสุข ความเจริญของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง

(๓) ความดำริปราศจากโทสะไม่มุ่งร้ายทำลายใคร แต่มีความคิดที่อยากช่วยผู้อื่นพ้นทุกข์ ความคิดเช่นนี้ จะช่วยเสริมสร้างจิตให้เกิดการพัฒนา มีความก้าวหน้าในทางธรรม พันบาปอกุศล สามารถที่จะละจากความดำริที่ผิดทั้งหมดได้

๓. สัมมาวาจา

สัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ^{๑๗} สัมมาวาจา เป็นทางดับสนิทสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖ .

^{๑๗} อ่างแก้วหน้า ๑๒/๑๓๕/๑๒๖..

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความประพฤติไม่สม่ำเสมอ คือความประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ ประการ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้^{๑๘} คือ ๑. เป็นผู้พูดเท็จ ๒. เป็นผู้พูดส่อเสียด ๓. เป็นผู้พูดคำหยาบ ๔. เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ

ความประพฤติสม่ำเสมอ คือ ความประพฤติธรรมทางวาจา มี ๔ ประการ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้^{๑๙} คือ ๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ ๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด ๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ๔. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ

๔. สัมมากัมมันตะ

สัมมากัมมันตะ คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์เจตนางดเว้นจากการประพฤตินิโคตม^{๒๐}

๑. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทณฆาตุและคัสตราวุธมีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤตินิโคตม คือ ไม่เป็นผู้ประพฤติกว้างในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สว่น้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ประพฤตินิโคตมมีสามมี ภูมิภพคัมภีร์โดยที่สุด แม้สตรีที่บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้^{๒๑}

๕. สัมมาอาชีวะ

ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาของ สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ^{๒๒}

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๔.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖-๔๗๗.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะโดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือ มุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความมีปัจจัย ๔ พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวัตถุพร้อมบริบูรณ์ก็ตาม มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป บางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็หันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา แต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขายังต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เมื่อการเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น

คำว่า สัมมาชีพ ในทางธรรมมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใด ที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีพด้วย

อย่างไรก็ดี แม้จะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมและใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ แต่ก็ยังหาชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต่อทางธรรมโดยสมบูรณ์ไม่ ทั้งนี้เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาด้วย คือการวางใจวางท่าที่ต่อทรัพย์นั้น ว่าจะต้องเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา มีความรู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ และขอบเขตแห่งคุณค่าหรือประโยชน์นั้น มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาส แต่เป็นนายของทรัพย์ ให้ทรัพย์มีเพื่อรับใช้มนุษย์ เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยผ่อนเบาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่กลายเป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียสุขภาพจิต ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์

๖. สัมมาวายามะ

องค์มรรคข้อนี้ มีคำจำกัดความแบบพระสูตรดังนี้ สัมมาวายามะ คือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภ ความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สร้างฉันทะ พยายาม

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปรารถนาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นสร้าง ฉันทะ พยายาม ปรารถนาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพไฟบุลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๒๓}

ความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่สัมมาวายามะเป็นองค์มรรคประจำข้อ ๑ ใน ๓ ข้อ (สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ) ซึ่งต่อคอยช่วยหนุนองค์มรรคข้ออื่น ๆ ทุกข้อเสมอไป และในหมวดธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติแทบทุกหมวดจะพบความเพียรแทรกอยู่ด้วย ในข้อใดข้อหนึ่ง

สัมมาวายามะ คือ ความพยายามในทางที่ชอบ ได้แก่ การประกอบความเพียรในสถานะ ๔ เรียกว่า สัมมปปธาน ๔^{๒๔} คือ

๑) สังวรปธาน คือ การเพียรพยายามป้องกันมิให้อกุศลคือ ความชั่วทุจริตทั้งหลายเกิดขึ้น พยายามทุ้มเทศิปัญญา ผินใจ ช่มใจด้วยการสำรวมระวังกาย วาจา ใจไม่ให้ยินดี ยินร้ายต่อกิเลส ตัณหา อกุศลทั้งปวง โดยมีสติเป็นเครื่องคอยระวังมิให้บาปและอกุศลทั้งหลายเกิดขึ้น

๒) ปหานปธาน คือ การเพียรพยายามในการเลิกละบาปและอกุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วให้จางหายและหมดสิ้นไป พยายามที่จะขจัดหรือทำลายเสีย ซึ่งความชั่วอกุศลต่างๆ เช่น โลภ โกรธ หลง ฯลฯ ไม่ให้ครอบงำจิตใจ เพราะทำให้จิตใจเศร้าหมอง ชุ่มมัวอันเป็นบ่อเกิดแห่งการทำชั่ว

๓) ภาวนापธาน คือ การเพียรพยายามในการเพิ่มพูนกุศลคือความดีงามความสุจริตธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เจริญงอกงามขึ้น

๔) อนุรักษนาปธาน คือ ความเพียรพยายามในการรักษากุศล คือ ความดีงามที่เกิดขึ้นแล้วให้ดำรงอยู่ไม่ให้เลือนหายไป คอยประคับประคองให้กุศลเหล่านั้นเจริญเต็มทีด้วยการยอมทุ้มเททั้งความพยายาม และกำลังในการปกป้องรักษาความดีนั้นไว้ต่อเนื่องเรื่อยไป

^{๒๓} อ.จ.เอกก. (แปล) ๒๐/๓๙๔-๓๙๗/๔๗.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๑๘๔, ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๔๕/๑๐๖, ม.ม. ๑๒/๔๖๒/๕๐๓, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๔, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๑/๑๓๐.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๗. สัมมาสติ

สัมมาสติ คือ ฝึกอยู่ในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้^{๒๕}

สติ คือ การคอยระลึกถึงอยู่เนือง ๆ การทวนระลึก ภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่เลือนหาย ภาวะที่ไม่ลืม

สติ แปลกน่าย ๆ ว่า ความระลึกได้ สตินอกจากหมายถึงความไม่ลืม ซึ่งกับความหมายว่าความระลึกได้แล้ว ยังหมายถึง ความไม่เพลา ไม่เลินเล่อ ไม่พินเพื่อนเลือนลอยด้วย ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างไร โดยเฉพาะในแง่ของจริยธรรม การทำหน้าที่ของสติมักถูกเปรียบเทียบเหมือนกับนายประตูที่คอยระวังเฝ้าดูคนเข้าออกอยู่เสมอ และคอยกำกับโดยปล่อยคนที่ควรเข้าออกให้เข้าออกได้และคอยกันห้ามคนที่ไม่ควรเข้าไม่ให้เข้าไป คนที่ไม่ควรออกไม่ให้ออกไป สติจึงเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่เตือนตนในการทำความดีและไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว

การฝึกฝนอบรมสัมมาสติ หรือการระลึกชอบตามหลักทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สติปัฏฐาน ๔^{๒๖} อันได้แก่

(๑) กายานุปัสสนา^{๒๗} คือ การใช้สติพิจารณากายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงการ มีใช้สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา

(๒) เวทนานุปัสสนา^{๒๘} คือ การใช้สติพิจารณาอารมณ์ที่เกิดขึ้น เช่น เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉยๆ ให้รู้ชัดตามสภาพที่ปรากฏขณะนั้น

^{๒๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๒๖}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๒๗}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

^{๒๘}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

(๓) จิตตานุปัสสนา^{๒๙} คือ การกำหนดสติพิจารณาจิตของตนเองว่า เป็นอย่างไร ในขณะนั้น คือรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงแต่จิต มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา

(๔) ธัมมานุปัสสนา^{๓๐} คือ การกำหนดสติพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงของสภาวะธรรมว่าคือ อะไร เป็นอย่างไร จะมีวิธีละได้อย่างไร ทำให้เจริญขึ้นได้อย่างไร

ความสำคัญของสติเป็นอย่างมากในการปฏิบัติจริยธรรมทุกชั้น การดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียก โดยเฉพาะว่าอภัยบาท หรือความไม่ประมาทอภัยบาทนี้เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งสำหรับความก้าวหน้าในระบบจริยธรรม มักให้ความหมายว่า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมถลาลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำ และต้องไม่ทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำด้วยความจริงจัง และพยายามเดินรูดหน้าอยู่ตลอดเวลา

๘. สัมมาสมาธิ

สัมมาสมาธิ เป็นองค์มรรคข้อสุดท้าย และเป็นข้อที่มีเนื้อหาสำหรับศึกษามากเพราะเป็นเรื่องของการฝึกอบรมจิตใจในขั้นลึกซึ้ง เป็นเรื่องละเอียด ประณีต ทั้งในแง่ที่เป็นเรื่องของจิตอันเป็นของละเอียดและในแง่การปฏิบัติที่มีรายละเอียดกว้างขวางซับซ้อน เป็นจุดบรรจบ หรือเป็นสนามรวมของการปฏิบัติ

สมาธิ แปลกันว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป

คัมภีร์รุ่นอรุทธกถา ระบุความหมายจำกัดลงไปอีกที่ว่า สมาธิ คือ ภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิตและไขความออกไปว่า หมายถึงการดำรงจิต และเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบสม่ำเสมอ และด้วยดี

^{๒๙}ที่.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔.

^{๓๐}ที่.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

สัมมาสมาธิ คือ การตั้งใจชอบ ได้แก่ การฝึกฝนสำรวมจิตให้มั่นคง แน่วแน่ต่ออารมณ์ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าโดยไม่หวั่นไหว จิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิดี แล้วย่อมมีกำลัง ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

(๑) อุปาจารสมาธิ ได้แก่ ความสงบที่ยังไม่ถึงขั้นฌานเพียงแต่เฉียดยๆ หรือใกล้เคียงเท่านั้น

(๒) อัปนาสมาธิ ได้แก่ ความสงบแน่วแน่และแนบแน่นอยู่ในฌาน ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน หรือปัจฉิมฌาน ที่เรียกว่า รูปฌาน หรือ รูปสมาบัติ

สัมมาสมาธิ คือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

การปฏิบัติตามนัยนี้ เป็นข้อปฏิบัติอย่างกลาง เป็นการดำเนินทางสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา”^{๓๑} เป็นการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ อันเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาซึ่ง เป็นเรื่องที่ต้องใช้ปฏิบัติ เพื่อดับทุกข์ให้ได้โดยตรง เพราะเป็นเรื่องปัจจุบันที่ต้องจัดการกันให้เสร็จ ซึ่งองค์คุณของการปฏิบัติตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) จะนำไปสู่ความเจริญได้ ดังปรากฏในพระสูตรต่อไปนี้

“... มัชฌิมาปฏิปทาเป็นไฉน? ... ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อยังธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น ไม่เสื่อมสูญ เพิ่มพูนไพบูลย์เจริญ บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว...”^{๓๒}

^{๓๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.

^{๓๒}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๕๕/๓๖๗.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

จึงกล่าวสรุปได้ว่า การปฏิบัติตามทางสายกลางจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความเจริญไปพลุลยได้จริง

๕.๔ หลักโยนิโสมนสิการ

โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมความแล้ว จึงแปลสืบ ๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือการคิดถูกต้องตามความเป็นจริง ทั้งนี้ มีไวพจน์อีก ๔ คำที่โยงเข้ากับโยนิโสมนสิการ คือ อุบายมนสิการ ปณมนสิการ การณมนสิการ อุปาทกมนสิการ โดยอาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูล เพื่อนำไปใช้ต่อไป^{๓๓}

สำหรับในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีคำที่ให้ความหมายเดียวกับโยนิโสมนสิการปรากฏอยู่มากมายและแบ่งตามระดับของกลุ่มคำเพื่อนำไปใช้ในความหมายต่าง ๆ ตามบริบทของแต่ละวัตถุประสงค์และสถานการณ์ ซึ่งโดยสรุปแล้ว ล้วนแล้วแต่เป็นการเทศนาที่แสดงให้เห็นถึงการใช้วิธีพิจารณาโดยแยบคาย ทั้งในการกิน การพูด การศึกษาหาความรู้ ตลอดจนการพิจารณาเมื่ออยู่ในภาวะวิกฤตหรือเมื่อใกล้ตาย ซึ่งลักษณะการคิดเช่นนี้เป็นการสร้างปัญญาระดับพื้นฐานเพื่อบรรลุความสุขในทางโลกถือเป็นความสุขเบื้องต้น และการใช้วิธีพิจารณาโดยแยบคายอันเป็นสาเหตุ ให้เกิดปัญญารู้ตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นปัญญาระดับสูงเพื่อการสิ้นกิเลสเข้าสู่ภาวะของการหมดการปรุงแต่งอันเป็นหนทางสู่พระนิพพาน^{๓๔}

ทั้งนี้ อาจพอสรุปความหมายของโยนิโสมนสิการ ได้ดังนี้

๑) เป็นการพิจารณาใส่ใจโดยหลักการหรือแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ การกำหนดในใจโดยความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภะ

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖๙.

^{๓๔} พระมหาพรหมคุณ (อรรถพร), “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของ ตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”, *วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๓.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒) เป็นการพิจารณาใส่ใจ โดยหลักการที่สอดคล้องกับการตรัสรู้ อริยสัจ ๔ ได้แก่ มโนทวาริกขวนจิต หรืออวชขวนจิตที่เป็นตัวเปลี่ยนจากภวังค์มาเป็นวิถีสี่ ซึ่งหมายถึง การพิจารณาใส่ใจตั้งแต่เมื่อมีการกระทบอายตนะทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยใส่ใจหรือกำหนดรู้ว่า นี่คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๓) ความใส่ใจโดยแยกคายในการฟังโดยองค์ธรรม คือ ปัญจทวาราวชขวนจิตมีลักษณะไคร่ครวญอารมณ์ทางทวาร ^{๕๓๕}

สำหรับนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายแยกย่อยถึงไวพจน์ทั้ง ๔ องค์ประกอบของหลักโยนิโสมนสิการไว้ดังต่อไปนี้

๑) อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลายได้

๒) ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่อง เป็นลำดับ จัดลำดับได้ หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึงความคิดเป็นระเบียบ ตามแนวเหตุผล ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่วกไปวนมาทำให้งงหรือ คิดกระโดดไปกระโดดมา

๓) การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง คิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔) อุปปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัวให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น^{๓๖}

นอกจากนี้ ยังสามารถขยายความลักษณะของการคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่ออธิบาย เพิ่มเติม ได้ดังนี้

^{๕๓๕} มหาภักจายนะ รัตนา, เนตติปริภณ, พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต ตรวจชำระพระคัมภีร์สาราวิวงศ์แปลและอธิบาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๙.

^{๓๖} คู่มือ ที.ม.อ (ไทย) ๒/๑/๑๓๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๑) คิดเป็น คิดเป็นระบบ คิดเป็นเรื่องเป็นราว เป็น Systematic Thought ความคิดที่เป็นระบบหรือว่า thoughtful พวกที่คิดเป็นระบบ คิดเป็น เข้าใจในความคิด มีวิธีคิด เป็นเรื่องที่ไม่ค่อยได้สอนกันในโรงเรียน คือ วิธีคิดว่า เรื่องนี้ควรจะคิดอย่างไร แล้วมันก็จะได้ผลออกมาดีมาก ถ้ามีวิธีคิด หรือคิดเป็น^{๓๗}

๒) การทำไว้ในโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย นั่นคือ ความเป็นผู้ฉลาด ในการคิด คิดอย่างถูกวิธี ถูกระบบ พิจารณา ไตร่ตรองสาวไปจนถึง สาเหตุหรือต้นตอของเรื่องที่กำลังคิด คือคิดถึงรากถึงโคนนั่นเอง แล้วประมวล ความคิดรอบด้านจนกระทั่งสรุปออกมาได้ว่า สิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี เป็นวิถีสงหาเหตุเป็นธรรมสำหรับกลั่นกรองแยกแยะข้อมูลหรือแหล่งข่าว (ปรโตโฆสะ) อีกชั้นหนึ่ง เป็นบ่อเกิดแห่งสัมมาทิฐิ ทำให้มีเหตุผลไม่มุงมาย^{๓๘}

๓) การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิด พิจารณาสืบต้นเค้าสาวหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออก พิเคราะห์ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งปัจจัยและเป็นฝ่ายปัญญา ธรรมข้ออื่นที่ได้รับยกย่องคล้ายโยนิโสมนสิการในบางแง่ ได้แก่ อปปมาทะ (ความไม่ประมาท) วิริยารัมภะ (การปรารภความเพียร) สันตุฎฐิ (ความสันโดษ) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว สานึกตระหนักด้วยปัญญา) กุสลธัมมานุโยค (การหมั่นประกอบกุศลธรรม) สีลสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งศีล) ฉันทสัมปทา (ความพร้อมแห่งฉันทะ) อตตสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งตน คือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว) ทิฎฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งทิฎฐิ) และอปปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมแห่งอปปมาทธรรม)^{๓๙}

สรุปความแล้ว วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ จึงเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติ ที่เมื่อนำมาประมวลเป็นวิธีคิดประเภทต่าง ๆ พร้อมทั้งจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ทุก

^{๓๗} วคิน อินทสระ, โยนิโสมนสิการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เรือนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๓๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, (กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๓.

^{๓๙} น.อ. (พิเศษ) ปรีชา นันทาภิวัดน์ ร.น., พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๐ -๑๑๑.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เวลา พึงใช้แทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวันเริ่มตั้งแต่ การวางใจ วางท่าที่ การตั้งแนวความคิด หรือ ทางเดินกระแสความคิด การทำใจ การคิด การพิจารณา โดยอาศัยหลักธรรมหรือวิธีคิดแนวพุทธ ๑๐ ประการ ได้แก่ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบอริยสัจ วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ์ วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม วิธีคิดแบบมีสติอยู่กับอารมณ์ปัจจุบัน และวิธีคิดแบบ วิชัชชวาท^{๔๐}

โยนิโสมนสิการนี้ ถึงจะมีอยู่มากอย่างแต่ก็สรุปได้ใน ๒ ประเภทเท่านั้น คือ

๑) โยนิโสมนสิการ ประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงตรงตามสภาวะแท้ ๆ เน้นที่การขจัดอวิชชา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตรระสัมมาทิฏฐิ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ระดับสังขธรรม

๒) โยนิโสมนสิการ ประเภทสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่าง ๆ เน้นที่การสกัดหรือข่มตัณหา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกิยะสัมมาทิฏฐิ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ระดับจริยธรรม^{๔๑}

ทั้งนี้ จาก ๒ ประการข้างต้น วิธีคิดบางอย่างใช้ประโยชน์ประเภทเดียวหรืออาจ ทั้ง ๒ ประเภทข้างต้น และสามารถนำมาประยุกต์ใช้คิดเชื่อมโยงวิเคราะห์ ตลอดจนหาแนวคิด หลักการ และแนวทางออกของปัญหาหรือการปลูกฝังความเชื่อให้ถูกทางและถูกต้องเหมาะสมอย่างมีเหตุผลอันสมควรรองรับรวมทั้งเป็นไปเพื่อการแก้ไขปัญหาทางความเชื่อหรือความคิดได้อย่างเห็นผลโดยอาศัยการคิดอย่างเป็นระบบ ประณีต สุขุมรอบคอบ มีการวางใจไว้โดยแยบคายก่อนล่วงหน้า ซึ่งในการจะพัฒนามุมมองในการแก้ไขปัญหากลับกับการพัฒนา

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕๔.

^{๔๑} **พระมหานุกูล มหาวีโร (พรหมขันธ)**, “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เรื่องหลักคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้ มีความสำคัญและจำเป็นอย่างมากกับสังคมในปัจจุบัน

๕.๕ หลักอิทธิบาท ๔

เป็นหลักธรรมที่มีความน่าสนใจในฐานะหลักธรรมพื้นฐานที่จะช่วยส่งผลให้เกิดความสำเร็จได้ในทุกบริบทรวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนด้วย ทั้งนี้ คำว่า อิทธิ ซึ่งหมายถึง ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี กิริยาที่สำเร็จ กิริยาที่สำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้เฉพาะ ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง การทำให้ถึงความเข้าถึงสภาวะธรรมเหล่านั้น^{๔๖} และคำว่า บาท ซึ่งหมายถึง หนทางหรือหลักพื้นฐานเพื่อนำไปสู่สิ่งที่ตั้งไว้ ฉะนั้น อิทธิบาท จึงหมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จของผลที่มุ่งหมาย

อิทธิ มีอธิบายว่า ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี กิริยาที่สำเร็จ กิริยาที่สำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้เฉพาะ ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง การทำให้ถึงความเข้าถึง ธรรมเหล่านั้น คำว่า อิทธิบาท มีอธิบายว่า เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธของบุคคลผู้เป็นอย่างนั้น (ผู้ได้ธรรมที่มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา) คำว่า เจริญอิทธิบาท มีอธิบายว่าภิกษุเสพ เจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามประสบความสำเร็จ ๔ ประการ ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า อิทธิบาทแยกเป็น อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ บาท แปลว่าฐาน เจริญรอง ดังนั้นอิทธิบาทจึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๔๗}

พระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายว่า อิทธิบาท ๔ ธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ มีความพอใจ มีใจรัก คือ พอใจที่จะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี แห่งกิจกรรมหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่น ประกอบหมั่น กระทำสิ่งนั้น ด้วยความพยายามเข้มแข็ง

^{๔๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๔๓/๓๔๗.

^{๔๗} พุทธทาสภิกขุ, การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดถอย จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น แปลให้ง่ายตามลำดับว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวน” ^{๔๔}

พุทธสูตร เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะเจริญอิทธิบาท ๘ ประการ ๘ ประการนี้ อิทธิบาท ๔ เป็นใจ ๘ ประการในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทประกอบด้วยฉันทสมาธิ และปธานสังขาร ย่อมเจริญอิทธิบาทประกอบด้วยวิริยะสมาธิ จิตตสมาธิ วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ๘ ประการนี้ ๘ ประการนี้แล เพราะได้เจริญ ได้กระทำให้มาก ซึ่งอิทธิบาท ๘ ประการนี้แล เขาจึงเรียกตถาคตว่าพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

ญาณสูตร พระพุทธเจ้าเจริญอิทธิบาท ๘ ประการ ๘ ประการนี้ จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสง สว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่านี่เป็นอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนั้นนั้นแล อันเราควรเจริญ อิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนั้นนั้นแล อันเราเจริญแล้ว ^{๔๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายอิทธิบาท ๘ ว่าคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายมี ๘ อย่าง ^{๔๖} คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้น อยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

^{๔๔} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมมิกจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๒ .

^{๔๕} พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๙, **อิทธิบาทวิภังค์ สุตตันตภาขณีย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗๑ - ๒๗๓.

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์รวมเล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๐/๒๓๑.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒. วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่น ประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม
เข้มแข็ง อดทนเอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓. จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำในสิ่งนั้นด้วยความ
ความคิด เอาจิตฝึกฝนไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้สิ่งที่ทำ

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่น ใช้ปัญญาพิจารณา
ใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน
วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

จากรูมาศ เรื่องสุวรรณ ได้สรุปหลักอิทธิบาท ๔ ไว้ว่า เป็นหลักแห่งการ
ประกอบกิจการงานใดๆ ให้สำเร็จ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจและรักที่จะ
ทำในงานนั้นๆ วิริยะ คือ ความพากเพียรในการทำงานอย่างไม่ย่อท้อจนงานสำเร็จ
จิตตะ คือ การตั้งใจทำงานหมั่นตรวจตรางานอยู่เสมอเอาใจใส่ในสิ่งที่ทำไม่เอาใจ
ไปคิดในเรื่องอื่น วิมังสา คือ การคิดไตร่ตรองเกี่ยวกับงานที่ทำ ใช้สติปัญญาคิด
ใคร่ครวญข้อดีข้อเสีย และปรับแก้อย่างมีเหตุผล^{๔๗}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้คำแปลของอิทธิบาท ๔ ไว้ ๒ ทาง คือ หนึ่ง
แปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้รู้ฤทธิ์ (Basic of Psychic Power) อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อ
ปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ (Law of Success) และได้ให้ความหมายอิทธิ
บาท ๔ ไว้ดีกว่า เป็นคุณให้ บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่าง ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจ
รักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะความเพียร จิตตะ เอาใจใส่ วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณา
สอบสวน^{๔๘}

บุญมี แทนแก้ว กล่าวว่า ตามหลักพุทธศาสนากล่าวไว้ว่าผู้หวังความ
เจริญควรปฏิบัติในธรรมอันเป็นเครื่องนำไปสู่ความเจริญ หรือสำเร็จตามความ
ประสงค์ หมายความว่าเมื่อต้องการความเจริญก้าวหน้าต้องสร้างเหตุผลเพื่อให้
เกิดผลนั้น ๆ เพราะผลย่อมมาจากเหตุ การสร้างเหตุขึ้นถึงแม้จะยากยิ่งเพียงใด

^{๔๗} จารูมาศ เรื่องสุวรรณ, พันเอก, การสังเคราะห์แบบจำลองการสอนวิชาชีพช่าง
ตามหลักอิทธิบาท ๔ ของพลทหารในส่วนสนับสนุนกองบัญชาการทองทัพบก, **ปริญญาคุณวุฒิ
บัณฑิต ปร.ด.** อาชีวศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ถ่ายเอกสาร
, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

^{๔๘} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

หากใช้คุณธรรมเข้าสนับสนุนแล้วยังจะสำเร็จตามความประสงค์ได้ คุณธรรมที่จะช่วยให้สำเร็จหรือความเจริญก้าวหน้าดังประสงค์ คือ อิทธิบาท ๔^{๔๙}

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ แห่งผลที่มุ่งหมายหรือ หนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์สุข นอกจากนี้อิทธิบาทยังเป็นธรรมที่อนุโลมได้ว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่การงานของบุคคล เช่น ประสบความสำเร็จทางการเรียน การประกอบอาชีพการดำรงชีวิต เป็นต้น^{๕๐}

ปริญญา จงวัฒนา กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรม ๔ ประการที่เป็น ฐานนำไปสู่ความสำเร็จ^{๕๑} ดังนี้

๑. ฉันทะ ความพอใจ ความพึงใจที่จะกระทำกิจใด ๆ เพื่อที่ให้ได้รับ ผลสำเร็จตามปรารถนา

๒. วิริยะ ความเพียร คือ มีความขยันหมั่น เพียรที่จะกระทำกิจใด ๆ ที่ได้ตั้งปรารถนาไว้แล้วและได้มีความพอใจ พึงใจ กระทำแล้วให้สำเร็จลุล่วงตาม ปรารถนา

๓. จิตตะ จิตจดจ่อ คือ มีสติ มีสมาธิ ในการที่จะกระทำกิจใด ๆ ที่ตั้ง ปรารถนาไว้แล้วได้มี ความพอใจ พึงใจก่อกิจกรรมนั้นแล้วได้ใช้ความเพียร พยายามแล้ว ก็ต้องใช้กำลังใจ กำลังความคิดกำลังสติปัญญา และสมาธิ ไม่หันเห ไปทางอื่น การกระทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามปรารถนา

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง ทดสอบ ทดลอง พินิจพิจารณา เมื่อกระทำ สิ่งใด ๆ แล้วย่อมประสบปัญหา ใหญ่บ้างเล็กบ้าง ก็ต้องใช้การใคร่ครวญพิจารณา ถึงปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยอุบายปัญญา ตั้งข้อสมมติฐานเป็นเหตุ เพื่อที่จะหา

^{๔๙} บุญมี แทนแก้ว, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์ ,๒๕๓๙), หน้า ๑๔๒.

^{๕๐} สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, ผศ.ดร, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๑๕๕๐), หน้า ๒๓๘ .

^{๕๑} ปริญญา จงวัฒนา, พุทธธรรมเพื่อกัลยาณมิตร, (กรุงเทพมหานคร: บจก. ศิลป์ สยามบรรณกิจและการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๔ – ๑๔๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปัจจัยองค์ประกอบในสิ่งที่ตนรู้มาเป็นข้อเปรียบเทียบเชิงกระทบ เพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ และทำการทดสอบทดลอง สามารถให้ผลได้จริงตามที่ตั้งข้อสมมุติหรือไม่ กระทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนมีความแน่ใจ จนสามารถประสบกับความสำเร็จได้ตามปรารถนาตั้งใจ

สำหรับผู้เจริญอิทธิบาท ๔ ในทางธรรมแล้วย่อมสามารถหวังผลานิสงส์ ๗ ประการ ได้ดังนี้

- ๑) จะได้บรรลुरัตตผลทันทีในปัจจุบัน
- ๒) หากไม่ได้บรรลुरัตตผลในปัจจุบัน จะได้บรรลุนเวลาใกล้ตาย
- ๓) หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุน ก็จะได้เป็นพระอนาคามี ผู้อันตรายปรีณิพพายี
- ๔) ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปัชฌายปรีณิพพายี
- ๕) ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้สังฆารปรีณิพพายี
- ๖) ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้สังฆารปรีณิพพายี
- ๗) ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุทังโสโตกนิภุคคามี เพราะโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการสิ้นไป^{๕๒}

โดยสรุปแล้ว หลักอิทธิบาท ๔ จึงเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมในเรื่องของความสุข ความสำเร็จ และการมีอายุยืนยาวได้อย่างมีคุณภาพจึงเป็นหลักธรรมที่น่าสนใจอย่างยิ่งในแง่มุมของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์ที่ ครองเรือน หรือบรรพชิตผู้บำเพ็ญพรต ล้วนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่อง อิทธิบาท ๔ นี้ มาขยายความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อีกมากมาย และที่สำคัญเป็นเหตุปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำพาชีวิตให้เข้าไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรมในทุกมิติ

^{๕๒} ส .ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๔/๑๑๕-๑๑๗.

๕.๖ สังคหัตถุ ๔

หลักธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการเกื้อกูลกันของครอบครัวหรือสังคม ซึ่งมีการอยู่ร่วมกันให้เกิดความสงบร่มเย็นและมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ คือ สังคหัตถุ ในรูปแบบของการสร้างวิถีของสังคมสงเคราะห์โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ความหมายของสังคหัตถุ ๔

สังคหัตถุ แปลว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คนรัก, หลักสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน เหมือนลิ่มสลักรถที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วนกระจัดไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ ต้องการสังคหัตถุ มี ๔ ประการ คือ

ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลุกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน (แบ่งปันไปมา)

ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าวพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน (พูดจาจับใจ)

อัตถจริยา ช่วยเหลือกัน (ช่วยกิจกันไป)

สมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอดันเสมอลายวางตัวดีต่อกัน^{๕๓} (นิสัยเป็นกันเอง)

พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรมนี้ไว้ใน สังคหสูตร ว่าด้วยวัตถุเป็นที่ตั้งของการสงเคราะห์ โดยทรงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้ สังคหัตถุ ๔ ประการ ๒ อะไรร้าง คือ ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถุ ๔ ประการนี้แล ทาน เปยยวัชชะ อัตถจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้นๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วย

^{๕๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม, กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๘.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

อุ้มชูโลก เหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรดซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึ่งมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึ่งได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะ บัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความ เป็นใหญ่และเป็นผู้นำสรรเสริญ”^{๕๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้คำจำกัดความไว้ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง ธรรมเครื่อง ยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และ ประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหลักสงเคราะห์ มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน หมายถึง การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมี น้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจคือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิด มิตรดีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึง คำแสดงประโยชน์ประกอบไปด้วยเหตุผลเป็น หลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวาย ช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริม ในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา หมายถึง ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอ ปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอ กันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมกันรับรู้ร่วม แก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๕๕}

จากหลักธรรมข้างต้นมีอธิบายลักษณะของสังคหวัตถุทั้ง ๔ ประการ ในทางปฏิบัติดังนี้

๑. ทาน คือ การให้การเสียสละ หรือปันสิ่งของต่าง ๆ ของตนเพื่อ เป็นประโยชน์แก่บุคคล อื่นไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้แต่ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้ช่วยให้เราเป็นคนไม่ละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว

^{๕๔} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๓.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒. ปิยวาจา คือ การพูดด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสมกับกาลเทศะ วิธีการพูดให้เป็นปิยวาจานั้นต้องพูด โดยยึดหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๒.๑) เว้นจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ไม่พูดจาโกหกหลอกลวงผู้อื่น เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง ได้เห็นได้ฟังอย่างไรก็พูดไปอย่างนั้น ไม่พูดเสริมความจากเรื่องเล็ก กลายเป็นเรื่องใหญ่

๒.๒) เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ ไม่พูดจายุยงให้เขาแตกร้าง โดยเอาความทางนี้ไปบอก ทางโน้นหรือเอาความทางโน้นมาบอกทางนี้ เมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องราวที่เป็นชวนก่อให้เกิดการแตกความสามัคคีก็หาทางระงับเสีย

๒.๓) เว้นจากการพูดคำหยาบ คือ พูดด้วยถ้อยไพเราะคำอ่อนหวานสุภาพ ไม่เอะอะโวยวาย ไม่พูดเรื่องหยาบคาย เมื่อฟังแล้วมีความสบายใจ

๒.๔) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ ไม่พูดในสิ่งที่เหลวไหลไร้สาระ หรือพูดกำกวมวกไปวนมาจนจับใจความไม่ได้ แต่ควรพูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์มีสาระมีเหตุผล

๓. อตถจริยา คือ ประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ถึงแม้นักเรียนจะอยู่ในวัยเรียนแต่ ก็สามารถบรรลุถึงธรรมขั้นนี้ได้ง่าย ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางดังนี้

๓.๑) มีความประพฤติชอบทางกายเรียกว่า “กายสุจริต” ได้แก่

๑. เว้นจากการทำลายชีวิต
๒. เว้นจากการลักทรัพย์ฉ้อโกงทรัพย์
๓. เว้นจากการประพฤตินิดในกาม

๓.๒) มีความประพฤติชอบทางวาจาเรียกว่า “วจีสุจริต” ได้แก่

๑. เว้นจากการพูดเท็จ
๒. เว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. เว้นจากการพูดคำหยาบ

๔. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓.๓) มีความประพฤติชอบทางใจเรียกว่า “มโนสุจริต” ได้แก่

๑. ไมโลภอยากได้ของผู้อื่น
๒. ไม่พยายามปองร้ายผู้อื่น
๓. เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๔. สมานัตตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอด้านเสมอปลาย การที่เราจะประพฤติตนให้เป็นผู้มี “สมานัตตตา” นั้นต้องยึดหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

๔.๑) บุคคลาธิษฐาน คือ บุคคลที่เป็นตัวตั้งหมายความว่าถ้าเรามีตำแหน่งมีฐานะสูงส่งขึ้น จะต้องไม่หลงลืมตัวเคยแสดงความเคารพนับถือผู้ใดก็แสดงความเคารพนับถืออย่างนั้น

๔.๒) ธรรมาธิษฐาน คือ ธรรมที่เป็นที่ตั้งหมายความว่าบุคคลทุกคนย่อมมีความเสมอภาคกัน^{๕๖}

ความสำคัญของสังคหัตถุ

ในพระพุทธศาสนา การกระทำการสงเคราะห์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของกัน และกันเรียกว่า สังคหัตถุ ๔ แปลว่า ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความสมานสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนทุกคนและทุกสังคม ตั้งแต่ระหว่าง บิดามารดา บุตร สามี ภรรยา มิตรกับมิตร เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้าน จนกระทั่งประชาชนระหว่างประเทศ เพราะเป็นรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยดี เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูและความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ๔ อย่าง ได้แก่

๑. ทาน หมายถึงการให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยทุนหรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา ทานในสังคหัตถุนี้มุ่งให้เพื่อสงเคราะห์ผู้รับ มีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญ เช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เพราะฉะนั้น การให้ทานจึงควรให้ด้วยความมีเมตตา เพื่อแสดงน้ำใจไมตรีสร้างเสริมมิตรภาพให้ด้วยกรุณา ต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ความเดือดร้อนให้ด้วยมุทิตาส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้าเพราะฉะนั้น การให้ด้วยวัตถุสิ่งของจึงมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับ ๓ ลักษณะ

^{๕๖}วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส ๐๑๑๑ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓), (กรุงเทพมหานคร :อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙-๒๓.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. ให้โดยหวังจะอนุเคราะห์ การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้การอุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันด้วยกรุณา

๒. ให้โดยหวังเพื่อเป็นการสมัคสมานสามัคคี ด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกัน และกันในฐานะผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน

๓. ให้เพื่อเป็นการตอบแทนคุณ ปรรณานาบูชาคุณแก่ท่านผู้มีคุณ เช่น ปู่ทวด ยายทวด ตา ยายและบิดามารดา ผู้ที่มีอุปการคุณ

การให้มีประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือ ทำให้ผู้ให้มีความสุข เบิกบานใจ และอิ่มใจซึ่งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อร่างกายและจิตใจ เป็นการลดความเห็นแก่ตัวผู้รับยอม ได้รับความสุขจากสิ่งของที่เขาให้ การให้และการรับจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ เป็นการรักษาความเป็นสังคมความเป็นเพื่อนฝูงความเป็นญาติเอาไว้ และการให้กับการรับยังเป็นกฎ เป็นกระบวนการของธรรมชาติของบุคคลผู้มีความกตัญญูถ้าธรรมชาติไม่มีการให้และการรับ ปานนี้ก็จะไม่มีโลก ดวงดาว มนุษย์ พืช สัตว์ และธรรมชาติอย่างแน่นอน พระพุทธองค์ตรัสว่า “การให้ทาน เป็นมงคลอันสูงสุด” ซึ่งเป็นการส่งเสริมความกตัญญู

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง พูดอย่างคนรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การพูดกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง เพราะเป็นเหตุให้รักนับถือกันก็ได้ หรือเป็นเหตุให้โกรธเกลียดบาดหมางแตกสามัคคีกันก็ได้ การพูดไพเราะ ไม่พูดหยาบคาย บาดหู บาดใจกัน พูดคำจริง ไม่พูดปดหลอกลวงกัน พูดทำความเข้าใจกัน ไม่พูดส่อเสียดให้บาดหมางกัน เป็นเครื่องป้องกันความโกรธเกลียดกัน ความไม่ไว้วางใจกัน และความบาดหมางแตกกันมิให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น พูดถ้อยคำที่ดูดีมีใจกัน จึงมิได้หมายความว่าเพียงพูดไพเราะหวานจับหูจับใจแต่อย่างเดียว แต่ย่อมหมายถึงถ้อยคำที่เป็นวจีสัจริตทุกประการ การพูด เพราะนั้น ได้แก่ การพูดด้วยความรัก ความนับถือหรือความหวังดี ใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่ตนเองซึ่งเป็นผู้พูด และผู้ฟัง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่หรือ เป็นผู้เสมอกันหรือเป็นผู้ย่อย ถ้อยคำที่สุภาพคือ ถ้อยคำอันนุ่มนวล อ่อนโยน และอ่อนหวาน หรือแสดงยาเกรง แสดงความนับถือ แสดง

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความหวังดี หรือแสดงความเอ็นดูกรุณา ย่อมเป็นถ้อยคำ ไพเราะดูดีมีใจ ชวนให้รักนับถือ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้พูดต่อผู้ฟัง

จากการศึกษาพบว่า ผู้มีวาจาเป็นสุภาสิต ย่อมเอาชนะใจผู้อื่นได้ สามารถพูด ชักชวนให้ผู้อื่นทำการงานตามที่ตนเองต้องการได้ ทำให้มีความสำเร็จ ทำให้เจริญรุ่งเรืองในอาชีพการงาน ทำให้มีคนเคารพนับถือเชื่อฟัง เช่น โทณพราหมณ์สามารถพูดจาให้เจ้านครต่าง ๆ ยินยอมตกลงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าได้สำเร็จ แม้แต่สุภาสิตไทยก็มีว่า ปากเป็นเอกเลขเป็นโท พระพุทธศาสนาถือว่า “วาจาสุภาสิต เป็นมงคลอันสูงสุด”

เพราะฉะนั้น ผู้พูดควรใช้ถ้อยคำสุภาพ แสดงความยำเกรง เป็นเหตุให้ผู้ฟังเกิด ความเอ็นดูกรุณา พูดกันด้วยคำสุภาพ แสดงความเป็นกันเองฉันพี่น้อง เป็นเหตุให้เกิดความ สนิทสนมกลมเกลียวกัน ใช้ถ้อยคำสุภาพ แสดงความกรุณาปรานี แนะนำตักเตือนสั่งสอนให้ สำนึกผิดชอบชั่วดี ย่อมเป็นที่เคารพยำเกรงของผู้ฟัง และตั้งใจปฏิบัติตามถ้อยคำทั้งต่อหน้า และลับหลัง ย่อมเป็นทางเจริญก้าวหน้า และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจต่อกัน

๓. อัตถจริยา หมายถึง ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่กัน เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงกตัญญูต่อผู้อื่น ด้วยความเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม

อานิสงส์ของการประพฤติตามหลักสังคหวัตถุ

เมื่อบุคคลได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุได้อย่างสมบูรณ์แล้ว ย่อมมีอานิสงส์มากดังนี้

สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันการอยู่ร่วมกันในสังคม หรือหมู่คณะจำเป็นต้องมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่คณะไว้เพื่อให้เกิดความสามัคคีและอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ได้แก่หลักสังคหวัตถุ ๔ ดังนี้

๑. ทาน คือ การแบ่งปันสิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันกัน ไม่ใช่ให้จนร่ำรวยหรือให้จนหมดตัว แต่เป็นการแบ่งปันให้เพื่อแสดงอหยาตย์ไมตรี ผู้ให้ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่าผู้รับ

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เสมอไป และยังรวมถึงการช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่หรือทุนทรัพย์สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกันคือกล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟังชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดีสามัคคีเกิดไมตรีให้รักใคร่นับถือช่วยเหลือเกื้อกูลกันซึ่งแต่ละกลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้นมาจะมีการแบ่งหน้าที่กันและสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้คือฝ่ายประชาสัมพันธ์ หากฝ่ายประชาสัมพันธ์พูดจาไม่ดีถึงโครงการหรือกิจกรรมจะดีแค่ไหนก็ไม่สามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจของสมาชิกกลุ่มได้

๓. อัตถจริยา การทำประโยชน์คือช่วยเหลือด้วยแรงกายและ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหา และช่วยปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นในด้านคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

๔. สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มและบุคคลทั่วไปไม่เอาเปรียบบุคคลที่ด้อยกว่า และเสมอในสุขทุกข์คือร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๕๗}

สังคหวัตถุ ๔ เป็นเครื่องผูกมัดใจคน

การที่จะมัดใจคนได้นั้นต้องอาศัยธรรมะที่จะช่วยผูกมัดจิตใจคนจึง เป็นสิ่งที่จำเป็นมากจะเห็นได้ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาการใช้หลักสังคห วัตถุ ๔ การแสดงพฤติกรรมโต้ตอบระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง หรือไป ยังกลุ่มบุคคลจะเกิดขึ้นในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดความเข้าใจอันดีมี ทัศนคติที่ดีต่อกันรู้จักการให้และการรับ ความช่วยเหลือหรือคำแนะนำต่างๆ โดย ที่บุคคลสามารถให้การช่วยเหลือและสนับสนุน เมื่อบุคคลอื่นต้องการการปฏิบัติ ตนหรือการแสดงออกต่อกัน เช่น ครูกับนักเรียนในลักษณะที่เป็นมิตรโดยให้การ สนับสนุนช่วยเหลือสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกันมีความใกล้ชิดสนิทสนม โดยที่ครู สามารถให้ความช่วยเหลือและเป็นที่ยึดได้เมื่อนักเรียนต้องการในการเรียนการ สอนนั้นเป็นสิ่งที่จะช่วยให้อบรมภาคในการเรียนเป็นไปอย่างราบรื่นโดยนักเรียนที่ รับรู้ว่าครูปฏิบัติกับตนด้วยความจริงใจ ให้ความรักเอาใจใส่ตนด้วยความจริงใจจะ

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต, หน้า ๑๓-๑๔.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป็นนักเรียนที่มีความรู้สึกที่ดีกับครู เข้าใจและยอมรับในคำสอนของครูว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเป็นประโยชน์แก่การนำไปปฏิบัติ ลักษณะการปฏิบัติตนของครูกับนักเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ดีกับนักเรียนโดยอาศัยการปฏิบัติต่อนักเรียนด้วยความจริงใจ ให้นักเรียนเกิดความรู้สึกที่ดีและยอมรับการปฏิบัติของครูนั้นเป็นการเสริมสร้างลักษณะทางจิตและพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของนักเรียน เช่น พฤติกรรมเชื่อต่อสังคมซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ดีงามพฤติกรรมหนึ่งนั้น ครูสามารถปฏิบัติโดยให้ความสำคัญกับนักเรียนของตนเอง เข้าใจความแตกต่างของนักเรียนแต่ละคนทำตนเป็นกันเองกับเด็กไม่เข้มงวดหรือปล่อยปละละเลยนักเรียนจนเกินไป ให้ความสำคัญกับนักเรียนทุกคนยอมรับฟังความคิดเห็นและเหตุผลของนักเรียนและแสดงออกทางอารมณ์ที่เหมาะสมกับนักเรียน ลักษณะของครูเหล่านี้จะเป็นลักษณะที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียนซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างราบรื่นทำให้นักเรียนเกิดทัศนคติที่ดีต่อครูและยอมรับคำสั่งสอนของครูไปปฏิบัติต่อไปได้^{๕๔}

สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

การให้เพื่อสงเคราะห์นี้หมายถึงการให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจ ร้อยรัดใจให้ร่วมกันเป็นหมู่และเห็นอกเห็นใจกัน รักใคร่นับถือสนิทสนมกันมั่นคง จะเห็นได้จากมีกองทุนช่วยเหลือ การเสียสละเงินของทุกคนที่สมัครใจเข้ามาเป็นสมาชิกกองทุนถือเป็นการช่วยเหลือกันในกลุ่ม แสดงให้เห็นว่าทุกคนมีความคิดที่จะช่วยเหลือกัน ก่อนที่จะไปขอรับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของของตนช่วยเหลือกัน ตลอดจึงให้ความรู้และแนะนำทั้งเสียสละแรงกายและเวลาเพื่อส่วนรวมและสิ่งที่มีงมงัน ด้วยการพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน วาจาอันเป็นที่รักจะก่อให้เกิดความสามัคคีเกิดมิตรไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงสิ่งที่ทุกคนยอมรับในกฎกติกา ที่ได้ซึ่งตั้งขึ้นมาร่วมกัน ทำให้แสดงถึงการประพฤติปฏิบัติร่วมกันและผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกันก็คือมิตรที่ดีต่อกันที่ทุกคนจะได้รับร่วมกัน จึงเป็นแรงจูงใจในการแก้ไขปัญหาในการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

จากที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า สังคหวัตถุ คือ คุณธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี ตามหลักความสงเคราะห์

^{๕๔} พุทธศาสนิกฯ, บริหารธุรกิจแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: อตัมมโย, มปป.).

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

อันประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการคือ ทาน การให้เป็นสิ่งของที่เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ปิยวาจา ใช้ถ้อยคำวาจาที่ไพเราะ พูดแต่เรื่องที่เป็นสาระเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม อตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วยความเต็มใจ สมานัตตตา เป็นผู้ไม่ถือตัว เข้ากับคนได้ทุกระดับและเสมอต้นเสมอปลาย

๕.๗ ฆราวาสธรรม ๔

ความหมายของฆราวาสธรรม

ธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน เรียกว่า ฆราวาสธรรม ความปรารถนาของผู้ครองเรือน ย่อมปรารถนาที่จะให้ชีวิตในครอบครัวมีความราบรื่น ไม่ต้องการให้เกิดความแตกแยก หรือทะเลาะเบาะแว้ง อันนำมาซึ่งความริ้วฉาน ถ้าบุคคลผู้อยู่ร่วมกันในแต่ละฝ่ายมีความรู้สึกสำนึกในอุปการคุณของกันและกัน ย่อมทำให้มีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สามารถที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่ให้เกิดขึ้นได้

ฆราวาสธรรม คือหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในอาฬวกสูตรสังยุตตนิกาย สคาถวรรค โดยตรัสตอบคำถามของอาฬวกยักษ์ถึงธรรม ๔ ประการนี้ว่า “เชิญท่าน ถามสมณพราหมณ์เป็นอันมากเหล่าอื่นดูเถิดว่า ในโลกนี้มีอะไรที่ยิ่งไปกว่า สัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ เล่า” “มี ธรรมะของผู้ครองเรือน ๔ คือ สัจจะ ทมะ ธิติ (ขันติ) และจาคะ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเศร้าโศก” ^{๕๙}

อนึ่ง ในอาฬวกสูตร ซึ่งว่าด้วยอาฬวกยักษ์ทูลถามปัญหา ที่ปรากฏในขุททกนิกายสุตตนิบาต พระพุทธเจ้าตรัสตอบย้าหมวดธรรมข้อนี้ว่า “เชิญท่าน ถามสมณพราหมณ์เหล่าอื่นดูเถิดว่า ในโลกนี้ เหตุให้ได้ดีเกียรติที่ยิ่งไปกว่าสัจจะก็ดี เหตุให้มีปัญญาที่ยิ่งไปกว่าทมะก็ดี เหตุให้ผูกมิตร สหายไว้ ได้ที่ยิ่งไปกว่าจาคะก็ดี เหตุให้หาทรัพย์ได้ที่ยิ่งไปกว่าขันติก็ดี มีอยู่หรือไม่” ^{๖๐}

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนหลายหลักที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้ชาวพุทธรู้จักการเสียสละเพื่อความสงบสุขของตนเอง สังคม ครอบครัว และประโยชน์ส่วนรวม หนึ่งในนั้น ได้แก่ ฆราวาสธรรม คือ ธรรมะสำหรับฆราวาส ซึ่งหมายถึง บุคคลผู้ครอง เรือนซึ่งประกอบด้วย บุตร ภรรยา

^{๕๙} ส .ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖.

^{๖๐} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑ ๑/๕๔๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

สามมี บิดา มารดา และบริวารเครื่องญาติ เป็นต้น เรียกอีก อย่างไม่ว่า “คฤหัสถ์” หมายถึง หลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่ เป็นคฤหัสถ์ และผู้ที่อยู่ครองคู่เป็นสามีภรรยา กันควรนำไปปฏิบัติ เพิ่มขึ้นจากการรักษาศีล และการปฏิบัติตามหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถ ประโยชน์ เพื่อให้เกิดความสุขในชีวิตการครองเรือนและการอยู่ร่วมกันในสังคม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้คำจำกัดความไว้ในพจนานุกรม พุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมว่า “ฆราวาสธรรม ๔” หมายถึง ธรรมสำหรับ ฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือนหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ประกอบด้วย

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง พูดจริง ทำจริง จริงใจต่อกัน เป็น หลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกันขาดสัจจะเมื่อใดย่อม เป็นเหตุให้เกิดความระแวงแคลงใจกัน เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากนัก ที่จะประสานให้คืนดีได้ดั้งเดิม

๒. ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ฝึกหัดตัดนิสัย ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจ ระวังความรู้สึกต่อเหตุบกพร่อง ของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไข ข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืน ประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือ ด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อม ปล่อยให้ข้อแตกต่าง ปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรม กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต จนไม่สามารถแก้ไขได้

๓. ขันติ ความอดทน อดกลั้นต่อความหนักและความร้ายแรง ทั้งหลาย ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่ หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ห่อถอยนอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การ อบรม และยังคงต้องมีความอดทนต่อความลำบากตรากตรำ และเรื่องหนักใจ ต่าง ๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพ เป็นต้น มีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญา หาทางแก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี

๔. จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและ ผลประโยชน์ส่วนตนให้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความ ต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตน หรือเอาแต่ใจตัว ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดถึง ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย และยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กันการ แสดงน้ำใจ เอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตัว^{๖๑}

พุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายของฆราวาสธรรม ออกเป็น ๒ ประการ คือ

ประการแรกเป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ประการที่ ๒ เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ให้สำเร็จ

๑.เป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติสังจะ หมายถึง ชื่อตรง ต่อเพื่อนฝูง ชื่อตรงต่อลูกเมีย ชื่อตรงต่อเวลา ชื่อตรงต่อการทำงาน ทมะ หมายถึง ชมใจ อย่าให้เกิดโทสะอย่าให้เกิดความรักหรือความเกลียด ขันติ หมายถึง อุดทน ต่อความร้อน ความหนาว ความเหนื่อย อุดทนต่อคำด่า จาคะ หมายถึง การให้ทาน รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนบ้าน มิตรสหาย

๒.เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ให้สำเร็จ สังจะหมายถึงความจริงใจ ความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติในสิ่งนั้น เมื่อจะทำสิ่งใด หรือปฏิบัติธรรมข้อใดแล้วก็ควรตั้งใจจริง ทำอย่างสุดความสามารถทำให้ถึงที่สุด ดังเช่น เมื่อพระพุทธเจ้าทำความเพียรเพื่อตรัสรู้ก็ได้ตั้งสังจาธิฐานว่า แม้จะเหลือเพียงแต่กระดูกก็ไม่ลุกขึ้นจากที่นั่ง ถ้าไม่บรรลุมรรคสัมโพธิญาณในการศึกษาเล่าเรียนก็เหมือนกันถ้ามีสังจะหรือสังจาธิฐาน คือทำให้มันจริง ๆ ตั้งใจจริง ๆ ก็จะช่วยให้ทุกคนประสบความสำเร็จสมดังที่ตั้งใจ ทมะ หมายถึง บังคับตัวเอง บังคับใจตนเอง ไม่ให้หลงไปตามแรงของสิ่งที่มาช่วยยุ ซึ่งแม้จะยากเย็นเพียงใดก็ต้องพยายามบังคับให้ได้ ในการบังคับนั้นต้องใช้ไหวพริบและความฉลาดเข้าต่อสู้ เพราะจิตใจเมื่อถูกบังคับก็จะขัดขึ้นยิ่งกว่าช่างที่ทกมันเสียอีก ซึ่งการบังคับจิตใจของตนเอง นั้นก็มี ๒ วิธีด้วยกัน กรณีแรก คือ การปลอมประโลมจิตใจค่อยปลอมโยนกรณีที่สอง คือ การบังคับโดยตรงการตัดใจไม่ให้ทำในสิ่งนั้น ซึ่งทั้ง ๒ วิธีนี้ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ขันติ เมื่อมีทมะแล้วยังต้องใช้นขันติเข้ารองรับ ต้องอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลสไม่ว่าจะเป็น ราคะ โทสะ โมหะ หรืออื่น ๆ ต้องใช้ความอดทนอย่าหลงไปตามสิ่งยั่วยุหรือกิเลส

^{๖๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

จาคะหมายถึงบริจาคออกไป สละสิ่งที่ไม่ต้องการที่มีอยู่ในจิตใจให้หลุดออกไป ระบายความสับสนวุ่นวายออกไปจากจิตใจ อาจจะเป็นการสวดมนต์หรือการพักผ่อนให้ถูกวิธี ฆราวาสธรรม คือ สัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ นี่เป็นเครื่องมือกำจัดมาร เป็นเครื่องมือที่จะสร้างสิ่งที่ปรารถนาในทุกกรณีไม่ใช่เฉพาะเป็นธรรมของฆราวาสเท่านั้น แม้แต่บรรพชิตที่ต้องการจะบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ยังต้องใช้ธรรมข้อนี้ด้วยเช่นกัน^{๖๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่า สัจจะ หมายถึงความจริงลงไปในเรื่องที่จะกระทำและสัจจาธิษฐาน คือ ตั้งจิตด้วยสัจจะมั่นคงลงไปในการที่จะทำในการที่จะประพฤติเพื่อละกิเลส ทมะ หมายถึงการบังคับตัวเอง เป็นธรรมที่จะใช้สกัดกั้นความโกรธในขั้นเริ่มต้นแต่ถ้าบังคับไม่ได้ หรือบังคับไม่อยู่ก็ใช้ธรรมะข้ออื่น เช่น ปัญญา ชันติและอื่น ๆ เข้าช่วย ชันติ หมายถึงความอดกลั้น ความอดได้ รอได้ คอยได้ เป็นเครื่องห้ามความผลุนผลัน ความโกรธ ชันติเป็นแกนกลางในการประพฤติพรหมจรรย์ของผู้บำเพ็ญพรตทั้งหลาย คนส่วนใหญ่มักไม่ชอบอดกลั้น เนื่องจากเห็นว่าเป็นเรื่องเสียเกียรติหรือขี้แพ้ อะไรทำนองนั้น แต่ถ้ารู้จักฝึกความอดกลั้นหรือฝึกให้มีขันติได้มาก ๆ ก็จะเป็นคนที่ไม่โกรธง่าย จาคะ หมายถึงสละการให้ทาน สละกิเลสตามโอกาสที่ต้องสละเป็นรูรั่วที่ระบายกิเลสออก

หลวงภคิน อรรถโยธิน ได้กล่าวไว้ว่าเป็นธรรมโดยตรงของฆราวาส เป็นธรรมนำมาซึ่งความสุขความเจริญ เป็นสามัคคีธรรมอันควบคุมบุคคลไว้ให้กลมเกลียวกัน ผู้ปฏิบัติย่อมเกิดความไม่ไพบุลย์และตั้งตระกูลให้ถาวรมีความสุขเจริญ สัจจะ หมายถึง สัตย์ซื่อแก่กัน ซื่อตรงต่อกัน เป็นคุณธรรมที่สำคัญในการคบหาของประชาชน ถ้าหากแต่ละบุคคลต่างประพฤติซื่อตรง ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ย่อมจะนำความเจริญมาสู่บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ ทมะ หมายถึง รู้จักข่มจิตของตน ความข่มใจเป็นคุณธรรมสำคัญอีกประการหนึ่งเพราะคนทั้งหลายย่อมมี อหังการต่างหาก ถ้าไม่มีการข่มใจปล่อยให้ประพฤติไปตามกิเลสย่อมทำให้แตกสามัคคีกันโดยง่าย จึงควรต้องมีอุบายข่มใจของตนเมื่อถูกกิเลสเข้าครอบงำอย่าหุนหัน กระทำลงไปตามอำนาจของกิเลส ผู้ที่มี ทมะย่อมเป็นผู้ที่อยู่ห่างจากความผิดพลาด ทั้งเป็นผู้อาจารย์สามัคคี ชันติ หมายถึง อดทน อดกลั้น เมื่อมี

^{๖๒} พุทธทาสภิกขุ, ฆราวาสธรรม, (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เหตุการณ์ต่าง ๆ มากกระทบ ทำให้เกิดโทษะ เมื่อใช้ ทมะ คือ รู้จักข่มใจตนเข้าช่วยแล้ว แต่ยังไม่สำเร็จ ก็ต้องใช้ขันติ อดกลั้นเข้าช่วยอีกแรงหนึ่ง คือ ต้องรู้จัก อดกลั้นต่อเหตุการณ์อันจะยั่วให้เกิดโทษะ จาคะ หมายถึง สละให้ปันสิ่งของของตน แต่คนที่ควรให้ปัน การให้เป็นกิจสำคัญประการหนึ่งของชนผู้อยู่เป็นหมู่เหล่า เป็นการผูกไมตรีซึ่งกันและกัน เพราะคนเกิดมา มีสุข มีทุกข์ มีฐานะ มีอาชีพ แตกต่างกัน ดังนั้น จึงควรมีน้ำใจไมตรี อารีย์เอื้อเพื่อเอื้อแผ่แก่กัน^{๖๓}

ชัยวัฒน์ อัทพัฒนา ได้กล่าวว่าเป็นธรรมสำหรับฆราวาสปฏิบัติ ฆราวาส คือผู้ครองเรือนชีวิตของผู้ครองเรือนต้องมีการสมาคม การสมาคมกับคนอื่นต้องมีความจริงใจต่อเขา ต้องรู้จักข่มจิตของตน เมื่อประสบเหตุการณ์ไม่ดี ต้องมีความอดทนเพื่อต่อสู้กับชีวิตและในบางครั้งต้องบริจาคสมบัติของตนเมื่อเห็นคนอื่นเดือดร้อนฆราวาส คือ

๑. สัจจะ หมายถึงมีความจริงใจต่อคนอื่น
๒. ทมะ หมายถึงมีนิสัยข่มความรู้สึกของตน
๓. ขันติ หมายถึงมีความอดทน
๔. จาคะ หมายถึงบริจาคสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์คนอื่น^{๖๔}

พระศรีธรรมนิเทศ ได้กล่าวถึงความหมายของขันติว่า ขันติ คือความอดทน แยกออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑. ทนลำบาก หมายถึงทนลำบากเพราะทุกข์เวทนา อันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บ เอาชนะความเจ็บป่วยได้ถึงป่วยก็สามารถหายได้โดยไว
๒. ทนตรากตรำ หมายถึงไม่คำนึงถึงความร้อน หนาว แดด ฝน หิวก็กิน ทรายก็ต็มเหนื่อยก็พัก เสร็จแล้วก็รีบทำงานต่อไปจนสำเร็จเรียบร้อย
๓. ทนเจ็บใจ หมายถึงความอดกลั้นเป็นขั้นตื้นสูงสุด เรียกว่า อธิวาสนขันติ ผู้ที่มีอธิวาสนขันติ ย่อมเป็นผู้ที่มีใจสะอาด สบาย ปลอดภัย เพราะเมื่อมีอารมณ์ใด ๆ มากกระทบก็สามารถที่จะอดกลั้นไว้ได้ ทนไว้ได้ไม่แสดงออกมา

สรุปความหมายของฆราวาสธรรม ๔ เป็นธรรมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ ความสามัคคีอันควบคุมบุคคลไว้ให้กลมเกลียวกัน และชีวิตของผู้ครอง

^{๖๓} กลิน อรรถโยธิน, หลวง. อธิบายธรรมวิภาค น.ธ.ตรี, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาคาร, ๒๕๑๑), หน้า ๒๒.

^{๖๔} ชัยวัฒน์ อัทพัฒนาและทวี ผลสมภพ, หลักพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙), หน้า ๙๘-๙๙.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เรือนต้องมีการสมาคมกับคนอื่น ต้องมีความจริงใจต่อเขา ต้องรู้จักข่มจิตของตน เมื่อประสบเหตุการณ์ไม่ดีต้องมีความอดทน เพื่อต่อสู้กับชีวิตและในบางครั้งต้องบริจาคสมบัติของตนเมื่อเห็นคนอื่นเดือนร้อน ฆราวาสธรรม ข้อที่ ๑ สัจจะ หมายถึง ความสัตย์ ความซื่อ มีความจริง มีความตรง มีความแท้ ข้อที่ ๒ ทมะ หมายถึงพยายามปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ขจัดนิสัยที่ไม่ดีออกไปเสียจากตนเอง พยายามฝึกหัดบังคับใจตนเองโดยเริ่มจากบังคับที่ละเล็กทีละน้อย เมื่อทำบ่อย ๆ ครั้งก็จะทำให้เกิดเป็นนิสัย ข้อที่ ๓ ขันติคือความอดทน ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางจิตใจ ข้อที่ ๔ จาคะ หมายถึงความเสียสละตัดใจ ตัดกรรมสิทธิ์ของตน ตัดความยึดถือ ความเสียสละมี ๒ คือ ๑) สละวัตถุ หมายถึง การแบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้รวมทั้งการทำบุญให้ทาน ๒) สละอารมณ์ หมายถึง ไม่ผูกโกรธใครไม่พยาบาทฆราวาสธรรม ๔ เน้นความมีคุณธรรมทั้งด้าน ความมีสัจจะ ความมีทมะ ความมีขันติ และมีจาคะ ให้เกิดขึ้นอย่างเกื้อกูลกันอย่างดีเพื่อให้มีจริยธรรมและมีคุณธรรม เพราะหลักฆราวาสธรรม ๔ หมายถึงธรรมสำหรับคฤหัสถ์ในการครองชีวิตครอบครัว

ความสำคัญและองค์ประกอบของฆราวาสธรรม ๔ หรือ ธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน ๔ ประการ มีความสำคัญดังต่อไปนี้

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกันขาดสัจจะเมื่อใดย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดั้งเดิม

๒. ทมะการรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ย่อมปล่อยให้ข้อแตกต่างปลื้กย่อยทางอุปนิสัยและการอบรมกลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต และถ้าไม่สามารถปรับตนเข้าหากันได้เป็นอันต้องทำลายชีวิตคู่ครองแยกทางขาดจากกัน

๓. ขันติ ความอดทนอดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ชีวิตของผู้อยู่ร่วมกัน นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรมและความต้องการบางอย่าง ซึ่งจะต้องหาทางปรับปรุงเข้าหากันแล้วบางรายอาจจะมีเหตุล่วงเกินรุนแรง แสดงออกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นถ้อยคำ

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

หรือกิริยาอาการจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เมื่อเกิดเหตุเช่นนี้อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จักอดกลั้นระงับใจไม่ก่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไปความร้ายจึงจะระงับลงไป นอกจากนี้ยังจะต้องมีความอดทนต่อความลำบากตรากตรำและเรื่องหนักใจต่าง ๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพ เป็นต้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับขันไม่ตีโพยตีพาย แต่มีสติอดกลั้นคิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไข เหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดีชีวิตของคู่ครองที่ขาดความอดทน ย่อมไม่อาจประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่าง ๆ อันเป็นประจักษ์ มรสุมแห่งชีวิตไปได้

๔. จากะ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่แบ่งปันตลอดถึงความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อต่อกัน ชีวิตบุคคลที่จะมีความสุขจะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย มิใช่คอยจ้องแต่จะเป็นผู้รับเอาฝ่ายเดียว การให้ในที่นี้มีให้หมายแต่เพียงการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของอันเป็นเรื่องที่มองเห็นและเข้าใจได้ง่าย ๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่คู่ครองประสบความทุกข์ความเจ็บไข้หรือมีธุรกิจใหญ่เป็นต้น ก็เสียสละความสุขความพอใจของตน ขวนขวายช่วยเหลือเอาใจใส่ดูแลเป็นที่พึ่งอาศัยเป็นกำลังส่งเสริมหรือช่วยให้กำลังใจได้โดยประการใดประการหนึ่งตามความเหมาะสม รวมความว่า เป็นผู้จิตใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ชีวิตครอบครัวที่ขาดจากะก็คล้ายการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม ส่วนที่มีมาแต่เดิมก็คงที่หรือค่อยร่อยหรอพร่องไป หรือเหมือนต้นไม้ที่ไม่มีได้รับการบำรุง ก็มีแต่อัับเฉาร่วงโรยไม่มีความสดชื่นงอกงาม

จากความหมายพอจะสรุปได้ว่า ผู้หวังความเจริญควรน้อมนำหลักธรรมาวาธรรม ๔ มาประพฤติปฏิบัติ จะทำให้จิตใจเป็นกุศล ชีวิตมีความสุขและประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงาน หลักธรรมาวาธรรม ๔ เป็นหลักคุณธรรมสำหรับการครองเรือนซึ่งเป็นหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ประกอบไปด้วย ๑) สัจจะ หมายถึง ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง ๒) ทมะ หมายถึง การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา ๓) ขันติ หมายถึง ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความ ขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มุ่งมั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย ๔) จากะ หมายถึง ความเสียสละ สละกิเลส

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

สละความสุขสบายและ ผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของ ผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตัว

๕.๘ หลักไตรสิกขา

หลักไตรสิกขาที่ว่าด้วยการฝึกอบรมเพื่อการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักวิธี ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งต้องใช้ในการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธ ระบบไตรสิกขาเป็นปัจจัยของการพัฒนามนุษย์ต้องทำ ๓ ด้านอย่างบูรณาการที่สำคัญมากอย่างยิ่ง^{๖๕} คือ

๑) พุทธกรรม ศีลาอบรมการมีระเบียบวินัย การเลี้ยงชีพสุจริต วิธีปฏิบัติในการผลิตเสพบริโภคแบ่งปันและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เรียกว่า ศีล

๒) จิตใจ ศีลาอบรมการปลูกฝังคุณธรรม ส่งเสริมคุณภาพจิตใจการมีความพอใจมีความสุข สดชื่นเบิกบานเพราะมีสมรรถภาพและสุขภาพจิต เรียกว่า สมาธิ

๓) ปัญญา ศีลาอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามระบบของเหตุและปัจจัยที่จะทำให้สามารถแก้ปัญหาตามเหตุผลที่รู้เท่าทันโลกและชีวิต มีทัศนคติค่านิยมที่ถูกต้องสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ สามารถดับกิเลส ดับทุกข์ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใส เบิกบาน เรียกว่า ปัญญา^{๖๖}

ไตรสิกขา คือ กระบวนการฝึกฝนมนุษย์ กระบวนการนี้มีข้อปฏิบัติย่อยๆ ที่ส่งผลต่อทอดสืบหน้าไปเรื่อยๆ จนกว่าจะถึงจุดหมาย เป็นหลักแห่งการพัฒนาการกระบวนการศึกษาต้องมีทั้งพัฒนาการและบูรณาการคำสอน ของพระพุทธเจ้าที่จัดเป็นหมวดและแต่ละหมวดต้องปฏิบัติให้ครบชุด อย่างประสานกลมกลืนกัน เป็นหลักบูรณาการ トラบใดที่ยังไม่ถึงจุดหมายยังมีชีวิตอยู่ก็ต้อง

^{๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๘๒.

^{๖๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๒, ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ศึกษาตลอดไป ตามความหมายของธรรมปฏิบัติ การปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ว่าปฏิบัติอย่างไร ธรรมทั้งหมดสัมพันธ์ส่งผลต่อกันเป็นกระบวนการ และอยู่ในระบบเดียวกัน ไตรสิกขาก็เป็นระบบในตัวของตัวเอง ระบบไตรสิกขาเป็นส่วนย่อยที่รวมอยู่ในระบบใหญ่ของอริยสัจ ที่คลุมระบบใหญ่ของธรรมชาติทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง คือว่าด้วยกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมทั้งความเป็นจริงของธรรมชาติทั่วไป และโยงมาถึงชีวิตมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งด้วย ลักษณะที่เป็นองค์ประกอบของกระบวนการไตรสิกขา ๒ อย่างคือ ๑) ทำให้คิดเคลื่อนหรือก้าวหน้าไป ๒) ส่งผลต่อข้ออื่น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า หลักการของพระพุทธศาสนา ปัญญา กับจิตใจจะต้องเชื่อมโยงเอื้อผลต่อกันตลอดเวลา เมื่อปัญญาเจริญขึ้น เท่ากับคนมีอิสระและมีความสุขมากขึ้น เมื่อจิตใจเจริญงอกงามขึ้น คือ การที่คนมีปัญญามากขึ้นเข้าใจชีวิตมากขึ้นและจึงรู้จักปฏิบัติต่อชีวิตคือดำเนินชีวิตได้ถูกต้องยิ่งขึ้นเพราะว่าการมีจิตใจที่ดีงาม มีชีวิตที่ดีงามหมายถึงการมีปัญญารู้จักว่าจะปฏิบัติต่อชีวิต และต่อสิ่งทั้งหลายอย่างไร เมื่อรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายชีวิตเราจะรู้จักการมีความสุข ปัญญาที่มีอยู่กันพูดถึงคำว่า ปัญญาในปัจจุบันนี้เป็นปัญญาที่เป็นเพียงความรู้ความเชี่ยวชาญจัดเจนในวิชาการบางอย่าง มีทักษะในการทำอะไรบางอย่าง ปัญญาไม่ได้ทำให้รู้จักว่าจะปฏิบัติต่อชีวิตของตนอย่างไร พระพุทธศาสนามุ่งหมายเน้นการเรียนรู้ให้เกิดปัญญารู้จักปฏิบัติต่อชีวิตของตน พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจและสามารถอธิบายสรรพสิ่งทุกอย่างได้ว่ามีที่มาอย่างไร ความเข้าใจที่พระตถาคตมีเท่ากับใบไม้ที่มีอยู่ทั่วทั้งป่า แต่ความรู้ที่พระองค์นำมาเผยแผ่เป็นความรู้เกี่ยวกับทุกข์และการดับทุกข์เท่านั้น เทียบได้กับจำนวนใบไม้ที่มีอยู่ในกำมือ

ธรรมชาติของมนุษย์ มีหลักการใหญ่ขั้นพื้นฐานว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก” ต้องฝึกจึงจะประเสริฐ คือต้องมีการศึกษานั้นเอง ศึกษาเป็นภาษาสันสกฤตว่า “ศึกษา” ตรงกับคำภาษาบาลีว่า “สิกขา”^{๖๗} แปลว่า ฝึก ขยายความหมายของการฝึก ก็คือ การเรียนรู้ ฝึกฝนฝึกหัด พัฒนา อันเดียวกันทั้งนั้น มนุษย์เมื่อฝึกแล้วจึงประเสริฐ หากไม่ฝึก หาประเสริฐไม่กล่าวคือ มนุษย์มี

^{๖๗}วิ.ม.หา.(ไทย)๑/๑๖/๙, ๑/๒๙๐/๓๒๙, วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๓/๑๐๕๖/๒๘๔,

วิ.ม.(ไทย)๕/๓๙๑/๒๗๘, วิ.จ.ญ.(ไทย) ๗/๓๘๙/๒๙๕

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ศักยภาพซึ่งมากกว่าความสามารถที่แสดงออกมาได้ ในทางพระพุทธศาสนาเมื่อบุคคลได้ประสบความสำเร็จบรรลุจุดหมายของการปฏิบัติธรรม พัฒนาสมบูรณ์แล้วจะมีลักษณะที่เรียกว่า เป็นผู้บรรลุประโยชน์ตน เป็นผู้ที่ไม่มียะไรจะต้องทำเพื่อตนเองอีกต่อไปอิสรภาพก็สมบูรณ์ในตัว ความสุขประจำมีอยู่ในตัวในชีวิตนี้แล้วความสุขนั้นเป็นเนื้อหาเป็นคุณสมบัติของชีวิตจิตใจของมนุษย์ผู้บรรลุจุดหมายแห่งการปฏิบัติธรรมนั้นความสุขที่ว่านี้มีอยู่ภายใน มีอยู่ตลอดเวลาจึงไม่ต้องหาความสุขจากที่ไหนอีกต่อไป อันนี้คือความสำเร็จในการพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์เพื่อประสานกับจริยธรรมที่ยั่งยืน

หลักการพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาที่เป็นตัวเชื่อมประสานให้องค์รวมการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น ผิดแผกพัฒนาอย่างไร ก็จะต้องครบการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น หรือว่าศึกษาไปแค่นั้น มรรคก็สมบูรณ์ขึ้นแค่นั้น ไตรสิกขาเป็นอย่างไร ก็ได้มรรค เรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค^{๖๘} ดังนั้น องค์รวมการดำเนินชีวิตที่ดีจึงหมายถึง วิธีชีวิตที่ดี หรือเรียกสั้นๆ ว่า “มรรค” ที่มีปัจจัยชักนำเกื้อหนุนเข้าสู่องค์รวมการดำเนินชีวิตที่ดี เพื่อให้ระบบการพัฒนาชีวิตเดินหน้าได้ ที่เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ^{๖๙} ๒ อย่าง คือ

๑. ปัจจัยภายนอก หรือองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ^{๗๐} (เสียงจากผู้อื่น หรืออิทธิพลจากภายนอก) เฉพาะอย่างยิ่งกัลยาณมิตร

๒. ปัจจัยภายใน หรือองค์ประกอบภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ^{๗๑} คือ การรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณา ให้หาประโยชน์ได้ และให้เห็นความจริงสองอย่างนี้ ถือว่า เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษา หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ก่อนเข้าถึงระบบไตรสิกขา

^{๖๘}ช.อุ.เถร.(ไทย) ๒๖/๙๘๐/๕๐๐, ช.อุ.ป.(ไทย) ๓๒/๑๘๒/๖๐๕.

^{๖๙}ที.สี (ไทย) ๙/๓๔๓/๑๓๗, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๙๐/๒๒๔, ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๔๙/๑๑๑, ม.ม.(ไทย)๑๒/๘๕/๗๖, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๙๙/๑๐๕, ม.อุ.(ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๗๙, ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๙/๑๕๓.

^{๗๐}ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕.

^{๗๑}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, ส.ม.(ไทย) ๑๙/๖๒/๘๖, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๔๗/๑๐๓, ช.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๕๗/๓๕๖.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักไตรสิกขา จากการอธิบายถึงการฝึกจิตใจให้มีคุณธรรมและเพื่อให้เกิดการพัฒนาได้จริง ตามข้อแนะนำเกี่ยวกับหลักสูตรการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรมของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ได้อธิบายสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการควบคุมจิตใจของมนุษย์ไว้ว่า หลักพุทธธรรมนั้นสามารถข่มนิวรณ์ลงได้ ทำให้จิตสงบและจิตใจได้ดี เป็นปัจจัยเชื่อมโยงไปสู่การศึกษาในเรื่องปัญหาสิกขา ซึ่งถือเป็นลำดับสูงสุดของกระบวนการพัฒนามนุษย์จากหลักไตรสิกขา อันได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ตามลำดับ^{๗๒}

ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนาตนหรือกระบวนการพัฒนาชีวิตด้วยหลักไตรสิกขานั้น จัดเป็นอีกหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมหลักธรรมคำสอนทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนา ดังสามารถอธิบายได้โดยสังเขป คือ

๑) การพัฒนาชีวิตด้านศีลสิกขา

เป็นข้อประพฤติและข้อปฏิบัติที่ควรกระทำในการดำเนินชีวิต ไม่ให้ล่วงละเมิดผิดศีลธรรมในทางกาย ซึ่งรวมไปถึงวาจาที่ได้แสดงออกมาด้วย และยังเป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ทั้งนักบวชผู้ประพฤติธรรม หรือคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นหลักจริยธรรมที่ควรปฏิบัติในหมู่ของมวลมนุษย์ กล่าวคือ

ศีลนั้นเป็นพื้นฐานของพรหมจรรย์เพื่อนำไปสู่จุดหมายอันสูงสุด จะต้องเริ่มที่ศีลดังที่ว่า ศีลเป็นที่ตั้ง และเป็นบ่อเกิดของความดีทั้งหมด เป็นประธานของหลักธรรมทั้งปวง ดังนั้น พึงชำระศีลให้บริสุทธิ์ ศีลเป็นเครื่องกั้นความทุจริต ทำจิตใจให้เราเริง เป็นท่าที่หยั่งลงสู่มหาสมุทร คือ พระนิพพาน พระโยคาวจรผู้เป็นปกติ เห็นภัยในวัฏสงสาร อันสุขุมและละเอียดลุ่มลึก ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ผู้ประพฤตศีลโดยเอื้อเพื่อพึงได้บรรลุนิพพานได้ โดยไม่ยากเลย^{๗๓}

จากเนื้อความข้างต้น ศีล จึงเป็นพื้นฐาน เป็นที่ตั้ง และเป็นบ่อเกิดแห่งการพัฒนาคุณธรรมอื่น ๆ ทั้งหลายให้เกิดขึ้นและงอกงามตามมา และเพื่อป้องกัน

^{๗๒} สุมน อมรวิวัฒน์, หลักสูตรการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕ -๒๖.

^{๗๓} ที.ม. (ไทย) ๙/๗๕/๙๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

การกระทำอันทุจริต ซึ่งจะเป็นการนำไปสู่ความล้มเหลวของการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วย

๒) การพัฒนาชีวิตด้านสมาธิศึกษา

สมาธิเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองไปสู่จุดมุ่งหมายขั้นสูงสุดของชีวิตมนุษย์ นอกจากศีลแล้ว สังคมยังต้องการสมาธิมาเป็นองค์ประกอบในส่วนที่ต่อเนื่องให้เกิดการแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างถูกต้องและเป็นระบบแบบแผนยิ่งขึ้น คือ มีความเพียรพยายามชอบ เพียรที่จะสร้างชีวิตที่ดี มีสติชอบ และมีสมาธิชอบ เพราะมนุษย์มีกิเลสเป็นเครื่องหมกหมมตองสันดานอยู่ กล่าวคือ

อภิขณาวินิโยคะ คือ ความละโมภ ไม่สม่าเสมอ โทสะ คือ ความมีความคิดอันจะประทุษร้ายผู้อื่นอยู่เสมอ โภคะ คือ ความโกรธและความเกลียดชังกันและกัน อุปาทาหะ คือ การผูกความอาฆาตพยาบาทเอาไว้ มักขะ คือ การลบลู่บุญคุณท่านทั้งหลาย ปลาสะ คือ การยกตนเทียมน่า อัสสา คือ ริษยา มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ มายา คือ มายาหลอกลวง สาถยยะ คือ ความโอ้อวด ถัมภะ คือ หัวดี สารัมภะ คือ การกล่าวแข่งดี มานะ คือ ถือตัว อติมานะ คือ การดูหมิ่นท่าน มหะ คือ ความมัวเมา และปมาทะ คือ ความเลินเล่อ^{๗๔}

จากเนื้อความข้างต้น กิเลสทั้งหลายที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์นี้ จะเป็นเครื่องกั้น คุณงามความดีอื่น ๆ ของมนุษย์ไว้มิให้ได้บรรลุถึงซึ่งความดี ซึ่งการพัฒนาจิตให้เข้มแข็งด้วยอำนาจสมาธินั้น จึงสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดเครื่องกั้นความดีเหล่านี้ได้

๓) การพัฒนาชีวิตด้านปัญญาศึกษา

ปัญญาศึกษาถือเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งของชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์ที่เกิดมามีพัฒนาการที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง มีความแตกต่างกันตั้งแต่กาย วาจา และใจ ตามพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาเรียนรู้ ผักผ่อน หรืออบรมมา การพัฒนาศักยภาพด้านปัญญาอย่างถูกต้องจึงเปรียบเสมือนการได้ชุ่มทรัพย์อันประเสริฐและยิ่งใหญ่ของมวลมนุษยชาติ เพราะปัญญาช่วยหล่อหลอมจิตใจให้ ดีงาม คิดเห็นหรือตัดสินใจถูกต้องเหมาะสมถูกต้องเหมาะสมทุกเส้นทาง โดยเนื้อแท้แล้ว ปัญญาใน

^{๗๔}กรมการศาสนา, คู่มือการศึกษา ธรรมศึกษาชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๔๒.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่นี้ต้องเป็นไปเพื่อขจัดทุกข์สภาวะในชีวิตเพราะการรู้เห็นเท่าทันตามสภาพ อริยสัจจ์ และมีปัญญา นำพาให้การปฏิบัติธรรมบรรลุผลจนพ้นทุกข์ ดับทุกข์ได้ด้วย อำนาจปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอด มีความเห็นชอบ ดังในขุททกปิฎกกล่าว

ภิกษุใดเป็นคนผู้มีปัญญา ตั้งมั่นอยู่ในศีล อบรมจิตและอบรมปัญญาให้ เจริญๆ มีความเพียร มีปัญญารักษาตน ภิกษุนั้นพึงสงัดค้นหาพายุ้งได้ ราคะ โทสะ และอวิชชา อันชน เหล่าใดสำรอกแล้ว ชนเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์มีอาสวะสิ้น แล้ว ตัดหาพายุ้ง อันชนเหล่านั้นสงัดแล้ว และรูปย่อมนดับไปไม่เหลือในที่ใด นาม รูป ย่อมปฏิภักสัญญา รูปสัญญา และตัดหาพายุ้งนั้น ย่อมขาดไปในที่สุด...^{๗๕}

จากเนื้อความข้างต้น เรื่องของปัญญาจึงมีความสำคัญที่สุด เป็น เป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเพื่อขจัดกิเลส ตัณหา อวิชชา อันเป็น สาเหตุแห่งทุกข์จากใจที่ถูกปรุงแต่ง ดุจอาสวะอันสกปรกแปดเปื้อนจิตใจ หากผู้ใด ทั้งภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้ถือปฏิบัติเพื่ออบรมฝึกฝนปัญญาให้เกิดขึ้นได้ ย่อมก่อให้เกิด การพัฒนาคุณภาพชีวิตไปถึงจุดสูงสุด คือ ความพ้นทุกข์ทั้งปวง มีนิพพานเป็นที่ หวังได้

๕.๙ หลักมัตตัญญูตา

การพัฒนาคนตามหลักพระพุทธศาสนา โดยการใช้ โยนิโสมนสิการ หรือการปริโยคด้วยปัญญา ทำให้เกิดความพอดี^{๗๖} การรู้จักประมาณเรียกว่า มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ เป็นหลักสำคัญที่ต้องใช้ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวพุทธ

มัตตัญญูตา มีปรากฏอยู่ในหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศ หลักการโอวาทปาฏิโมกข์อันเป็นธรรมนุญสูงสุดของพระพุทธศาสนามีทั้งสิ้น ๓ คาถา กิ่ง เเท่าที่เน้นมัตตัญญูตา^{๗๗} ว่าดังนี้

“มัตตัญญูตา จะ ภัตตัสสะมิง” แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ในภัตตอาหาร “ปันตัญญูจะ สะยะนาสะนัง” แปลว่า ที่นอนที่นั่งอันสงัด “อะธิ

^{๗๕}ม.ม. (ไทย) ๑๕/๖๔๖/๑๒๐.

^{๗๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๔๕ - ๒๔๘.

^{๗๗}อ้างแล้ว, หน้า ๑๙๒.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

จิตเต จะ อาโยโค” แปลว่า และความประกอบโดยเอื้อเพื่อในอธิจิต(จิตอันยิ่ง) ไม่ทำร้าย ได้แก่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รู้จักประมาณได้แก่ รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหาร หรือการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ อยู่ในสถานที่ที่สงัด ได้แก่ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ผีกัดจิตใจให้สงบ ได้แก่ ผีกัดชำระจิตให้สงบมีสุขภาพ คุณภาพและประสิทธิภาพที่ดี^{๗๘}

หลักมัตตัญญูตา พบในหมวดธรรมวินัย ได้แก่ สปัจริสธรรม^{๗๙} ๗ ประการ^{๘๐} หมายถึง ธรรมของผู้ดี หรือคุณสมบัติของคนดี ได้แก่

๑) อัมมัญญูตา ความรู้จักธรรม รู้หลักความจริง หลักการ หลักเกณฑ์ กฎธรรมตา กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักเหตุ

๒) อัตถัญญูตา ความรู้จักอรรถประโยชน์ รู้ความมุ่งหมายประโยชน์ที่ประสงค์กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักผล

๓) อัตตัญญูตา ความรู้จักตน คือรู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นการศึกษาที่จะประพุดติและปรับปรุงแก้ไข กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักตน

๔) มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณหมายถึงความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณและรู้จักบริโภคปัจจัยสี่ กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักประมาณ

๕) กาลัญญูตา ความรู้จักกาล คือรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ประกอบกิจ ทำหน้าที่การงานตรงเวลา เป็นเวลา และทันเวลา กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักกาลเวลา

๖) ปริสัญญูตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน รู้กิริยาที่จะประพุดติต่อชุมชนนั้น ว่าเมื่อเข้าไปจะประพุดติอย่างไร กล่าวว่าเป็นผู้รู้จักชุมชน

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), คนไทยไม่มีวินัยเพราะไม่รู้จักใช้เสรีภาพ, ๕ มีนาคม ๒๕๔๗.

^{๗๙} ที.ป.(ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, ๑๑/๓๕๗/๔๐๐.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน., (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๗) บุคคลัญญาตา หรือ บุคคลปโรปรัชญาตา ความรู้จักบุคคลคือความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม รู้จะปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ อย่างไร ควรคบ ใช้ ดำเนิน สันสอนแตกต่างกัน กล่าวว่าเป็นผู้จักบุคคล

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) หลักการฝึกหรือพัฒนามนุษย์ในพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ^{๕๑} ในเรื่องการผลิต การบริโภค การวิภาคแบ่งปันรายได้ รายจ่ายพระพุทธานุศาสนาริเริ่มต้นที่มนุษย์ต้องมีจุดยืน^{๕๒} การรู้จักพอดี รู้จักประมาณ ในการบริโภคคือ โภชนะมัตตัญญาตา มัตตัญญาตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญมาก ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธขึ้นได้จริง และเป็นธรรมที่ใช้แก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมได้อย่างดี การพิจารณารู้จักประมาณเป็นการฝึกให้มีปัญญา ใช้หลักการนี้กับการเสพทุกอย่างโดยเฉพาะเทคโนโลยี รู้จักแยกระหว่างประโยชน์อันเป็นคุณค่าแท้ที่หมายถึงการใช้โดยเฉพาะสิ่งบริโภค เช่น ปัจจัย ๔ มีคุณค่าแท้คือการหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อสุขภาพที่ดี เพื่อประโยชน์เกื้อกูลชีวิตที่พอดีไม่มากเกินไปกว่าความต้องการของตนเองกับคุณค่าเทียมที่หมายถึงประโยชน์ที่เกินเลยกว่าความจำเป็นเช่นความสวยงามหรูหราลุ่มหลงมัวเมาและเสียสุขภาพ^{๕๓} เมื่อมีมัตตัญญาตา รู้จักประมาณเมื่อสัมผัสกับสิ่งแวดล้อม แล้วยังเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมในส่วนที่ลดการเบียดเบียน จึงเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์และการอยู่ร่วมกันในสังคม รวมทั้งการรักษาสุขภาพแวดล้อมไปพร้อมกัน

๕.๑๐ หลักอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมจำเป็นทั้งสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงย้ำให้ภิกษุทั้งหลายสอนให้ชาวบ้านรู้เข้าใจอริยสัจ ดังบาลีว่า

ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดที่พวกเขาพึงอนุเคราะห์ก็ดี เหล่าชนที่พอจะรับฟังคำสอนก็ดีไม่ว่าเป็นมิตร เป็นผู้ร่วมงาน เป็นญาติ เป็นสายโลหิตก็

^{๕๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๙๒.

^{๕๒}เรื่องเดียวกัน.

^{๕๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตาม พวกเธอพึงชักชวน พึงสอนให้ดำรงอยู่ ให้ประดิษฐานอยู่ในการตรัสรู้ตามเป็นจริง ซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ^{๘๔}

อริยสัจ คือธรรมที่เป็นความจริงอย่างประเสริฐมี ๔ ประการคือ ทุกข สมุทัย นิโรธ มรรค ^{๘๕}มีรายละเอียดดังนี้

๑. **ทุกข** แปลว่า ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนโดยยาก ระดับต้น คือ ปัญหาต่างๆของมนุษย์ แต่ถาปนระดับลึกก็คือ สิ่งทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีระบอบภาวะบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง ขัดข้อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแกนสาร และความเที่ยงแท้ ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็ม อ้อมอย่างแท้จริง พรอมที่จะก่อปัญหาขึ้นมาได้อีกเสมอ

๒. **สมุทัย** แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุใหญ่ทุกขเกิดขึ้น ไตแก ตัณหาที่อยากได้ อยากจะเปน อยากจะไม่เปน อย่างนั้น อย่างนี้ ทำให้ชีวิตถูกบีบ คั้นด้วยความเรารอน รอนรน กระวนกระวาย มีความหวงแหน เกลียดชัง หวั่นกลัว หวาดระแวง ความเบื่อหน่าย สิ่งเหล่านี้คือสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์

๓. **นิโรธ** แปลว่า ความดับทุกข์ ไตแก ภาวะที่เขาถึง เมื่อกำจัด อวิชชา สำรอกตัณหาได้สิ้นแล้ว ไม่ถูกตัณหาอมไปหรือลากไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระวนกระวาย ความเบื่อหน่ายหรือความคับของติดขัดได้ หลุดพ้น เป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบ ปลอดภัยโลงเบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้นๆว่านิพพาน

๔. **มรรค** แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์หรือขอปฏิบัติให้ถึง ความดับทุกข์ มรรคนี้อมีองค์ประกอบ ๘ ประการ เรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ ทางอันประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ หรือเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ดำเนินไปพอดี โดยไม่ติดของหรือเอียงไปหาที่สุดอย่างใด อย่างหนึ่ง ระหวางกามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) และอัตตกิลมถานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือบีบคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน)

^{๘๔} ส.ม.(ไทย) ๑๙/ ๑๐๙๖/๖๐๙.

^{๘๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๙๖ - ๘๙๗.

^{๘๕} ธรรมจิติ ธรรมนิยาม ดุองติก.(ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

อริยสัจ ๔ ถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา เพราะหลักธรรมที่ครอบคลุมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด รวมอยู่ในอริยสัจ ๔ การปฏิบัติเพื่อพิสูจน์คำสอนของพระพุทธเจ้าก็ล้วนรวมลงในจุดประสงค์หนึ่งเดียวคือ การบรรลุอริยสัจ ๔

๕.๑๑ หลักปัจจุสมุปบาท

ปัจจุสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอุบัติของศาสนาทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ว่าตถาคตทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ(หลัก) นั้นก็ยังคงมีเป็นธรรมฐิติเป็นธรรมนิยาม^{๘๖}

แนวคิดทางพุทธศาสนาเรื่องปัจจุสมุปบาท เป็นหลักคำสอนที่แสดงเหตุผลเป็นกลางๆ ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกันเกิด สืบต่อกันมาตามกระบวนการแห่งเหตุผล อยางไม่มีที่สิ้นสุดแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเกิด การดำเนินไป และการดับไปของชีวิต รวมถึงการเกิดการดับแห่งทุกข์ ในกระบวนการนี้ สิ่งทั้งหลายจะเกิดขึ้น-เป็นอยู่-และดับลงไป ในลักษณะแห่งความสัมพันธ์กัน เป็นห่วงโซ่ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกันในรูปของวงจร หมุนเวียนกันไปไม่มีเบื้องต้น เบื้องปลายปัจจุสมุปบาท แบ่งออกเป็น ๒ ทอน

ทอนแรกแสดงกระบวนการเกิดเรียกว่า สมุทวารคือ

ก.อิมสมึ สติ อิทํ โหติ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ จึงมี

อิมสสุปาทา อิทํ อุปปชชติ เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

ทอนหลังที่แสดงกระบวนการดับ เรียกนิโรธวาร คือ

ข.อิมสมึ อสติ อิทํ น โหติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี

อิมสส นิโรธา อิทํ นิรุชชติ^{๘๗} เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ ดับไปด้วย

ปัจจุสมุปบาทมีองค์ประกอบ ซึ่งเป็นปัจจัยเกี่ยวเนื่องแก่กัน ดังนี้คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยแก่สังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยแก่นามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยแก่สฬายตนะ

^{๘๖} ส.นิ. ๑๖/๑๔๔.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

เพราะสหายตนะเป็นปัจจัยแก่ผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยแก่เวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยแก่ตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยแก่อุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยแก่ภพ เพราะภพเป็นปัจจัยแก่ชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยแก่ชรามรณะ^{๘๘}

ในกระบวนการแห่งปฏิจสุมุปาทานนั้น องค์ประกอบทั้งหมดมี ๑๒ ข้อ^{๘๙}ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑. อวิชชา คือความไม่รู้ ไม่รู้ตามเป็นจริง การไม่ใช่ปัญญา
๒. สังขาร คือความคิดปรุงแต่ง เจตนาจํานง จิตนิสัย และทุกสิ่งที่เกิดได้สิ่งสมอบรมไว
๓. วิญญาณ คือความรู้ต่อโลกภายนอก ความรู้อารมณ์ต่างๆ คือได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รุส รุสสัมผัส รุตอารมณ์ที่มีในใจ ตลอดจนสภาพพื้นเพของจิตใจในขณะนั้นๆ
๔. นามรูป คือองค์กายพห คือสวณประกอบของชีวิตทั้งร่างกายและจิตใจ
๕. สหายตนะ คือสื่อแห่งการรับรู้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
๖. ผัสสะ คือการรับรู้ การติดต่อกับโลกภายนอก การประสบอารมณ์
๗. เวทนา คือความรู้สึกทุกข์ สุข สบาย ไมสบาย หรือเฉยๆ
๘. ตัณหา คือความอยาก คือ อยากได้ อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป อยากเลี้ยว หรือทำลาย
๙. อุปาทาน คือความยึดติดถือมั่น ความผูกพันถือคางไว้ในใจใฝ่นิยมเทิดค่า การถือรวมเข้ากับตัว
๑๐. ภพ คือภาวะชีวิตที่เพนอยู่ เพนไป บุคลิกภาพกระบวนการพฤติกรรมทั้งหมดของบุคคล

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๒๑ - ๑๒๒.

^{๘๙} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๕๐.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๑๑. ขาติ คือการเกิดมีตัวที่คอยออกรู้ ออกรับ เป็นผู้อยู่ในภาวะชีวิตนั้น เป็นของบทบาทเป็นไปนั้นๆ

๑๒. ขรามรณะ คือการประสบความเสื่อม ความไม่มั่นคง ความสูญเสียจบสิ้นแห่งการที่ตัวได้อยู่ครอบครองภาวะชีวิตนั้นๆ

โสกะ ปรีทเวะ ทุกข โทมนัส อุปายาส ความเศร้าใจ เหี่ยวแห้งใจ คร่ำครวญหวนไห้ เจ็บปวดรวดราว นอยใจ สิ้นหวัง คับ แคนใจ คืออาการ หรือรูปต่างๆ ของความทุกข์ อันเป็นของมีพิษที่คั่งค้างหมักหมมกดตันอยู่ภายใน ซึ่งคอยจะระบายออกมาเป็นปัญหาและปมก่อกองปัญหาต่อไป

ปฏิจจสมุปบาทแต่ละข้อมีความสัมพันธ์กันหมด ทั้งแบบอนุโลมและปฏิโลมหรือแบบโต้ตอบกัน บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงเลือกแสดงปฏิจจสมุปบาทเฉพาะบางข้อที่เห็นชัดเจน หรือบางครั้งก็ทรงแสดงในลักษณะที่สัมพันธ์กัน ประกอบรวมกัน และเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เช่น อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร และสังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชา และขณะเดียวกัน สังขารก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน และวิญญานก็เป็นปัจจัยให้เกิดสังขารเช่นกัน ขออื่นๆ ก็มีลักษณะอย่างนี้เรื่อยไป^{๙๐}

๕.๑๒ หลักไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ เป็นกฎธรรมชาติที่แสดงว่า สรรพสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งชีวิต มีอยู่ในรูปของ“กระแส” ที่ประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ อันสัมพันธ์ เนื่องอาศัยกัน เกิดดับสืบทอดกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสาย จึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เมื่อต้องเกิด-ดับ ไม่คงที่ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัย ก็ย่อมมีความบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง และแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว (ทุกขัง)และเมื่อทุกส่วน เป็นไปในรูปกระแสที่เกิด - ดับ อยู่ตลอดเวลา ขึ้นต่อเหตุปัจจัยเช่นนี้ก็ย่อมไม่มีตัวของตัว มีตัวตนแท้จริงไม่ได้ (อนัตตา)ในกรณีของมนุษย์ (หรือสัตว์บุคคล) ก็เช่นเดียวกัน มนุษย์ประกอบด้วยชั้น ๕ มาประชุมกันและมีความสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน เมื่อแยกชั้นทั้ง ๕ ออกจากกันแล้ว ก็ไม่มีตัวตนใดที่เป็น

^{๙๐} พัน ดอกบัว , รายงานการวิจัยเรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ : การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ ,๒๕๔๓), หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

อิสระหลงเหลืออยู่ ชั้นร้ทุกชั้นร้อันเป็นส่วนประกอบของชีวิตนั้นไม่เพียง คือไม่ยั่งยืน มีความเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น และเสื่อมสลายอยู่เสมอ (อนิจจัง) เมื่อไม่เพียง ก็ต้องตกอยู่ในสภาพที่เป็นทุกข์ เป็นสภาพบีบบังคับกดดันแก่ผู้เข้าไปยึด (ทุกขัง) และเมื่อชั้นร้เหล่านั้นเป็นทุกข์ซึ่งทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ชั้นร้ทั้ง ๕ หรือชีวิตนั้น จึงไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) ความเป็นอนัตตาของชีวิตนั้น อธิบายได้ว่า เพราะชีวิต และองค์ประกอบของชีวิตล้วนเกิดจากเหตุปัจจัยไม่มีตัวตนของมันเองอย่างหนึ่ง และเพราะชั้นร้ทั้ง ๕ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตมิได้อยู่ใต้อำนาจการบังคับบัญชา หรือเป็นไปตามความต้องการของสัตว์บุคคลนั้น แท้จริงอย่างหนึ่ง^{๙๑}

“ไตรลักษณ์” แปลว่า ลักษณะ ๓ ประการ หรือลักษณะสามัญ หรือ ลักษณะทั่วไปของสิ่งทั้งหลาย กล่าวคือสิ่งทั้งปวงที่เป็นสังขตธรรม (สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งที่ยึดอยู่กับเหตุปัจจัย)ย่อมตกอยู่ภายใต้กฎหรือเงื่อนไข ๓ ประการ คือ อนิจจตา,ทุกขตา และอนัตตา

ในพุทธธรรมได้ขยายความหมายของไตรลักษณ์ไว้ดังนี้^{๙๒}

๑ อนิจจตา หรือ อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป

๒. ทุกขตา คือ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปยึดตัวตัณหาอุปาทาน ความเป็นทุกข์ ภาวะแห่งทุกข์ สภาพทุกข์ ความเป็นสภาพที่ทนได้ยากหรือคงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ได้แก่^{๙๓}

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๑),หน้า ๖๙.

^{๙๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๒),หน้า ๗๐.

^{๙๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต),**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**,(กรุงเทพมหานคร:บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด,๒๕๕๑),หน้า ๗๙.

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒.๑ ทุกขทุกขตา สภาพทุกข์คือทุกข์ หรือความเป็นทุกข์เพราะทุกข์ ได้แก่ ทุกขเวทนาทางกายก็ตาม ใจก็ตาม ซึ่งเป็นทุกข์อย่างที่เราเข้าใจสามัญตรงตามชื่อ ตามสภาพ

๒.๒ วิปริณามทุกขตา ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน ได้แก่ความสุข ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์เมื่อต้องเปลี่ยนแปลงแปรไปอย่างอื่น

๒.๓สังขารทุกขตา ความเป็นทุกข์เพราะเป็นสังขาร ได้แก่ ตัวสภาวะของสังขาร คือสิ่งทั้งปวงซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ พร่องอยู่เสมอ และให้เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วยอุปทาน

๓. อนัตตา คือ ความไม่มีตัวตน ความไม่ใช่ตัวตน หมายถึง ความที่สิ่งทั้งหลาย ทั้งรูปธรรมและนามธรรมทั้งสังขตธรรม และอสังขตธรรม ไม่มีตัวตนที่จะยึดถือได้ว่าเป็นของเรา เราเป็นนั่นนั่นเป็นตัวตนของเรา สิ่งทั้งหลายเป็นประมุขแห่งเหตุปัจจัย และเสื่อมสิ้นไป หวังไม่ได้ บังคับไม่ได้ว่า “ขอสิ่งนั้นจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย”

สรุปท้ายบท

ในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนถือเป็นแนวคิดทางศาสนาพุทธ จำเป็นต้องตั้งอยู่บนฐานของระบบการพัฒนา คือการพัฒนาหลักพุทธธรรมที่มุ่งให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลของโลก ตามทฤษฎีความทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักของการพัฒนา โดยอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของทุนมนุษย์ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความโลภ อันเป็นกิเลสต้นเหตุพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไป นอกจากนี้ในเรื่องของการบูรณาการนั้น หากไม่ก้าวพร้อมไปกับพัฒนาการก็จะเป็นการบูรณาการที่สมบูรณ์ไปไม่ได้ ซึ่งการจะเชื่อมโยงระหว่างหลักพุทธธรรมกับแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีความสอดคล้อง สมดุล และสามารถสร้างพัฒนาการให้เกิดขึ้นได้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมในลักษณะดุลยภาพ กล่าวคือ มีการพัฒนาทุกองค์ประกอบในการบูรณาการร่วมกันอย่างสมดุล

หัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบหลักในเรื่องต่างๆ ควบคู่กันโดยเฉพาะความหมายที่แท้จริงของการบูรณาการเพื่อ

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนและรักษาไว้ซึ่ง คุณภาพของชีวิตในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความสมดุลระหว่าง ๒ ส่วนสำคัญในชีวิต อันได้แก่ ร่างกายและจิตใจ ซึ่งหลักพุทธธรรมที่เลือกนำมาใช้ต้องสามารถเข้าไปส่งเสริมแนวคิดและหลักการเพื่อแก้ไขปัญหาและการพัฒนาให้ได้อย่างมั่นคงในระยะยาว ตลอดจนสามารถกำหนดแนวทางการบูรณาการร่วมกันให้เกิดผลเป็นรูปธรรมได้อย่างแท้จริง

หลักพุทธธรรมที่สามารถจะนำมาประยุกต์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีดังนี้

(๑) หลักโยนิโสมนสิการ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมต่อการนำมาปรับทัศนคติหรือความคิดของผู้คนให้มีสติและปัญญาในการวิเคราะห์บริบทของชีวิตรวมทั้งสามารถประยุกต์ร่วมกับกระบวนการทางการศึกษาเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกที่รับผิดชอบทั้งต่อตนเองและสังคมให้เกิดผลได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้หลักโยนิโสมนสิการยังจัดได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มุ่งผล ในการปรับกระบวนการคิดให้ได้ผลเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน โดยเฉพาะ การปรับทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อให้เห็นตรงตามความเป็นจริง กระตุ้นให้กระบวนการคิดของบุคคลทำงานอย่างเป็นระบบ จึงสามารถสร้างความพร้อมต่อการทำความเข้าใจในบริบทของปัญหาในการพัฒนา ได้อย่างชัดเจนจนสามารถตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาได้ถูกทาง และสามารถนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนได้ในที่สุด

(๒) หลักไตรสิกขา เนื่องจากเป็นเสมือนหลักธรรมหัวใจสำคัญที่ยั่งยืนย่อริยมรรค เพื่อให้มีความเหมาะสมต่อการนำมาบูรณาการในทุกหลักการในการประยุกต์ เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาในทุกมิติได้ในภาพรวม โดยเฉพาะการนำมาบูรณาการร่วมกันกับแนวคิดในเรื่องการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อนำมาใช้สร้างวิถีปัญญาในการดำเนินชีวิตและควบคุมความมีระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นในการบริหารจัดการรูปแบบการใช้ชีวิตอย่างสมดุลและเหมาะสมเข้ามากำกับและดูแลทุกพฤติกรรมเป้าหมายโดยบูรณาการร่วมกับ แนวคิดเรื่อง การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในการสร้างโอกาสการมีรายได้ที่เพียงพอและสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้อย่างยั่งยืน

- หลักศีล : เพื่อนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันและการอยู่ร่วมกันด้วยความปกติสุข

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

-หลักสมาธิ : เพื่อสร้างพลังใจให้เข้มแข็งต่อการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบอยู่

-หลักปัญญา : เพื่อนำมาวินิจฉัยในสาเหตุของปัญหาทุกข์ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคลและระดับครอบครัว ย่อมเห็นสาเหตุของปัญหาทุกข์ การใช้ปัญญาอย่างถูกวิธีและเหมาะสมจะช่วยให้พบหนทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๓)หลักอิทธิบาท ๔ เนื่องจากเป็นเสมือนหลักธรรมเพื่อขับเคลื่อนความสำเร็จในทุกหลักการในการประยุกต์เพื่อแก้ไขและพัฒนาได้ในทุกมิติในภาพรวม โดยเฉพาะการนำมาบูรณาการร่วมกันกับแนวคิดในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน

- ฉันทะ : ได้แก่ การเรียนรู้ที่จะสร้างกำลังใจที่ประกอบไปด้วยความพึงพอใจในการจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเองเสียใหม่

- วิริยะ : ได้แก่ การส่งเสริมกำลังใจเพื่อช่วยให้เกิดความเพียรต่อการรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองให้ได้อย่างเต็มศักยภาพ

- จิตตะ : ได้แก่ การมุ่งมั่นตั้งใจต่อการเติมเต็มกำลังใจที่ขาดหายซึ่งกันและกัน โดยเห็นประโยชน์ต่อการฝึกสมาธิเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการลดความผิดพลาดในการดำเนินชีวิตด้วยหลักคุณธรรม ไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับเหตุแห่งความเสื่อมในชีวิต

-วิมังสา : ได้แก่ การหมั่นทบทวนและไตร่ตรองร่วมกันเพื่อพิจารณาปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาหรือยกระดับคุณภาพชีวิตของให้ดีขึ้นอย่างยั่งยืนในระยะยาว

(๔)หลักมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อนำมาเป็นหลักในการพิจารณา ความเหมาะสมต่อสัดส่วนในการบูรณาการร่วมกันและเพื่อนำมาเป็นแนวทางการในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดคุณภาพภายใต้หลักการมีดุลยภาพในแต่ละบริบทของการดำเนินชีวิต เพื่อช่วยสนับสนุนให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างแท้จริง

๕) หลักอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ (สภาพปัญหาในการพัฒนาในปัจจุบัน) สมุทัย (สาเหตุที่ทำให้เกิดสภาพปัญหา) นิโรธ (เป้าหมายจากการยุติปัญหาคือการพัฒนาที่ยั่งยืน) มรรค (แนวทางแก้ปัญหามาการพัฒนาที่ยั่งยืน)

บทที่ ๕ หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน

การบริหารจัดการยืดหยุ่นและมีความสมดุลต่อหลักการปฏิบัติในรูปแบบของการบูรณาการหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องในที่นี่ จึงต้องใช้เป็นเครื่องควบคุมตรวจสอบในเชิงปริมาณไปสู่เป้าหมายในเชิงคุณภาพของทุกมิติว่า มีการพัฒนาในสัดส่วนที่เหมาะสมหรือไม่เพียงใด ความเป็นปกติสุขอย่างเพียงพอหรือไม่อย่างไร ซึ่งตัวอย่างที่น่าสนใจก็คือ หลักการดำรงตนด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙) ที่พระองค์ได้ทรงพระราชทานเป็นแนวคิดหลักและแนวทางการดำเนินตามให้กับประชาชนในชาติทุกภาคส่วนได้ปฏิบัติและเดินตามรอยพระองค์ท่าน ตามปรัชญาการดำเนินชีวิตที่พอเพียงอันจะนำมาซึ่งความปกติสุขได้ตามอัตภาพ ไม่ฟุ้งเฟ้อด้วยกิเลส ตัณหานานาหน้าปัญญา แต่กลับใช้ปัญญานำหน้าการก้าวเดิน ในชีวิตแทน สามารถยืนหยัดพึ่งพิงตนเองได้อย่างสมบูรณ์ เกิดดุลยภาพในทุกมิติ จึงเรียกได้ว่า มีชีวิตที่สมดุลและมีความสุขที่มั่นคงยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน
Buddhism and sustainable Development

บทที่ ๖

ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตามแนวพุทธ

พระมหาสุพร รุกขิตธมฺโม,ดร.

๖.๑ ความนำ

ความไม่สมดุลของการพัฒนาซึ่งเกิดขึ้นในหลายประเทศทั่วโลก ก็เป็นปัญหาที่ประเทศไทยได้ประสบเช่นเดียวกัน โดยผลการพัฒนาประเทศในระยะเวลากว่า ๔ ทศวรรษที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่ามีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติไปในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างขาดความระมัดระวังและไม่ประหยัดรวมทั้ง ขาดการวางระบบการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ จึงส่งผลกระทบต่อตามมาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ มีปัญหาช่องว่างการกระจายรายได้ โดยรายได้รวมของประเทศกว่าครึ่งหนึ่งยังกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มคนรวยของประเทศ จึงทำให้มีความเหลื่อมล้ำอยู่ในระดับสูงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติได้ร่อยหรอลงมาก พื้นที่ป่าลดลง ประสิทธิภาพแล้งและเกิดอุทกภัยในหน้าฝนทุกปี นอกจากนี้ ปริมาณมลพิษในอากาศ กากของเสียอันตราย และการใช้สารเคมีเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งในเขตเมืองและชนบทรวมทั้งสร้างความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรที่รุนแรงขึ้น

การพัฒนาประเทศไทยในอดีตได้ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักโดยเชื่อว่าหากเศรษฐกิจมีการขยายตัวสูง ระดับรายได้ของคนในประเทศก็จะเพิ่มมากขึ้น และมาตรฐานการดำรงชีวิตของประชาชนก็จะสูงตามไปด้วย ทั้งนี้ การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเชิงปริมาณดังกล่าวเกิดจากการขยายตัวทางการผลิตอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และบริการ ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งแร่ธาตุต่างๆ เป็นปัจจัยหลักอย่างปราศจากการวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างรอบคอบและป้องกันความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการสะสมของปัญหาต่อทุน

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

ธรรมชาติตามระดับของการผลิตโดยรวมที่เพิ่มสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโทรม และร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ หรือปัญหามลพิษต่างๆ ซึ่งได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากร และเชื่อมโยงไปถึงความไม่เท่าเทียมกันในการครอบครองทรัพยากรระหว่างคนในสังคม

นอกจากนี้พฤติกรรมการผลิตและบริโภคที่ไม่เหมาะสมของคนในสังคม ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตขาดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า ทั้งทางธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนทั้งในปัจจุบันและรุ่นต่อไปในอนาคต ซึ่งได้นำไปสู่ข้อสรุปผลการพัฒนาที่ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่มีคุณภาพและไม่ยั่งยืน”

๖.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

๖.๒.๑ ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ

องค์การสหประชาชาติใช้วิธีการพัฒนาโลกโดยใช้หลักเศรษฐกิจเป็นแกน นำความเจริญทางอุตสาหกรรมภายใต้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในด้านหนึ่งและขณะเดียวกันพบว่าเกิดผลกระทบต่อโลกในอีกด้านที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติแวดล้อม^๑ ประชาคมประเทศในโลกเริ่มตระหนักว่า ขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เพิ่มปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ทวีความหนักหน่วงไปพร้อมกัน^๒ จนกระทั่งทั่วทั้งโลกเกิดวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมรุนแรงอันได้แก่ ปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากรโลก ก่อให้เกิดความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติสารพิษมลภาวะ เป็นต้น^๓

การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบตะวันตกเป็นแนวความคิดในทฤษฎีการพัฒนาขององค์การสหประชาชาตินั้น พบว่า การพัฒนาคือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็แต่โดยการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม สังคมที่ทันสมัย

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑.

^๒ดลพัฒน์ ยศธร, “การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

คือสังคมแบบอุตสาหกรรมตะวันตกที่ถูกกำหนดเป็นแบบจำลองอนาคตโลก^๔ที่ชื่อว่า World Dynamics อธิบายผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่สรุปได้ดังนี้

๑. การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบตะวันตกมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศของโลก ความรุนแรงของปัญหาประชากรยังมีไม่มากเท่ากับ การพัฒนาแบบตะวันตก แนวคิดในการพัฒนาประเทศ โดยอาศัยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นแกนหลักนั้น แม้ว่าจะก่อให้เกิดผลสำเร็จในหลายด้าน ในเรื่องความมั่งคั่งร่ำรวยพร้อมด้วยเม็ดเงิน แต่ขณะเดียวกัน ก็ก่อให้เกิดผลอันไม่พึงปรารถนา และไม่คาดคิดไว้ก่อนนี้ว่า ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงปัญหาอื่นๆ ด้วย ซึ่งเดิมแนวคิดเหล่านี้มีจุดกำเนิดมาจากโลกตะวันตก แล้วเผยแพร่มาสู่ตะวันออก นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา โดยแนวคิดดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อหลายสิ่งหลายประการอีกทั้งมีผลต่อเนื่องทั้งบวกและลบด้วยผลกระทบอย่างต่อเนื่องส่งไปในทางลบ ปัจจุบันประเทศในโลกตะวันตกได้ตระหนักถึงปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวคิดดังกล่าวว่า ได้ส่งผลเสียหายต่อสภาวะแวดล้อมสังคมและทรัพยากรของตนเองอย่างมากรวมทั้งส่งผลกระทบต่อไปทั่วโลก แม้ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาตามแนวคิดนี้ด้วยเช่นกัน ฉะนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมชุมชนชาวโลก โดยเฉพาะองค์การสหประชาชาติ จึงได้ร่วมกันกำหนดแนวคิดที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาแนวใหม่ขึ้น โดยเรียกร้องให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน อันหมายถึง การพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่กระทบกระเทือนถึงความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการที่จะสนองต่อความต้องการของตนเอง

๒. ประชากรของโลกแต่ละคนในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกมีส่วนทำให้โลกมีสิ่งแวดล้อม เป็นพิษมากขึ้น และสร้างแรงกดดันให้แก่ทรัพยากรของโลก ในอัตราที่สูงประมาณ ๒๐-๕๐ เท่าของแรงกดดันที่มาจากประชากรในประเทศโลกที่สาม^๕ ในขณะที่โลกพัฒนาเศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างไม่หยุดยั้งแต่

^๔J.W. Forrester, **World Dynamics**, (New York: Cambridge, 1971).

^๕ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ดร., **เศรษฐศาสตร์เขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

การเจริญเติบโตของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีขีดจำกัด เรียกว่า ขีดจำกัดของทรัพยากร^๖ ส่งผลให้เกิดการทำลายล้างทรัพยากรโลก รวมทั้งตัวมนุษย์เองพร้อมกัน

๓. การพัฒนาอุตสาหกรรมของโลกแบบตะวันตกนี้ กีดกันให้ประเทศโลกที่สามซึ่งมีประชากรหนาแน่น ช่วยกันเร่งผลิตและบริโภคทั้งสินค้าและบริการมากเพิ่มขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ส่งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาดังกล่าว ได้แก่ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีระยะห่างมากขึ้น กล่าวคือ คนรวยมีมากขึ้น และคนจนมีมากขึ้นด้วย สุขภาพของคนในสังคมที่มีความยากจน จะอยู่ในลักษณะที่ต้องทนทุกข์ทรมานต่อความยากลำบากในการแสวงหาทรัพยากรทางเศรษฐกิจของตนเอง และคนในสังคมที่มีความยากจนจะอยู่ในสภาพที่ขาดความรู้ในการพัฒนาตนเองมาก เนื่องจากการขาดแคลนทรัพยากรทางเศรษฐกิจและแรงงานในการทำงานการพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นการขยายตัวแบบไม่สมดุลและไม่มีการควบคุมจะก่อให้เกิดปัญหาร้ายแรงที่สุดแก่มนุษยชาติภายใน ๕๐ ปีข้างหน้า คือ ช่องว่างระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะวิกฤติในระบบการผลิตอาหารทั้งระดับโลกและระดับท้องถิ่น ภาวะขาดแคลนอาหารกว้างขวางแผ่ไปทั่วโลก ปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่เพราะการเพิ่มของประชากรเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังไม่สำคัญเท่ากับการผลิตของลัทธินิยมวัตถุแบบตะวันตก^๗ ผลของการพัฒนาที่มุ่งเน้นแนวทางเศรษฐกิจเป็นตัวการหลัก นำไปสู่ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกด้วยเหตุผล ๓ ประการ

๑. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประชากรโลกกับระบบเศรษฐกิจทรัพยากร และระบบนิเวศ โดยลักษณะของเทคนิคมากขึ้นไป ไม่มี ปัจจัยการพัฒนามนุษย์^๘ อยู่เลย ปัญหาสังคม และวัฒนธรรมของมนุษย์ได้สูญหายไปจากระบบการพัฒนาที่ถูกต้องครบองค์ประกอบ

^๖D. MEADOWS et al, **The Limits to Growth**, (New York: Universe Books, 1972).

^๗Council on Environmental Quality, **The Global 2000**, (Washington 1980).

^๘World watch Institute, **State of the World 1991**, (New York : 1991).

๒. การให้ความสนใจแก่พลังที่ขยายตัวไม่หยุดยั้งและเป็นปัจจัยก่อให้เกิดความหายนะมากเกินไป Snowball effects เพราะไม่มีการสร้างการควบคุม หรือต่อต้านแนวโน้มนี้ ซึ่งสามารถผลักดันให้กลับคืนสู่ดุลยภาพได้ ที่เรียกว่า Control Mechanism

๓. เมื่อเร่งเร้าความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคมด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้วคนมีความต้องการมากอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเป็นการยอมรับความต้องการดังกล่าวนี้ตามหลักการแห่งวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ใช้เป็นหลักการแนวทางแก้ปัญหาขององค์การสหประชาชาติมาตั้งแต่ต้นความต้องการนี้มีได้ก่อให้เกิดการแบ่งปันกลับจะเป็นบ่อเกิดแห่งการสร้างความหวงแหนความเป็นเจ้าของแม้กระทั่งเจ้าของโลกใบนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้การแบ่งปันจึงมีอยู่น้อยมากและน้อยลงเรื่อยๆ สังคมจึงมีปัญหามากเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และน่าวิตกจากทุกฝ่าย จนกล่าวได้ว่าหัวข้อนี้เป็นบ่อเกิดแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนตามที่องค์การสหประชาชาติเรียกร้องให้มีขึ้น โดยเรียกร้องให้หันมาเน้นศักยภาพการพัฒนาระบบเทคโนโลยีแบบใหม่ที่ไม่มีลักษณะการทำลายธรรมชาติ หรือการสร้างระบบเศรษฐกิจสังคม

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้ความต้องการที่ดินเพื่อทำกิจกรรมต่างๆเพิ่มขึ้น จึงมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในพื้นที่ป่า การทำการเกษตรบนพื้นที่ลาดชันการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะต่อการทำการเกษตร และการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรโดยไม่มีมาตรการในการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างเหมาะสม ทำให้ทรัพยากรที่ดินเสื่อมโทรม โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมจากการพังทลายของดิน และปัญหาดินเค็ม สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อการเกษตรผลผลิตลดลง เนื่องจากสูญเสียธาตุอาหาร ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ การประเมินค่าของความสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อการเกษตรในกรณี ปัญหาการชะล้างพังทลายที่ทำให้สูญเสียธาตุอาหารของพืชใช้การใช้ปุ๋ยเพื่อทดแทนความอุดมสมบูรณ์ (replacement cost) โดยเฉพาะการสูญเสียการเพาะปลูกพืชไร่ ประมาณ ๑๐๘.๙ ล้านไร่ มีค่าประมาณ ๒-๕๐ ตันต่อไร่ต่อปี^๔ และปัญหาดินเค็มเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวพบว่า เกิดความเสียหายขึ้นในด้านตรงข้ามของความเจริญใน

^๔กรมพัฒนาที่ดิน, การประเมินการสูญเสียดินในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

เมืองใหญ่ การผลิต ที่ทางอุตสาหกรรมหมายถึงการสร้างกลายเป็นการทำลายธรรมชาติ ดังนั้นเวลาอุตสาหกรรมกำลังสร้างเท่ากับ กำลังทำลายธรรมชาติในทางตรงข้ามเสมอ^{๑๐} ปัญหาอันดับแรกที่มาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ ขยะ และหรือของเสียเป็นปัญหาสำคัญของโลก บรรจุภัณฑ์ที่เราทิ้งกันคิดเป็นสัดส่วนถึงราว ๑ใน๓ของขยะ^{๑๑} ที่อัดแน่นอยู่ในหลุมกำจัดทุกวันนี้ทรัพยากรธรรมชาติ และเชื้อเพลิงฟอสซิลปริมาณมหาศาล ถูกผลาญไปในแต่ละปีเพื่อผลิตกระดาษ พลาสติกอะลูมิเนียมแก้ว และสไตรโพรโมสำหรับบรรจุและห่อหุ้มสินค้าที่เราซื้อทุกวัน โดยเฉพาะปัญหาเรื่องขยะเกิดขึ้นในประเทศเจริญพัฒนาทางเศรษฐกิจอันดับหนึ่ง จนถึงขั้นต้องมีการส่งออกขยะ(waste-export) ไปทิ้งนอกประเทศ จนมีคำกล่าวที่ว่า จักรวรรดินิยมขยะ^{๑๒} (waste-imperialism) ตัวเลขปริมาณต้นทุนการกำจัดขยะที่เป็นขยะพิษก่อให้เกิดมลพิษ ๕ ประเภทของขยะ (Solid waste) และหรือของเสีย ได้แก่ ซากแบตเตอรี่รถยนต์ ราคา ๒๓.๘๐ บาทต่อชิ้นซากโทรทัศน์ มีค่าเท่ากับ ๙๙ บาทต่อเครื่อง ยางรถยนต์ที่ใช้แล้ว มีค่าเท่ากับ ๒๘ บาทต่อเส้น แบตเตอรี่มือถือใช้แล้ว มีค่าเท่ากับ ๖.๑๙ บาทต่อชิ้น และขยะหรือของเสียจำพวกนี้มีจำนวนทวีคูณขึ้นทุกปี นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ -๒๕๔๖^{๑๓} มลพิษทางอากาศถือเป็นผลกระทบภายนอกจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะจากการขนส่งและอุตสาหกรรม มลพิษมีผลต่อสุขภาพของประชาชน มีการประเมินผลต้นทุนทางอากาศจากค่ารักษาพยาบาลของผู้ป่วยโรคระบบทางเดินหายใจ^{๑๔}

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๓.

^{๑๑}อัลกอร์, **An Inconvenient Truth** ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง, แปลโดยคุณากร วาณิชยวิรุฬห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๗๙.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๑๓}มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ สาขาสื่อสาร, (กรุงเทพมหานคร :คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๔.

^{๑๔}สุธาวัลย์ เสถียรไทย และคณะ, ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม,(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

การพัฒนาทางอุตสาหกรรม

หลังจากปฏิวัติอุตสาหกรรม มนุษย์ปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากการเผาผลาญเชื้อเพลิง รวมทั้งก๊าซที่มนุษย์สังเคราะห์ขึ้น ปฏิกิริยาเรือนกระจก (Greenhouse Effect) เป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเพราะคุณสมบัติของคาร์บอนไดออกไซด์จะดูดกลืนพลังงานความร้อนที่ปล่อยจากพื้นโลกแล้วสะท้อนกลับมาที่ชั้นบรรยากาศโลก ทำให้โลกร้อนขึ้น ประกอบกับได้พบว่า มหาสมุทรใต้ (Antarctica's Southern Ocean) อันเป็นที่ดูดซับกักเก็บคาร์บอนไดออกไซด์ ประดุจเป็นอ่างเก็บกักของเสียนี้ ความสามารถดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ได้น้อยลง ซึ่งมีผลให้คาร์บอนไดออกไซด์มีปริมาณมากขึ้น ในชั้นบรรยากาศ ปัญหาที่ตามมาคือ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๓(ค.ศ.1900) อุณหภูมิโลกสูงขึ้นทุกปีน้ำแข็งปกคลุมโลก ทั้งชนิดที่เกิดขึ้นถาวรและเกิดขึ้นตามฤดูกาลที่บริเวณแอนตาร์กติกา เกาะกรีนแลนด์ขั้วโลกใต้ และอาร์ติกขั้วโลกเหนือ เรียกว่าGlaciers จำนวนร้อยละ ๓๒ ของแผ่นดินโลก ปัจจุบันเหลือเพียงเหลือเพียงร้อยละ ๑๐ นับว่าอันตรายในชั้นธรรมชาติสิ่งแวดล้อมวิกฤติ ส่งผลให้น้ำทะเลในมหาสมุทรมีสถานะเปลี่ยนแปลงทางเคมีและมีปริมาณสูงขึ้น และภัยพิบัติที่ตามมาอีกคือภัยของความแห้งแล้งและจะตกกับประเทศที่กำลังพัฒนาที่ไม่สามารถทำการเกษตรได้เกิดภาวะขาดแคลนอาหาร กระทบอาหารจากทะเลเป็นผลกระทบกระเทือนเป็นทั้งระบบนิเวศน์อย่างต่อเนื่อง เพราะสัตว์ไม่สามารถอาศัยอยู่ในสภาวะอากาศเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นได้

มลพิษทางน้ำเสีย มีสาเหตุมาจากหลายแหล่ง ล้วนเป็นเพราะการพัฒนาอุตสาหกรรม ตัวชี้วัดค่าน้ำเสียคือการค้นหาคุณภาพน้ำ โดยทั่วไปได้แก่ ปริมาณออกซิเจนละลายน้ำ ปริมาณความสกปรกในรูปอินทรีย์หรือบีโอดี (Biochemical Oxygen Demand: BOD) และปริมาณรวมของแบคทีเรียโคลิฟอร์ม มีการศึกษาวิจัยในคุณภาพน้ำจากปริมาณบีโอดีจากน้ำทิ้งอุตสาหกรรม จากข้อมูลปริมาณน้ำทิ้งที่มี บีโอดี ระดับสูง คิดเป็นร้อยละ ๙๙.๖ ของบีโอดีที่วัดได้ในน้ำทิ้ง ได้แก่อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมกระดาษและผลิตภัณฑ์กระดาษ อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์ อุตสาหกรรม ทั้ง ๕

ประเภทมีการเปลี่ยนแปลงตามสัดส่วนของการเติบโตของรายได้ประชาชาติ^{๑๕} ของสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขณะที่ใช้จ่ายในการบำบัดน้ำเสียอุตสาหกรรม ใช้ข้อมูลต้นทุนการบำบัดน้ำเสียรวมแบบที่รวมต้นทุนการลงทุนก่อสร้างและค่าใช้จ่ายในการเนินการแล้ว ซึ่งมีมูลค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๗,๗๘๘ บาทต่อตัน BOD^{๑๖}ผนกรด เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดจากมลพิษทางอากาศ เป็นผลมาจากก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (sulfur dioxide : SO₂) และไนโตรเจนออกไซด์ (nitrogen oxide :NO) มักเกิดจากการเผาผลาญของเชื้อเพลิงฟอสซิล เช่นถ่านหิน ก๊าซธรรมชาติ และน้ำมัน เมื่อSO₂ กับ NO ทำปฏิกิริยากับน้ำ H₂O และสารเคมีอื่นๆ ในชั้นบรรยากาศเพื่อก่อให้เกิดกรดซัลฟิวริก (sulfuric acid : H₂SO₄) , กรดไนตริก (nitric : HNO₃) ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการผลิตไฟฟ้า และอุตสาหกรรมทั่วไปของมนุษย์ ก๊าซเหล่านี้ทำปฏิกิริยากับสารเคมีจะส่งผลให้อากาศอบอ้าวอากาศร้อนขึ้น ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศเมื่อไปโดนกับออกซิเจนอาจถูกกระแสนลมพัดพาไปหลายร้อยกิโลเมตร และกลับสู่พื้นโลกโดย ฝน หมอก หิมะ หรือ แม้แต่ฝุ่นละอองผนกรดส่งผลกระทบต่อดิน ต้นไม้ การเกษตร แหล่งน้ำ สิ่งปลูกสร้าง และสุขภาพอนามัยของมนุษย์ แต่ผนกรดกลับมีประโยชน์ให้กับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากสารซัลเฟต ที่ละลายอยู่ในบรรยากาศสามารถที่จะสะท้อนแสงอาทิตย์ออกจากโลกนี้ได้ ทำให้ความร้อนของโลกเพิ่มช้าลง เท่ากับเป็นการชะลอจุดวิกฤติของสภาวะโลกร้อนออกไปได้หลายสิบปี^{๑๗}การทำลายโอโซน (Ozone depletion) เป็นปัญหาสำคัญระดับโลก ส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของสังคม เนื่องจากโอโซนเป็นชั้นบรรยากาศชั้นบนของโลกที่มีหน้าที่ป้องกันรังสีอัลตราไวโอเล็ตจากดวงอาทิตย์ที่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตในโลก แต่การผลิตของอุตสาหกรรมหลายประเภทมีการใช้สารที่สามารถทำลายชั้น

^{๑๕}บริษัท ซีเทค อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, โครงการศึกษาเพื่อจัดอันดับความสำคัญการจัดการน้ำเสียชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘.

^{๑๖}บริษัท เทสโก้ จำกัด, แผนหลักเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมของประเทศไทยและแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล, กรุงเทพมหานคร : กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘.

^{๑๗}www.wikipedia.org, “Acid Rain”.

โอโซน ให้แห่งโหว่ ไปมาก เรียกว่า Ozone hole คือปรากฏการณ์ที่ชั้นโอโซนเบาบางลงมาก อันเนื่องมาจาก สารเคมีสังเคราะห์ที่ปล่อยสู่บรรยากาศตั้งแต่ยุคอุตสาหกรรมที่ผ่านมา โดยเฉพาะสารคลอโรฟลูออโรคาร์บอน เรียกว่า CFCs ใช้เป็นสารทำความเย็นในตู้เย็น และในเครื่องปรับอากาศ การเป่าลม สารผลักดันในกระป๋องสเปรย์ สารที่ใช้เป็นอุปกรณ์ดับเพลิง พบภายหลังว่า เป็นสารทำลายโอโซน (Ozone Depleting Substance, ODS) สารนี้มนุษย์สังเคราะห์ขึ้นโดยมนุษย์เพื่อใช้ในภาคอุตสาหกรรมเป็นต้นเหตุทำลายโอโซนในบรรยากาศทำให้โอโซนเบาบางลง การบางลงทำให้รังสีอัลตราไวโอเล็ต ที่เป็นอันตรายส่องถึงโลกมากขึ้น และเป็นอันตรายต่อมนุษย์ เช่น โรคมะเร็ง ผิวหนังต้อเนื้อ ต้อลม พิษแคะแกระกรน มลพิษโอโซน มักเกิดในภาวะที่มีแสงแดด อากาศร้อน ไม่มีฝนตกไม่มีลม เวลาประมาณ ๑๔-๑๘ นาฬิกา ซึ่งระหว่างเวลาดังกล่าวมีการปล่อยมลพิษจากรถยนต์และโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุด โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ โอโซนนั้น มีความสำคัญต่อระบบภูมิอากาศโลก หากปราศจากการกรองรังสีอัลตราไวโอเล็ตแล้ว จะมีรังสีส่องถึงพื้นโลกมากขึ้น จะเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตที่ได้รับแสงอาทิตย์^{๑๔} นั้น เมื่อประโยชน์กลับกลายเป็นโทษต่อมนุษย์เป็นเพราะการพัฒนาที่ขาดความระมัดระวัง และศึกษาให้ละเอียดดีพอ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๔๔ ก่อนที่ประเทศไทยจะทำการควบคุมปริมาณการใช้สาร CFCs มีการนำเข้าประเทศไทยร้อยละ ๒๔.๓๔ ซึ่งมีการเผื่อไว้ต่อเนื่อง ความเสียหายที่ชัดเจนปรากฏในประเทศออสเตรเลียซึ่งมีค่าเท่ากับ ๑๐๗ ดอลลาร์ออสเตรเลีย เป็นผลเสียแก่พืช สัตว์ระบบนิเวศและการเกษตร^{๑๕} ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศเพราะลักษณะเป็นผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว โดยค่าสะสมของ CFCs

สิ่งที่เสียถูกระบายใส่ให้แก่โลก

กิจกรรมของมนุษย์ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรและการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน การพัฒนาโลก

^{๑๔} กรมอุทกนิยวิทยา, โอโซน รังสีดวงอาทิตย์ และมลภาวะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักตรวจและเฝ้าระวังสภาวะอากาศ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

^{๑๕} Hamilton, C., "The Genuine Progress Indicator Methodological Developments and Results from Australia", Ecological Economics, Vol. 34, (1999), pp. 347-361.

ที่มุ่งเน้นด้านเดียวในด้านเศรษฐกิจเป็นแกนหลักนั้น เป็นผลให้เกิดของเสียที่ระบายใส่ให้กับธรรมชาติแวดล้อม ของเสียที่เป็นชีวภาพไม่มีอันตรายใด เพราะเป็นก่อความเสียหายเพราะเป็นวงจรของระบบนิเวศวิทย์ แต่ที่มีอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติอย่างมากเป็นผลของการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในอุตสาหกรรมเป็นหลักใหญ่ เรียกว่า มลพิษ อันเป็นแหล่งกำเนิดภาวะโลกร้อนเบื้องต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดตามมาติดๆ กันกับการพัฒนาโลกไปสู่อุตสาหกรรมนิยมอย่างแยกไม่ออก เรียงลำดับจากความร้ายแรงและมีอยู่เป็นจำนวนมากในโลกปัจจุบัน ๖ อันดับ^{๒๐}

๑. คาร์บอนไดออกไซด์ CO₂ ซึ่งเป็นก๊าซเรือนกระจกสามารถสะสมอยู่ในบรรยากาศได้ ๕๐-๒๐๐ ปี ความเสียหายที่มนุษย์ปล่อยก๊าซ จึงเป็นการสะสมความเสียหายแบบต่อเนื่อง^{๒๑}เชื้อเพลิงที่มีคาร์บอนไดออกไซด์เป็นพื้นฐานที่มีลักษณะแตกต่างกัน ความร้อนหรือพลังงานที่จำเป็นกับการดำรงชีวิตในปัจจุบันผลิตคาร์บอนไดออกไซด์ ปริมาณการปล่อยCO₂ จากการใช้พลังงานในสาขาเศรษฐกิจต่างๆ เช่น ขนส่ง ไฟฟ้า ได้แก่ ถ่านที่มาจากไม้ถ่านหิน น้ำมัน และก๊าซตามลำดับ และน้ำมันเป็นพลังงานใหญ่ที่สุดในโลกใช้ในอุตสาหกรรมอีกทั้งสหรัฐอเมริกาใช้น้ำมันเป็นแหล่งพลังงาน คือ รถยนต์ และรถบรรทุก และโรงงานอุตสาหกรรมการผลิตทั้งหมด มากกว่าครึ่งของการใช้น้ำมันในการขนส่งทั่วโลก ประเทศที่พัฒนาแล้วอันดับหนึ่งระบายมลพิษคาร์บอนไดออกไซด์แก่โลกเป็นอันดับหนึ่งเช่นกัน ก๊าซเรือนกระจกที่สำคัญในประเทศไทย เกิดจากกิจกรรมการใช้พลังงานและจากการทำลายป่าไม้ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัน เนื่องจากป่าเป็นแหล่งดูดซับ CO₂ ตามธรรมชาติ การทำลายป่า ๑ ไร่ จะมีการปลดปล่อยก๊าซ CO₂ จำนวน ๓๙.๓๖ ตันคาร์บอน^{๒๒} ดังนั้น การประเมินปริมาณการปลดปล่อย CO₂

^{๒๐}อัล กอร์, OUR CHOICE ปฏิบัติการกู้โลกร้อน ทางเลือกสู่ทางรอดแบบยั่งยืน, แปลโดยบัณฑิต คงอินทร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗,๑๒๗,๑๕๔.

^{๒๑}สาธิต จรรยาสวัสดิ์, “การคำนวณดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาเศรษฐกิจ), (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

^{๒๒}มีงสรรพ์ ขาวสอาด และคณะ, การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการแก้ไขปัญหาระงควนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษาหลักเกณฑ์และเครื่องมือชีวิต,(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖.

ของพื้นที่ป่าไม้ที่ลดลงแต่ละปี ซึ่งจะได้ปริมาณสะสมของการปล่อย CO₂ จากป่าไม้ที่ถูกทำลาย และกิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้เกิดอุณหภูมิโลกสูงขึ้น หรือภาวะโลกร้อน จากการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (Greenhouse Gas - GHGs) ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว และอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมในอนาคตการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของความเสียหายจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่ทำให้เกิดภาวะอุณหภูมิโลกสูง มีความเชื่อมโยงกันทุกประเทศทั่วโลก เป็นระบบนิเวศร่วมกับผลกระทบจากภาวะเรือนกระจกที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมภายในประเทศยังไม่ส่งผลชัดเจนกับประเทศไทย ดังนั้นในการศึกษากระทบกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศโลก^{๒๓}

๒. มีเทน CH₄ ส่วนใหญ่เกิดจากกิจกรรมทางการเกษตร เช่น การเพาะปลูกข้าวที่มีน้ำขัง มีอัตราการปล่อยก๊าซมีเทน ได้แก่ ๑. การปลูกข้าวนาปีในเขตชลประทาน ๒. การปลูกข้าวนาปีนอกเขตชลประทาน ซึ่งกำหนดให้พื้นที่ร้อยละ ๒๐ ของการปลูกข้าวนาปีเป็นพื้นที่ในเขตชลประทาน และ ๓. การปลูกข้าวนาปรังในเขตพื้นที่ชลประทาน โดยปลูกข้าวในประเภทต่างๆ การทำปุ๋ยสัตว์ ได้แก่ โคเนื้อ โคเนื้อ กระบือ หมู ไก่ และเป็ด สัตว์เลี้ยงในปศุสัตว์แต่ละประเภทจะปล่อยก๊าซมีเทน เป็นจำนวนมาก

๓. คาร์บอนดำ (เขม่า) ที่มาจากเคมีอุตสาหกรรมการซึ่งคิดค้นใหม่ในศตวรรษที่ ๒๐ ได้แก่ คลอโรฟลูออโรคาร์บอนออกไซด์ (Chlorofluorocarbons)

๔. ฮาโลคาร์บอน (Halocarbons)เกิดจากเคมีอุตสาหกรรมการ และมักเกิดพร้อมกันกับ คลอโรฟลูออโรคาร์บอนออกไซด์ (Chlorofluorocarbons)

๕. ไนโตรัสออกไซด์ Nitrous oxide-N₂O เกิดมาจากการทำเกษตรกรรมที่ต้องใช้ปุ๋ยไนโตรเจนเข้มข้น มีคุณสมบัติกักจับความร้อนในบรรยากาศโลก

๖. คาร์บอนมอนอกไซด์ CO และสารอินทรีย์ระเหย Volatile Organic Compound-VOCs)

ภาวะโลกร้อนที่มีกำเนิดจากการกระตุ้นพัฒนาโลกสู่ความเจริญทางอุตสาหกรรมทั้งหมดเกิดจากผลกระทบโดยตรง หรือโดยอ้อมของมลพิษทั้ง ๖ ชนิด เรียงตามลำดับความสำคัญ และเป็นที่น่าอัศจรรย์มากที่สุดคือ คาร์บอน เต

^{๒๓}สาธิต จรรยาสวัสดิ์, “การคำนวณดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจยั่งยืนสำหรับประเทศไทย”, หน้า ๑๙.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

ตระฟลูออไรด์ (Carbon Tetra fluoride) สามารถค้างอยู่ในบรรยากาศได้นานถึง ๕๐,๐๐๐ ปี^{๒๔} แต่เป็นเรื่องที่ดีที่คาร์บอนเตตระฟลูออไรด์ (Carbon Tetra fluoride) ถูกผลิตขึ้นมาจากอุตสาหกรรมในปริมาณน้อย

ประชากรเพิ่มขึ้นมากเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๐ องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้เปิดตัวรายงานสถานการณ์ประชากรโลก ประจำปี ๒๕๕๐ รายงานชื่อ ปลดปล่อยศักยภาพการขยายตัวของชุมชนเมือง (Unleashing the Potential of Urban Growth) ปัญหาของการเจริญเติบโตของชุมชนเมือง และควรจะต้องดำเนินการ และบริหารจัดการโดยเน้น ให้ความสำคัญเรื่อง การลดความยากจนและการพัฒนาที่ยั่งยืน มีประเด็นสำคัญ ๒ ประการ ๑. การเติบโตของเมืองใหญ่จะมีคนยากจนเป็นองค์ประกอบสำคัญ และ ๒. การเติบโตของเมืองจะเป็นผลมาจากการเพิ่มประชากรโดยธรรมชาติ มากกว่าการย้ายถิ่น

องค์การสหประชาชาติ มีข้อเสนอแนะ ๓ ประการ คือ

๑. ยอมรับสิทธิคนจนในเมือง โดยไม่สกัดกั้นการย้ายถิ่น และเพื่อป้องกันการเติบโตของเมือง

๒. ยอมรับวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและระยะยาว ในการใช้พื้นที่ในเขตเมือง จัดสรรที่ดินที่ใช้ประโยชน์ได้น้อยที่สุด สำหรับที่อยู่อาศัย และวางแผนล่วงหน้าในการใช้ประโยชน์จากดินอย่างยั่งยืน

๓. เริ่มให้มีการเรียกร้องให้นานาชาติ ร่วมมือสนับสนุนยุทธศาสตร์ การวางแผนอนาคตของเมือง

สาระสำคัญในเรื่องการเติบโตของเมืองและประชากรจะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นประเด็นสำคัญ^{๒๕}จึงให้ความสำคัญของปัญหาประชากรในเมืองใหญ่ และแสวงหาแนวทางเพื่อจัดการกับปัญหาการเติบโตของเมืองและการเพิ่มมากขึ้นของประชากรที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อีกทั้งให้ความสนใจที่อภิมหานคร (Mega-Cities) แต่การเติบโตของเมืองเกือบทั้งหมด อยู่ที่เมืองที่มีขนาดเล็กกว่า ดังนั้น วิสัยทัศน์ของเมืองเหล่านั้น ที่จะรองรับการเติบโตใน

^{๒๔}อัล กอร์, OUR CHOICE ปฏิวัติการกู้โลกร่อนทางเลือกสู่ทางรอดแบบยั่งยืน, แปลโดยบัณฑิต คงอินทร์, หน้า ๔๖.

^{๒๕}UNESCAP Population Headliners, “ State of World Population 2007 focuses on Urbanization”, (2007), p. 38.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

อนาคต จึงจำเป็นต้องได้รับการเสริมให้แข็งแกร่งขึ้นทั้งภาครัฐ ประชาสังคม และ ชุมชนนานาชาติ ได้เริ่มลงมือดำเนินการ วางแผนการปฏิบัติการตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จึงจะทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันด้วยความไม่แตกต่างเกิดความยากจนมากขึ้นอีก ซ้ำรอยเดิม

หากแต่เป็นที่ตั้งข้อสังเกตว่า ได้มีการปฏิบัติเพียงเล็กน้อย เพื่อที่จะเกี่ยว ผลประโยชน์อันเป็นผลจากการเจริญเติบโตของเมือง หรือเพื่อที่จะลดผลกระทบที่ ไม่พึงปรารถนาต่อธรรมชาติแวดล้อม^{๒๖}

โลกยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ องค์การสหประชาชาติในฐานะผู้นำกระแสโลก จึงเกิดการแบ่งยุคต่างๆ ของโลกเช่น ช่วงเวลาที่องค์การ สหประชาชาติพัฒนาเศรษฐกิจโลก เรียกว่า ยุคนิยมอุตสาหกรรม(economic growth) ช่วงเวลานั้นโลกอยู่ในยุคนิยมอุตสาหกรรม นิยมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นอย่างยิ่ง ในอีกด้านธรรมชาติแวดล้อมก้าวไปในทางวิกฤติพร้อมกัน ภายหลังทศวรรษแห่งการพัฒนาเศรษฐกิจขององค์การสหประชาชาติ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๓(ค.ศ. 1960-1970) ถือเป็นจุดเริ่มที่สำคัญ เมื่อพันทศวรรษ แห่งการพัฒนาแล้วในเวลาต่อเนื่ององค์การสหประชาชาติได้ให้ความสนใจในเรื่อง ของสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง^{๒๗}

ตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา เป็นยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ (International environment) ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเคลื่อนไหวกันมาก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ (ค.ศ. 1969)แม้อยู่ระหว่างทศวรรษแห่งการพัฒนาเกิดกลุ่ม Green Peace เป็นเหตุให้รัฐบาลสหรัฐฯ จัดตั้งหน่วยราชการที่เกี่ยวกับการรักษา สิ่งแวดล้อมขึ้นเป็นหน่วยแรก ชื่อ Council on Environmental Quality หรือ สภาคุณ ภาพสิ่งแวดล้อม และออกรัฐบัญญัติใหม่ชื่อว่า National Environmental Policy Act แล้วตั้งหน่วยราชการที่เรียกว่า Environmental Protection Agency หน่วยงานพิเศษเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นมาอีกด้วย^{๒๘}

^{๒๖} Ibid.

^{๒๗} อัชฎา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗, หน้า ๑.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

สหรัฐอเมริกาได้แสดงความตื่นตระหนกเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม^{๒๙} โดยจัดให้มี “วันโลก” ขึ้นเป็นครั้งแรก “First Earth Day” เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓(ค.ศ. 1970) หรือเรียกว่าวันเจ้าแม่ปฐพีหรือวันแม่ปฐพี และมีการตั้งสภาปกป้องหรือสภาป้องกันทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Defense Council) อีกทั้งเกิดกฎหมายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทยอยออกมาเป็นลำดับแสดงให้เห็นความเป็นไปของสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้นำของประเทศพัฒนานับเป็นความเคลื่อนไหวในเรื่องสิ่งแวดล้อม^{๓๐}ในระดับประชาชนและระดับประเทศต่อมาในระดับโลก เมื่อองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือที่รู้จักกันในนามองค์การยูเนสโก “UNESCO” ซึ่งมีหน้าที่เพื่อดูแลเรื่องการพัฒนาต่างๆ ของโลก และช่วยเหลือบรรดารัฐสมาชิกในการแก้ไขปัญหาที่รุมล้อมสังคม คำว่า “วิทยาศาสตร์” จะครอบคลุมไปถึงทั้งด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์^{๓๑} ได้ตั้งโครงการมนุษย์และชีวลัย(The Man and the Biosphere) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ (ค.ศ.1971) เพื่อพิจารณาถึงผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ ซึ่งมีสาระเพื่อเตือนให้เกิดความใส่ใจต่อผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมของโลกและเริ่มตั้งต่อองค์การสหประชาชาติจัดให้มีการประชุมในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ.1972) ชื่อว่า การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ (UN Conference on the Human Environment , Stockholm Conference) มีประเทศสมาชิก ๑๑๓ ประเทศ มาเข้าร่วมประชุมเรื่องการเคลื่อนไหวในการรักษาสิ่งแวดล้อม จึงเป็นจุดเริ่มยุคสภาพแวดล้อม

^{๒๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมมในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๗.

^{๓๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๔๘.

^{๓๑}Michael Keating, **The Earth Summit’s Agenda for change**, แปลโดย มานพ เมฆประยูรทอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๓๗),หน้า ๒๗.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

นานาชาติ^{๓๒}ทำให้เรื่องของสิ่งแวดล้อมได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในประชาคมระหว่างประเทศในโลก และได้นำไปสู่การจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ ในเวลาต่อมาข้อสังเกตในเรื่องนี้ก็คือว่าเกิดสัญญาณเตือนให้ชาวโลกได้เห็นอะไรบางอย่างว่าสภาพแวดล้อมในยุคนี้ที่น่าที่จะต้องหันไปดูแลเอาใจใส่ปัญหาสิ่งแวดล้อม^{๓๓} กันได้แล้วในปี พ.ศ.๒๕๒๓ (ค.ศ.1980) ในขณะนั้นโลกโดยองค์การสหประชาชาติได้มีกระแสความกังวลเรื่องผลกระทบต่อการพัฒนาโลกที่มีต่อแต่ละประเทศจนกระทั่งกระทบ ทั่วโลกนั้น ทำให้ต่อมาได้ปรากฏรายงานเรื่องกลยุทธ์การอนุรักษ์โลก (The World Conservation Strategy) โดยองค์การนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources หรือ IUCN) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปกป้องรักษาระบบนิเวศและวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยอยู่ในส่วนสุดท้ายของรายงานที่ชี้ชัดถึงการเพิ่มความสนับสนุนด้านการเงิน เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการอนุรักษ์ แล้วให้พิจารณาทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมผนวกเข้าไว้ด้วยกันต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ (ค.ศ.1982) ได้มีรายงานอีกฉบับหนึ่งชื่อ Global 2000 ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมเช่นกันยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติองค์การสหประชาชาติมีบทบาทในการจัดประชุมที่แสดงถึงความพยายามในเรื่องการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาผิดพลาด ๒๓ ครั้ง ภายในเวลา ๒๐ ปี กระทั่ง Earth Summit ที่ นครริโอ เดอ จาเนโร อันเป็นการเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖(ค.ศ.1983)สมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติได้ตั้งกรรมการชื่อว่า World Commission on Environment and Development แ ป ล ว ่า

^{๓๒}Michael Keating, *The Earth Summit's Agenda for change*, แปลโดยมานพ เมฆประยูรทอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๑๕,

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๙.

^{๓๓}*Reader's Digest Great Illustrated Dictionary*, 1st ed. 2 vols., (London: The Reader's Digest Association Limited, 1984).

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เป็นหน่วยงานอิสระไม่อยู่ในควบคุมของรัฐบาลใด แม้แต่องค์การสหประชาชาติ คณะกรรมการฯ ประชุมกันครั้งแรกเมื่อตุลาคม ๒๕๒๗ ชื่อ World Commission on Environment and Development หรือ WCED หรือ ที่รู้จักกันในนาม Bundt land Commission เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ (ค.ศ.๑๙๘๔) และอีกสี่ปี ต่อมาเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ (ค.ศ.1987)คณะกรรมการได้ทำการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้วได้จัดทำรายงานออกมาเผยแพร่ฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกสารที่มีความสำคัญมาก^{๓๔} ฉบับหนึ่งขององค์การสหประชาชาติเพราะว่ารายงานฉบับนี้มีรายละเอียดของสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชั้นวิกฤติอันที่มีผลกระทบต่อประเทศต่างๆ ชื่อว่า OUR COMMON FUTURE (อนาคตร่วมกันของเรา) อันเป็นจุดประกายเกี่ยวกับแนวความคิดในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๓๕} (Sustainable Development) หลังปกพิมพ์อักษรสีแดงว่า “This is The most important document of the decade on the future of the world” นี่คือนเอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลก” และเป็นเสมือนรากเง้าอันเป็นที่มาแห่งการเกิดคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)ในเวลาต่อมา

๖.๒.๓อุปสรรคในการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติมาจากแนวคิดกระแสหลักที่แตกต่างกันเพราะการมองปัญหาไม่ตรงกัน แต่ที่ยอมรับตรงกันคือความผิดพลาด^{๓๖} ของการพัฒนาที่แล้มาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่พยายามแก้ไขจึงยังไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จ นอกจากอุปสรรคในตัวองค์กรจัดการเองแล้ว ยังสรุปได้ว่าอุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติได้แก่

๑ ความคิดรากฐานการพิชิตครอบครองธรรมชาติ

^{๓๔} อัญญา ชัยนาม, แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, หน้า ๑.

^{๓๕} Michael Keating, **The Earth Summit’s Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993**, กระทรวงการต่างประเทศ แบล,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, หน้า ๕๕.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

ความเชื่อทางศาสนาตะวันตกเป็นสาเหตุสำคัญของการเสื่อมสภาพของสภาพแวดล้อมในบทความเรื่อง “รากฐานทางประวัติศาสตร์ของปัญหาวิกฤติวิทยาของมนุษย์” เขาตั้งข้อสังเกตว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เด่นชัดของโลกเรานั้นมักก่อกำเนิดในสังคมตะวันตก เขากล่าวว่า ปรัชญาของมนุษย์ในการกระทำต่างๆ นั้น เป็นสาเหตุสำคัญของการกระทำที่เป็นไปในทางทำลายธรรมชาติ ทั้งนี้ปรัชญาหลักๆ ในสังคมตะวันตกตั้งแต่สมัยแรกที่พบว่ามนุษย์เริ่มมีนวัตกรรมทางเทคโนโลยี จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ มักจะมีรากฐานมาจากความเชื่อทางศาสนา^{๓๗} ปรัชญาชาวตะวันตกที่เป็นพื้นฐานสำคัญของตะวันตกในการวิเคราะห์วิจัยและประดิษฐ์คิดค้นที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาวิกฤติวิทยาขึ้น ปรัชญาที่ว่านี้ คือ ปรัชญาในการยกแยกตนและสิ่งประดิษฐ์ คิดค้นออกมาจากธรรมชาติ โดยไม่สนใจผลกระทบที่จะตามมาต่อสภาวะแวดล้อมและตนเอง และด้วยปรัชญานี้มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ขึ้นมาเพื่อช่วยให้ตนอยู่รอดในสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ และเพื่ออำนวยความสะดวกสบายโดยสร้างสภาวะแวดล้อมที่ตนคิดว่าเหมาะสมขึ้นมาใหม่ จนโลกของเรากลายเป็นโลกแห่งวัตถุชาวตะวันตกจะประยุกต์ปรัชญาดังกล่าวไปใช้ในศาสนาอื่นๆ นอกจากวิทยาศาสตร์ “คนตะวันตกสมัยใหม่ มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มากในการประยุกต์หลักการในการแยกแยะเหตุการณ์และหัวข้อวิเคราะห์ออกเป็นส่วนๆ เป็นเอกเทศไม่พิจารณาถึงส่วนที่เกี่ยวข้องหรือข้างเคียง โดยนำมาใช้กับชีวิตจริงในเรื่องจิตวิทยาและการเมือง แนวโน้มเช่นนี้เป็นสิ่งน่ากลัว เพราะเท่าที่เป็นอยู่มีผลเสียต่อสภาวะแวดล้อมธรรมชาติแล้ว” ทั้งนี้ลักษณะการยกแยกหรือแบ่งแยกดังกล่าว ยังรวมไปถึงการแยกความรับผิดชอบละเอียดโดยเด็ดขาดของแต่ละแขนงวิชาชีพ อันส่งผลถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแต่ละแขนงวิชา แต่ทว่า การเชื่อมโยงระหว่างวิชาชีพ ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการจัดการสภาวะแวดล้อมโดยเฉพาะกรณีที่มีการนำเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้เกิดความผิดพลาด ปัจจัยนี้ได้ส่งผลถึงความเสื่อมสภาพของสภาวะแวดล้อมในแง่ต่างๆ ในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเด็นวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งมีอิทธิพลต่อการกระทำของมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก โดยได้กล่าวว่า

^{๓๗}บรรณโคธิษฐ์ เมฆวิชัย ผศ.ดร., ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม, ใน กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วราพร ศรีสุพรรณ, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๘๙.

มนุษย์จะมีความสามารถหรือสมาธิ (ตามรากฐานปรัชญาแบบตะวันตกในเรื่องการยกแยกหรือแบ่งแยก) ในการที่จะจัดการกับงานที่จำลองแบบมาจากความจริงเพียงเสี้ยวเดียวนั้นอย่างชาญฉลาดและมีประสิทธิภาพ โดยมีได้คำนึงถึงผลอื่นๆ ที่อาจจะตามมา^{๓๘}

นอกจากประเด็นการแบ่งแยกในเรื่องดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการแบ่งแยกทางภูมิศาสตร์ เพื่อกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบ ซึ่งมีตั้งแต่ชุมชนขนาดเล็ก อันได้แก่ หมู่บ้านไปจนถึงภาคหรือจังหวัดหรือรัฐ และประเทศ มนุษย์พยายามขีดเส้นกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบของตนเพียงส่วนเดียว โดยไม่สนใจพื้นที่ของผู้อื่นตัวอย่าง เช่น การทิ้งขยะมลพิษข้ามรัฐในสหรัฐอเมริกา^{๓๙} หรือส่งออกขยะมลพิษข้ามประเทศ ซึ่งพบเห็นอยู่เนืองๆ เป็นตัวอย่างของความเข้าใจในลักษณะดังกล่าว ทั้งนี้เพราะปรัชญาในการแบ่งแยกซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นแบบตะวันตกครอบงำความคิดและการดำเนินงานของกลุ่มชน จนกระทั่งยึดวงกลุ่มของตนออกมาจากสภาวะแวดล้อมของกลุ่มชนอื่น และสภาวะแวดล้อมทั้งหมด ส่งผลถึงการกระทำที่เป็นไปในลักษณะแก้ปัญหเฉพาะกลุ่มขึ้น ประกอบกับกลุ่มชนนั้นๆ ขาดความรู้ ความเข้าใจในนิเวศวิทยา ไม่ทราบว่า ระบบนิเวศวิทยาเป็นระบบปิด และเกี่ยวเนื่องกันทั้งระบบ การทำให้นุภาคใดของระบบเสียหาย ย่อมส่งผลถึงความเสียหายทั้งระบบ จึงทำให้ยังคงมีการแบ่งแยกหรือแยกแยะในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าวการรู้ความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งภูมิหลังซีกโลกตะวันตก เป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ดิ้นรนอย่างแท้จริง แม้จะกล่าวว่า การดิ้นรนต่อสู้เพื่อเสรีภาพมีความใฝ่ฝันในอิสราเอลก็ตาม ในอดีตอันยาวนานสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและการข่มเหง ทางศาสนาเป็นพลังขับเคลื่อนที่เป็นสาเหตุหลักสำคัญ^{๔๐} และยังส่งผลที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้วยท่าทีในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลกปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลความคิดของตะวันตกที่สืบต่อมานั้น เมื่อมีความเชื่อ มีแนวความคิด มีการยึดถืออุดมการณ์ หรือแม้เพียงค่านิยม ทางพระเรียกว่า “ทิฐฐิ” ทิฐฐิเป็นอย่างไรแล้ว แรงจูงใจมา

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๕.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านอารยธรรมโลกาภิวัตน์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔-๕๕.

สนอง แล้วต่อจากนั้นกระบวนการของกรรมก็ดำเนินไปโดยการแสดงออกทางกาย วาจา ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อหรือยึดมั่นนั้น เมื่อมีแนวคิดที่ไม่ถูกต้อง การพัฒนาที่ผิดพลาดในเรื่องการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่เรื่องความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่มี หรือว่า ไม่ถูกต้อง และพาให้เกิดความผิดพลาดทางปัญญาเรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ จัดเป็นทิฏฐิที่ผิด คือ เห็นผิด เชื่อผิด แนวความคิดผิด เข้าใจผิดการดำเนินชีวิตผิดไปหมดทั้งกระบวนการ ตามตัวอย่าง มนุษย์เชื่อหรือยึดถือความคิดว่า มนุษย์จะประสบความสำเร็จ ชีวิตเราจะสุขสมบูรณ์ต่อเมื่อมีวัตถุพร้อม หรือมีเศรษฐกิจมั่งคั่งที่สุด ถ้ามีความเชื่อหรือมีแนวความคิดแบบนี้ กระแสวัฒนธรรมจะไปตามนั้นทั้งกระบวนการ ด้วยอิทธิพลความเชื่อนี้ มนุษย์จะมุ่งทำการทุกอย่างเพื่อสร้างความพร้อมพร้อมทางวัตถุ กระแสความนิยมแบบนี้จะรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นบริโภคนิยม ชาวตะวันตกมีรากฐานความคิดทางสังคมบริโภคนิยม คือ สังคมซึ่งมีความเชื่อว่า มนุษย์จะมีความสุขสมบูรณ์เมื่อวัตถุมีเสพพร้อม กระแสวัฒนธรรมอารยธรรมปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นบริโภคนิยมเช่นนี้ เพราะมีทิฏฐิที่เป็นพื้นฐานความคิดหรือความเชื่อซึ่งสืบมาจากตะวันตก ที่สร้างสรรค์ความเจริญทางวัตถุขึ้นมา โดยเฉพาะความโดดเด่นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมารับใช้สนองอุตสาหกรรมเพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมมุ่งระดมทำการผลิตเพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลน(Scarcity) แต่พออยู่ในวิถีชีวิตของการสร้างผลผลิตไปนานๆ และจิตใจที่ครุ่นคิดมุ่งหมายที่จะมีความพร้อมพร้อมทางวัตถุ หรือแนวคิดทิฏฐิว่าคนจะมีความสุขมากที่สุด เมื่อมีวัตถุเสพบริโภคมามากมายพร้อมพร้อมที่สุด เป็นแนวทางของลัทธิบริโภคนิยม และการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่จึงกลายเป็นตัวการทำลายธรรมชาติแวดล้อม^{๔๑}

ตั้งแต่เมื่อนับถอยหลังไปพันปีก่อนโน้น ตะวันตกถ้าหลังตะวันออกในด้านการปฏิบัติจัดการกับธรรมชาติ คือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยความมุ่งหมายที่จะเอาชนะธรรมชาติจึงทำให้ตะวันตกสามารถล่าหน้าตะวันออกไปได้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแนวความคิดของชาวตะวันตก สมัยยุคกรีก โสเครตีส เพลโต อริสโตเติล เป็นผู้ก่อรากฐานแนวความคิดที่ผิดในอารยธรรมที่

^{๔๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๘๘.

ยิ่งใหญ่ของชาวตะวันตก^{๔๒} คือแนวความคิดพิชิตธรรมชาติอารยธรรมตะวันตก ประกอบด้วยแนวความคิด ที่จะพิชิตธรรมชาติที่ เรียกว่า Conquest of nature คือจะเอาชนะธรรมชาติ หรือต้องการเป็นนายธรรมชาติ Mastery of nature หรือครอบครองธรรมชาติ Dominion over nature เป็นแนวคิดที่ล้นมัววาทะที่ พุดถึงความไฝฝืนหรือความกระหายที่จะพิชิตธรรมชาติมีพื้นฐานในเรื่องทำที่ที่มีต่อ ธรรมชาติเป็นเหมือนขี่ม้า^{๔๓} อันอ่อนเหลวในกำมือที่เราจะปั่นให้เป็นอย่างไรก็ได้ ความเชื่อทำให้ชาวตะวันตกเพียรพยายามแสวงหาความรู้ในความร้นลับของ ธรรมชาติ แล้วพัฒนาวิทยาศาสตร์และพัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมา แนวคิดความเชื่อนี้ อยู่เบื้องหลังอารยธรรมปัจจุบันทั้งหมดของการดำเนินชีวิต ร่วมกับพฤติกรรมของ มนุษย์ ซึ่งนำแนวคิดในการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้จนเป็นปัญหา มากมายที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม และส่งผลทางลบต่อ มนุษย์ เป็นเวลายาวนานกว่าสองพันปี โดยสรุปว่า แนวคิดพื้นฐานแบบตะวันตก หรือเรียกว่าอารยธรรมตะวันตกนั้น

แนวความคิดที่เป็นรากฐานแบบตะวันตกหรือ ทิฎฐิความเห็นความเชื่อ อันเป็นที่มาของปัญหาคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นคนละฝ่าย มีลักษณะเป็นสภาพจิตแบบบุกฝ่าพรมแดน Frontier Mentality มีสาระสำคัญ ๓ ส่วน^{๔๔} คือ

๑. ทรัพยากรในโลกนี้มีมากมายล้นเหลือ ใช้เท่าไรก็ไม่หมด
๒. มนุษย์มีพลังอำนาจที่แยกต่างหากจากธรรมชาติเป็นคนละส่วน
๓. มนุษย์มีเป้าหมายที่จะพิชิตครอบครอง และจัดการกับธรรมชาติตามที่ปรารถนา

^{๔๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **สุขภาวะองค์กรวม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ชุมชนสหกรณ์การเกษตร แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐.

^{๔๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๖.

^{๔๔}บรรณโศภิต์ เมฆวิชัย ผศ.ดร., **ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม**, ใน **กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์**, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย วราพร ศรีสุพรรณ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๙๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๖.

สาระสำคัญที่เป็นตัวอย่างแนวความคิดที่กำลังถือว่าผิดนี้ คือ แนวความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และถือว่ามนุษย์เป็นผู้พิชิต และเข้าครอบครองธรรมชาติได้ตามชอบใจมาจากสภาพจิตบุกฝ่าพรมแดนที่เป็นรากฐานของอารยธรรมตะวันตกการพัฒนาที่แล้วว่า มนุษย์กำลังทำลายธรรมชาติไปมากจนเกิดสภาพวิกฤติที่ไปกระทบสมดุลของ ธรรมชาติ ในที่สุดกระทบตัวมนุษย์เองแล้วจนจะอยู่ไม่ได้ เพราะสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์เหมือนน้ำกับปลา ถ้าแห้งเหือดหรือเป็นพิษปลาก็อยู่ไม่ได้ มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมซึ่งมีทั้งน้ำ อากาศ ป่า ต้นไม้ต่างๆ มนุษย์จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สภาพะวิกฤตินี้มาพร้อมกับคำว่าพัฒนา ของสหประชาชาติ จนไม่มีทางแก้ไข นอกจากการเปลี่ยนวิถีใหม่ เปลี่ยนความคิดพื้นฐานใหม่ อัลเบิร์ต ไอสไตน์ เคยกล่าวว่า “ถ้ามนุษย์จะอยู่รอดได้ จะต้องเปลี่ยนวิถีคิดโดยสิ้นเชิง” ถ้ายังมีความคิดอย่างเดิมต่อสภาพสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะไปไม่รอด^{๔๔}

แนวความคิดประนีประนอมกับธรรมชาติ

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Commission on Environment and Development) ได้ให้คำจำกัดความ การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่า “Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. “ แปลว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขาในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง” โดยนัยก็หมายถึง การยอมรับแล้วว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ยอมรับว่าคนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ทำร้ายทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมโทรมเสียหายทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง คนในรุ่น อนาคตซึ่งมีความต้องการของพวกคนรุ่นต่อไป ไม่สามารถได้รับการสนองตอบความต้องการตาม ธรรมชาติอย่างเต็มที่การประนีประนอม compromise หมายถึง ผ่อนหนัก ผ่อนเบาให้แก่กัน ประองตองกัน อะลุ่มอล่วยกัน มีความหมายเชิงบวก วิธีการยุติ

^{๔๔}ประเวศ วะสี, ดร.น.พ. และคณะ, พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย ประเด็นศาสนาและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒.

ปัญหาที่ได้รับความพึงพอใจสองฝ่ายใน ระดับที่ยอมกันได้ แต่ทว่าการประนีประนอม ในความหมายเชิงลบ ลบมากกว่าบวก คือการที่สองฝ่ายต่างต้องยอมลดหย่อนความต้องการของตน เพื่อให้แต่ละฝ่ายต่างก็ได้สิ่งที่ตนต้องการบ้าง ทั้งสองฝ่าย ได้อย่างไม่สมบูรณ์และฝืนใจ โดยให้ความรู้สึกแบบยอมหันหน้าเข้าหากันหลีกเลี่ยงความขัดแย้งเสีย เป็นทางประสานกลมกลืนกันต่อไป การประนีประนอม มีจุดเน้นสิ่งที่ต้องการ ของทั้งสองฝ่ายยอมไม่เอา เต็มตามที่ต้องการ แต่เดิมต้องการเต็มทั้งสองฝ่าย เมื่อขัดแย้งกันเกิดปัญหายอมหันหน้ามาตกลงกัน จึงยอมลดความต้องการเต็มลงเหลือที่ยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย คือวิธีการประนีประนอมอย่างชัดแจ้ง และ การประนีประนอมไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เพราะว่ามันยุติความต้องการความสุขจาก ธรรมชาติปราศจากความรู้สึกจำใจยอมลดความต้องการ หมายถึง อิสรภาพที่แท้จริงอย่างเต็มที่ การ พัฒนาที่ผ่านมา เบื้องหลังความคิดรากฐานของสังคมตะวันตกกับเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ล้วนเป็นแนวความคิดของจริยธรรมแบบจำใจ เพราะการประนีประนอมนั้นมนุษย์ต้องฝืนใจจึงเป็นจริยธรรมที่ ไม่ยั่งยืน^{๔๖} มนุษย์จะทุกข์ไม่จบสิ้น ซึ่งเป็นปัญหาซับซ้อนทำให้การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมติดขัดดำเนินไปไม่ได้แนวคิดประนีประนอมนี้ทำให้ธรรมชาติมีสถานภาพเป็นต้นทุนทางสังคมประเภทหนึ่ง ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหาจึงใช้หลักการประนีประนอมยอมลดความต้องการของแต่ละฝ่ายลงคนละครึ่ง เป็นจุดยุติปัญหา นับว่าเป็นวิธีการระงับปัญหาแบบหนามยอกเอาหนามบ่งจะเกิดความอึดอัดขัดขึ้น และไปไม่รอด เพราะไม่ใช่ความอยู่ตลอดยั่งยืน^{๔๗} และมนุษย์ยังขาดความสุขอีกด้วย^{๔๘}

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

พฤติกรรมที่เกิดจากการพัฒนาของสหประชาชาติ คือ แนวความคิดทางมุ่งส่งเสริมเสรีนิยมทางการค้า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม บริโภคนิยม วิธีการประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงดูเหมือนว่า แนวทางการปฏิบัติของ UN พัฒนาด้วยการส่งเสริมผลักดันให้เกิดความอุดมมั่งคั่งในการกินดี

^{๔๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙),C หน้า ๙๒.

^{๔๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๙๒, ๑๕๖.

^{๔๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๙๑.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

อยู่ที่ที่ หมายถึงความร่ำรวยพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีถึงแม้จะไม่ละทิ้ง การอนุรักษ์ระบบนิเวศ หรือ มนุษย์ แต่ในรายละเอียดทุกประเด็นในแผนปฏิบัติการ ๒๑ นั้น พบว่ามีการกระตุ้นทางการเงินเป็นปัจจัยหลัก อาทิ

ภารกิจหลักและวัตถุประสงค์ขององค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่ง องค์การสหประชาชาติสหประชาชาติ

๑. เพื่อส่งเสริม และเร่งรัดการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศกำลัง พัฒนา โดยเฉพาะ วิทยาศาสตร์และเศรษฐศาสตร์

๒. กิจขนาดกลางและขนาดย่อม การผลิตที่สะอาดและจัดการ สิ่งแวดล้อมการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ

๓. เพื่อลดความยากจนด้วยการเพิ่มผลผลิต เสริมสร้างศักยภาพทาง การค้าของประเทศกำลังพัฒนา

สำหรับ การจัดตั้ง “Word Bank” International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) หรือธนาคารโลก เพื่อประสานกัน กับองค์การสหประชาชาติในการให้ความช่วยเหลือประเทศที่ขาดแคลนกำลังทุน ทรัพย์ แต่ประสงค์จะฟื้นฟูประเทศของตน การให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศ สมาชิกคือ การกู้เงิน ซึ่ง ประเทศลูกหนี้ต้องชำระดอกเบี้ยให้แก่ธนาคารโลก หน้าที่ของหน่วยงานที่ตั้งขึ้นสำหรับประสานงานในกิจการแก้ปัญหาาร่วมกันในเรื่อง เงินทุนตามมาอีกหลายหน่วยงานเพิ่มขึ้นตามความจำเป็น เพื่อความคล่องตัวใน การดำเนินกิจการขององค์การสหประชาชาติเป็นสำคัญ ธนาคารโลกเกิดขึ้นมา พร้อมกันกับองค์การสหประชาชาติและมีบทบาทเคียงคู่กันโดยทั้งสององค์กร สนับสนุนการบูรณะและพัฒนาประเทศต่างๆ บนโลกนี้อีกครั้ง กลุ่มผู้ก่อตั้งเองเป็น ผู้ชนะสงครามโลกครั้งที่ ๒ หากประเทศต่างๆโดยเฉพาะประเทศโลกที่สาม ผู้แพ้ สงคราม ประเทศยากจน ประเทศที่ถูกเรียกว่า ประเทศด้อยพัฒนา ไม่มีกำลังทาง การเงินแล้ว ประเทศที่ร่ำรวย ประเทศที่พัฒนาแล้ว จะขายสินค้าให้กับประเทศผู้ เป็นคู่ค้าที่ไหน การให้กู้ยืมไปสร้างความเจริญพัฒนาทางวัตถุก็ดี การชดใช้ ดอกเบี้ยการแบ่งปันทรัพยากรก็ดี เหล่านี้ เป็นวิธีการพัฒนาในระบบขององค์การ สหประชาชาติเป็นหลักการสำคัญที่นำไปผูกกับการดำรงอยู่ของสันติภาพกับ ดอกเบี้ย

การจัดประเภทประเทศพัฒนาแล้วด้วยปริมาณแบบอุตสาหกรรมนิยม ทุนนิยมภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่างๆ ในโลกถูกจัดแบ่งเป็น ๓

ประเภท ได้แก่ ประเทศพัฒนาแล้ว หรือประเทศโลกที่ ๑ ได้แก่ พวกประเทศอุตสาหกรรมในค่ายของสหรัฐอเมริกา ส่วนประเทศโลกที่ ๒ คือประเทศค่ายคอมมิวนิสต์สังคมนิยมที่มีประเทศรัสเซียเป็นผู้นำ ซึ่งได้ล่มสลายไปแล้ว^{๔๙} และประเทศโลกที่ ๓ หรือ Third World ที่เป็นศัพท์ใหม่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการแบ่งความเจริญพัฒนา คือ บรรดาประเทศที่กำลังพัฒนา developing countries หรือเรียกว่าประเทศด้อยพัฒนา under-developed หรือ less-developed countries หรือประเทศที่พัฒนาน้อย ที่เป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นจากการจัดลำดับความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศโลกโดยการแบ่งเป็นกลุ่มๆ อธิบายว่าเป็นประเทศที่มีมาตรฐานการดำเนินชีวิตค่อนข้างต่ำ พื้นฐานทางอุตสาหกรรมยังต้องพัฒนา และมีดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index)^{๕๐} อยู่ในระดับต่ำ คำนี้มีแนวโน้มว่า จะถูกนำมาใช้แทนที่คำอื่นๆ ที่เคยใช้ก่อนหน้านี้ เช่นคำว่าประเทศโลกที่สาม ซึ่งเกิดขึ้นในยุคสงครามเย็น ซึ่งเห็นได้ว่าองค์การสหประชาชาติ มีปรัชญาเบื้องหลังแนวทางการคิดแบ่งแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ เน้นบทบาทของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอันมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี^{๕๑}

ระบบเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยม สนับสนุนการแข่งขันปลุกเร้าความต้องการของมนุษย์อย่างไร้ขีดจำกัด ตามความหมายของความต้องการทางเศรษฐศาสตร์ที่ไม่มีขีดจำกัดจึงเป็นอุปสรรคการพัฒนา แบบอนุรักษ์ระบบนิเวศไปพร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบที่ดำเนินอยู่นี้ เพราะก่อเกิดความเสียหายอันเนื่องมาจากการเสปนริโภคมากเกิดของเสียมากอุตสาหกรรมมากเกิดมลภาวะมากเกิดการทำลายสภาพแวดล้อมมากเปลี่ยนเป็นนิคมอุตสาหกรรมมาก ธรรมชาติถูกทำลายโดยตรงไปมากจนหมดไปแล้วในหลายพื้นที่ถึงแม้จะประกาศวิธีการ อันเป็นแผนการปฏิบัติเป็นรูปธรรมที่ได้วางแนวทางอันจะทำให้เดินไปสู่ความสำเร็จที่ “ความยั่งยืน (Sustainable)” แต่การบริโภคนิยมที่เป็นหลักการทุนนิยมกับตามความต้องการผลสำเร็จของนักเศรษฐศาสตร์ไม่ทำให้เกิดมีการอนุรักษ์นิยมขึ้นได้ในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาระบบเศรษฐกิจไปพร้อมกันกับการเร่งพัฒนา

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๗.

^{๕๐} www.worldbankgroup.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

สิ่งแวดล้อมซึ่งสาเหตุหลักของความเสื่อมโทรมคือ อุตสาหกรรมที่ทำให้เกิดมลพิษ การรื้อถอนสิ่งแวดล้อม การอุปโภคบริโภคของมนุษย์ที่เกินพอดีทำให้เกิดการขยับตัวของเสียแก่โลกอย่างมหาศาล เป็นการทำลายระบบนิเวศน์โดยตรงปัญหาปริมาณขยะที่เรียกว่า จักรวรรดินิยมขยะ อันส่งผลเสียหายปรากฏขึ้นในปัจจุบันในระบบทุนนิยม

๖.๓ สภาพปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน

จากผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยกรุงเทพเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตคนไทย จากการวิเคราะห์ดัชนีการพัฒนามนุษย์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้บทสรุปที่น่าสนใจว่า ประเทศไทยถือได้ว่าประสบความสำเร็จในการสร้างการพัฒนามนุษย์ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชน ในประเทศได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งบอกเป็นนัยว่าประเทศไทยสามารถพัฒนาและยกระดับตัวบ่งชี้ต่าง ๆ ของการพัฒนาให้มีความใกล้เคียงกับเป้าหมายในการพัฒนามากยิ่งขึ้น แต่เมื่อเปรียบเทียบ การเจริญเติบโตของดัชนีการพัฒนามนุษย์ของประเทศไทยกลับพบว่า ช้ากว่าค่าเฉลี่ยของประเทศในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก กล่าวคือ โดยเฉลี่ยแล้ว ประเทศไทย แต่มีการเพิ่มขึ้นรวดเร็วกว่าประเทศไทย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ประเทศไทยสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่คนไทยได้แต่เป็นไปได้ช้าเมื่อเทียบกับประเทศในภูมิภาคเดียวกัน ข้อเปรียบเทียบดังกล่าวนี้ นำมาซึ่งแง่คิดสำคัญในอนาคตว่า หากการพัฒนายังเป็นไปในอัตราที่เป็นอยู่ ประเทศไทยอาจกลายเป็นประเทศ ที่มีระดับการพัฒนามนุษย์ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภูมิภาค และคนไทยจะมีคุณภาพชีวิตต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภูมิภาค เท่ากับว่า คนไทยมีคุณภาพชีวิตลดลงโดยเปรียบเทียบนั่นเอง นอกจากนี้ เมื่อพิจารณามิติของการพัฒนาในแต่ละมิติ พบว่า ประเทศไทยยังต้องการการพัฒนาทางด้านสุขภาพ ทางด้านการศึกษา ทางด้านความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ทางด้านความเท่าเทียมทางเพศ ทางด้านความยั่งยืน และทางด้านความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อยกระดับคุณภาพของคนไทยให้สูงขึ้นกว่าในปัจจุบัน^{๕๒}

^{๕๒}ศุภเจตน์ จันทร์สาส์น, คุณภาพชีวิตของคนไทย : นัยจากดัชนีการพัฒนามนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๓), หน้า ๕๓.

นอกจากนี้คณะทำงานสุขภาพคนไทย ได้พบปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของคนไทยที่มีรากฐานเชื่อมโยงจากการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ว่า ประเทศไทยมีดัชนีคุณภาพชีวิต (Quality of Life index) ดีเป็นอันดับที่ ๘๖ จากทั้งสิ้น ๑๙๒ ประเทศ โดยการศึกษาถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญต่อการพัฒนามานุษย์ และคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ นี้ ประเทศไทยจัดอยู่ในลำดับที่ ๑๐๓ จากทั้งหมด ๑๘๗ ประเทศตามระดับดัชนีการพัฒนามนุษย์ แม้จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยอายุ ๑๕ ปีขึ้นไป จะมีทิศทางปรับเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยปัจจุบันอยู่ที่ประมาณ ๘.๒ ปี อย่างไรก็ตาม ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการศึกษาก็ยังคงมีสูง โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับอุดมศึกษา ใน ๑๐๐ คน ของเด็กและเยาวชนในครัวเรือนที่มีฐานะยากจนที่สุด พบว่า เพียง ๕๗ คน และ ๒ คน ตามลำดับเท่านั้นที่ได้เข้าศึกษา ในขณะที่กลุ่มซึ่งอยู่ในครัวเรือนที่มีฐานะร่ำรวยที่สุดได้เข้าศึกษาสูงถึง ๑๐๐ คน และ ๗๑ คน ซึ่งสามารถสรุป ในภาพรวมเกี่ยวกับแนวโน้มของปัญหาสำคัญของการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในปัจจุบันของประเทศไทยก็คือ เยาวชนไทยอายุ ๑๘ - ๒๑ ปี เพียง ๑ ใน ๔ คนเท่านั้นที่ได้เข้าศึกษา ในระดับอุดมศึกษา^{๕๓}

สำหรับผลการสำรวจระดับชาติประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้สรุปผลที่น่าสนใจเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ลดลงจากปี พ.ศ. ๒๕๕๔ และยังมีแนวโน้มว่า คนไทยส่วนใหญ่ยังไม่พึงพอใจต่อชีวิตความเป็นอยู่อันเนื่องมาจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับบริบทในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะผลพวงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ^{๕๔} ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของมูลนิธิเพื่อคนไทยซึ่งเปิดเผยร่วมกับสมาคมวิจัยการตลาดแห่งประเทศไทยที่เก็บข้อมูลจากคนไทย ๑๐๐,๐๐๐ คน ทั่วทั้ง ๗๗ จังหวัด ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๕ พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยมาก ได้แก่ ปัจจัยด้านรายได้ ทรัพย์สินและหนี้สิน รายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่าย ค่าครองชีพที่สูงขึ้น สุขภาพ

^{๕๓} คณะทำงานสุขภาพคนไทย, *คุณภาพชีวิตและการพัฒนามนุษย์*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.hiso.or.th> (๑๘ มีนาคม ๒๕๕๘).

^{๕๔} กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, *ผลการสำรวจระดับชาติประจำปี ๒๕๕๕*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dmh.go.th> (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๘).

ความมั่นคงในการทำงานอันเนื่องมาจากพื้นฐานทางการศึกษาที่ไม่ดีพอ การใช้เวลาในครอบครัวที่น้อยลง และลักษณะการใช้ชีวิตส่วนตัว (Life style) ที่แตกต่างกัน ในขณะที่เรื่องของสิทธิความเท่าเทียมกันในสังคม สิ่งแวดล้อม รัฐบาล บทบาทสื่อ และบทบาทภาคธุรกิจต่อประเทศ มีความสำคัญรองลงมา^{๕๕}

นอกจากนี้ ผลการวิจัยสำรวจข้างต้น ยังสะท้อนให้เห็นประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติม ดังนี้

(๑) คนไทยยึดถือปัจจัยทางด้านวัตถุมากขึ้น จนเป็นสาเหตุให้คนไทยไม่พึงพอใจต่อคุณภาพชีวิตของตนเองในปัจจุบัน ซึ่งจากรายงานผลความพึงพอใจต่อรายได้ที่ภาครัฐมีนโยบายปรับเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. ๒๕๕๔ – ๒๕๕๕ พบว่า คนไทยมีความพึงพอใจต่อการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากเดิมร้อยละ ๐.๒๙ แต่กลับพบว่า ความพึงพอใจในภาพรวมต่อคุณภาพชีวิตของตนเองลดลง ร้อยละ ๓.๔ ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้จะมีการปรับช่วยเหลือคนไทยตามนโยบายการเพิ่มรายได้จากภาครัฐซึ่งถือเป็นเรื่องปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ก็ไม่ได้หมายความว่าส่งผลให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างชัดเจน ในขณะที่ผลสำรวจปัจจัยอื่น ๆ เช่น การใช้เวลากับครอบครัว การสร้างสมดุล ในการใช้ชีวิต เป็นต้น กลับเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความสุขและความพึงพอใจที่แท้จริงให้กับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย

(๒) คุณลักษณะของคนไทยมีลักษณะที่ขัดแย้งกัน ด้านบวกที่คนไทยเห็นว่าดี คือ มีน้ำใจ อ่อนน้อม เป็นมิตร แต่ด้านลบ คือ ความเห็นแก่ตัว ไม่รับฟังผู้อื่นหรือยึดมั่นในความคิดของตนเอง ขาดวินัย เอาตัวรอด ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่ยังกังวลเรื่องปัญหาส่วนตัวมากกว่าปัญหาสังคมหรือประเทศ ซึ่งประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่า คนไทยแม้จะมีน้ำใจแต่ไม่ได้เน้นความจริงใจมากนัก การเข้าไปมีส่วนร่วมและบทบาททางการเมืองจึงเป็นเรื่องน่าเบื่อ ไม่อยากยุ่ง และความคิดเห็นส่วนใหญ่มุ่งไปที่การพัฒนาตนเองเป็นสำคัญ แต่ยังคงขาดการได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเพียงพอ

^{๕๕}มูลนิธิเพื่อคนไทยและสมาคมวิจัยการตลาดแห่งประเทศไทย, รายงานผลการสำรวจ ความคิดเห็น “คนไทย” มอนิเตอร์ เสี่ยงนี้มีพลัง (จาก ๑๐๐,๐๐๐ คน ทั่วประเทศ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงประเทศไทยในทิศทางที่ดีขึ้นด้วยการมีส่วนร่วมของคนไทย ปี ๒๕๕๕), [ออนไลน์], แหล่งที่มา :<http://www.khonthaifoundation.org>(๑๙ มีนาคม ๒๕๕๘).

(๓) คนในกรุงเทพมหานคร มีความพึงพอใจต่อชีวิตความเป็นอยู่ในระดับต่ำกว่าประชากรโดยรวม (ยกเว้นภาคใต้) โดยอิทธิพล ด้านสังคม เศรษฐกิจ และมลพิษด้านต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมส่งผลทำลายสุขภาพและก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจในคุณภาพชีวิตที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน^{๕๖}

สำหรับสรุปผลรายงานวิจัยเรื่อง คุณภาพชีวิตคนไทย ปี ๒๕๕๕ ของสำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) ที่ได้มีการจัดทำรายงานการวิจัยเรื่องดังกล่าวอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ซึ่งถือเป็นงานวิจัยเพื่อตอบสนองต่อบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และ พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดำเนินการในเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยใช้วิธีกำหนดมาตรฐานวัดคุณภาพชีวิตของคนไทยในคุณภาพชีวิต ๕ ตัวชี้วัด คือ ด้านการทำงาน ด้านครอบครัว ด้านสุขภาพและความเครียด ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน และใช้วิธีสอบถามกลุ่มเป้าหมายในแต่ละด้านด้วยข้อคำถามที่แตกต่างกัน โดยใช้วิธีพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อถือได้ ของ ครอนบาค อัลฟา (Cronbach Alpha) โดยประเมินเป็นค่าระดับทางสถิติแต่ละด้าน โดยมีการจัดทำแบบสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ เพื่อประกอบผลการวิจัยทางสถิติ โดยมีการสุ่มจำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งสิ้น ๔,๕๐๐ คน ใน ๔ ภูมิภาค พร้อมเปรียบเทียบกับผลข้อมูลการวิจัยในลักษณะเดียวกันย้อนหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ – ๒๕๕๕ พบว่า

๑) คนไทยส่วนใหญ่มีความพึงพอใจกับคุณภาพชีวิตทั้ง ๕ ตัวชี้วัด (ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕) ดังนี้

(๑.๑) คุณภาพชีวิตด้านการทำงาน ผลสำรวจความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (๗.๙๗ จากคะแนนเต็ม ๑๐ คะแนน) แสดงว่า คนไทยมีคุณภาพชีวิตด้านการทำงานอยู่ในระดับค่อนข้างดี

^{๕๖}สมาชิกรัฐสภากรรมาธิการการตลาดแห่งประเทศไทยและคณะวิจัยมูลนิธิเพื่อคนไทย, รายงานผลการสำรวจความคิดเห็น “คนไทย” มอนิเตอร์ เสียงนี้มีพลัง ปี ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเพื่อคนไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔-๑๙.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

(๑.๒) คุณภาพชีวิตด้านครอบครัว ผลสำรวจความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (๘.๑๕ จากคะแนนเต็ม ๑๐ คะแนน) แสดงว่า คนไทยมีคุณภาพชีวิตด้านครอบครัวอยู่ในระดับดี

(๑.๓) คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพและความเครียด ผลสำรวจความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (๗.๕๑ จากคะแนนเต็ม ๑๐ คะแนน) แสดงว่า คนไทยมีคุณภาพชีวิตด้านสุขภาพและความเครียดอยู่ในระดับค่อนข้างดี

(๑.๔) คุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม ผลสำรวจความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (๘.๐๓ จากคะแนนเต็ม ๑๐ คะแนน) แสดงว่า คนไทยมีคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับดี

(๑.๕) คุณภาพชีวิตด้านชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน ผลสำรวจความพึงพอใจ อยู่ในระดับมาก (๗.๗๙ จากคะแนนเต็ม ๑๐ คะแนน) แสดงว่า คนไทยมีคุณภาพชีวิตด้านความเป็นอยู่ประจำวันอยู่ในระดับค่อนข้างดี

๒) ผลการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตคนไทย ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๓ – ๒๕๕๕ พบว่า ตัวอย่างประมาณครึ่งหนึ่ง คือ ร้อยละ ๕๒.๑ เห็นว่า คุณภาพชีวิตในภาพรวมยังเหมือนเดิม ในขณะที่อีกร้อยละ ๒๗.๘ เห็นว่า คุณภาพชีวิตในภาพรวมดีขึ้น และอีกร้อยละ ๒๐.๑ เห็นว่า แย่ลง

๓) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติร่วมกับข้อมูล จากการสัมภาษณ์ ได้ผลสรุปข้อเสนอแนะจากงานวิจัยพบว่า

(๓.๑) รัฐควรส่งเสริมด้านการดูแลสุขภาพเบื้องต้น ของประชาชนให้มากขึ้นเนื่องจากตัวอย่างส่วนใหญ่ มีปัญหาในด้านการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ถึงกับต้องเข้ารับการรักษาตัวในสถานพยาบาล ดังนั้น อาจส่งเสริมสถานที่ออกกำลังกาย จัดระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยส่งเสริมด้านสุขภาพในชุมชน การจัดการกรรมสันตนาการเพื่อดูแลสุขภาพกายและใจให้ชุมชน

(๓.๒) รัฐควรมีนโยบายหรือกำหนดมาตรการ ในการช่วยบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจากสภาวะเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาเกี่ยวกับราคาสินค้า ทั้งประเภทอุปโภคบริโภคให้มากขึ้น โดยผลการศึกษาพบว่า ตัวอย่างทุกภาคมีความเห็นตรงกันว่า สินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันมีราคาค่อนข้างแพง โดยเฉพาะสินค้าจำพวกอาหารในการบริโภค

(๓.๓) รัฐควรกำหนดมาตรฐาน ในการดูแลความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน ของประชาชนให้ดีขึ้น เนื่องจากผลการศึกษาพบว่าประชาชนยัง

รู้สึกว่าคุณเองไม่มีความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สินที่เพียงพอ โดยเฉพาะ ปัญหาเกี่ยวกับโจรผู้ร้าย

(๓.๔) รัฐควรกำหนดแนวทางส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ ประชาชนอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม เนื่องจากที่ผ่านมาการพัฒนาคุณภาพ ชีวิต มักเป็นเพียงงานประจำของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของคุณภาพชีวิต ทางด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ยังขาดการเชื่อมโยงให้กลายเป็นรูปแบบการพัฒนาที่ ครบถ้วนสมบูรณ์^{๕๗}

นอกจากนี้ ปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประเทศไทย ใน ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้ชี้ให้เห็นผลสำรวจที่น่าสนใจ ดังนี้

(๑) ด้านรายได้และค่าใช้จ่ายของครัวเรือน (ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๗ – ๒๕๕๖) พบว่า แม้รายได้ในครัวเรือนจะยังมีอัตราสูงกว่ารายจ่ายในครัวเรือนในแต่ละ ช่วงปีที่ผ่านมา แต่พบว่า หนี้สินต่อรายได้ในครัวเรือน มีอัตราแปรผันและ คงที่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๗ – ๒๕๕๔ แต่กลับมีแนวโน้มปรับระดับสูงขึ้น เรื่อย ๆ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๕ – ๒๕๕๖ (ประมาณ ๕.๘ – ๖.๓ เท่าตัว) ซึ่งบ่งบอกว่าแม้คนไทยจะมีการรักษาสมดุลต่อรายได้และรายจ่าย ในครัวเรือนได้ ก็ตาม แต่ยังไม่สามารถบริหารจัดการความต้องการในการใช้จ่ายได้ดีพอ จึงเกิด ปัญหาหนี้สินในครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง

(๒) เนื่องจากปัจจุบันมีการเพิ่มอัตราค่าจ้างขั้นต่ำและภาวะเศรษฐกิจ โลกที่ชะลอตัว จึงส่งผลกระทบต่อการประกอบการทั้งกิจการขนาดใหญ่หรือขนาด เล็ก จนทำให้ต้องปิดตัวลง แต่กลับไม่มีผลต่อการว่างงานมากนัก จากต้นปีจนถึง เดือนตุลาคม ๒๕๕๖ พบว่า ค่าเฉลี่ยการจ้างงานอยู่ในระดับใกล้เคียงกับทุก ๆ ปีที่ ผ่าน (ร้อยละ ๐.๗) แต่สิ่งที่เห็นได้ชัด คือ นโยบายขึ้นค่าจ้างขั้นต่ำและการที่ ลูกจ้างมีค่าจ้างเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้คนจบการศึกษาใหม่ ๆ อาจหางานทำได้ ยากขึ้น เนื่องจากสถานประกอบการปิดกิจการไปมาก หรือไม่สามารถรับสภาพ ต้นทุนด้านแรงงานที่เพิ่มสูงขึ้นได้

(๓) ปัญหาสังคมในปัจจุบันด้านต่าง ๆ ส่งผลให้ผู้สูงอายุในยุคต่อไปไม่มี โอกาสเสี่ยงกับการป่วยเป็นโรคเรื้อรังมากขึ้น เพราะพฤติกรรมกรดำเนินชีวิตที่

^{๕๗}สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA), **คุณภาพชีวิตคนไทย ปี ๒๕๕๕**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทีพีเนตรการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้าบทคัดย่อ I -V.

ไม่เหมาะสม และไม่ดูแลตนเองเท่าที่ควร เช่น การสูบบุหรี่และดื่มสุราเป็นประจำ การออกกำลังกายน้อยลง เป็นต้น ซึ่งผลจากการสำรวจด้านสุขภาพคนไทย ยืนยันว่า มีอัตราการย่อยละของการเกิดโรคเรื้อรังต่าง ๆ มากขึ้นทุก ๆ ปี นอกจากนี้ ปัญหาภาวะอ้วนที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน ตั้งแต่กลุ่มเยาวชนและการสมรสก่อนวัยอันควรในช่วงวัยรุ่นย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในด้านสุขอนามัยจนอาจก่อปัญหาในสังคมไทยได้ในอนาคต

(๔) จากผลการสำรวจจำนวนผู้ต้องการพัฒนาขีดความสามารถ พ.ศ. ๒๕๕๒ - ๒๕๕๖ โดยประเมินในรูปแบบร้อยละของผู้ที่เคยได้รับการพัฒนา จำแนกตามหลักสูตรที่ต้องการพัฒนา หรือเป็นผู้เคยได้รับการศึกษาอบรมได้ตามความต้องการในแต่ละปี พบว่า ในภาพรวมมีจำนวนความต้องการพัฒนาฝึกอบรมมากขึ้นเรื่อย ๆ ขณะที่อัตราการรับได้มีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ ซึ่งบ่งบอกปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยว่า คุณภาพชีวิตที่จะได้รับการพัฒนาด้วยกระบวนการศึกษาเรียนรู้ ยังไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่ภาครัฐวางไว้^{๕๘}

สำหรับข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ถือได้ว่าเป็นข้อมูลในระดับครัวเรือน ที่จัดเก็บจากทุกครัวเรือนที่มีผู้อยู่อาศัยอยู่จริงในหมู่บ้าน ชุมชนทั้งที่มีเลขที่บ้านและไม่มีเลขที่บ้านเป็นประจำทุกปี เพื่อแสดงถึงสถานภาพความจำเป็นพื้นฐานของคนในครัวเรือนต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณภาพในการดำรงชีวิตที่ได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำไว้ว่า คนควรจะมีคุณภาพชีวิตในแต่ละเรื่องอย่างไร ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ซึ่งโดยปกติคณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.) จะแต่งตั้งคณะทำงานซึ่งประกอบไปด้วยผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน เพื่อช่วยกันปรับปรุงตัวชี้วัดและเกณฑ์ชี้วัดทุก ๕ ปี ให้เหมาะสมกับเป้าหมายในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงเวลานั้น ๆ เครื่องชี้วัดชุดที่ใช้จัดเก็บข้อมูล จปฐ. ในช่วงแต่ละปีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙ ก็เช่นเดียวกัน จะต้องสอดคล้องต่อเป้าหมายของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) และจะถูกนำมาใช้บ่งชี้คุณภาพชีวิตของคนไทยเป็นระยะเวลา ๕ ปี (ประกอบด้วย ๕

^{๕๘}สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สถิติเด่นและสถิติน่ารู้ : ประเทศไทยเป็นอย่างไร? ในรอบปี, [ออนไลน์],แหล่งที่มา :<http://www.nso.go.th> (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๘).

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

หมวด ๓๐ ตัวชี้วัด) ซึ่งจะพิจารณาเชื่อมโยงร่วมกันใน ๕ องค์ประกอบหลัก คือ การมีสุขภาพดี การมีบ้านอาศัย การฝึกฝนการศึกษา การมีรายได้ก้าวหน้า และการปลูกฝังค่านิยมไทย ทั้งนี้ จากผล รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานในช่วงปี ๒๕๕๕ -๒๕๕๗ โดยคณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.) พบแนวโน้มของข้อมูลที่น่าสนใจ โดยเฉพาะปัญหาเร่งด่วนในภาพรวมของประเทศที่ควรได้รับการแก้ไข ๑๕ ลำดับแรก คือ

๑) เด็กจบการศึกษาภาคบังคับ ๙ ปี ที่ไม่ได้เรียนต่อและยังไม่มีงานทำ รวมทั้งไม่ได้รับการฝึกอบรมอาชีพ โดยเฉลี่ย จำนวน ๒,๕๓๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๐๐ จากทั้งหมด ๑๒,๖๔๗ คน

๒) เด็กแรกเกิดไม่ได้กินนมแม่อย่างเดียวยาวอย่างน้อย ๖ เดือนแรก ติดต่อกัน โดยเฉลี่ย จำนวน ๒๔,๙๔๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๒๓ จากทั้งหมด ๒๒๒,๐๘๕ คน

๓) คนในครัวเรือนสูบบุหรี่ โดยเฉลี่ย จำนวน ๒,๗๘๕,๓๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๙๙ จาก ทั้งหมด ๓๙,๘๗๓,๗๙๒ คน

๔) คนอายุมากกว่า ๖๐ ปีเพิ่มขึ้นไป ไม่มีอาชีพและไม่มียาได้ โดยเฉลี่ย จำนวน ๓๓๑,๕๕๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๓๕ จากทั้งหมด ๕,๒๑๗,๘๔๒ คน

๕) คนในครัวเรือนดื่มสุรา โดยเฉลี่ย จำนวน ๑,๙๔๓,๑๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔.๘๗ จาก ทั้งหมด ๓๙,๘๗๓,๗๙๒ คน

๖) คนอายุ ๓๕ ปีขึ้นไป ไม่ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปีเพื่อคัดกรองความเสี่ยงต่อโรค โดยเฉลี่ย จำนวน ๗๒๕,๖๙๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๑๙ จากทั้งหมด ๒๒,๗๔๒,๒๑๗ คน

๗) ครัวเรือนไม่มีการเก็บออมเงิน โดยเฉลี่ย จำนวน ๒๙๙,๑๔๔ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๒.๔๐ จากทั้งหมด ๑๒,๔๗๙,๓๖๒ ครัวเรือน

๘) เด็กที่จบชั้น ม.๓ ไม่ได้เรียนต่อชั้น ม.๔ หรือเทียบเท่า โดยเฉลี่ย จำนวน ๑๒,๖๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๐๙ จากทั้งหมด ๖๐๕,๐๑๐ คน

๙) คนอายุ ๑๕-๖๐ ปีเต็ม ไม่มีอาชีพและไม่มียาได้ โดยเฉลี่ย จำนวน ๔๘๙,๓๑๑ คน คิด เป็นร้อยละ ๒.๐๖ จากทั้งหมด ๒๓,๗๑๔,๙๐๐ คน

๑๐) ทุกคนในครัวเรือนกินอาหารไม่ถูกสุขลักษณะ ปลอดภัย ได้มาตรฐานโดยเฉลี่ยจำนวน ๒๔๔,๕๔๓ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑.๙๖ จากทั้งหมด ๑๒,๔๗๙,๓๖๒ ครัวเรือน

๑๑) ครัวเรือนจัดบ้านเรือนไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และถูกสุขลักษณะ โดยเฉลี่ย จำนวน ๑๙๗,๐๖๗ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑.๕๘ จากทั้งหมด ๑๒,๔๗๙,๓๖๒ ครัวเรือน

๑๒) ทุกคนในครัวเรือนมีการใช้ยาเพื่อบำบัด บรรเทาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นอย่าง ไม่เหมาะสม โดยเฉลี่ย จำนวน ๑๙๔,๖๔๙ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑.๕๖ จากทั้งหมด ๑๒,๔๗๙,๓๖๒ ครัวเรือน

๑๓) ครัวเรือนถูกรบกวนจากมลพิษ โดยเฉลี่ยจำนวน ๑๘๓,๖๔๙ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑.๔๗ จากทั้งหมด ๑๒,๔๗๙,๓๖๒ ครัวเรือน

๑๔) ครัวเรือนไม่มีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของหมู่บ้าน/ชุมชน หรือท้องถิ่น โดยเฉลี่ยจำนวน ๑๗๔,๑๕๘ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑.๔๐ จากทั้งหมด ๑๒,๔๗๙,๓๖๒ ครัวเรือน

๑๕) คนอายุ ๖ ปี ขึ้นไป ไม่ได้ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง โดยเฉลี่ย จำนวน ๓๐๐,๑๒๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๗๙ จากทั้งหมด ๓๗,๙๕๒,๒๔๓ คนท่ามกลางปัญหาทั้ง ๑๕ เรื่องนี้ มี ๒ เรื่องที่มีแนวโน้มหรือพัฒนาการที่แยกลงในอนาคต ได้แก่ การไม่มีอาชีพและรายได้ของคนอายุ ๑๕-๖๐ ปีเต็ม และการไม่มีอายุยืนยาวและรายได้ของคนอายุมากกว่า ๖๐ ปีเต็มขึ้นไป^{๕๙}

โดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า ผลการสำรวจและการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสถานะปัญหาด้านคุณภาพชีวิตของคนไทยในช่วง ๓-๔ ปีย้อนหลัง ล้วนเกี่ยวข้องกับเรื่องของคุณภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลที่ยังไม่ได้มาตรฐาน สถานะเศรษฐกิจในครัวเรือนทั้งรายรับและรายจ่ายที่ไม่สมดุลและเพียงพอในการเลี้ยงชีพ การเกิดสถานะความตึงเครียดในการดำรงชีวิตประจำวันอันเนื่องมาจากบริบทแวดล้อมในชีวิตเข้ามากดดันและบีบบังคับให้ต้องต่อสู้ดิ้นรน การขาดการศึกษาและไม่เรียนรู้

^{๕๙} คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.), รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานปี ๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๗), หน้า ช-ช.

ที่จะบริหารจัดการชีวิตตนเองให้เกิดประสิทธิภาพจนส่งผลให้ไม่มีความปกติสุขตามอัตราที่ควรพึงจะได้รับ

สรุปประเด็นปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน

๑) จากผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยกรุงเทพเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตคนไทย จากการวิเคราะห์ห้วงจากดัชนีการพัฒนามนุษย์ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ สรุปได้ว่า ปัญหาคุณภาพชีวิตของคนไทย มีความเกี่ยวข้องกับด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ด้านความเท่าเทียมทางเพศ ด้านความยั่งยืน และด้านความมั่นคง

๒) จากรายงานผลการสำรวจระดับชาติ โดยมูลนิธิเพื่อคนไทยและสมาคมวิจัยการตลาดแห่งประเทศไทย สรุปได้ว่า ปัญหาคุณภาพชีวิตของคนไทยมีความเกี่ยวข้องในเรื่องของปัจจัยทางด้านรายได้ ทรัพย์สิน และหนี้สิน ปัญหารายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่ายเนื่องจากค่าครองชีพ ที่สูงขึ้น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาการขาดความมั่นคงในการทำงานอันเนื่องมาจากพื้นฐานทางการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพอย่างเพียงพอ ปัญหาการใช้เวลาในครอบครัวที่น้อยลง และปัญหาลักษณะการใช้ชีวิตส่วนตัว (Life style) ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ รายงานดังกล่าว ได้ให้ข้อสรุปสำคัญเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาคุณภาพชีวิตข้างต้นว่า ล้วนมีที่มาจากประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. ทศนคติและค่านิยมของคนไทยที่นิยมวัตถุมากขึ้นจนเป็นสาเหตุให้คนไทยไม่พึงพอใจต่อคุณภาพชีวิตของตนเองในปัจจุบันและขาดการสร้างสมดุลให้กับชีวิต

๒. คุณลักษณะของคนไทยที่ขัดแย้งกัน ทั้งด้านบวก คือ มีน้ำใจ อ่อนน้อม เป็นมิตร และด้านลบ คือ ความเห็นแก่ตัว ไม่รับฟังผู้อื่นหรือยึดมั่นในความคิดของตนเอง ขาดวินัย เอาตัวรอด ขาดความจริงใจ

๓. อิทธิพลด้านปัจจัยแวดล้อมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และมลพิษด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ เกิดความไม่พึงพอใจในคุณภาพชีวิตที่เป็นอยู่

๓) สรุปผลรายงานวิจัยเรื่อง คุณภาพชีวิตคนไทย ปี ๒๕๕๕ ของสำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) พบว่า ปัญหาคุณภาพชีวิตที่รัฐควรเร่งแก้ไข ได้แก่

๑. ปัญหาด้านการดูแลสุขภาพเบื้องต้นของประชาชนที่ต้องมุ่งเน้นการดูแลสุขภาพองค์รวม อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพื่อการรักษาเพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นไปเพื่อป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บอัน เนื่องมาจากการขาดการดูแลสุขภาพในแต่ละช่วงวัย

๒. ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจากสภาวะเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหา เกี่ยวกับราคาสินค้าทั้งประเภทอุปโภคบริโภคที่แพงจนเกินไป

๓. ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน

๔. ปัญหาการขาดการเชื่อมโยงระหว่างทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของคนไทย เพื่อให้กลายเป็นรูปแบบการพัฒนาที่ครบถ้วนและต่อเนื่อง

๕) จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิตของ คนไทย มีปัญหาในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. ปัญหาความไม่สามารถบริหารจัดการความต้องการในการใช้จ่ายได้ดีพอจนเกิดปัญหาหนี้สินในครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง

๒. ปัญหาการจ้างงานและแรงงานในภาคเศรษฐกิจของประเทศ

๓. ปัญหาด้านการดูแลสุขภาพในทุกช่วงวัย

๔. ปัญหาทางการศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้และทักษะการใช้ชีวิตเพื่อให้เกิด คุณภาพอย่างเหมาะสม

๕) จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐาน ในช่วงปี ๒๕๕๕ -๒๕๕๗ โดยคณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.) สรุปได้ว่า ตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตของคนไทยต้องสอดคล้องตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) และควรพิจารณาเชื่อมโยงร่วมกันใน ๕ องค์ประกอบหลัก คือ การมีสุขภาพดี การมีบ้านอาศัย การฝึกฝนการศึกษา การมีรายได้ก้าวหน้า และการปลูกฝังค่านิยมไทย

๖.๔ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เสนอแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา ๒ ประการ ดังนี้

๑. วิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้น^{๖๐} ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน ๓ ประเด็น คือ

๑.๑ ท่าทีต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมนุษย์จำเป็นต้องปรับท่าทีต่อธรรมชาติให้ถูกต้องเป็นไปในทางที่ดีเพื่อพลิกเปลี่ยนพฤติกรรมให้เปลี่ยนแปลงไปโดยพระพุทธศาสนามองธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ๓ ลักษณะ คือ

๑) มองธรรมชาติเป็นสิ่งที่เร็นรมย์ มีความสุขกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒) มองสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติเดียวกัน กับตน ต้องเป็นมิตรมีไมตรีเกื้อกูลกันละกัน

๓) มองธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาตนของมนุษย์

๑.๒ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ

เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับท่าทีต่อธรรมชาติของมนุษย์ คือ พระพุทธศาสนายึดหลักความรู้จักประมาณ หรือความรู้จักพอดี ที่เรียกว่า มัตตัญญูตา ทำให้ลดการเบียดเบียนกันในสังคม และเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมไปในตัว

๑.๓ การสร้างสรรค์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การสร้างสรรค์ใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีของมนุษย์ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลเสีย บางอย่างเกิดขึ้น เป็นผลกระทบข้างเคียงบ้าง เป็นอิทธิพลในทางทำลายบ้าง ตลอดจนอาจเป็นผลเสียที่ร้ายแรงมาก ทั้งหมดนี้ต้องใช้หลักความไม่ประมาท หรือ การสร้างสรรค์อย่างรอบคอบ มีสายตากว้างไกล โดยการศึกษาแสวงหาปัญญาให้รู้ทั่วทันการเทคโนโลยีเจริญขึ้นมากเท่าใด การพัฒนาคน ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น^{๖๑}

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๘๗.

^{๖๑} อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๘-๑๙๔.

๒. วิธีแก้ปัญหาในระบบใหญ่^{๒๒} ท่านกล่าวถึงระบบที่เป็นแกนกลางของการแก้ปัญหาว่า คือ การพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้ง ๓ ด้านที่สัมพันธ์อิงอาศัยและส่งผลต่อกัน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยพฤติกรรมเหล่านั้น ได้แก่

๒.๑ พฤติกรรมเคยชินระดับบุคคล – วาสนา ซึ่งถือว่าเป็นพฤติกรรมที่สำคัญที่สุดและควรเอาใจใส่มากที่สุด (“วาสนา”) ในทางพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง พฤติกรรมที่สั่งสมมาเคยชิน จนกระทั่งกลายเป็นลักษณะของบุคคลผู้นั้น ที่ต่างจากบุคคลอื่น การที่มนุษย์จะดำเนินชีวิตอย่างไร และเป็นอย่างไร ส่วนใหญ่จะขึ้นต่อพฤติกรรมเคยชิน การศึกษาจึงต้องให้ความสำคัญต่อพฤติกรรมเคยชิน เป็นเบื้องต้น ซึ่งวิธีการที่สำคัญมากในการสร้างพฤติกรรมเคยชิน คือ วินัย ที่ต้องเริ่มฝึกหัดตั้งแต่เด็ก เริ่มกฎเกณฑ์กติกาตั้งแต่ในครอบครัว และในโรงเรียน

๒.๒ พฤติกรรมเคยชินระดับสังคม – วัฒนธรรม พฤติกรรมนี้เกี่ยวโยงจากพฤติกรรมเคยชินระดับบุคคล ซึ่งกลายเป็นคุณสมบัติของคนส่วนใหญ่ก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมหรือเป็นวิถีชีวิตของชุมชนหรือสังคมนั้น และวัฒนธรรมจัดเป็นวินัยอย่างหนึ่ง เพราะเป็นแบบแผนของสังคม และเป็นเครื่องฝึกพฤติกรรมของตน การมีจริยธรรมมักมีพื้นฐานอยู่ในวัฒนธรรมจึงควรตั้งเป้าหมายให้พฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อมเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของคนทั่วไปกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคม หรือของมนุษยชาติทั้งหมด

๒.๓ แนวทางแก้ปัญหาด้วยความเห็นแก่ตัว ทำได้โดยการขยายความเห็นแก่ตัวชนิดแคบเฉพาะตัวคนเดียวออกไปให้กลมกลืนกับความเห็นแก่ผู้อื่น ทำให้การเห็นแก่ผู้อื่นนั้นเป็นการสนองความเห็นแก่ตัวเรา ทำให้ความสุขของตนเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยความสุขของคนอื่นหรือความสุขของผู้อื่นเป็นเงื่อนไขจะทำให้ตนเองมีความสุข

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เสนอกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธที่แยกเป็นสองตอนชัดเจน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ระบบการพัฒนาคน คือ การพัฒนาคนเต็มระบบ หมายถึง องค์กรรวมการดำเนินชีวิต และระบบการพัฒนาชีวิตเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมในองค์กรรวมการดำเนินชีวิต ๓ ด้าน ที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันในการก้าวสู่

^{๒๒}อ้างแล้ว, หน้า ๑๙๕-๒๐๖.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

จุดหมายแห่งความเป็นชีวิตที่ดี มีคุณลักษณะที่มองได้หลายด้าน เฉพาะด้านที่ประสงค์ เรียกว่า สุขภาวะ^{๒๓} ระบบการพัฒนาชีวิตของมนุษย์จะเรียกสั้นๆ ว่า ระบบการพัฒนามนุษย์ โดยสาระคือการศึกษาซึ่งเรียกว่า “สิกขา” ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ต้องพัฒนาพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน ให้มีความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัย ส่งผลต่อกัน และต้องพัฒนาไปด้วยกันแบบระบบไตรสิกขา ซึ่งแต่ละด้านที่พัฒนา อธิบายเป็นตัวอย่างดังนี้

๑.๑ การพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน แต่เป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์ เกื้อกูล ซึ่งการพัฒนาคอนในขั้นต้น มุ่งสร้างดุลยภาพ โดยฝึกคนให้มี การให้ คุไปด้วยกันกับ การได้ และการเอา กล่าวคือการพัฒนาพฤติกรรมนี้เป็นการพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (ธรรมชาติ วัตถุสิ่งของ เทคโนโลยี)และสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ เรียกรวมว่า ศิล แยกย่อยออกเป็นอินทริยสังวร คือ รู้จักอินทริย เช่น ตา หู ให้ดูฟังเป็น เพื่อประโยชน์ที่มุ่งเน้นเพื่อการศึกษาไม่ติดหลงในการเสพบริโภค

- ปัจจัยปฏิเสวนา คือ กินใช้เสพบริโภคด้วยปัญญา โดยรู้จักประมาณ ให้เป็นการกินเสพพอดี ที่จะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาชีวิต

- สัมมาอาชีวะ คือ ประกอบอาชีพสุจริต ซึ่งไม่เบียดเบียนใคร แต่เป็นการสร้างสรรค์เกื้อกูล และทำให้ชื่อตรงตามจุดหมาย กับทั้งได้เป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตน

- วินัยบัญญัติ คือรักษากติกาของชุมชนหรือสังคม โดยถือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เพื่อให้วิถีชีวิตร่วมกันนั้นเป็นเครื่องเอื้อโอกาสในการก้าวสู่จุดหมายของการพัฒนาชีวิตโดยมีตนเองเป็นส่วนร่วมในการสร้างสภาพเอื้อโอกาสนั้น

๑.๒ การพัฒนาจิตใจ ซึ่งมีเจตจำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรมสภาพจิตที่พอใจมีความสุข ทำให้พฤติกรรมมีความมั่นคง ปัญหาที่จะทำงานได้ผล และพัฒนาไปได้ต้องอาศัยสภาพจิตใจที่เหมาะสมด้วยการพัฒนาภาวะจิต ทั้งด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพให้จิตใจที่ติงาม เข้มแข็ง มีความสุข โดยมีเจตจำนงที่เป็นกุศล และมีสภาพเอื้อพร้อมต่อการใช้งานทางปัญญา เรียกว่า สมาธิ

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๗.

๑.๓ การพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจตามความเป็นจริง ที่จะทำให้ปฏิบัติจัดการแก้ไขปรับปรุงทุกอย่างทุกด้านอย่างถูกต้องได้ผล เป็นตัวแก้ปัญหา เป็นตัวจัดปรับทุกอย่าง ทั้งพฤติกรรมและจิตใจ ให้ลงตัวพอดี และเป็นตัวนำสู่จุดมุ่งหมายแห่งความมีอิสรภาพและสันติสุขสดชื่น เบิกบาน สุขสงบอย่างแท้จริง จนหลุดพ้นจากปัญหา ดับทุกข์ได้ ต้องพัฒนาควบคู่ประสานกันไปและอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพฤติกรรมและจิตใจ เรียกว่า ปัญญา และ

ตอนที่ ๒ ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์รวมใหญ่ อันประกอบด้วย มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี ดำเนินไปด้วยดี โดยที่ทุกส่วนเป็นปัจจัย ส่งผลในทางเกื้อกูลแก่กัน ทำให้ดำรงอยู่ด้วยดีด้วยกัน

๒.๑ มนุษย์

การที่พระพุทธศาสนาเน้นมนุษย์หรือ คนเป็นศูนย์กลาง (Man Centered) และให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ยิ่งกว่าสิ่งใด หากจะนำชีวิตคนสักคนหนึ่งมาแยกส่วนประกอบดู จะพบว่าประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญ ๒ ส่วน คือ รูป (ร่างกาย) กับนาม (จิต เวทนา สัญญา สังขารวิญญาณ)^{๖๔} ทั้งนามและรูปต่างก็เป็นส่วนประกอบของโลก คือ เป็นทั้งโลกภายใน อันได้แก่ชีวิตหนึ่งๆ ของคนและสัตว์ รวมทั้งเป็นโลกภายนอก อันได้แก่ ระบบจักรวาลต่างๆ สิ่งนอกเหนือไปจากคนและสัตว์ เช่น ต้นไม้ ภูเขา ก้อนหิน ฯลฯ นามรูป คือ โลกซึ่งเกิดมาได้เพราะวิญญาณ (จิต มโน) เป็นปัจจัย เป็นผู้สร้าง ซึ่งนามรูป อธิบายได้ ดังนี้

มนุษย์เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมาก มนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจจัยตัวกระทำมีความสำคัญที่สุด ในฐานะเป็นมนุษย์ ควรมุ่งให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนอื่นๆ เพื่อช่วยให้มนุษย์เจริญงอกงามถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และมีชีวิตที่ดีงามสมบูรณ์ ซึ่งจะเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ดีที่สุด ที่จะช่วยให้ระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่บรรลุจุดหมายแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืนได้และในฐานะทรัพยากรมนุษย์ คือการเป็นทุนหรือเป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พึงพัฒนาให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีฝีมือ มีความรู้ความสามารถ ฯลฯ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในระบบการพัฒนาต่อไป

^{๖๔} วินย.(ไทย) ๔/๑/๑; ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑/๑; ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๘-๔๐/๕-๕๓

และ อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๒๕๕/๑๓๑.

มนุษย์ในฐานะที่ต้องจัดการพัฒนาด้านการศึกษาแสดงเป้าหมายว่า มนุษย์เป็นทรัพยากร ที่แปลว่า แหล่งทรัพย์ หรือขุมทรัพย์จึงให้ความรู้สึกในแง่ที่เป็นรูปธรรมคือ ทุน หรือสิ่งที่จะนำมาใช้เกื้อหนุน หรือเป็นเครื่องมือ ในการส่งเสริมหรือทำความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจและต่อมาก็ใช้ในด้านสังคมด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อใช้คำว่าทรัพยากรมนุษย์ จึงทำให้เรามองมนุษย์ในความหมายที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ โดยเอามนุษย์มาใช้เป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งเหมือนทรัพยากร อย่างอื่นเช่นกัน เพื่อจะสร้างสรรค์ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ตลอดทางด้านสังคมตามมา เมื่อทรัพยากรมนุษย์หมายถึงคนในฐานะที่เป็นทุน หรือเป็นปัจจัยในการผลิตทางเศรษฐกิจ และเป็นส่วนประกอบที่จะนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ความเจริญของสังคม การมองว่ามนุษย์เป็นทรัพยากร กลับทำให้ความหมายการมอง ความหมายของมนุษย์แคบลงมนุษย์ เป็นชีวิตที่มีความประเสริฐมีความสำคัญ มากกว่าการเป็นทรัพยากร ชีวิตอาจมีความสมบูรณ์ได้แม้ในตัวของมันเอง ไม่ใช่เป็นเพียงแค่เครื่องมือหรือส่วนประกอบที่จะเอามาใช้สร้างสรรค์สิ่งอื่นเท่านั้น ความหมายของมนุษย์ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายแบ่งเป็น ๒ ชั้น

๑. มนุษย์ ในฐานะทรัพยากร ซึ่งปัจจุบัน นิยมใช้คำว่า ทรัพยากรมนุษย์ กันมากอย่างแพร่หลายทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เป็นการแสดงให้เห็นว่า มนุษย์เป็นทรัพยากรพิเศษที่มีความสำคัญยิ่งกว่าทรัพยากรอื่น ๆ^{๖๕} มองในเชิงคุณภาพของการสร้างสรรค์พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเป็นกำลังคนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการผลิตของสังคมทุนนิยมปัจจุบัน

๒. มนุษย์ ในฐานะที่เป็นชีวิต มองว่าชีวิตของมนุษย์มีคุณค่ามากกว่าการเป็นทรัพยากรอันมีค่า จึงใช้คำว่าความสามารถของมนุษย์ต่างหากที่มีความล้ำเลิศ ค่ายิ่งกว่ามุมมองและทิศทางในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่นี้ เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้อย่างดีเยี่ยม และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกฝน ด้วยการศึกษาด้วยหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๖๖} เป็นทาง

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ มหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด), หน้า ๔-๗ .

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับเต็ม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

สายกลาง ไม่เอียงสุดไปทางใดในข้างหนึ่งที่ปล่อยตัวไปตามธรรมชาติ และในข้างหนึ่งที่จะพิชิตหรือรุกรานธรรมชาติ แต่เป็นหลักไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นวิถีชีวิตแห่งความพอดี^{๖๗} ที่ช่วยให้สิ่งทั้งหลายในระบบสัมพันธ์เจริญงอกงามขึ้นไปอย่างมีคุณภาพที่เกื้อกูลกัน

๒.๒ สังคม

สังคมนั้น หมายความว่ารวมไปถึงระบบต่างๆ ทางสังคม ซึ่งเป็นเครื่องมือและสื่อที่จะช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติทำงาน หรือดำเนินไปในทางที่จะอำนวยผลดีแก่มนุษย์ ซึ่งได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการบริหาร คลอดจนกิจกรรมต่างๆ โดยระบบเหล่านั้น ทั้งหมด จะต้องประสานกลมเกลียว สอดคล้องเป็นอันเดียวกันบนฐานแห่งความรู้ในความจริงแห่งกฎธรรมดาด้านเดียวกัน

๒.๓ ธรรมชาติ

สังัจธรรมว่าด้วยธรรมชาติ อธิบายตามแนววิเวควิทยา ได้ดังนี้

๑. องค์ประกอบทั้งหลายในสิ่งแวดล้อมดำรงอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระบบหนึ่ง ซึ่งมีการหมุนเวียนของสสารและการเคลื่อนย้ายพลังงานอยู่อย่างต่อเนื่อง

๒. การหมุนเวียนของสสารและการเคลื่อนย้ายพลังงานผ่านสิ่งมีชีวิตเป็นปัจจัยจำเป็นให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายดำรงอยู่ได้

๓. การหมุนเวียนของสสารผ่านสิ่งมีชีวิต คือมีการก่อรูปเป็นชีววัฏหรือสารอินทรีย์ และมีการย่อยสลายคืนสภาพสู่สารอนินทรีย์อีกครั้งหนึ่ง

๔. การย่อยสลายสารอินทรีย์เป็นส่วนสำคัญ ของการหมุนเวียนของธาตุต่างๆ ดังนั้น การย่อยสลายของของเสียและซากสิ่งมีชีวิตนี้ จึงเป็นกลไกสำคัญของการฟื้นตัวตามธรรมชาติ

๕. ถ้าระบบนิเวศอยู่ในสภาวะสมดุลย์ การหมุนเวียนของสสารและพลังงานต่างๆจะเป็นไปได้อย่างต่อเนื่องในปริมาณที่สม่ำเสมอ และจะสามารถรักษาองค์ประกอบต่างๆในระบบให้ดำรงอยู่ได้เป็นนิรันดร์ โดยที่สิ่งมีชีวิตต่างๆ จะสามารถมีวิวัฒนาการในการแข่งขันและการปรับตัวเพื่ออยู่รอดแตกต่างกันไป ทำให้ปรากฏมีสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดอาศัยอยู่ร่วมกันมนุษย์ควรปฏิบัติต่อธรรมชาติและ

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, หน้า ๑๐๙.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

สิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยปัจจัยธรรม ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

๑. มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในวัฏจักรของสสารอันจะแยกออกมามีได้

๒. ในปัจจุบันกิจกรรมของมนุษย์ ได้ผลักดันให้เกิดการเคลื่อนย้ายสสารและพลังงานในรูปแบบต่างๆ มากมายทำให้สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ปนเปื้อนด้วยสสารและพลังงานในปริมาณที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ

๓. การหมุนเวียนของสสารในระบบนิเวศ ทำให้เกิดทรัพยากรที่ทดแทนได้

๔. ถ้ามนุษย์ดึงเอาทรัพยากรที่ทดแทนได้ไปใช้ประโยชน์ ในอัตราสูงกว่าอัตราการทดแทนได้จะทำให้เกิดการลดลงเรื่อยๆ หรือความเสื่อมโทรมของทรัพยากรเหล่านั้น รวมถึงส่วนอื่นๆ ของวัฏจักรที่ต่อเนื่องกันไป

๕. อัตราการหมุนเวียนหรือการฟื้นตัวตามธรรมชาติ คือ ชีตจำกัดที่ที่มนุษย์จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างไรก็ตาม ความรู้ ความจริงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอที่จะสร้างจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม แต่เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของกระบวนการที่จะนำไปสู่การพัฒนาค่านิยม ความเชื่อและปรัชญาในการดำรงชีวิตที่พึงประสงค์ต่อไป นอกจากนี้จริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมจะต้องอาศัยจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสังคมมาประกอบด้วย เพราะถ้ามนุษย์ขาดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมย่อมเป็นไปได้ ขณะเดียวกันความเข้าใจธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะมีส่วนสนับสนุนให้มนุษย์มีจริยธรรมต่อเพื่อนมนุษย์และสังคมได้ด้วยเหตุนี้ สิ่งแวดล้อมศึกษาจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญในการเสริมสร้างจริยธรรมของมนุษย์ ด้วยการศึกษาระบบการทางสังคมจะสามารถทำให้บุคคลในสังคมเข้าใจยอมรับว่า

๑. แม้ว่าบนโลกนี้ไม่มีมนุษย์เหลืออยู่เลย แต่ธรรมชาตินั้นยังคงมีอยู่ตามธรรมดาจึงเป็นเรื่องที่มนุษย์ต้องตระหนักรู้ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเท่านั้นคงไม่เพียงพอเพราะเหตุว่า มนุษย์ส่วนหนึ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ยังเข้าไปว่ามีท่าทีประนีประนอมกับธรรมชาติได้หมายความว่า มนุษย์เข้าใจว่าเหนือกว่าธรรมชาติอยู่ดี เป็นส่วนหนึ่งแต่เป็นส่วนที่เข้ามาจัดการกับธรรมชาติให้อยู่อย่างสันติสุขไปด้วยกันด้วยดีได้เพราะว่าต่างยอมที่จะเสียประโยชน์ของฝ่ายละพอๆ

กัน ความเข้าใจอย่างนี้ ก็ไม่ถูกต้องตรงกับ ความหมายที่หลักการทาง พระพุทธศาสนาเน้นที่ต้องกล่าวว่ามีมนุษย์เองนั่น เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่ง เป็นส่วน เล็กๆ ที่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ หลีกเลี่ยง ฝ่าฝืนไม่ได้ ทรานนั้น จึงยอมที่จะเข้าใจ ว่า แท้จริงความสามารถของมนุษย์นั้น มีแค่พัฒนาสู่ความมีอิสรภาพในตัวเอง สูงสุดได้เท่านั้นอย่างแท้จริง ไม่สามารถบุกฝ่าขึ้นไปอยู่เหนือธรรมชาติ ที่เรียกว่า ผู้ พิชิตรธรรมชาติ นอกจากไม่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงแล้ว ยังส่งผลให้เกิดความ ประมาทก่อให้เกิดความผิดพลาดล้มเหลวในการพัฒนาโลกตามความเป็นจริง ด้วย การอยู่อย่างมีความสุขไม่เบียดเบียนปราศจากเวรภัยที่ทำต่อธรรมชาติ ตามผลที่ ปรากฏให้เห็นเป็นความเสียหายเดือดร้อนนั่นเอง

๒. การประกาศเจตนารมณ์ว่ามนุษย์จะขออยู่ร่วมกับกับธรรมชาติอย่าง ต่างคน อยู่แบ่งไม่เบียดเบียนกันอีก นั้นหมายความว่า ที่แล้วว่ามีมนุษย์ยังไม่ได้ขีดใช้ เกื้อกูลแก่ธรรมชาติที่เป็นการชดเชยอย่างเพียงพอ หากจะนับว่าข้อตกลง ประนีประนอมต่อธรรมชาติเกิดขึ้นแล้วตามคำประกาศ ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติ ธรรมชาติยังไม่เรียกร้องค่าของความเสียหายที่มนุษย์ได้กระทำต่อ ธรรมชาติอย่างยับเยินเกินเยียวยาไปเพียงใดแล้ว ก่อนจะแยกฝ่ายสงบศึกกับ ธรรมชาติด้วยสำนึกว่า เกิดผลร้าย ต่อมนุษย์อย่างไร ที่มนุษย์ไม่เคยใส่ใจดูแลรักษา ธรรมชาติมาก่อนนี้ มนุษย์ควรสำนึกผิดที่เบียดเบียนกอบโกยของดีจากธรรมชาติ มามากเพียงใดและจำเป็นต้องเร่งสร้างเสริมตอบแทนธรรมชาติให้มาก โดย ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความคิดจิตใจ อย่างบูรณาการเป็นระบบจัดตั้ง ตามสมมติต่างๆ เป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบ แนวทางปฏิบัติ โครงสร้าง เครือข่าย ไย โครงข่าย ทั่วพร้อมสามารถอยู่ได้อย่างดีเกื้อกูลกันมากขึ้น

๒.๔ เทคโนโลยี

การมองเทคโนโลยีตามหลักการธรรม หรือพุทธธรรม^{๒๘} คือมองอย่างมี ทำที่รู้เท่าทันความจริง มองให้ครบ รอบด้านทั่วตลอด รู้เข้าใจวิธีการที่เป็นคุณค่าที่ แท้และโทษที่เกิดได้เป็นจริงควบคู่กันตามความจริง มิใช่ด้วยความเคลือบแคลง เคลิบเคลิ้มไม่รู้จักความจริงตามสภาพแต่กลับหลงใหลยึดติดพึ่งพาจนมองข้าม ศักยภาพที่แท้ของมนุษย์ จึงต้องตระหนักว่าเทคโนโลยีมาจากวิทยาศาสตร์ คือ

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), คนไทยสู่ยุคไอที, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖-๑๗.

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

ความรู้ในธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในตัวธรรมชาติและกฎเกณฑ์ธรรมชาติแล้ว คนสามารถเอาความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์เอามาจัดสรรกระบวนการปรุงแต่งเหตุปัจจัย ทำการประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ นำมาสนองความต้องการของคนในสังคม สังคมต้องการอย่างไร วิทยาศาสตร์ก็ใช้ความรู้ตอบสนองได้ครบถ้วนความเจริญทางวิทยาศาสตร์ที่กล่าวนั้นเทคโนโลยีได้สร้างขึ้นมา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาความสะดวกสบายต่างๆ เป็นส่วนประดิษฐ์เสกสรรของมนุษย์ เป็นสิ่งแวดล้อมใหม่หรือสิ่งแวดล้อมเทียม มนุษย์จึงต้องไม่ประมาท และให้ความเจริญของเทคโนโลยีเคียงคู่กันไปกับการพัฒนาดตนเองมิใช่เทคโนโลยีเจริญ แต่มนุษย์เสื่อมลง และมนุษย์เป็นทาสของเทคโนโลยี แทนที่จะเป็นเจ้านายใช้เทคโนโลยีการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นองค์รวมแห่งระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย กล่าวคือองค์รวมหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยเป็นเหตุปัจจัยแก่กันสรุปว่า กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากการพัฒนาคนเต็มระบบที่การพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา ด้วยการศึกษาแบบไตรสิกขา ซึ่งการศึกษาที่ถูกต้องจะทำให้คนพัฒนาขึ้น จนมีความไม่ประมาทได้ด้วยสติปัญญา ไม่ต้องหมกมุ่นไปตามแรงชักจูงของกิเลส คือ มีความไม่ประมาทอย่างแท้จริงด้วยสติปัญญาซึ่งเครื่องวัดผลการศึกษาที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ วัดที่มนุษย์ ดูว่าการศึกษานั้นสามารถพัฒนาคนให้พ้นจากวงจรร้ายแห่งความเจริญและความเสื่อมแบบปุถุชนได้หรือไม่ ประการที่สอง ปฏิบัติต่อองค์ประกอบแต่ละอย่างให้ถูกต้องอันประกอบด้วย มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วบูรณาการองค์ประกอบทั้ง ๔ เข้าด้วยกันโดยใช้ระบบการพัฒนาคอนเป็นแกนกลางที่จะทำหน้าที่ขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้สำเร็จ^{๖๔}

การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติมาจากสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (WCED) มีสาระสำคัญ ดังนี้ มีจุดร่วมเดียวกันคือ การมองเห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลในแต่ละภาคของสังคมโดยรวมแนวทางมาจากแนวคิดที่กล่าวได้ว่า การพัฒนาสมรรถนะของประชาชนและสถาบันต่างๆ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ควบคู่

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๕๕.

ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยมิติทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี หากแต่แนวความคิดขององค์การสหประชาชาติได้รวมมิติทางวัฒนธรรมเข้าไปในกิจกรรมการพัฒนาด้วย ฉะนั้น จึงเน้นคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมรวมในกิจกรรมการพัฒนา การพัฒนาที่ยั่งยืนจะไม่เน้นการพัฒนาที่แยกส่วนกันในแต่ละมิติของสังคม

ดังนั้น องค์ประกอบต่างๆ ของสังคมจะต้องเข้าร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมของสังคมให้ดำรงต่อเนื่องไปถึงชนรุ่นต่อไปอย่างต่อเนื่องและดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ การพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนของมิติทางการเมือง ต้องส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ในส่วนของภาคเศรษฐกิจต้องการสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการค้า การอุตสาหกรรม และการเงิน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศซึ่งจะเป็นเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในลักษณะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จำเป็นต้องคำนึงถึงการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย โดยตลอด ระบบการบริหารหรือระบบราชการที่มีศักยภาพ มีความยืดหยุ่น สามารถตรวจสอบและ แก้ไขปรับปรุงตนเองได้ การดำเนินการดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพได้ ต้องใช้บริบทของการศึกษาเป็นเครื่องมือโดยคำนึงถึงการจัดหลักสูตรทางสิ่งแวดล้อมศึกษา และประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษา และได้รับการเรียนรู้ในระดับพื้นฐานอย่างแท้จริงแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีแนวทางการพัฒนาคนด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน คือ ด้านพฤติกรรมได้แก่ วินัย ฯลฯ ด้านจิตใจ ได้แก่ คุณธรรม ความสุข ฯลฯ ด้านปัญญา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ เหตุผล การเข้าถึงความจริง ฯลฯ กระบวนการศึกษาต้องมีทั้งพัฒนาการและบูรณาการโดยระบบการฝึกอบรมคน เรียกว่า สิกขา เป็นหลักแห่งการพัฒนาการ ส่วนหลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าที่จัดเป็นหมวดและแต่ละหมวดต้องปฏิบัติให้ครบชุด อย่างประสานกลมกลืนกันเป็นหลักบูรณาการ

๖.๕ การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในการบูรณาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่

๑) **หลักอริยสัจ ๔** (เพื่อนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์) หลักอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ (ปัญหา) สมุทัย (สาเหตุของปัญหา) นิโรธ (เป้าหมายจากการยุติปัญหา) มรรค (แนวทางแก้ปัญหา)

๑.๑) ทุกข์ ได้แก่ สภาพปัญหาในการพัฒนาในปัจจุบัน

๑.๒) สมุทัย ได้แก่ สาเหตุที่ทำให้เกิดสภาพปัญหา

๑.๓) นิโรธ ได้แก่ ผลตามเป้าหมายสุดท้ายจากทางเลือก ในการบูรณาการร่วมกันคือการพัฒนาที่ยั่งยืน)

๑.๔) มรรค ได้แก่ แนวทางที่เกิดจากการบูรณาการร่วมกันระหว่างหลักโยนิโสมนสิการ หลักไตรสิกขา แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒) **หลักมัชฌิมาปฏิปทา** เพื่อนำมาเป็นหลักในการพิจารณา ความเหมาะสมต่อสัดส่วนในการบูรณาการร่วมกัน) โดยเฉพาะการพิจารณากำหนดน้ำหนักและสัดส่วน ตลอดจนความถูกต้องเหมาะสมต่อการบูรณาการร่วมกันอย่างลงตัวจากทุกหลักการ

๓) **หลักโยนิโสมนสิการ** เพื่อนำมาปรับวิธีคิดและมุมมองในการปรับทัศนคติและส่งเสริมการปลูกฝังจิตสำนึกที่รับผิดชอบให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล เป็นกรอบแนวคิดในแต่ละขั้นตอนเพื่อพิจารณา โดยแยกคาย มีการเชื่อมโยงหลักเหตุและผลอย่างละเอียดลึกซึ้งเพื่อวิเคราะห์สาเหตุและแนวทาง ในการแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างเป็นระบบ รวมทั้ง ควรเป็นไปเพื่อการเห็นผลในการปรับเปลี่ยนทัศนคติและสามารถปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้เกิดขึ้นในบุคคลได้อย่างเหมาะสมทั้ง โดยเฉพาะการทำหน้าที่รับผิดชอบต่อตนเองและสังคมรอบข้างได้อย่างสมดุลและเป็นปกติสุข เป็นลักษณะสังคมอุดมปัญญาที่เกื้อกูลให้เกิดสิ่งดีงามในการอยู่ร่วมกัน

๔) **หลักไตรสิกขา** (ศีล สมาธิ และปัญญา) เป็นกรอบแนวคิดในแต่ละขั้นตอนเพื่อพิจารณาโดยหลักศีลในการฝึกฝนด้านระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นรวมทั้ง การบริหารจัดการชีวิตให้อยู่ในวิถีความเป็นปกติสุข หลักสมาธิเพื่อการสร้างปัสสัทธิ (เกิดความสงบทั้งใจและกาย) รวมทั้งเพื่อสร้างความมั่นคงในจิตใจให้พร้อมต่อการดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ สำหรับหลักปัญญาคือทำหน้าที่นำพาซึ่งความรู้เท่าทันในการแก้ปัญหาทุกเรื่องและช่วยให้พบทางออกที่เหมาะสม

บทที่ ๖ ปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

สามารถพัฒนาให้งอกงามได้อย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยเฉพาะการนำไปบูรณาการร่วมกันกับแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืน ซึ่งมุ่งเน้นการนำคุณค่าและหลักคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เกิดในตัวบุคคลจนสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม การปลูกฝังจิตสำนึก และการอบรมขัดเกลาให้เกิดลักษณะของผู้มีทักษะที่เพียงพอในการใช้ชีวิตได้อย่างชาญฉลาด โดยเฉพาะการคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น สามารถเข้าถึงการปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดความสุขอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การศึกษายังช่วยปูพื้นฐานความพร้อมและช่วยเหลือให้บุคคลอยู่รอดปลอดภัย มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรืองได้อย่างมีความสุขได้ตามอัตภาพที่ควรจะเป็น รวมทั้งสามารถเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสันติสุข

๕) หลักอิทธิบาท๔(ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา) เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการขับเคลื่อนพฤติกรรมเป้าหมายที่มุ่งตรงต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อสร้างวินัยในการบริหารจัดการชีวิตให้เดินหน้าไปสู่จุดหมายปลายทางคือความสุข และความสำเร็จของชีวิตอย่างสมคุณค่าที่ได้เกิดมาแล้ว ให้มีภูมิคุ้มกันและมีศักยภาพที่พร้อมต่อการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้หลักอิทธิบาท ๔ เมื่อเจริญรูปแบบอย่างถูกวิธีด้วยความเพียรอย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่องแล้ว ย่อมส่งผลด้านอานิสงส์ในการยืดอายุให้ยืนยาวได้อย่างมีคุณภาพได้ด้วย

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างยั่งยืนในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาทุนมนุษย์ที่ยั่งยืนถือเป็นแนวคิดทางศาสนาพุทธเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นแนวทางที่น่าสนใจต่อการทำความเข้าใจในเรื่องทุนมนุษย์ โดยมีความสอดคล้องต่อกระบวนการวิเคราะห์ที่นักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ในปัจจุบันใช้อยู่ ซึ่งการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์นั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้แง่คิดว่าจำเป็นต้องตั้งอยู่บนฐานของระบบการพัฒนา ๒ ระบบ คือ

(๑) การพัฒนาทุนมนุษย์ตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงแนวพุทธ ซึ่งเป็นแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเน้นความพออยู่พอกิน พึ่งพาตนเองได้ และมีความเข้มแข็งมีภูมิคุ้มกันปกป้องตนเองได้

(๒) การพัฒนาหลักพุทธธรรมที่มุ่งให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลของโลก ตามทฤษฎีความทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักของการพัฒนา โดยอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ของทุนมนุษย์ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความโลภ อันเป็นกิเลสต้นเหตุพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไป

นอกจากนี้ในเรื่องของการบูรณาการนั้น หากไม่ก้าวพร้อมไปกับพัฒนาการ ก็จะเป็นการบูรณาการที่สมบูรณ์ไปไม่ได้ ซึ่งการจะเชื่อมโยงระหว่างหลักพุทธธรรมกับแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีความสอดคล้อง สมดุล และสามารถสร้างพัฒนาการให้เกิดขึ้นได้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมในลักษณะดุลยภาพ กล่าวคือ มีการพัฒนาทุกองค์ประกอบในการบูรณาการร่วมกันอย่างสมดุล

สรุปท้ายบท

สถานการณ์การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนของประเทศต่างๆทั่วโลก เป็นเหตุให้ประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติได้ให้ความสนใจต่อผลการพัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสภาวะเลวร้ายที่โลกกำลังเผชิญอยู่ ทั้งความยากจน ความอดอยากหิวโหย ความเจ็บป่วย การไม่รู้หนังสือ และความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพา จึงได้เห็นพ้องร่วมกันว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนได้ หากมนุษย์ไม่คำนึงถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงตลอดระยะเวลายาวนานที่ผ่านมา และหนทางเดียวที่จะนำไปสู่อนาคตที่ปลอดภัยและมั่นคง ก็คือการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่สมดุล โดยใช้ทรัพยากรของโลกอย่างเหมาะสมและมีเหตุผลเพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ พร้อมทั้งจัดการและคุ้มครองระบบนิเวศให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ เช่น การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ, การพัฒนาทางอุตสาหกรรม, มลพิษทางน้ำเสีย, สิ่งที่เสียถูกระบายใส่ให้แก่โลก, การเกิดภาวะโลกร้อน

อุปสรรคของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ คือความคิดรากฐานการพิชิตครอบครองธรรมชาติ แนวความคิดที่เป็นรากฐานแบบตะวันตก

หรือ ทิฐฐิความเห็นความเชื่ออันเป็นที่มาของปัญหาคือ ความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติเป็นคนละฝ่าย แนวความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจาก ธรรมชาติ และถือว่ามนุษย์เป็นผู้พิชิตและเข้าครอบครองธรรมชาติได้ตามชอบใจ การพัฒนาที่ผ่านมาพบว่ามนุษย์ทำลายธรรมชาติไปมากจนเกิดสภาพวิกฤติที่ไป กระทบสมดุลของ ธรรมชาติ ในที่สุดกระทบตัวมนุษย์เองแล้วจนจะอยู่ไม่ได้ สภาวะวิกฤตินี้มาพร้อมกับคำว่าพัฒนาของสหประชาชาติ จนไม่มีทางแก้ไข นอกจากการเปลี่ยนวิถีใหม่ เปลี่ยนความคิดพื้นฐานใหม่ ถ้ามนุษย์จะอยู่รอดได้ จะต้องเปลี่ยนวิถีคิดโดยสิ้นเชิง ถ้ายังมีความคิดอย่างเดิมต่อสภาพสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะไปไม่รอด

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่แยกจากกัน เพราะตัว มนุษย์เองเป็นธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และเน้นการพัฒนาที่คน ที่เรียกว่า ภาวนา หมายถึงการพัฒนาด้านศีล สมาธิ ปัญญา ที่รวมเรียกว่าไตรสิกขาทำให้เกิด ความรู้ความเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง แนวทางหลักในการ พัฒนาสิ่งแวดล้อม หรือธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงพัฒนามนุษย์ สังคม และธรรมชาติ แบบองค์รวมไม่แยกส่วนออกจากกันในการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ ต้องดำเนินไป ด้วยกันกับชีวิตมนุษย์ในลักษณะประสานกลมกลืน มิได้เน้นเฉพาะการพัฒนา มนุษย์ในมิติทางวัฒนธรรม หรือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เพียงด้านใดด้านหนึ่ง เป็นการบูรณาการระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมเพื่อให้เกิดประโยชน์และ ความสุขร่วมกันระหว่างบุคคลสังคม และสภาพแวดล้อมอันหมายถึงธรรมชาติให้ ดำรงอยู่ได้ด้วยดีอย่างเกื้อกูลต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน
Buddhism and sustainable Development

บทที่ ๗

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

พระมหาสุพร รุกขิตธมโม,ดร.

๗.๑ ความนำ

ปัญหาที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดจากคนซึ่งเป็นผู้กระทำการพัฒนา แล้วพัฒนาอย่างไม่สมดุลตลอดทั้งหมดของระบบการพัฒนา คือมุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ เน้นการบริโภคนิยม มุ่งพัฒนาคนเพื่อเข้าสู่ระบบแรงงาน จึงทำให้เกิดความไม่ยั่งยืนในทุกระบบของการพัฒนา คือเกิดปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย เป็นต้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจะปรากฏได้ จึงต้องให้ความสำคัญต่อคนและระบบการพัฒนาทั้งหมดให้ไปด้วยกัน นั่นคือ ทุกระบบของการพัฒนาต้องปรับเปลี่ยนใหม่ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีความสุขซึ่งอาจไม่ใช่แค่วัตถุ แต่จิตใจก็สำคัญด้วย

จากปัญหาด้านการพัฒนาในหลายประการที่มีผลกระทบต่อมนุษย์ ทำให้องค์กรยูเนสโกเห็นความสำคัญของการพัฒนามนุษย์ เพราะเชื่อว่าการศึกษาคือช่วยพัฒนาคนได้เมื่อเกิดปัญหา ซึ่งตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้เกิดความรู้ ความสามารถด้านวิชาการและวิชาชีพ และมุ่งเน้นให้เกิดความตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยนำมิติทางวัฒนธรรมอันได้แก่ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ มาใช้เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกระตือรือร้นดำเนินชีวิต ส่วนแนวคิดทางพุทธศาสตร์เห็นว่าต้องพัฒนาคนด้วยหลักไตรสิกขา โดยพัฒนาคนทั้งด้านพฤติกรรม ทางกาย และ วาจา จิตใจ และปัญญา รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบการพัฒนา และการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์นี้มีลักษณะของการพัฒนาการและบูรณาการ และมีได้เป็นไปเพื่อการประกอบวิชาชีพเท่านั้น แต่เพื่อให้เกิดปัญญาและเข้าถึงความจริง มีคุณธรรม และมีความสุข เป็นอิสระต่อการครอบงำหรือภาวะบีบคั้น

จึงกล่าวได้ว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวคิดทางการศึกษาของทั้งสองแนวคิดนี้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนด้วยการใช้กระบวนการศึกษาเป็นเครื่องมือ โดยองค์การยูเนสโกมุ่งเน้นการให้การศึกษา เรื่องสิ่งแวดล้อมและระบบ

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

การพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อพัฒนาคนโดยคำนึงถึงวัฒนธรรมและความเป็นมนุษย์ ส่วนแนวคิดทางพุทธศาสตร์มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการดำเนินชีวิตของคนทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาต่อไป

๗.๒ แนวคิดทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED หรือ การประชุม The Earth Summit) ทำให้ปรากฏเอกสารสำคัญ ๕ ฉบับโดยเฉพาะแผนปฏิบัติการ ๒๑ (Agenda 21) ในบทที่ ๓๖ ได้กล่าวถึงเรื่องการศึกษา การฝึกอบรม และความตระหนักของสาธารณชน (Education, Training and Public Awareness) ซึ่งองค์การยูเนสโก ได้นำแผนปฏิบัติการ ๒๑ ในเรื่องดังกล่าวมาพิจารณาดำเนินการ ปรากฏสาระดังต่อไปนี้

“มีความจำเป็นที่จะเพิ่มพูนความรู้สึกร่วม และการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา การศึกษาจะช่วยให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม และจริยธรรม การมีค่านิยมทัศนคติ ทักษะ และพฤติกรรมที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน การศึกษาควรให้ความรู้แก่ประชาชนไม่เฉพาะในเรื่องสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและกายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม และในเรื่องการพัฒนาคนด้วย”^๑ แผนปฏิบัติการ ๒๑ ในบทนี้ กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน รวมถึงการลดอัตราการไม่รู้หนังสือของผู้ใหญ่ด้วย พร้อมทั้งได้เสนอแนวทางในการปรับปรุงการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ดังนี้

-ให้ประชาชนทุกวัยได้รับความรู้และการศึกษาในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาและการพัฒนา

^๑มานพ เมฆประยูรทอง.แผนปฏิบัติการ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ,๒๕๓๗),หน้า ๗๓.

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

-นำเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา รวมถึงเรื่องประชากรไว้ในโครงการทางด้านการศึกษาระดับ โดยมีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุในประเด็นปัญหาที่สำคัญ และเน้นเป็นพิเศษที่จะให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าวกับผู้มีส่วนในการตัดสินใจ

-ให้เด็กนักเรียนศึกษาในเรื่องสถานะสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นและภูมิภาค รวมทั้งในเรื่องการมีน้ำดื่มและอาหารที่ปลอดภัย เรื่องการสุขาภิบาล และผลกระทบทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมจากการใช้ทรัพยากร^๒

นอกจากนั้นในแผนปฏิบัติการ ๒๑ บทที่ ๒๕ เรื่องเด็กและเยาวชนในการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้กล่าวถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไว้ดังนี้

“ การศึกษาควรได้รับการยกระดับให้สูงขึ้น เยาวชนควรได้รับการศึกษาอบรมในเรื่องสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาอย่างยั่งยืนตลอดระยะเวลาของการศึกษาในโรงเรียน” ^๓

สรุปได้ว่าแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมิติทางการศึกษา ที่ปรากฏในแผนปฏิบัติการ ๒๑ มีสาระสำคัญดังนี้

๑) ต้องพัฒนาศักยภาพของชุมชนทุกวัยทุกระดับการศึกษาให้ได้รับความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนามนุษย์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริง

๒) ส่งเสริมและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งในระบบการศึกษาในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

๓) ต้องสร้างความตระหนักในเรื่องคุณค่าสิ่งแวดล้อม จริยธรรม และพฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

เอ็มโบว์ ผู้อำนวยการใหญ่ขององค์การยูเนสโก ได้เสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไว้ในเอกสารเรื่องกำเนิดอนาคตสรุปได้ดังนี้

“ควรพยายามปรับปรุงเนื้อหาและวิธีการในการศึกษามากขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ วัฒนธรรม และมนุษย์ การศึกษามักจะไม่เหมาะสมกับสถานการณ์และความจำเป็นที่มีอยู่ในหลายประเทศ.... ๑) การศึกษาจะต้องมุ่งการพัฒนาทุกอย่างของคุณคน ทำให้บุคคลสามารถควบคุม

^๒อ้างแล้ว

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น และช่วยให้เขาสามารถพัฒนาความสามารถพิเศษและความถนัด ๒) ฝึกฝนให้มีทัศนคติเกี่ยวกับความอดทน ความยุติธรรม และความมั่นคง ตั้งแต่เด็ก ๓) เมื่อมนุษยชาติส่วนมากมีประสบการณ์ในเรื่องความรุนแรงในรูปแบบต่างๆและมีการฝ่าฝืนสิทธิมนุษยชน ก็ต้องให้การศึกษาในด้านหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม หรือให้วิชาเหล่านี้มีความสำคัญเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาเรื่องหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม อาจเป็นปัญหาในหลายประเทศ เนื่องจากช่องว่างระหว่างศีลธรรมที่สอนกัน ๔) การศึกษาต้องช่วยให้เกิดทัศนคติและค่านิยมที่สัมพันธ์กับความจริง ความต้องการและความคาดหวังของสังคมที่เปลี่ยนไป” ๔

แนวคิดทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก หมายถึง กระบวนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตด้วยการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาคน โดยคำนึงถึงวัฒนธรรมและความเป็นมนุษย์ของเขาเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลมีความรู้และได้รับข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืนเพิ่มขึ้นด้วยการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะนำไปสู่ความมีจริยธรรมและความรับผิดชอบ รู้จักคิด วิเคราะห์ และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน

แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การยูเนสโก

เนื่องจากแนวคิดหนึ่งเพื่อการนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การยูเนสโก คือการใช้วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี ค่านิยม และจริยธรรม เป็นเครื่องมือในการดำเนินการผ่านทางการศึกษาทำให้เกิดแนวคิดเรื่องการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนดังนี้

-ต้องพัฒนาศักยภาพของชุมชนทุกวัยทุกระดับการศึกษาให้ได้รับความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนามนุษย์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน แนะนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างแท้จริง

๔ เอ็มโบว์ อะมาดู มาห์ดาร์,กำเนิดอนาคต(Where the Future Begins).แปลโดย บันดาล(นามแฝง),กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนต,๒๕๒๘),หน้า ๔๖-๔๗.

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

-ส่งเสริมและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทางการศึกษาในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียน

-ต้องสร้างความตระหนักในเรื่องคุณค่าสิ่งแวดล้อม จริยธรรม และพฤติกรรมที่จะส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การศึกษา หมายถึง การฝึกอบรมมนุษย์ด้วยการพัฒนาทางกาย ทางสังคม ทางอารมณ์และสติปัญญา ให้มีความรู้ และสามารถประกอบวิชาชีพเลี้ยงตนได้ ในลักษณะของการเป็นกำลังแรงงาน ซึ่งความรู้ที่ได้จากการศึกษาเป็นความรู้จริงในวิชาการทางโลกเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

มโนทัศน์ขององค์การยูเนสโก

โดยใช้แนวคิดการจำแนกจุดประสงค์ทางการศึกษาของบloom

๑) **ด้านพุทธิพิสัย** จะเน้นเกี่ยวกับการสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจ ด้านการใช้อนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมความสัมพันธ์เชื่อมโยงของระบบธรรมชาติที่เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน เพื่อการคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับชนรุ่นต่อไป

๒) **ด้านจิตพิสัย** จะเน้นด้านการสร้างความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม และความรู้สึกร่วมกันในการธำรงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อชนรุ่นต่อไป ทั้งนี้หมายรวมถึงทักษะด้านการคิดและวิเคราะห์ถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการนำองค์ความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๓) **ด้านทักษะพิสัย** เน้นพฤติกรรมในการใช้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชนรุ่นปัจจุบันเพื่อที่จะนำไปสู่การดำรงคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ของคนรุ่นต่อไป

แนวคิดในการจัดการศึกษาขององค์การยูเนสโก โดยยึดหลักการศึกษิตตามระบบสากล

คุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการศึกษาขององค์การยูเนสโก

๑) พัฒนาการทางกาย(Physical Development)หมายถึงการพัฒนาสมรรถภาพทางกาย การพัฒนาร่างกายฯลฯ

๒) พัฒนาทางสังคม(Social Development) หมายถึงการพัฒนาการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสมฯลฯ

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

๓) พัฒนาการทางอารมณ์(Emotion Development)จะเกี่ยวข้องกับ
อารมณ์ ทักษะคิด เจตคติ ฯลฯ

๔) พัฒนาการทางปัญญา(Intellectual Development) จะเกี่ยวข้องกับ
กับความสามารถทางสติปัญญาทั้งความรู้ ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ ฯลฯ

เป้าหมายของการศึกษาขององค์การยูเนสโก

-พัฒนาศักยภาพของคน ชุมชนทุกวัย ทุกระดับการศึกษา โดยเน้นความรู้
เรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนามนุษย์และการพัฒนาที่ยั่งยืน

-ขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบ
โรงเรียน

-สร้างความตระหนักเรื่องคุณค่า สิ่งแวดล้อม จริยธรรมและพฤติกรรมที่
เสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

แหล่งที่มาของความรู้ขององค์การยูเนสโก

เกิดจากการศึกษาทั้งตามอรรถาธิบายอย่างไม่เป็นทางการ โดยการเรียนรู้ทาง
สังคม และการเรียนรู้ด้วยตนเอง การศึกษาในระบบที่จัดเป็นทางการ และ
การศึกษานอกระบบ ซึ่งยืดหยุ่นตามสภาพความต้องการของผู้เรียน ตามลักษณะ
ท้องถิ่นไม่จำกัดอายุของผู้เรียน

กระบวนการศึกษาขององค์การยูเนสโก

มุ่งฝึกอบรมพัฒนาคนและองค์ประกอบภายนอกของคน โดยเน้นคนเป็น
ศูนย์กลาง เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตที่ดี และ
เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม

วิธีการจัดการศึกษาขององค์การยูเนสโก

-การเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
-เนื้อหาสาระของหลักสูตรเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาและการพัฒนาที่
ยั่งยืน

ผลสำเร็จของการศึกษาขององค์การยูเนสโก

พัฒนามนุษย์ทั้ง ๔ ด้านคือ พัฒนาการทางกาย ทางสังคม ทางอารมณ์
และทางปัญญา

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

บัณฑิตหรือผู้มีการศึกษาขององค์การยูเนสโก

หมายถึง คนที่มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ เพื่อเลี้ยงตนได้ทั้งเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและไม่ก่อปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม

๗.๓ แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

๗.๓.๑ แนวคิดเรื่องการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์

เนื่องจากพระพุทธศาสนากล่าวถึงเหตุ ปัจจัย เป็นสำคัญ การกระทำใดๆก็ตาม เกิดแต่เหตุปัจจัย รวมทั้งให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นหลักซึ่งในส่วนการพัฒนาคนนั้น พระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์ต้องฝึกฝนอบรม มนุษย์พัฒนาได้ การฝึกอบรมตามหลักทางพุทธศาสนาต้องใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการดำเนินการผ่านระบบการพัฒนาคน เพื่อนำไปสู่ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนสรุปได้ดังนี้

การพัฒนาคนต้องพัฒนาคนเต็มทั้งระบบ ทั้งพฤติกรรม จิตใจและปัญญา โดยพัฒนาพร้อมกันทั้ง ๓ ด้านให้มีความสัมพันธ์อีกอาศัยเป็นปัจจัยส่งผลต่อกัน และพัฒนาอย่างไปด้วยกันแบบระบบไตรสิกขา นั่นคือพัฒนาพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน พัฒนาคุณภาพจิตที่เหมาะสม ทำให้เกิดปัญญาอันจะนำไปสู่อิสรภาพและสันติสุข เมื่อมนุษย์พัฒนาแล้ว มีชีวิตที่ดีงาม สมบูรณ์เป็นทุนหรือทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ก็จะเป็นปัจจัยตัวกระทำต่อสภาพสังคม หรือระบบการพัฒนาต่างๆ คือทั้งระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการบริหาร ตลอดจนกิจกรรมต่างๆให้เกิดความประสานกลมเกลียวกันตามความเป็นจริง เพราะสามารถทำความเข้าใจและดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ รู้จักใช้วิชาความรู้ทางโลก โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยความไม่ประมาทคือการพัฒนาตนเคียงคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่นอยู่เสมอ

การศึกษาหมายถึง การฝึกอบรมให้เกิดศีล สมาธิและปัญญา เพื่อให้เกิดปัญญาเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง มีจิตใจที่สงบสุข มั่นคง และมีพฤติกรรมทางกายวาจาที่เรียบร้อย เพื่อสู่ความเป็นบัณฑิตคือผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา

คำว่า “การศึกษา” ตรงกับคำว่า “สิกขา” ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการเรียน การฝึกอบรม การค้นคว้า วิจัย การพัฒนา ตลอดจนการรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามสภาพที่เป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น สิกขาในพระพุทธศาสนานั้น พุทธทาสภิกขุ กล่าวคือการปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญา

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

การศึกษาที่สมบูรณ์ ต้องทำความเป็นมนุษย์ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ อันประกอบด้วย

๑)ความฉลาดหรือสติปัญญาในขั้นพื้นฐานพอตัว คือ พอแก่ความต้องการ คือ การเรียนหนังสือ

๒)มีความรู้เรื่องวิชาชีพและอาชีพพอตัวก็ปฏิบัติได้ คือ การเรียนอาชีพ

๓)มีมนุษยธรรม คือ มีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง แล้วก็พอตัวคือ การเรียนความเป็นมนุษย์ ซึ่งกระทำได้ด้วยการสอน การอบรมจริยธรรม และเป็นความสุขที่ขาดมิได้ เพราะจะเป็นเหมือนสุนัขหางด้วน

หากพิจารณาการศึกษาในทรรศนะของพุทธปรัชญาจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑.มีลักษณะเปิดทั่วไป ไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่ได้จำกัดเฉพาะบุรุษหรือสตรีเพศ

๒.มีลักษณะเล็งประโยชน์และความสุข คือ ประโยชน์ปัจจุบัน อนาคต และประโยชน์อย่างยิ่ง หรือประโยชน์อย่างสูงสุด เล็งความสุขที่อิงวัตถุและไม่อิงวัตถุ

๓.มีทั้งเพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่น

๔.มีลักษณะเป็นการพัฒนาทั้งกายและจิต

๕.มีลักษณะเป็นกระบวนการเพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์ตามลำดับ

๗.๓.๒ หลักการของการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์

พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพฝึกได้ พัฒนาได้ การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์นั้น เสฐียรพงษ์ วรรณปก^๕ กล่าวว่า การศึกษามีใช้การสอน แต่การศึกษา คือ การฝึกฝนอบรม มนุษย์ต้องฝึกตน ช่วยตนเอง พึ่งตนเอง อนึ่ง หากพิจารณาถึงหลักการของการศึกษาทั่วไป กล่าวได้ว่า จะมีลักษณะเป็นระบบ เช่น การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาระดับอนุบาล ประถม มัธยม ในทางพระพุทธศาสนาก็มีลักษณะคล้ายๆกัน เพียงแต่ไม่ได้เรียกว่า เป็น การศึกษาระดับอนุบาล ประถม มัธยม คือ การพัฒนาของพระพุทธศาสนาก็มี

^๕ เสฐียรพงษ์ วรรณปก,พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก,กรุงเทพมหานคร:บริษัท เพชรรุ่งการพิมพ์,จำกัด,๒๕๔๐.

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

ลักษณะเป็นระบบ เป็นขั้นตอน โดยที่การสร้างศรัทธา คือเชื่อในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา นำไปสู่การสร้างท่าที ค่านิยม ทักษะที่ถูกต้อง คือมีสัมมาทิฐิ และอาศัยสิ่งแวดล้อมภายนอก (ปรโตโฆสะ) คือการมีผู้นำที่ดี กัลยาณมิตร มีการฝึกฝน ให้รู้จักคิด คิดเป็นโยนิโสมนสิการ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการเตรียมตัวเข้าสู่กระบวนการศึกษาที่เริ่มได้ตั้งแต่เป็นเด็ก ด้วยการได้รับการฝึกอบรมจากครอบครัว ครู พระภิกษุ สื่อต่างๆ ฯลฯ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่และหลักการที่ใช้ในการให้การศึกษา คือการเรียนรู้ที่เน้นการฝึกตนเองเพราะปัญญาอย่างเดียวจะแก้ปัญหาไม่ได้จะต้องทำคือต้องปฏิบัติ ต้องมีวิริยะ มีกำลังใจ ไม่ย่อท้อ

หากพิจารณาลักษณะการจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสตร์ แล้วนำมาวิเคราะห์ตามหลักการจัดการศึกษาจะพบว่าประกอบด้วยกระบวนการของการศึกษา เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ให้การศึกษา คือผู้สอน ผู้รับการศึกษา คือผู้เรียน อีกทั้งยังประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่จะนำมาสอน หลักการสอน วิธีการสอน เทคนิคการสอน เช่นเดียวกับการศึกษาโดยทั่วไป

การศึกษาเพื่อการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ ซึ่งเรียกว่า สัมมาพัฒนาแบบสมพัฒนานั้นคนต้องเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยโครงสร้างของการพัฒนาในมิติต่างๆทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการศึกษาต้องมีความสัมพันธ์ที่เอื้อแก่กันและกัน ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง โดยเฉพาะความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต้องถูกนำมาใช้ในทิศทางที่ก่อประโยชน์ ด้วยการใช้สติปัญญาพิจารณาและทำความเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงของเหตุปัจจัย อันเกี่ยวเนื่องกัน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ถูกต้อง คือสัมมาพัฒนา ดังทัศนะของพระราชวรมุณี (ประยูร ธมมจิตโต)^๖ ที่ว่าท่าทีของชาวพุทธควรปฏิบัติต่อวิทยาศาสตร์ คือการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์อย่างรู้เท่าทันข้อจำกัดของวิทยาศาสตร์ด้วย ดังนั้น มนุษย์จึงควรที่จะดำรงชีวิตอย่างทั่วถึงพร้อมไปด้วยความเป็นผู้มีความรู้ในความเป็นจริง รวมทั้งควรมีคุณธรรมอย่างแท้จริงเพื่อจะได้ไม่ติดวัตถุอย่างนักบริโภค การศึกษาไม่ควรมุ่งอบรมเพียงให้รู้จักแสดงออก หรือประกอบวิชาชีพได้ตามที่สังคมต้องการเท่านั้น

^๖พระราชวรมุณี (ประยูร ธมมจิตโต), วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

แต่การศึกษาต้องพัฒนาให้คนพึ่งตนเอง ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ดังนั้นเมื่อพระพุทธศาสนาเชื่อว่า คนนั้นฝึกได้ คนต้องฝึก ต้องพัฒนาอบรมตนได้ จึงควรนำหลักการทางพุทธศาสตร์มาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง นั่นคือ ใ้ให้ได้ ใ้ดี ใ้ถูกต้อง เพื่อความสุข สงบ และสันติของตนเอง ตลอดจนถึงสังคม และสภาพแวดล้อมของคน ทำให้เกิดเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อกัน ซึ่งจะทำให้นำไปสู่ความเจริญได้

เพราะฉะนั้น สัมมาพัฒนา จึงเป็นรูปแบบของการจัดการศึกษาที่ต้องใช้ระบบการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือการพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา การพัฒนาจิตใจ และปัญญาด้วยการสอดแทรกหลักธรรมคำสอนที่สอดคล้องกับหลักวิชาการ ทางโลกยังเหมาะสมกับเนื้อหา เหมาะกับวัย จังหวะเวลา หรือเหมาะสมกับโอกาส ในลักษณะของการบูรณาการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง คือ สมพัฒนา เป็นการนำปรัชญาของพระพุทธศาสนามาผสมผสานกับหลักปรัชญาสังคม เพื่อเป็นเครื่องชี้แนะให้สังคมไทยเดินไปในทิศทางที่ถูกต้องกับศักยภาพในการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะควรพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง และการรู้จักความพอเหมาะพอดี เพราะสังคมในพระพุทธศาสนาเป็นสังคมที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง และยึดแนวทางการบริโภคระดับกลาง ฉะนั้นแนวคิดดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมได้

๗.๓.๓ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์

หมายถึง การให้กระบวนการเรียนรู้แก่บุคคลทุกคน ทุกระดับ โดยใช้ระบบวิชาความรู้ทางพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ใจ รวมทั้งปัญญาไปพร้อมๆกัน เพื่อการปฏิบัติตนให้เกิดประโยชน์และความสุขร่วมกัน ทั้งในระหว่างบุคคล สังคม อันหมายถึง สรรพสิ่งรอบตัวมนุษย์ให้ดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเรื่อยไป

เป็นการศึกษาที่มุ่งเพื่อฝึกอบรมและพัฒนาคนทุกระดับ โดยการศึกษาหรือกระบวนการพัฒนาคนนั้น ต้องเริ่มด้วยปัญญาและลงท้ายด้วยปัญญา ซึ่งการศึกษาด้วยเกิดปัญญานั้นมี ๒ ลักษณะคือ การศึกษาเพื่อความรู้ระดับสูง อันจะทำให้สามารถรู้ความจริงระดับปรมาตถ์จนสามารถละและดับกิเลสกองทุกข์ได้ เรียกว่า การศึกษาระดับโลกุตตรปัญญา ส่วนอีกลักษณะคือการศึกษาเพื่อความเป็นอยู่อย่างชาวโลก อันเป็นความรู้ระดับสามัญ เรียกว่าการศึกษาระดับโลกียปัญญา การอธิบายต่อไปนี้

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

๑) ระดับโลกียปัญญา ได้แก่ ความรู้ระดับสามัญ เป็นการรู้ความจริงในระดับโลก ความรู้ความจริงระดับสมมุติ ที่เกิดจากประสบการณ์และการรับรู้ทางประสาทสัมผัสโดยอาศัยอายตนะภายในและอายตนะภายนอก (ประสาทสัมผัสภายในและประสาทสัมผัสภายนอก) เป็นความรู้ที่เป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตในโลก ซึ่งความรู้ทางประสาทสัมผัส ไม่เป็นความรู้ที่สมบูรณ์เพราะประสาทสัมผัสของมนุษย์นั้นมีสมรรถภาพในการรับรู้ และทำงานได้ในขอบเขตที่จำกัดจึงทำให้เกิดพลาดได้ เพราะความรู้ที่นั้นมักเกี่ยวข้องกับทศนะส่วนตัว เช่น ความชอบหรือไม่ชอบในสิ่งที่รับรู้ที่นั้นจะเข้ามาเกี่ยวข้องและทำให้ความรู้ที่เกิดจากการรับรู้ที่นั้นหันเหเบี่ยงเบน และขัดขวางไม่ให้เราเห็นสิ่งต่างๆอย่างที่มีนัยเป็น

๒) ระดับโลกุตตรปัญญาเป็นความรู้ระดับสูง คือ ความรู้ระดับนี้อยู่เหนือประสาทสัมผัส ต้องอาศัยประสบการณ์โดยตรงจึงจะรู้คนอื่นมาบอกให้รู้ไม่ได้ เป็นปัจจัยตั้ง ในพุทธปรัชญากล่าวว่า โลกแห่งความรู้ที่นั้น มีบางส่วนที่เราไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่รับรู้ได้ด้วยญาณ อันเกิดจากกระบวนการฝึกจิตให้รับรู้ความจริงระดับปรมาตม์ คือรู้ความเป็นจริง โดยปฏิบัติตามทางอริยมรรค มีองค์ ๘ หรือปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีจิตเป็นตัวธาตุรู้ ซึ่งหากมีการฝึกอบรมอย่างดีแล้ว จะมีอานุภาพที่ยิ่งใหญ่ สามารถรู้ได้อย่างน่าอัศจรรย์ จิตที่มีสมาธิถึงขั้นสูงจะแหลมคม มีความสามารถสูง สามารถรู้เรื่องราวนรกสวรรค์ นิพพาน ให้ประจักษ์ชัดแก่ตนได้ ฉะนั้นความรู้ในระดับนี้ จึงเป็นไปเพื่อก้าวพ้นกระแสความเป็นไปในโลกเพื่อความพ้นทุกข์

อนึ่ง ความรู้ทั้งชั้นโลกียะ และชั้นโลกุตตรนี้ แต่ละระดับต้องสัมพันธ์กับการปฏิบัติตามไตรสิกขา พุทธปรัชญายอมรับว่า ความรู้ระดับหนึ่ง ผ่านทางผัสสะและอีกระดับหนึ่งเป็นเรื่องทางจิตที่เกิดจากการใคร่ครวญ ไตร่ตรอง พิจารณาหรือวิปัสสนาโดยตรง^๗

๗.๔ กระบวนการจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาเพื่อการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นกระบวนการของการศึกษาที่นำระบบการศึกษาแบบไตรสิกขา ซึ่งมีลักษณะการ

^๗ลักษณะวัต ปาละรัตน, ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท, พุทธศาสนศึกษา, ๑, ๑(มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗), ๗๓-๗๔.

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

พัฒนาคนแบบองค์รวม ร่วมกับการปฏิบัติตามหลักธรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอ ธรรมมานุธรรมปฏิบัติ โดยบูรณาการทั้งวิชาการทางโลกและวิชาทางธรรม หลักพุทธศาสตร์ มาใช้ในการเรียนการสอนด้วย ศาสนาเป็นเรื่องของการเติมเต็มทางจิตใจ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานับการพัฒนาตน พัฒนาชีวิตรอบด้าน คือทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจึงต้องสอดแทรกหลักธรรมที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาการแต่ละศาสตร์โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับวัย จังหวะเวลา และเหมาะสมโอกาส ด้วยการใช้หลักพัฒนาการและบูรณาการอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง และเนื่องจากระบบการเรียนการสอนแบบพุทธศาสตร์ ปัจเจกบุคคล เป็นศูนย์กลาง เพื่อให้เกิดการพัฒนาตนจนพึ่งตนเองได้ จึงต้องสอนทั้งเนื้อหา (ปริยัติ) ให้ลงมือปฏิบัติ (ปฏิบัติ) จนประจักษ์ผลด้วยตน (ปฏิเวธ) ซึ่งลักษณะการสอนจะเน้นการสอนแบบถาม-ตอบ (ปุจฉา-วิสัชนา) เพราะจะทำให้เกิดการรู้จักคิด คิดได้ คิดเป็น ไม่ใช่ถามเพื่อทบทวนความจำเท่านั้น ฉะนั้นบทบาทของครู (ผู้สอน พ่อแม่ ครอบครัว สังคม) ก็มีความสำคัญมาก เพราะต้องเป็นตัวอย่างที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร อยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ดี และต้องมีความสามารถในการสอน อันหมายถึงต้องรู้วิธีการสอนอย่างแยกกาย เพื่อจะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ความเข้าใจได้อย่างแท้จริง ในส่วนของผู้เรียนต้องวางตนให้ถูกต้อง คือมีความตั้งใจและมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ตามหลักของอินทรี ๕ อย่างจริงจัง ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง สนใจไตร่ตรอง รู้จักถามปัญหา และต้องมีความเคารพยกย่อง เชื่อฟัง ฝึกปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้สอน

ในเรื่องกระบวนการศึกษาตามแบบไตรสิกขา อันเป็นการศึกษาตามแนวพุทธศาสนานั้น พุทธศาสตร์มีเนื้อหาสาระและบทบาทเด่นชัดต่อการเรียนการสอนและการพัฒนาเป็นอย่างมากพระพุทธศาสนามีคำอธิบายและให้แนวทางในการพัฒนาชีวิต และการเรียนรู้ทุกระดับเพื่อประโยชน์แก่ตน แก่สรรพสิ่งได้ โดยเฉพาะความรู้เรื่องปัจจุสมุปบาท ซึ่งเป็นกฎแห่งธรรมชาติหรือกฎของชีวิต ที่ประกอบไปด้วยการเกิดทุกข์ จนถึงการดับทุกข์ และสอดคล้องกับหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งกล่าวถึงทุกข์ (ทุกข์หรือปัญหา) สมุทัย (สาเหตุของปัญหา) นิโรธ (รู้ว่าอะไรคือการหมดทุกข์หรือการแก้ปัญหา) และมรรค (แนวทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์หรือแก้ปัญหา) ซึ่งเป็นการปฏิบัติอย่างต่างๆ คือโดยไม่มุ่งหวังความสุขที่ที่เป็นความสุข ดังที่

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

ปรากฏในสังคัมบริโภคนิยมหรือความยากลำบากคับแคบ ปีบริดเกินไป คือเป็นการให้ความเจริญด้านวัตถุและจิตใจเป็นไปอย่างสอดคล้องกันซึ่งมักนี้มีชื่อตามหลักวิชาว่า มรรคมีองค์ ๘ อันได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา ดังนี้

๑) สัมมาทิฏฐิ(เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขาในข้อ ปัญญาสิกขา การรับรู้การเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

๒) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ทำางานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขาในข้อ ศีลสิกขา การพัฒนาพฤติกรรมที่ถูกต้องทางกายและวาจา

๓) สัมมาวายามะ (เพียรชอบ) สัมมาสติ(ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ(ตั้งใจมั่นชอบ) สอดคล้องกับหลักไตรสิกขาข้อจิตสิกขา การพัฒนาความมีคุณธรรม การฝึกคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และคุณภาพจิต

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเน้นการพัฒนาที่ใช้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อลดผลกระทบในทางลบของการพัฒนา ซึ่งการที่จะสร้างสันติสุขเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ต้องใช้การศึกษาเป็นกลไกในการดำเนินการ โดยมีหลักวิชาการทางโลกและหลักทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ กล่าวได้ว่า เป็นการใช้วัฒนธรรมที่หมายรวมถึงวิถีชีวิตของคนเป็นฐานความคิดในการพัฒนา และผลการพัฒนาดังกล่าวจะมุ่งไปที่การพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตของคน สังคม ตลอดจนสภาพแวดล้อมให้ดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป

การพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตดังกล่าวนี้ จะเน้นการพัฒนาในสามมิติคือ มิติที่ ๑ การพัฒนาพฤติกรรมซึ่งหมายรวมถึง การพัฒนาพฤติกรรมการบริโภคอันเป็นพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของคนโดยใช้หลักพุทธศาสตร์ที่ต้องเน้นพฤติกรรมดำเนินชีวิตตามแนวทางสายกลางที่ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่งของการบริโภค ตระหนักเห็นยวพุ่มเฟื่อย

มิติที่ ๒ การพัฒนาปัญญาหรือการเรียนรู้ ซึ่งเน้นการพัฒนาการเรียนรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และหลักพุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาคนให้เป็นปัจจัยหลัก หรือเป็นแกนกลางนำไปสู่การพัฒนาประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อตอบสนองต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างสันติสุข

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

มิติที่ ๓ การพัฒนาจิตใจ เน้นการพัฒนาทัศนคติ ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ คุณธรรมและจริยธรรม คุณภาพ สมรรถภาพของจิต

โดยการพัฒนาทั้งสามมิตินี้อาศัยหลักไตรสิกขามาใช้ในการดำเนินการ การศึกษาเพื่อการพัฒนาตามนัยดังกล่าว ซึ่งเป็นการสร้างฐานความคิดใหม่ในการพัฒนาประเทศโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือและมีหลักพุทธศาสตร์เป็นพื้นฐาน การจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้จะสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดมีอยู่ในตัวผู้เรียนอย่างน้อยที่สุดดังนี้

๑) เกิดองค์ความรู้ที่ถูกต้องในการดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข

๒) เข้าใจองค์ระบบของธรรมชาติอันเป็นสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของผู้เรียน

๓) เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงเหตุและปัจจัยที่จะก่อให้เกิดผลทั้งทางบวกและทางลบต่อการดำเนินชีวิตร่วมกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างสันติ

๔) เข้าใจอย่างลึกซึ้งในความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่จะส่งผลต่อกันและกันในการดำรงชีวิตร่วมกัน รวมถึงสามารถสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่ถูกต้องในการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมอย่างถูกต้องด้วยดี

๕) การนำองค์ความรู้ต่างๆไปสู่การปฏิบัติจริง พฤติกรรมดังกล่าวจะแสดงถึงความคิดและการกระทำของผู้เรียนโดยปรากฏเป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างสันติแท้จริง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

มโนทัศน์เชิงพุทธ

-ด้านพุทธิพิสัย การสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

-ด้านจิตพิสัย เน้นการฝึกและพัฒนาจิตให้มีความเข้มแข็งขึ้น ให้หลุดพ้นจากการครอบงำของกิเลสซึ่งจะนำไปสู่การทำลายความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

- ด้านทักษะพิสัย เน้นการประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีความสุขระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งธรรมชาติในที่นี้หมายถึงสภาพแวดล้อม ทั้งปวงอันได้แก่ทั้งคนสรรพสัตว์และทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการศึกษา

- การศึกษาคือการพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาระบบการดำเนินชีวิต ทั้ง ๓ ด้านคือด้านพฤติกรรมได้แก่วินัย ด้านจิตใจได้แก่คุณธรรมความสุข ด้านปัญญา ได้แก่ความรู้ความเข้าใจเหตุการณ์เข้าถึงความจริง

- กระบวนการศึกษาต้องมีทั้งพัฒนาการและบูรณาการ โดยมีระบบการฝึกอบรมคนเรียกว่าสิกขา เป็นหลักแห่งพัฒนาการ ส่วนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่จัดเป็นหมวด และแต่ละหมวดต้องปฏิบัติให้ครบชุดอย่างประสานกลมกลืนกันเป็นหลักบูรณาการ

- พัฒนาการของผู้ที่ได้รับการศึกษาเรียกว่า การเป็นผู้มีตนได้พัฒนาแล้ว ๔ ด้าน อันได้แก่ การภาวนา ศิลภาวนา จิตตภาวนาและปัญญาภาวนา โดยทั้ง ๔ ด้านต้องเชื่อมโยงอีกอาศัยซึ่งกันและกัน เสริมซึ่งกันและกันและต้องไปด้วยกัน

- คนที่มีการศึกษาจะต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือมีปัญญา มีความดีงาม และมีความสุขเป็นอิสระต้องมุ่งที่การพัฒนาคน เพื่อให้เป็นคนเก่ง คนดี มีความสุข นั่นคือ มีความรู้ ความสามารถทางวิชาการ มีความรู้ตามความเป็นจริง รู้จักคิด คิดเป็น มีเหตุผล สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ขณะเดียวกันก็ต้องเป็นคนดี มีคุณธรรม ไม่ใช่วิชาความรู้ไปในทางที่ผิด หรือไปทำร้าย เบียดเบียนผู้อื่น แม้แต่ธรรมชาติ นอกจากนั้นก็อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยไม่ถูกรอบงำโดยกิเลสตัณหา คือ ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ ไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะการรู้เท่าทันเหตุ ปัจจัย อันจะทำให้เกิดความสงบสุข ทำให้ทั้งตนเองและสังคมดำเนินไปด้วยดี เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ด้วยการผสมผสานบูรณาการความรู้วิชาการทางโลกและทางธรรมอย่างสอดคล้องเหมาะสม

ในส่วนระบบวิธีการเรียนการสอน ต้องเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตรเป็นที่สำคัญอย่างยิ่ง การเรียนการสอนตามแนวพุทธศาสตร์เน้นการพัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา อย่างเชื่อมโยงกัน ซึ่งการสอนสามารถทำได้หลากหลายวิธี และสามารถประเมินผลได้ด้วยตนเองและจากผู้อื่น

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

สรุปสาระสำคัญของกระบวนการจัดการศึกษามีดังนี้

๑) เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษา ได้แก่ การพัฒนาคน และการสร้างองค์ความรู้ หรือการพัฒนาองค์ความรู้ ซึ่งในส่วนของพัฒนาคนนั้น ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ

การพัฒนาคน หรือการสร้างคน เพื่อให้ได้ คนเก่ง ดีและมีความสุข ได้รับการพัฒนาปัญญา เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง รู้จักคิด คิดเป็น ได้รับการพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาคุณธรรม ทำให้สามารถดำรงชีวิตกับเพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้อย่างดี ส่วนการพัฒนาคุณภาพจิตนั้นจะช่วยให้จิตใจเป็นสุข ปลอดภัย อิสระภาพไม่ถูกครอบงำโดยกิเลสทั้งปวง ซึ่งหลักธรรมที่ควรนำมาใช้ในการพัฒนาคนที่สำคัญ ได้แก่หลักปฏิจาสัมบุบาท ไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ อย่างไรก็ตามหลักการทางพุทธศาสตร์สามารถพัฒนาคนได้หลายระดับ ขึ้นอยู่กับความสามารถและความเพียรพยายามของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

การพัฒนาสังคมหรือการสร้างสังคม เนื่องจากคนที่พัฒนาอย่างถูกต้องครบถ้วนสม่ำเสมอเป็นผู้ที่ดำรงตนในฐานะสมาชิกที่ดีของสังคม ไม่สร้างปัญหา เพราะไม่เบียดเบียนตนและสรรพสิ่ง สังคมก็จะดำรงอยู่ได้ด้วยความเป็นมิตร มีเมตตาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เป็นสังคมที่ประกอบด้วยความสุขสงบ จึงควรประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิต เรื่องหลักธรรมที่ควรนำมาใช้ในการพัฒนาตน และพัฒนาสังคม ได้แก่พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อิทธิบาท ๔ หลักการคบมิตร ๗ รวาทศธรรม ๔ เป็นต้น

ฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงการสร้างองค์ความรู้หรือพัฒนาองค์ความรู้ นั้น ควรพิจารณา ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปบูรณาการในระบบการศึกษาอย่างแท้จริง ตามบริบทของสังคมไทยมิใช่นำองค์ความรู้มาจากตะวันตกเพียงอย่างเดียว เพราะรากฐานทางความคิดความเชื่ออาจแตกต่างกันบางประการเช่น พระพุทธศาสนา เห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติดำรงชีวิตอยู่อย่างเกื้อกูลกัน ความสุขของมนุษย์มิได้มุ่งที่การบริโภคโดยไม่รู้จักประมาณ แต่ความสุขของโลกิยชนควรได้แก่การเป็นผู้มีทรัพย์ จ่ายทรัพย์ ไม่เป็นหนี้ และประกอบกิจการที่ถูกต้องเป็นต้น

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะเกี่ยวข้องกับมิติของการพัฒนาหลายส่วนทั้งการพัฒนาคนสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ จึงเห็นว่าควรนำ

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

หลักธรรมเหล่านั้นมาสอดแทรกประยุกต์ให้เข้ากับการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน

๒) ในแง่ระบบการเรียนการสอนแบบพุทธศาสตร์ โดยเฉพาะเรื่องการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเป็นเรื่องสำคัญ การมีสิ่งแวดล้อมหรือแหล่งความรู้ที่ดีคือทั้งพ่อแม่ ครู สังคม เพื่อนที่ดี เป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธศาสนานำเสนอเรื่องนี้ไว้ในหลักธรรมหลายหมวด ฉะนั้นในการศึกษาฝึกฝนอบรมโดยทั่วไป พ่อแม่ ชุมชน สังคม ควรมีส่วนช่วยฝึกอบรมในเบื้องต้น ส่วนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนนั้น ครูต้องช่วยศิษย์ทั้งชี้แนะ พัฒนาศิษย์ ช่วยเตรียมผู้เรียน ทั้งครูและศิษย์ต้องเป็นกัลยาณมิตร ส่วนผู้เรียนต้องฝึกนิสัยการพึ่งตนเอง ต้องรู้จักถาม รู้จักคิด เพื่อจะทำให้เกิดการคิดได้คิดเป็น (โยนิโสมนสิการ) ขณะเดียวกันก็ต้องฝึกปฏิบัติอย่างจริงจังด้วย

ในการจัดการศึกษาต้องนำหลักไตรสิกขามาใช้อย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เพราะการพัฒนาจิต(สมาธิ) วินัย(ศีล) และปัญญาต่างก็เป็นทั้งขบวนการและเป็นผลของการศึกษาซึ่งจะพัฒนาให้เป็นคนเก่ง ดี มีสุขได้ คือต้องพัฒนาคนแบบองค์รวม นอกจากนั้นต้องนำหลักธรรมหมวดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและจำเป็นมาประพடுத்தปฏิบัติอย่างสอดคล้องต่อกัน เป็นธรรมานุปฏิบัติ คือธรรมแต่ละหมวดแต่ละชุดต้องปฏิบัติตามให้ได้ครบตามหมวดนั้นๆด้วย หลักธรรมเหล่านี้ ได้แก่แปดขันธ์ กุศลกรรมบถ พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ เป็นต้น

๓) ในส่วนของเนื้อหา ต้องสอดแทรกสาระเรื่องคุณธรรมจริยธรรม และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างสอดคล้องกับเป้าหมาย ให้เชื่อมโยงเป็นองค์รวมระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับหลักวิชาการทั่วไปที่จำเป็นต้องศึกษา ไม่ว่าจะเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์ การเมือง สังคม การบริหารฯลฯ กล่าวได้ว่าผู้สอนสามารถจะอ้างอิงหรือยกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องมาเป็นตัวอย่างในขณะสอนได้ เช่น ในการสอนเรื่องสิ่งแวดล้อม ยกตัวอย่างเรื่อง พระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรมมาเป็นตัวอย่าง การสอนวิชาสังคมศึกษา ก็ยกตัวอย่างเรื่องทศ ๖ เป็นต้น หรือตัวอย่างที่พระราชวรมุนี

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

(ประยูร ธมมจิตโต)^{๔๘} นำเสนอมาน่าว่าพระพุทธศาสนาไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์ ควรเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์อย่างรู้เท่าทัน ขณะเดียวกันก็ต้องสามารถประยุกต์ใช้ภาษาและทฤษฎีวิทยาศาสตร์มาประกอบการอธิบายธรรมด้วย เช่นเมื่อสอนเรื่องธาตุก็ให้โยงไปถึงเรื่องอนัตตาความไม่มีตัวตนถาวร เพื่อให้เกิดความรู้เท่าทันความจริงและรู้จักปล่อยวาง

๔) ในส่วนของการประเมิน ต้องเป็นการประเมินตามสภาพที่แท้จริง และเป็นการประเมินภาพรวมของความสำเร็จ ของผู้เรียนอันจะทำให้ผู้เรียนได้รับและเห็นผลของการพัฒนาของตนเองด้วยตนเอง ซึ่งจะส่งผลต่อการยอมรับและศรัทธาในตน แล้วนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง จนเป็นพฤติกรรมที่ยั่งยืนต่อไป ซึ่งการประเมินผลหรือประจักษ์ผลของการพัฒนานี้ ในแง่ของการปฏิบัติ อธิบายว่า การทดสอบผลการพัฒนาจิตให้สังเกตที่จิตใจ หากยังหงุดหงิด ฉุนเฉียว ขี้โกรธใจน้อย ไม่พอใจสิ่งต่างๆที่กระทบอารมณ์อยู่อย่างเดิม แสดงว่าปฏิบัติผิดทาง ผู้ที่จะฝึกหัดจิตต้องมีสติกำหนดจิต ให้รู้ว่าจิตคิดดีคิดชั่วหยาบ และละเอียดอย่างไรอยู่ตลอดเวลา

๕) ในส่วนของการพัฒนาหลักสูตร การดำเนินการในลักษณะนี้ต้องการหลักสูตรที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านของแต่ละพื้นที่เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย โดยเฉพาะสาระของหลักวิชาทางพระพุทธศาสนา อาจต้องร่วมมือกับวัด พระสงฆ์ ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาฝึกอบรมด้วย

นอกจากนั้นผู้สอนต้องมีความรู้และความเข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องแท้จริงและปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้เห็นด้วย เช่น เรื่องอบายมุขที่กล่าวถึงการเป็นนักเลงการพนัน อาจพบว่าครูหรืออาจารย์บางคนประพฤติตนไม่เหมาะสมอย่างเห็นได้ชัด เพราะลดละไม่ได้ คือรู้ทฤษฎีแต่ไม่ปฏิบัติ ย่อมส่งผลต่อการฝึกอบรมและการเป็นแบบอย่างของผู้เรียนไปด้วย

^{๔๘} พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

เนื่องจากการจัดการเรียนการสอนตามหลักทางพุทธศาสตร์นั้น เป็นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการฝึกอบรมปัจเจกบุคคลที่เน้นความเป็นกัลยาณมิตร และใช้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล-บุคคล บุคคล-สังคม เป็นกลไกหลักในการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทำให้ต้องบูรณาการและปรับเปลี่ยนกระบวนการของการศึกษาใหม่ โดยควรนำแนวคิดทางพุทธศาสตร์หลักการจัดการศึกษาสมัยใหม่ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา ทั้งนี้การศึกษาที่เรียกว่าในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และร่วมกันสร้างสรรค์ปัญญาให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนคือ ให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง และให้รู้จักพิจารณาไตร่ตรองเพื่อจะได้มองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆได้ด้วยสติปัญญาของตนนำไปสู่การพัฒนาตน คือการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา มีความรู้คุณธรรมสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งมีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเองก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและสังคมของตน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ โดยเฉพาะมาตรา ๖ และ ๗

ในแง่ของการนำรูปแบบการศึกษาตามนี้ไปใช้ การดำเนินการดังกล่าวจะต้องอาศัยการประสานสัมพันธ์ระหว่างทุกองค์กรในชุมชน และทุกบริบทของสังคม เพื่อร่วมมือกันพัฒนาการศึกษาให้เกิดเป็นการพัฒนาตามรูปแบบสัมมาพัฒนา แบบทรงพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อให้บุคคลเกิดสัมมาทิฐิความเห็นชอบ ในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับบุคคลและชุมชน อันเป็นแนวคิดของการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องอาศัยชุมชนและสังคมเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษา ส่วนกระบวนการบริหารจัดการต้องเน้นการกระจายอำนาจลงสู่หน่วยปฏิบัติให้มากที่สุด และเน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนและทุกองค์กรในสังคมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและการพัฒนา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากที่สุดในกระบวนการพัฒนา

กระบวนการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ต้องเริ่มต้นพัฒนาความรู้ทางพุทธศาสตร์ให้แก่ครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในสาระของพระพุทธศาสนา ต้องฝึกปฏิบัติพัฒนาจิตใจ และการ

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

พัฒนาพฤติกรรมของตนเพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา จัดเป็นประเด็นหนึ่งที่ต้องกระทำในการปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะครูจะได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ เป็นผู้ที่มีใจกว้าง ตระหนักถึงความเป็นกัลยาณมิตรที่แท้จริง มีจิตใจเมตตาต่อศิษย์ แม้กระทั่งเพื่อนร่วมสังคม อันจะทำให้ส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถในการจัดการเรียนรู้ให้เกิดความสอดคล้องกับการนำรูปแบบการศึกษาตามนัยดังกล่าวไปใช้ให้ประสบความสำเร็จหรือไม่ด้วย

กระบวนการพัฒนาหลักสูตร ต้องมุ่งเน้นการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทของการศึกษาโดยบูรณาการปรับเปลี่ยนหลักสูตรเนื้อหาวิชาทางโลกร่วมกับการศึกษาเนื้อหาของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างประสานกลมกลืนกัน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดบูรณาการและการพัฒนาการในตน

กระบวนการจัดการเรียนการสอน ต้องพัฒนาครูผู้สอนให้มีความเป็นกัลยาณมิตรมีความเมตตากรุณาต่อศิษย์ และมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักทางพระพุทธศาสนา คือปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ส่วนนักเรียนต้องได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีความประพฤติที่ถูกต้องทางกายวาจาใจ และรู้จักคิดพิจารณาในทุกเรื่องต่างๆ ได้ถูกต้องตามความเป็นจริงมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทำให้เป็นสังคมแห่งความเป็นมิตร ซึ่งการจัดการเรียนรู้เช่นนี้จะเน้นการพัฒนาผู้เรียน และให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศฉบับที่ ๘ พ. ศ. ๒๕๔๐ ถึง ๒๕๔๔ ที่มุ่งการพัฒนาคนเป็นวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนา

กระบวนการพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา ต้องพัฒนาให้สื่อต่างๆ เหล่านั้นเสริมหลักการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ทำให้เกิดความเชื่อมโยงจนกลายเป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมที่ดียิ่งอย่างต่อเนื่องตามเป้าประสงค์ของรูปแบบการพัฒนา

กระบวนการวัดและประเมินผลต้องดำเนินการอย่างจริงจังเชื่อถือได้อย่างแน่นอน โดยเน้นการวัดและประเมินผลที่เกิดขึ้นตามสภาพที่เป็นจริง และดำเนินไปอย่างสอดคล้องกัน

๗.๕ รูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ

การศึกษาเพื่อการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ จะนำไปสู่การพัฒนาคนและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยใช้ระบบการศึกษาแบบไตรสิกขาร่วมกับการปฏิบัติ

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

ตามหลักธรรมแต่ละหมวดที่เกี่ยวข้องอย่างสอดคล้องและเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้หมายความว่า วิชาทางโลกจะไม่มีค่าสำคัญเพียงแต่ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรบูรณาการหลักธรรมให้ประสานกลมกลืนกับเนื้อหา เหมาะกับวัย จังหวะเวลา และเหมาะกับโอกาสด้วยการดำเนินการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง บทบาทของครู (ผู้สอน พ่อแม่ ครอบครัว สังคม) จึงสำคัญมาก ต้องเป็นตัวอย่างที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร สามารถบูรณาการวิชาความรู้ทางโลก ทางธรรม แล้วนำมาสอนอย่างแยกคอกวัว โดยมีวัตถุประสงค์คือมุ่งสร้างคนและสร้างองค์ความรู้ เพื่อให้คนที่สำเร็จการศึกษาเป็นคนดี มีความสุข รู้จักคิดตัดสินใจได้อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิตในสังคม

การศึกษาเพื่อการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ จะนำไปสู่การพัฒนาคนและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ด้วยการพัฒนาแบบสัมมาพัฒนาแบบสมพัฒนา ซึ่งหมายถึง การพัฒนาคนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอรอบด้านในลักษณะบูรณาการคือ ทั้งมนุษย์ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ยังมีความสัมพันธ์กัน เพราะการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ก็คือ การศึกษาตามหลักพุทธศาสนาที่เป็นกระบวนการอันประกอบด้วยทั้งวิถีทางและเป้าหมายในตนเอง คือ ในส่วนของการพัฒนาคนนั้น พระพุทธศาสนามุ่งพัฒนาคนให้มีความรู้คู่คุณธรรม บัณฑิตประกอบอาชีพในทางที่ชอบ สัมมาอาชีพะ ด้วยความขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่และอดทนจนสำเร็จผล ทำให้บุคคลมีความสุขอย่างมีดุลยภาพ ในส่วนของการพัฒนาสังคม จะพบว่าด้วยเหตุอันเนื่องมาจากผลสำเร็จที่เกิดจากบุคคลเหล่านั้นได้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างถูกต้อง เหมาะสม ถึงพร้อมด้วยหลักความไม่ประมาท จึงส่งผลให้สังคมประกอบไปด้วยคนดีมีคุณธรรมมาอยู่รวมกันเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและด้วยการปฏิบัติตามหลักการพื้นฐานการควบคุมพฤติกรรม คือ ย่อมจะทำให้ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ประกอบกับมีหลักในการดำรงชีวิต เช่น หลักในการครองเรือน ฆราวาสธรรม ๔ มีหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สังคหวัตถุ ๔ การรู้จักความพอดี มัตตัญญูตา เรียกว่า เป็นการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอย่างต่อเนื่องกันย่อมนำไปสู่สังคมที่มีความสุขทุกเวลาและทุกสถานที่ น่าจะเรียกว่า เป็นความยั่งยืนได้

การพัฒนารูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์ เมื่อพิจารณาคำว่าพัฒนาหรือวัฒนาตามแนวคิดทางพุทธศาสตร์พบว่าหมายถึงการ

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

เติบโตเช่นต้นไม้งอก เป็นการเติบโตที่ไม่มีการควบคุม อาจยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนก็ได้ ซึ่งหากต้องการให้หมายถึงความเจริญที่ยั่งยืนนั้นน่าจะตรงกับคำว่าภาวนา อันหมายถึงเจริญ เป็นความเจริญที่ยั่งยืน การที่จะทำให้เกิดภาวนาได้ต้องเกิดจากการศึกษาคือ ไตรสิกขา หรือคือการศึกษาที่เป็นไปเพื่อภาวนา คือการพัฒนาที่ยั่งยืนอันเป็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

อนึ่งเมื่อพูดถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยไม่ใช้คำว่าภาวนานั้น พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวว่า ควรใช้คำว่าสัมมาพัฒนาซึ่งหมายถึงการพัฒนาที่ชอบ โดยคำว่าสัมมาจะปรากฏอยู่ในคำว่ามรรคมืองค์๘ หรือกล่าวโดยสรุปคำว่าสัมมาพัฒนาหมายถึง เป้าหมายที่ชอบที่ถูกต้องเป็นไปเพื่อความดีงามของสังคมซึ่งต่างกับมิฉฉาพัฒนา การพัฒนาที่ผิดทางซึ่งทำให้เกิดวงจรชั่วร้าย ที่มาทำลายตัวเอง ทำลายสิ่งแวดล้อมทำลายโลก

การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดเชิงพุทธศาสตร์ สรุปได้ดังต่อไปนี้

๑) เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้แก่การพัฒนาคน และการสร้างองค์ความรู้หรือการพัฒนาองค์ความรู้ซึ่งในส่วนของพัฒนาคนนั้นประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ

การพัฒนาคนหรือการสร้างคน มุ่งให้ได้คนเก่ง ดี และมีความสุข ได้รับความพัฒนาปัญญาเกิดความรู้ ความเข้าใจตามความเป็นจริง รู้จักคิด คิดเป็น ได้รับความพัฒนาพฤติกรรมพัฒนาคุณธรรม ทำให้สามารถดำรงชีวิตกับเพื่อนร่วมโลก และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้อย่างดี และได้รับการพัฒนาคุณภาพจิต ซึ่งการพัฒนาคิดนี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะจะช่วยให้จิตใจเป็นสุข ปลอดภัย มีอิสรภาพไม่ถูกรบกวนโดยกิเลสทั้งปวงอีกนัยหนึ่งในทางพุทธศาสนาของการศึกษาได้แก่

-ปัญญาคุณ นั่นคือเป็นผู้มีความรู้ทางโลก ทางธรรม รู้จักคิดเป็นระบบคิด กว้างไกล

- กรุณาคุณ คือสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสุขสันติ คือวางตัวได้ถูกต้องต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (สันติภายนอก)

- วิสุทธิคุณ คือการมีจิตใจผ่องใสมีอิสรภาพ สันติภาพทางใจ ไม่ถูกบีบคั้น หลุดพ้นจากกิเลสควบคุมตนเอง (สันติภายใน)

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

การพัฒนาสังคม หรือการสร้างสังคมเนื่องจากคนที่พัฒนาแล้วยอมเป็นผู้ที่ดำรงตนในฐานะสมาชิกที่ดีของสังคม ไม่สร้างปัญหาเพราะไม่เบียดเบียนตนและสิ่งอื่น สังคมก็จะดำรงอยู่ได้ด้วยความเป็นมิตรก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ในส่วนของการสร้างองค์ความรู้หรือการพัฒนาองค์ความรู้นั้น ควรพิจารณาจัดการศึกษาโดยการนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปบูรณาการในระบบการศึกษาอย่างแท้จริง ตามบริบทของสังคมไทย มิใช่ นำความรู้มาจากตะวันตกเพียงอย่างเดียว

๒) ในแง่ระบบการเรียนการสอนแบบพุทธศาสตร์ การเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเป็นเรื่องสำคัญ แต่ขณะเดียวกันครูก็สำคัญ ครูต้องช่วยศิษย์ ช่วยชี้แนะ ช่วยพัฒนาศิษย์ ช่วยเตรียมผู้เรียน ครูและศิษย์ต้องเป็นกัลยาณมิตร ในขณะที่ผู้เรียนต้องฝึกนิสัยการพึ่งตนเอง แม้การเรียนจะเกิดจากการฟัง (สุตะ) ครู คือ ฟังครู แต่ต้องรู้จักถาม รู้จักคิด (จินต) ขณะเดียวกันต้องปฏิบัติ ภาวนา ด้วยลักษณะการสอนต้องสอนให้รู้จักคิด คิดเป็น พระพุทธศาสนานับการสอนแบบถาม-ตอบ ปุจฉา-วิสัชนา ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การสอน การถามตอบตามแนวพุทธศาสตร์นี้ มิใช่การถามความจำ แต่ถามเพื่อพัฒนาความคิด ซึ่งมีวิธีการถาม ๔ แบบ โดยสรุปคือ การถามให้ตอบตรงๆ, การย้อนถามคนถามก่อน การถามกลับ, การแยกตอบและคำถามที่ไม่ต้องตอบ เนื่องจากไม่ได้ประโยชน์และทำให้ฟุ้งซ่าน

ครูต้องกระตุ้นให้ศิษย์รู้จักคิด ใฝ่รู้ วิจารณ์เป็น แต่การตั้งคำถามต้องตั้งให้ถูกประเด็น การกระตุ้นให้ศิษย์กล้าถาม กล้าตอบเป็นสิ่งจำเป็น แต่ศิษย์ต้องไม่ก้าวร้าว ดังนั้นความเป็นกัลยาณมิตรจึงสำคัญ

การศึกษาฝึกรบธรรมต้องนำหลักการของไตรสิกขามาใช้อย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเพราะการพัฒนาจิต สมาธิ วินัยศีล และปัญญา ต่างก็เป็นทั้งกระบวนการและเป็นผลของการศึกษาอันจะพัฒนาให้เป็นคนเก่งดีมีสุขได้ จึงต้องพัฒนาคนแบบองค์รวม

๓) ในส่วนของเนื้อหาต้องสอดแทรกเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และหลักธรรม คำสอน ทางพระพุทธศาสนาให้ถูกเรื่องสอดคล้องกับเป้าหมาย และสอนแบบเชื่อมโยงเป็นองค์รวม

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

กระบวนการของการศึกษา

ฝึกอบรมและพัฒนาคนทุกระดับ (เน้นคนเป็นศูนย์กลาง โดยประกอบด้วยการศึกษาแบบต่างๆไปที่ได้จากภายนอก (ปรโตโฆสะ) และการศึกษาแบบไตรสิกขา ที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์ (โยนิโสมนสิการ) ทำให้มีทัศนคติถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) และมีการพัฒนากาย และวาจา (ศีลสิกขา) การพัฒนาจิต (จิตตสิกขา) และการพัฒนาปัญญา (ปัญญาสิกขา) ซึ่งสอดคล้องกับหลักของอริยมรรค ทำให้เกิดเป็นองค์รวม หรือระบบบูรณาการทั้งคนและสิ่งแวดล้อมรอบตัวคน

วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการศึกษา

เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ ๓ ระดับ คือประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้บุคคลอยู่ดีที่สุดในปัจจุบัน ประโยชน์ที่ถาวรมั่นคง ซึ่งจะอำนวยผลให้ทั้งในชาติปัจจุบันและชาติหน้าต่อไปและประการสุดท้ายคือประโยชน์สูงสุด คือเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยธรรม

แหล่งที่มาของความรู้

เกิดจากปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) คือการฟัง การอ่าน หรือรับได้ด้วยประสาทสัมผัส เรียกว่า สุตมยปัญญา และเกิดจากปัจจัยภายใน คือนำสิ่งที่ได้รู้มาคิดพิจารณาและพัฒนาจนรู้จักคิดเป็น โยนิโสมนสิการ เรียกว่า จินตามยปัญญา และฝึกฝนตนจนเกิดความรู้ความจริงทั้งในระดับโลกโลกิยะ เรื่อยไปจนถึงขั้นการรู้ความจริงในระดับพ้นโลกโลกุตระเรียกว่า ภาวนามยปัญญา

คุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการศึกษา

๑. กายภาวนา หรือภาวิตกาโย (พัฒนากาย) ซึ่งมีความหมายถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพ ทั้งสุขภาพร่างกาย ทักษะรวมถึงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหมด

๒. ศีลภาวนา หรือภาวิตสีโล (พัฒนาศีล) หมายถึงการอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม เป็นพัฒนาการในการสัมพันธ์ทางสังคม

๓. จิตภาวนา หรือภาวิตจิตโต (พัฒนาการทางจิตใจ) หมายถึงให้มีจิตใจมั่นคง ไม่หวั่นไหวง่าย

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

๔. ปัญญาภาวนา หรือภาวิตปัญญา (พัฒนาการทางปัญญา) หมายถึง การ
รู้เข้าใจ รู้คิดรู้วินิจฉัย รู้ใช้แก้ปัญหา รู้ที่จะสร้างสรรค์ จัดทำดำเนินการให้สำเร็จได้
ด้วยความรู้ที่ถูกต้องในความจริง

ผู้สอน

ผู้สอนมีความเป็นกัลยาณมิตร มีความสามารถในการสอนและการเป็น
แบบอย่างที่ดี ซึ่งได้แก่ พ่อแม่ ครู ฯลฯ

ผู้เรียน

ผู้เรียนคือศูนย์กลางของการพัฒนา จึงต้องให้ความสำคัญต่อผู้เรียน ต้อง
ศึกษาและพยายามทำความเข้าใจผู้เรียนว่าเป็นอย่างไร ดูระดับสติปัญญาเรียกว่า
บุคคล ๔ มีความพร้อม อินทรีย์ ๕ หรือผละ ๕ หรือไม่ และในการสอนก็เน้นให้
ผู้เรียนต้องปฏิบัติด้วยตนเองและให้ผู้เรียนมีบทบาทร่วมด้วย

วิธีการสอน

ประกอบด้วย การบรรยาย หรืออธิบาย แบบการยืนยันไปแนวเดียว การ
สนทนาแบบย้อนถาม การอภิปรายแยกแยะประเด็นให้ชัดเจน และการไม่ตอบ
คำถามในเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์

หลักสูตร (เนื้อหาหรือสาระของหลักสูตร)

หลักสูตรคำสอนของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหลักสูตรสำคัญ
ได้แก่ อริยสัจ ๔ และไตรสิกขา ร่วมกับการปฏิบัติตามหลักกรรมหมวดต่างๆ

การประเมินผล

สามารถประเมินได้ดังนี้ สังเกตได้จากพฤติกรรมที่ปรากฏ ผู้เรียนที่ได้
บรรลุคุณธรรมขั้นเป็นอริยบุคคลสามารถที่จะประเมินผลได้ด้วยตนเอง

บัณฑิตหรือผู้มีการศึกษา

หมายถึงผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มีกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ซึ่ง
สะท้อนออกมาเป็นการไม่ทำชั่ว ทำดีและใจผ่องแผ้ว สามารถอยู่ร่วมกับเพื่อน
มนุษย์ รวมทั้งสรรพสัตว์อย่างมีความสุข

รูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์

- แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สัมมาพัฒนาแบบสมพัฒนา

- กลไก กระบวนการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ การปฏิบัติตามหลักกรรม
ทางพุทธศาสนา+หลักวิชาการทางโลก

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

-โดยมีมิติทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ทางการเมือง ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และทางสิ่งแวดล้อม

- คุณลักษณะที่พึงประสงค์ คิดอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล มีปัญญา มีคุณธรรม ความดีงาม มีความสุข คือมีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต ทำให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ระบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์

-วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการศึกษา มีดังนี้

๑. พัฒนาคน(เก่ง ดี มีสุข) เน้นสร้างคน สร้างสังคม
๒. สร้างองค์ความรู้และพัฒนาความรู้

- ระบบการเรียนการสอนแบบพุทธศาสตร์ มีดังนี้

- ๑.เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
- ๒.เน้นความสัมพันธ์ระหว่างครู-ศิษย์แบบกัลยาณมิตร
- ๓.เน้นการพัฒนาทั้งพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา อย่างเชื่อมโยงกันเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม

๔.สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม หลักธรรมที่เกี่ยวข้องในลักษณะผสมผสาน/บูรณาการ ร่วมกับองค์ความรู้ในศาสตร์ต่างๆ

๕.ใช้องค์ความรู้/ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมจัดการศึกษาด้วย

๕.ใช้การเรียนรู้ตามสภาพที่เป็นจริง/บูรณาการสถานการณ์ที่ปรากฏเข้ากับบทเรียน

๖.วิธีการสอนหลากหลาย เช่น ปุจฉา-วิสัชนา อภิปราย กรณีศึกษา สถานการณ์จำลอง บทบาทสมมุติ การฝึกปฏิบัติภาคสนามฯลฯ

๗.การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง(เนื้อหา/ปฏิบัติวัดได้ด้วยตนเอง และปฏิกิริยาจากสังคม)

การปรับโครงสร้างทางการศึกษา มีดังนี้

๑) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษา เช่น หลักสูตร/ การจัดการเรียนการสอน/การพัฒนาครู/การวัดและการประเมินผลให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาในรูปแบบนี้

๒)โครงสร้างส่วนบนของการศึกษา(ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และด้านสังคม)จะต้องปรับตัวให้เอื้อต่อการดำเนินการ

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ ”

การศึกษาเพื่อการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ จะนำไปสู่การพัฒนาคน และการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยใช้ระบบการศึกษาแบบไตรสิกขาร่วมกับการปฏิบัติ ตามหลักธรรมแต่ละหมวดที่เกี่ยวข้องอย่างสอดคล้องเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต โดยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรมีการบูรณาการหลักธรรมให้ประสาน กลมกลืนกับเนื้อหา เหมาะกับวัย จังหวะเวลา และโอกาส ด้วยการดำเนินการ อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง บทบาทของครู(ผู้สอน พ่อแม่ ครอบครัว สังคม)จึงมี ความสำคัญมาก ต้องเป็นตัวอย่างที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร สามารถบูรณาการ วิชาความรู้ทางโลก ทางธรรม แล้วนำมาสอนอย่างแยบคาย โดยมีวัตถุประสงค์คือ มุ่งสร้างคน สร้างองค์ความรู้ เพื่อให้คนที่สำเร็จการศึกษาเป็นคนดี มีความสุข รู้จัก คิด ตัดสินใจ ได้อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิตในสังคม

สรุปท้ายบท

สรุปได้ว่า การพัฒนาตนตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง การพัฒนาคน ด้วยระบบการศึกษา ซึ่งการศึกษาคือการพัฒนาชีวิต พัฒนาคนทั้งกาย จิต และ ปัญญา รวมถึงสภาพแวดล้อมของคน ทำให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ซึ่ง เมื่อบุคคลมีความสุขความเจริญ สังคมก็ดำรงอยู่ได้ด้วยสันติสุข ทั้งสิ่งแวดล้อมของ มนุษย์ก็ไม่ถูกเบียดเบียน และถูกทำลายให้เกิดพิชภัย ทำให้คาดเดาได้ว่าเมื่อ ปัจจุบันดำเนินไปด้วยดีแล้ว สภาพการณ์แห่งอนาคตย่อมจะดำเนินไปในทางที่ดี ด้วย ฉะนั้นการศึกษาหรือการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์จึงเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ จะทำให้ได้คนที่มีคุณลักษณะพึง ประสงค์ คือ คิดเป็น แก้ปัญหาได้ด้วยปัญญา มีคุณความดี และมีความสุข อันจะ ทำให้บุคคลนั้นประพฤติปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และ ด้วยหลักแห่งความไม่ประมาท เพราะการพัฒนาตนตามแนวพุทธศาสตร์อย่าง สม่าเสมอ ย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาถูกทางอย่างมีสมดุผลและยั่งยืน แบบสัมมา พัฒนา

การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์ ต้องนำแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวคิดการศึกษามาพิจารณาร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะปัญหาที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนเกิดจากคนซึ่งเป็นผู้ที่กระทำการ พัฒนา และพัฒนาอย่างไม่ได้สมดุลตลอดทั้งหมดของระบบการพัฒนา คือมุ่งเน้น

บทที่ ๗ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธ”

ด้านเศรษฐกิจ เน้นการบริโภคนิยม มุ่งพัฒนาคนเพื่อเข้าสู่ระบบแรงงาน ฯลฯ จึงก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนในทุกกระบวนการพัฒนา นั่นคือเกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา สิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย เป็นต้น

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะปรากฏได้ จึงต้องให้ความสำคัญต่อคนและระบบ การพัฒนาทั้งหมดคือ ถ้าจะพัฒนาคนด้วยการให้การศึกษา โครงสร้างของระบบ สังคม ระบบการพัฒนาไม่เอื้ออำนวย ก็ไม่สามารถใช้การศึกษาอย่างใดมาพัฒนา คนให้อยู่ในสังคม ที่มีองค์ประกอบของชีวิตหลากหลาย ทั้งที่เป็นระบบและไม่เป็น ระบบให้ดำรงอยู่ได้ เช่น แม้ว่าจะอบรมให้ผู้เรียนมีความซื่อสัตย์ยึดมั่นในคุณธรรม ประกอบอาชีพโดยสุจริต แต่สังคมที่ผู้เรียนต้องออกไปดำเนินชีวิตจริงนอก สถานศึกษา กลับมีแต่คนทุจริต ใช้กลโกงในการดำเนินชีวิตและในการประกอบ อาชีพ บุคคลนั้นย่อมต้องประสบปัญหาเป็นอย่างมากคือ แม้จะประพฤติปฏิบัติดี อย่างไรก็ตามดำรงอยู่ไม่ได้ในสังคมนั้น ฉะนั้นจึงต้องให้ความสำคัญต่อคนและระบบ การพัฒนาให้ไปด้วยกัน มิฉะนั้นการพัฒนาคนด้วยการศึกษาก็ไม่อาจนำไปสู่ความ ยั่งยืนได้ นั่นคือทุกระบบของการพัฒนาต้องปรับเปลี่ยนใหม่ โดยมุ่งเพื่อเอื้อต่อการ พัฒนาคนให้มีความสุข ซึ่งอาจไม่ใช่แค่วัตถุเท่านั้นแต่จิตใจก็สำคัญด้วย

การศึกษาเพื่อการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ จะนำไปสู่การพัฒนาคน และการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยใช้ระบบการศึกษาแบบไตรสิกขาร่วมกับการปฏิบัติ ตามหลักธรรมแต่ละหมวดที่เกี่ยวข้องอย่างสอดคล้องและเหมาะสมต่อการดำเนิน ชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้หมายความว่า วิชาทางโลกจะไม่มีมีความสำคัญ เพียงแต่ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรบูรณาการหลักธรรมให้ประสาน กลมกลืนกับเนื้อหา เหมาะกับวัย จังหวะเวลา และเหมาะกับโอกาสด้วยการ ดำเนินการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง บทบาทของครู (ผู้สอน พ่อแม่ ครอบครัว สังคม)จึงสำคัญมาก ต้องเป็นตัวอย่างที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร สามารถบูรณา การวิชาความรู้ทางโลก ทางธรรม แล้วนำมาสอนอย่างแยกคอกวัว โดยมีวัตถุประสงค์ คือมุ่งสร้างคนและสร้างองค์ความรู้ เพื่อให้คนที่สำเร็จการศึกษาเป็นคนดี มี ความสุข รู้จักคิดตัดสินใจได้อย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิตในสังคม

บรรณานุกรม

๑. บาลี-ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญูญาณ. ๒๕๓๒-๒๕๓๘.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ :

กระทรวงการต่างประเทศ แปลและเรียบเรียงจาก Michael Keating, **The Earth Summit's Agenda for Change, The Centre for Our Common Future, Geneva, Switzerland, August, 1993.**

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง), ๒๕๕๖.

กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ประชาชน ตอน ว่าด้วยพระสูตร.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **๘๐ พรรษาเทิดไถ่องค์ราชัน.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐.

กรมการศาสนา. **คู่มือการศึกษา ธรรมศึกษาชั้นตรี**.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๓๗.

กถิน อรรถโยธิน, หลวง. **อธิบายธรรมวิภาค น.ธ.ตรี**.กรุงเทพมหานคร: ธรรม
บรรณาการ,๒๕๑๑.

กวิน ชุตินา แพลและเรียบเรียง จาก **ทางใหม่** โดย มาร์ติน คอร์, “การพัฒนาที่
ยั่งยืน ทศนะจากโลกเหนือและโลกใต้” CUSO FORUM 1993.

คุณากร วาณิชวีรุพห์.แปลและเรียบเรียงจาก.**AL Gore, AN
INCONVENIENT TRUTH**.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติ
ชน, ๒๕๕๐.

คุณากร วาณิชวีรุพห์ แปลและเรียบเรียง **อัลกอร์, An Inconvenient Truth**
ความจริงที่ไม่มีใครอยากฟัง. พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒนและทวี ผลสมภพ. **หลักพระพุทธศาสนา**.กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช.**ทฤษฎีใหม่มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด**.กรุงเทพมหานคร:
สถาบัน นโยบายศึกษา, ๒๕๔๑.

เดือน คำดี. **พุทธปรัชญา** .กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะ
มนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔.
๒๕๔๕.

น.อ. (พิเศษ) ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น.. **พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.

บัณฑิต คงอินทร์,แปลและเรียบเรียง จาก อัล กอร์, **OUR CHOICE ปฏิบัติการกู้
โลกร้อน ทางเลือกสู่ทางรอดแบบยั่งยืน**.กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๒.

บันดาล(นามแฝง) แปลและเรียบเรียงจาก **เอ็มโบว์ อะมาดู มาร์ทาร์,กำเนิด
อนาคต(Where the Future Begins)**.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
พิฆเนศ,๒๕๒๘.

บุญมี แทนแก้ว. **จริยศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
,๒๕๓๙.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. วิถีใหม่แห่งการพัฒนาวิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ
มหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ปรียานุช พิบูลสรารุช. วิภฤต๒๕๔๐ กับความเป็นมาของเศรษฐกิจพอเพียง. ใน **ฉันทลักษณ์ ท่องภักดี(บรรณาธิการ). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒

ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์. การพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องอยู่บนฐานทรัพยากรของตนเอง. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๔๖.

ประเวศ วะสี, ดร.น.พ. และคณะ. พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย ประเด็นศาสนาและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ปริญญ์ จงวัฒนา. พุทธธรรมเพื่อกลยุธมิตร. กรุงเทพมหานคร: บจก. ศิลป์สยามบรรจุกิจภัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๕๐.

ผู้ชำนาญการเพื่อปรับโครงสร้างบริหารจัดการและองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม.

สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙. **ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด คำวัด.** วัดราชโอรสาราม. กรุงเทพมหานคร , ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ถึงเวลามารื้อระบบพัฒนาคนกันใหม่. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____ . มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

_____ . ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา ใน ศาสนากับยุค

โลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ, ๒๕๓๘.

_____ . พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่

๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔

_____ . สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙.

_____ . แสงเงินแสงทองของชีวิต. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

_____ . การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา

. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

_____ . พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท

สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๖ .

_____ . พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่

ที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____ . มองสันติภาพโลกผ่านอารยธรรมโลกาภิวัตน์

. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

_____ . แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗.

_____ . การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่

๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙ .

_____ . **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๕๓.

_____ . **กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๒.

_____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลด์คิมทอง, ๒๕๕๒.

_____ . **คนไทยสู่ยุคไอที**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๙. **อภิปาทวิภังค์ สุตตันตภาชนีย์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระเมธีธรรมาภรณ์. **ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๙.

พุทธทาสภิกขุ. **บริหารธุรกิจแบบพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: อตัมมโย, มปป.

_____ . **ฆราวาสธรรม**. กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓.

พุทธทาสภิกขุ. **การทำงานที่เป็นสุข**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

พงษ์พิศณุ วิชาญกุล ดร., **เศรษฐกิจเขียวและใส เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับประเทศไทยในเรือนกระจก**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑.

มหากัจฉายณะ รจนา. **เนตติปกรณ์**, พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต
ตรวจชำระพระคัมภีร์สาราถวิวงศ์แปลและอธิบาย. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐.

มานพ เมฆประยูรทอง. **แผนปฏิบัติการ๒๑** เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
กรุงเทพมหานคร:บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน) ,๒๕๓๗.

แปลและเรียบเรียงจาก Michael Keating, **The Earth**

**Summit's Agenda for Change, The Centre for Our
Common Future, Geneva, Switzerland, August 1993.**

วศิน อินทสระ. **โยนิโสมนสิการ**.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เรือนธรรม,
วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา**
ส ๐๑๑๑ พระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ตามหลักสูตร
มัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.
๒๕๓๓).กรุงเทพมหานคร :อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๔.

วรัญญู เวียงอำพล. **การจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทย**.

กรุงเทพมหานคร: สำนัก พัฒนาบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์,๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๙**.

กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์,๒๕๓๙.

รังสรรค์ ธาระพรพันธุ์. **สังคมและเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ ๒๕๕๐ : ยุทธศาสตร์
การพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์**.พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๒.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**.กรุงเทพมหานคร:บริษัท
เพชรรุ่งการพิมพ์,จำกัด,๒๕๔๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**.พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๔๑.

สุนน อมรวิวัฒน์. **หลักสูตรทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม**

.กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔.

สมพร แสงชัย, **สิ่งแวดล้อม: อุดมการณ์ การเมืองและการพัฒนาที่ยั่งยืน.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๐.

สามชาย ศรีสันต์. **สังคมวิทยากับการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสน่ห์ จามริก. **ธนาคารโลก พัฒนาการ อิทธิพลและผลกระทบ.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท เอ็ดดิสันเพรสโปกส์ จำกัด,
๒๕๓๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **โครงการพัฒนา**

ดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย รายงานการศึกษา

ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน คณะกรรมการ
พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗

ศุภเจตน์ จันทร์สาส์น. **คุณภาพชีวิตของคนไทย : นัยจากดัชนีการพัฒนามนุษย์.**

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๓.

ศาสตราจารย์รวี ภาวิไล. **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธธรรม, ๒๕๔๘.

อัษฎา ชัยนาม. **แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร

: สำนักพิมพ์ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน), ๒๕๓๗.

อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับ**

เศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้น
ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๔.

๒) งานวิจัย/วิทยานิพนธ์

จารุมาศ เรืองสุวรรณ, พันเอก. การสังเคราะห์แบบจำลองการสอนวิชาชีพช่างตาม

หลักอิทธิบาท ๔ ของพลทหารในส่วนสนับสนุนกองบัญชาการกอง
ทัพบก . **ปริญญาดุษฎีบัณฑิต** ปร.ด. อาชีวศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร, ๒๕๔๘.

ชัยยศ อิมสุวรรณ์. การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.

วิทยานิพนธ์ ปริญญาคุุฎีบัณฑิต.จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.,
๒๕๔๓.

มิ่งสรรพ ขาวสอาด และคณะ ฯ. “การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการ
แก้ไขปัญหาเร่งด่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม :
ศึกษากรณีหลักเกณฑ์และเครื่องชี้วัด”.กรุงเทพมหานคร : รายงาน
วิจัยของสำนักงานวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒ (อัดสำเนา).

พระมหาวรวัชรน ฌภุริสิริ (อัทธพร). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโส
มนสิการของ ตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”. **วิทยานิพนธ์**
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหานุกูล มหาวิโร (พรหมขันธ). “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธ
ศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา**
พระพุทธศาสนา.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พิน ดอกบัว . รายงานการวิจัยเรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ : การเวียน
ว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา .กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณา
การ ,๒๕๔๓.

มิ่งสรรพ ขาวสอาด และคณะ. การศึกษาเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยในการแก้ไข
ปัญหาเร่งด่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษา
หลักเกณฑ์และเครื่องมือชี้วัด.กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน
คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย,ผศ.ดร. “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ”. สาร
นิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย,๑๕๕๐ .

สมาชิกสมาคมวิจัยการตลาดแห่งประเทศไทยและคณะวิจัยมูลนิธิเพื่อคนไทย.

รายงานผลการสำรวจความคิดเห็น “คนไทย” มอนิเตอร์ เสี่ยงนี้มี
พลัง ปี ๒๕๕๕.กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเพื่อคนไทย, ๒๕๕๕.

สาธิต จรรยาสวัสดิ์. “การคำนวณดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทย” วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาเศรษฐกิจ). บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓.

สุธาวัลย์ เสถียรไทย และคณะ. ธรรมชาติและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนการวิจัย, ๒๕๔๖.

สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA). คุณภาพชีวิตคนไทย ปี ๒๕๕๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทีพีเนตรการพิมพ์, ๒๕๕๕.

(๓) วารสาร และอื่นๆ

กรมพัฒนาที่ดิน. การประเมินการสูญเสียดินในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๕.

กรมอุตุนิยมวิทยา. โอโซน รังสีดวงอาทิตย์ และมลภาวะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักตรวจและเฝ้าระวังสภาวะอากาศ, ๒๕๕๓.

คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (พชช.), รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และข้อมูลพื้นฐานปี ๒๕๕๗. กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๗.

ทอมสัน คอย สวัสดิ์ (Thomson Koy Svasti) “การจะเป็นผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ยั่งยืน”, โดยจดหมายจาก ลอนดอน (นามแฝง). โลกสีเขียว, ๒, ๕ พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๖.

นิตยา กมลวัฒน์นิศา. บริบทไทยว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ๒๕๔๖.

นพพร จันทรนำชู. เศรษฐกิจสร้างสรรค์: ความหมาย แนวคิด และโอกาสสำหรับประเทศไทย. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕

บริษัท ซีเทค อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด. โครงการศึกษาเพื่อจัดอันดับความสำคัญการจัดการน้ำเสียชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๘.

บริษัท เทสโก้ จำกัด. แผนหลักเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมของ
ประเทศไทยและแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนา
อุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล.
กรุงเทพมหานคร : กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๖

บรรณโคธิษฐ์ เมฆวิชัย ผศ.ดร.. ทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม. ใน
กลยุทธ์หลักในการพัฒนาประเทศเชิงนิเวศน์. รวบรวมและจัดพิมพ์
โดย วราพร ศรีสุพรรณ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๓๔.

ประไพพรรณ เอ็มชู. “ปีเริ่มต้นของทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม”.

วารสารคณะกรรมการ แห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ
สหประชาชาติ. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖ พฤศจิกายน- ธันวาคม ๒๕๓๐.

พระบรมราชาวาท ๑๖๘ องค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
จัดพิมพ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคล เฉลิม
พระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ
มหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). คนไทยไม่มีวินัยเพราะไม่รู้จักใช้เสรีภาพ. ๕
มีนาคม ๒๕๔๗.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. โครงการศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้าง
พื้นฐานเพื่อสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของ
ประเทศ สาขาสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร :คณะกรรมการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗.

วราพร ศรีสุพรรณ. “พันธกิจของประเทศไทยหลังการประชุมประชาคมโลก”.
วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๓., กรุงเทพมหานคร ณ โรงแรมรอยัลซิติ้,
๒๕๔๑.

วิชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. ”สัมภาษณ์พิเศษ”. สารคดี. ฉบับที่ ๑๖๖ ปีที่ ๑๔
ธันวาคม ๒๕๔๑.

สาธิต จรรยาสวัสดิ์. “การคำนวณดัชนีสวัสดิการทางเศรษฐกิจยั่งยืนสำหรับ
ประเทศไทย”.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. “สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ : ความ
เป็นมา”. วารสารเศรษฐกิจและสังคม. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-
กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท ๒๑เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๑..

ลักษณะวัด ปาละรัตน. ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท, พุทธศาสนศึกษา, ๑, ๑
มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗.

อภิชัย พันธเสน. “พุทธเศรษฐศาสตร์” ในการสัมมนาทางวิชาการโครงการ
ปราชญ์เพื่อแผ่นดินครั้งที่ ๒ เรื่องฐานปัญญาไทยในโลกสากล จัด
โดยราชบัณฑิตยสถาน กระทรวงศึกษาธิการ และศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน,
๒๕๔๓.

อุทัยวรรณ สุขคันธรักษ์. “ยูเนสโกคืออะไร แปลจาก What is
UNESCO?1991”. วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วย
การศึกษาฯ สหประชาชาติ. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ ตุลาคม-ธันวาคม
๒๕๓๔.

อุรัจฉาชา เขาวรรณชลากร และกุหลาบ ณ นคร. “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนา
วัฒนธรรม”. แปลรายงานของที่ประชุมระดับภูมิภาคของคณะ
กรรมการแห่งชาติฯ. วารสารคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วย
การศึกษาฯ สหประชาชาติ. ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๔ ตค.-ธค.๒๕๓๑.

(๔) อินเทอร์เน็ต

การสำรวจ ความคิดเห็น “คนไทย” มอนิเตอร์ เสี่ยงนี้มีพลัง (จาก ๑๐๐,๐๐๐
คน ทั่วประเทศ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงประเทศไทยในทิศทางที่ดี
ขึ้นด้วยการมีส่วนร่วมของคนไทย ปี ๒๕๕๕), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา
: <http://www.khonthaifoundation.org>(๑๙ มีนาคม ๒๕๕๘).

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. ผลการสำรวจระดับชาติประจำปี ๒๕๕๕.

[ออนไลน์],แหล่งที่มา :<http://www.dmh.go.th>(๑๙ มีนาคม ๒๕๕๘)

มูลนิธิเพื่อคนไทยและสมาคมวิจัยการตลาดแห่งประเทศไทย, รายงานผล
คณะทำงานสุขภาพคนไทย. คุณภาพชีวิตและการพัฒนามนุษย์, [ออนไลน์],

แหล่งที่มา:<http://www.hiso.or.th> (๑๘ มีนาคม ๒๕๕๘).

รศรินทร์ เกรย์, ปังปอนด์ รักอานวยกิจ, ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต. ความสุขบนความ

พอเพียง: ความมั่นคงบนบันปลายชีวิต [ออนไลน์].

<http://www.ipsr.mahidol.ac.th/content/home/conferenceII/Article09.htm> [๑๖ ธ.ค. ๒๕๖๐].

วสุธร ต้นวัฒนกุล, การพัฒนาแบบยั่งยืน, วันที่สืบค้น ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘, เข้าถึง

ได้จาก http://www.ph.buu.ac.th/pdf/vasutorn/develop_old.pdf.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สถิติเด่นและสถิติน่ารู้ : ประเทศไทยเป็นอย่างไร? ใน

รอบปี. [ออนไลน์],แหล่งที่มา :<http://www.nso.go.th> (๑๙ มีนาคม ๒๕๕๘).

(๕) หนังสือภาษาอังกฤษ

AL Gore. “EARTH IN THE BALANCE”.Boston : Houghton Mifflin Co., 1992.

Brundland Commissio, **Our common future**: Report of the world commission on environment and development, Retrieved from <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. 1987.

Brown R. Lester, **The World Reader: On Global Environment Issues**.U.S.A. World watch-Institute, 1991.

Commission on Sustainable Development: CSD “**Our common future**” UN, 1987.

Council on Environmental Quality. **The Global 2000**.Washington 1980.

Gore Senator Al. **Earth in the Balance**. Boston : Houghton Mifflin Co, 1992.

- D. MEADOWS et al. **The Limits to Growth**, New York: Universe Books, 1972.
- Economic colonialism replaced political colonialism. “**Europe International Relations**.” Compton’s Interactive Encyclopedia, 1997.
- Hamilton, C. “**The Genuine Progress Indicator Methodological Developments and Results from Australia**”. Ecological Economics, Vol. 34, 1999.
- J.W. Forrester. **World Dynamics**. New York: Cambridge. 1971.
- North American Free Trade Agreement**. Microsoft Encarta Encyclopedia, 1999.
- Redclift, Micheal. Sustainable Development: Economic and the Environment. In M.Redclift and C.Sage(eds), **Strategies for Sustainable Development :Local Agenda for the Southern Hemisphere**. U.K.: John Wiley & Sons Ltd., 1994.
- Reader’s Digest Great Illustrated Dictionary**, 1st ed. 2 vols., London: The Reader’s Digest Association Limited, 1984.
- The World Commission on Environment and Development. **Our Common Future**. New York : Oxford University Press, 1987.
- UNESCO-ACEID. **Educating for a Sustainable Future** : A Trans disciplinary Vision for Concerted Action. Report of the Third UNESCO-ACEID International Conference. Bangkok Thailand. 1997.
- UNESCAP Population Headliners, “ **State of World Population 2007 focuses on Urbanization**”, 2007.
- World Commission on Environment and Development. Our common future**. Oxford. Great Britain: Oxford University Press. 1987.
- World watch Institute. **State of the World 1991**. New York : 1991.
- Yomi, N. **Environmental education for sustainable development: Synthesis of world environment day**. Glasgow. Scotland: Jordan hill College. 1991.

ประวัติผู้เรียบเรียง

- ชื่อ** : พระมหาสุพร รกขิตธมโม,ดร.
- สถานที่เกิด** : ตำบลเมืองยาง อำเภอเมืองยาง จังหวัดนครราชสีมา
- การศึกษา** : ป.ธ.๘ สำนักศาสนศึกษาวัดพายัพ คณะสงฆ์จังหวัดนครราชสีมา
: พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: M.A. (Linguistics), Nagpur University, India
: Ph.D. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์** : เป็นอาจารย์ประจำวิทยาเขตนครราชสีมา ตั้งแต่ปี ๒๕๔๐-ปัจจุบัน
: เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชา พระพุทธศาสนา
: เคยดำรงตำแหน่งเป็นรองผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตนครราชสีมา
: เคยดำรงตำแหน่งตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักวิชาการ
: เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา
: ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักวิชาการ พ.ศ. ๒๕๕๘-ปัจจุบัน
- ผลงานวิชาการ** : หนังสือเรื่องพระพุทธศาสนากับความมั่นคง,
: เอกสารประกอบการสอนรายวิชา พระพุทธศาสนากับสังคมเคราะห์
: งานวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ :
(๑) ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
(วิจัยร่วม)
(๒) สมถกัมมัฏฐานในฐานะเป็นบาทฐานของมโนมยิทธิ (วิจัยร่วม)
(๓) การประเมินผลการบริการวิชาการแก่สังคมสถานีวิฑูพระพุทธ
ศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต
นครราชสีมา